

૨ આ (૬૭)

શ્રી સોમવંદનગણિ કૃત.

યુગ્મદિ દેશનો ભાષાંતર.

પૌર ઉદ્દોષમાં આવેલી અજેડ કથાઓ તેમજ અમૂલ્ય
ઉપદેશો.

શ્રી અમદાવાદ નિવાસી શા કેશવલાલ નથુભાઈ

અને

ધ્રાંગધરા નિવાસી શા માણેકચંદ વેલશાની

આર્થિકે મદાયથી

છપાવી પ્રકટ કરનાર,

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા

લાવનગર.

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૨.

શીર સંવત ૨૪૪૨.

લાવનગર થી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. ગુલાબચંદ લખુભાઈએ
છાપ્યું.

કિંમત—આઠ આના.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશના ગ્રાહકોને અપાયેલી

ભેટોનું લીસ્ટ.

૧ કેશરીઆજી તીર્થનું વૃત્તાંત.	૧૫ સંક્ષિપ્ત જૈન રામાયણ.
૨ ચંપકચેષ્ટી ચરિત્ર.	૧૬ પંચજ્ઞાન-પંચકલ્યાણક પૂર્ણ.
૩ રતિસારકુમાર ચરિત્ર.	૧૭ સ્નાત્ર સત્તરભેદી વીશ સ્થાનક પૂર્ણ.
૪ વત્સરાજકુમાર ચરિત્ર.	૧૮ શ્રી વર્ધમાન દ્વાવિંશિકા.
૫ નળ દમયંતિ ચરિત્ર.	૧૯ રત્નશેખર રત્નવતી કથા.
૬ શુકરાજ ચરિત્ર.	૨૦ પ્રતિક્રમણના હેતુ.
૭ સ્થૂલભદ્ર ચરિત્ર.	૨૧ વિજયચંદ કેવળી ચરિત્ર.
૮ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સલાનો	૨૨ પ્રબોધચિંતામણિ ભાષાંતર.
૧૨ વર્ષનો રિપોર્ટ	૨૩ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સલાનો
૯ સુરસુંદરી ચરિત્ર	ન્યુખીલી અંક.
૧૦ પોસહ વિધિ.	૨૪ તત્ત્વચાર્તાને લક્ષ્મી સરસ્વતી સંવાદ.
૧૧ પાર્થનાથનો વિવાહલો.	૨૫ ધનપાળ પંચાશિકા.
૧૨ મુનિ વૃદ્ધિચંદ્ર ચરિત્ર.	૨૬ કુવલયમાળા ભાષાંતર.
૧૩ મહિપાળ ચરિત્ર.	૨૭ દેવદ્રવ્યનો નિર્ગંધ.
૧૪ ચૈત્યવંદન ચોવિશી.	૨૮ યુગાર્દદેશના ભાષાંતર.

આ ઉપરાંત દરેક વર્ષે જૈન પંચાંગ ભેટ આપવામાં આવેલ છે. એક વર્ષ પાંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અરથી કિંમતે આપેલ છે.

મુસ્તાવના.

—ક્રમ—

આ યુગાદિદેશના અંચ મૂળ સંસ્કૃત પદ્યબંધ શ્રી મુનિસુન્દર સૂરિ મહારાજના સંતાનીય શ્રી સોમમંડન ગણિનો કરેલો ૨૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે. તે વાંચવામાં આવતાં તેની અંદર આવેલ હકીકત અત્યંત અસરકારક અને ઉપદેશક બનવાથી તેનું શુભરાત્રી બાપાંતર કરાવી અક્ષરશઃ સુધારી પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. આ છુક છપાવવામાં એ ગૃહસ્થ તરફથી રૂ. ૩૦૦)ની મદદ મળતાં તેનો લાભ શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશના દરેક માહકને આપવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

૧૫૦) શ્રી અમદાવાદ નિવાસી શા. કેશવલાલ નયુભાઇના બધુ પુત્ર સારાભાઇ બાળ વયમાં સ્વર્ગવાસ થવાથી તેના શ્રેયાર્થે માસ્તર રતનચંદ મુળચંદની સલાહથી આવ્યા છે.

૧૫૦) શ્રી ધ્રાંગધરા નિવાસી શા. માણેકચંદ વેલશી વાળાએ પોતાના પૌત્ર સુનીલાલ દેવકરજી યુવાવયના પ્રારંભમાં જ પંચત્વ પામતાં તેના શ્રેયાર્થે પંચાસજી શ્રીચતુરપિત્ર્યજી મહારાજના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ચિત્તવિજયજીના સદુપદેશથી બાઇ દરીલાલ જુઝાભાઇ મારફત મોકલાવ્યા છે.

આ અને અંધુઓના કોટાની હમર હમર નકલો આવતાં તેટલી જુઝામાં તે તે દાખલ કરવામાં આવેલ છે. સ્વ. પુત્ર પૌત્રાદિના શ્રેયાર્થે અન્ય કાર્યમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવા કરતાં આવા અત્યુત્તમ અને સ્વપર ઉપકારી કાર્યમાં વ્યય કરવામાં આવે તો તે અત્યંત લાભકારી છે.

આ અંધુનું રહસ્ય વિચારતાં તેની અંદર સંસારી જીવોને ઉપદેશમાં આવશ્યક પાંચે ગામતો, કપાપ, મોહ, લક્ષ્મી, સ્ત્રી અને રાજમદ્ધિનું પરિણામ કેનું આવે છે તે પાંચ ઉશ્વાસમાં ક્રમસર કર્તાએ બતાવ્યું છે અને તેને દ્રશ્યોતોવડે સુદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

પ્રથમ ઉદ્ધાસમાં ભરતે પોતાની આસા-માનનાનું કહેવરાવવાથી ઉદ્વિગ્ન થઈને પ્રભુ પાસે આવેલા પુત્રોને ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ આ ચારે કપાયનું ત્યાગ્યપણું બતાવી ભગવંતે ઋષભદેવે તેની ઉપર એક સકપાયી કુંદુબનું સન્નિસ્તર ઉદાહરણ આપ્યું છે. અને તેની પ્રતિ આવા કપાયી છતાં સ્વદેય કાળમાં કેમ નિસ્તાર પામ્યા ? એ પ્રશ્નના ઉત્તર પરત્વે એક ભવમાં અનેક ભવ કરનાર કામલક્ષ્મીનું દર્શાવત આપવામાં આવ્યું છે.

બીજા ઉદ્ધાસમાં મોહનું ત્યાગ્યપણું બતાવી અભવ્ય, દૂરભવ્ય, ભવ્ય, આસન્નસિદ્ધ ને તત્ત્વભવસિદ્ધિક એ પાંચ કુળપુત્રોનું દર્શાવત ધણું અસરકારક વર્ણવ્યું છે. તેમાં તે પાંચે પ્રકારના જીવોની પ્રવૃત્તિ બહુ સ્પષ્ટ કરી બતાવી છે. ત્યાર-પછી અતિમોહથી દુઃખી અને નિર્મોહીપણાથી સુખી થવા ઉપર સરસ્વતી, દેવદિત્ત ને પ્રિયંગુ શેઠનું દર્શાવત આપ્યું છે, અને તેના પ્રાંતભાગમાં જગગર્ભિત ધર્મોપદેશ કરવાથી પણ પ્રાણી દુઃખ પામે છે. તે ઉપર ધનશ્રીનું દર્શાવત ધણું વિસ્તારે આપવામાં આવેલું છે.

ત્રીજા ઉદ્ધાસમાં લક્ષ્મીનું ત્યાગ્યપણું બતાવી તેને અત્યંત પ્રિય ગણનાર રતનાકરશેઠનું દર્શાવત આખી ત્યારપછી લક્ષ્મીનો તીરસ્કાર કરનાર, તેને પૂજનાર, તેને તેલુરીમાં ગોંધી રાખનાર અને ઉદારતાથી વ્યય કરનાર અ-નુક્રમે શુચીવોદ્ર, શ્રીદેવ, સચ્ચયશીળ અને ભોગદેવની કથાઓ બહુ અસરકારક રીતે આપવામાં આવી છે.

ચોથા ઉદ્ધાસમાં હંદ્રિયોના વિષયોનું ત્યાગ્યપણું બતાવી તેમાંની મુખ્ય સ્પર્શદ્રીના વિષયના લોભુષોએષ્ટિ પુત્ર સુંદર ને સુંદરીનું અસરકારક ઉ-દાહરણ આપ્યું છે. ત્યારપછી સ્ત્રીના અતિ ચંચળપણા ઉપર પાતાળસુંદરીનું મનોહારી દર્શાવત આપ્યું છે. તેની અંતર્ગત અતિમોહી બહુધાન્ય ને કુરં-ગીનું દર્શાવત આપ્યું છે. આ ઉદ્ધાસના પ્રાંતભાગમાં ભગવંતે ૯૮ પુત્રોને બહુ સંગીન ઉપદેશ આપ્યો છે, જેની અસરથી તેઓ તરતજ સંસારને તજ દેખ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. અને તેમને સ્વદેય કાળમાં દેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.

પાંચમા ઉદ્ધાસમાં ભરતને થયેલો પશ્ચાત્તાપ, તેનું પ્રભુ પાસે જવું, તેની મુનિદાનની પ્રબળ ઈચ્છા, ભગવંતે બતાવેલ અવગ્રહનું સ્વરૂપ, ભરતે કરેલી સ્વામીવાત્સલ્યની શરૂઆત ને તેનું પરિણામ ઈત્યાદિ વર્ણવ્યા પછી ભરતે બાહુબળિ પાસે મોકલેલ દૂત, તેનું કથન, બાહુબળિનો ઉત્તર, હવે ભરતચક્રીને કહેલી હકીકત, મુખેણુ સેનાપતિની સલાહ, યુદ્ધ કરવા કરેલ પ્રયાણ, બાહુબળિનું સામે નીકળવું, યુદ્ધની શરૂઆત, દેવોએ કરેલ પ્રતિબોધ, તેણે સ્થાપેલ પાંચ પ્રકારનું (દશ્ચિયુદ્ધ, વાગ્ચુદ્ધ, બાહુચુદ્ધ, મુષ્ટિચુદ્ધ, અને દંડચુદ્ધ) દંડચુદ્ધ, તે પાંચેમાં થયેલ ભરતની હાર, ભરતે મૂકેલ ચક્ર, તેનું પાછું ફરવું, બાહુબળિ-એ ઉપાડેલ મુષ્ટિ અને તેને થયેલા સદ્વિચારથી તેણે કરેલ તેજ મુષ્ટિથી કેશ હુંચન, મહાશ્વ કરેલ ચારિત્ર, ઉત્પન્ન થયેલ માન, તેમનું કાગોત્સર્ગે રચિત થવું, બાહી સુંદરીના કહેવાથી તેને થયેલ બોધ ને સાંધી પગ ઉપાડતાં થયેલ કેવળજ્ઞાન, ભગવંત સહિત ૧૦૮ મહાપુરુષોનું સમકાળે નિર્વાણ, ભરતચક્રીને આરીસા-જીવનમાં થયેલ કેવળજ્ઞાન, તેની તથા બાહી સુંદરીની મુક્તિ-ઇત્યાદિ હકીકત પ્રદર્શિત કરી પાંચમો ઉદ્ધાસ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો છે.

આ અંચની જોટલી પ્રશંસા કરીએ. તેટલી થોડી છે. આ શુક સાઘંત્ર વાંચવાથી તેની ખુબી તરત સમજી શકાય તેમ છે, એટલુંજ નહીં પણ વાંચવા માંડ્યા પછી અંધુરી મૂકી શકાય તેમ નથી. આરંભમાં વાંચકોને વધારે ન રોકતાં તેને સાઘંત્ર વાંચી અમારો અપાસ ફલીયૂત કરવાની ભલામણ કરી આ પ્રસ્તાવના દુકામાં સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

શ્રાવણ શુદ્ધિ. ૮
સંવત ૧૯૧૨

}

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
ભાવનગર.

અનુક્રમણિકા.

૧૭૪૭

- ૧ ભરતે પોતાની પાસે બોલાવ્યાથી ઉદ્ધિન્ન થયેલા ૯૮ ભાષ્યોનું યુગાદિજ્ઞન પાસે જવું અને તેમણે આપેલો ઉપદેશ ... ૧ થી ૫
- ૨ ભગવતે બતાવેલ કપાયનું ત્યાગ્યપણું અને તેની ઉપર સકપાયી કુટુંબનું આપેલ દર્શાંત ... ૬ થી ૧૯
- ૩ કામલદમ્ભી કથા ... ૨૦ થી ૩૪
- ૪ મોહના ત્યાગ્યપણા ઉપર અભવ્યાદિ પાંચ કુળપુત્રોનું દર્શાંત. ૩૫ થી ૪૫
- ૫ સરસ્વતી, દેવદિન ને પ્રિયંગુ શેકનું દર્શાંત ... ૪૬ થી ૬૫
- ૬ કપટગર્ભિત ધર્મોપદેશ પણ ન દેવા ઉપર ધનશ્રીની કથા ... ૬૬ થી ૮૬
- ૭ લક્ષ્મીના ત્યાગ્યપણા ઉપર રતનાકર શ્રેષ્ઠીકથા ... ૮૭ થી ૯૪
- ૮ તેજ વિષય ઉપર શુચિવોદ્ર ને શ્રીદેવની કથા ... ૯૫ થી ૧૦૦
- ૯ તેજ પ્રસંગ ઉપર ભોગદેવ ને સંચયશીળની કથા... ૧૦૧ થી ૧૦૯
- ૧૦ વિપયના કટુકપણા ઉપર શ્રેષ્ઠિપુત્ર સુંદર ને સુંદરીની કથા ... ૧૧૦ થી ૧૨૦
- ૧૧ સ્ત્રીનાં ચંચળપણા ઉપર પાતાળસુંદરીની કથા ... ૧૨૧ થી ૧૪૫
- ૧૨ તદંતર્ગત અતિમોહી બહુધાન્યની કથા... ૧૩૫ થી ૧૪૦
- ૧૩ ભગવંતનો ઉપદેશ ને ૯૮ પુત્રોએ લીધેલ ચારીત્ર... ૧૪૬ થી ૧૫૦
- ૧૪ ભગવંત પાસે ભરતનું જવું અને તેણે કરેલી સ્વામી-
ત્રાત્સંત્યની શરૂઆત ... ૧૫૧ થી ૧૫૬
- ૧૫ બાહુબળિ સાથેના વિરોધની શરૂઆતથી યાવત તેણે લીધેલ
ચારિત્ર ને તેને થયેલ કેવળજ્ઞાન ... ૧૫૭ થી ૧૯૯
- ૧૬ ભકતચક્રીની ઋદ્ધિનું વર્ણન, તેને થયેલ આરીસાભુવનમાં
કેવળજ્ઞાન ને ગ્રંથ સમાપ્તિ. ... ૨૦૦ થી ૨૦૨

ॐ

શ્રી સોમમણ્ડનગણિ વિરચિત.

યુગાદિદેશના.

(ભાષાંતર)

— ❧ —

પ્રથમોલ્લાસ.

ત્રીજા આશાને અતિ યુગલીયાઓની ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક મર્યાદાને વ્યવસ્થિત કરનાર શ્રીમાન્ આદિનાથ પ્રભુ, ભાવિક ભવ્યજનોને કહ્યાણ આપો.

હું સ્વ-પરના પુન્ય-ધર્મ સંચય માટે અને પાપોના પ્રલય કરવા માટે જે દેશનાથી પોતાના પુત્રોને પ્રતિબોધ્યા હતા તે શ્રી રૂપભદ્ર સ્વામીની ધર્મદેશના કંઈક કહું છું કે, જેના શ્રવણ માત્રથી પ્રાણીઓનાં કરોડો જન્મોમાં કરેલાં પાપ નાશ પામે છે.

ભગવાન્ના ગુણોથી મુશોભિત અને માંરી કદપના—કળાથી ઉત્પન્ન થયેલ આ આનંદદાયક સરસ્વતી—વાણી ભવ્ય છવોને સેવનીય છે.

પ્રારંભ.

શ્રી નાલિકુમાર, સરલ અને અણ એવા યુગલીયાઓને વ્યવહારમાં પ્રવર્તીવતાં ત્રીજા આરાને અંતે ધણા કાળસુધી રાજ્યનું પરિપાલન કરી એકદા સત્ય અને લઘ્ય જીવેને હિતકારી એવા મોક્ષ—માર્ગનો પ્રકાશ કરવાને પોતાના સૌ પુત્રોને યોલાવી તેમની યોગ્યતાનુસાર તેમને જુદા જુદા રાજ્ય વિભાગ વહેંચી આપી અણગાર—સાધુ થયા અને એક હજાર વરસસુધી પોતે તરવારની ધારા જેવું વ્રત આચરી અને દુષ્કર તથા તપી કેવલજ્ઞાન પામ્યા.

અન્યદા છ ખંડ પૃથ્વીના સ્વામી ભરત રાજાએ પોતાના (ખાલુખલિ શિવાય) બધા નાના ભાઈઓને પોતાની સેવા માટે—પોતાને તાબે થવા યોલાવ્યા. તે અઠાણુભાઈઓ, પોતાના મોટાભાઈના યોલાવવા ઉપરથી એકઠા થઈ એક પામી પરસ્પર આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા:—

“આપણા પિતાએ આપણને અને ભરતને રાજ્ય વહેંચી આપ્યું છે, તો ભરતની સેવા કરતાં તે આપણું અધિક શું કરી શકશે? આયુષ્યનો અંત થતાં આવતા મૃત્યુને શું તે અટકાવી શકશે? કે દેહનું શોષણ કરનારી જરા—રાક્ષસીના તે નિઝહ કરશે? વારંવાર સતાવનાર વ્યાધિરૂપ વ્યાધો—પારાધિઓને શું તે દમી શકશે? અથવા તો શું ઉત્તરોત્તર વધતી જતી તૃષ્ણાનું તે દલન કરી શકશે? આવા પ્રકારનું કંઈ પણ સેવાફલ આપવા જે તે અસમર્થ છે, તો મનુષ્યપણું બધાને સામાન્ય છે, માટે શું કરવા કોઈ કોઈની સેવા કરે? જેણે જેમને રાજ્ય આપેલ હોય, તે તેમને સેવવા યોગ્ય છે, એવો પ્રસિદ્ધ વ્યવહાર છે; પણ આપણને તો પિતાએ રાજ્ય આપેલ છે, તો આપણે ભરતની સેવા શામાટે કરીએ? છ ખંડ ભરતક્ષેત્રના બધા રાજાઓના વિજયથી તેનું મન મદમત્ત થઈ ગયું લાગે છે, કે જેથી આપણને પણ તે સેવકો બનાવવા ચાહે છે. તે મોટા ભાઈ એટલું પણ નથી જાણતો કે, આપણે પણ તે પિતાનાજ

પુત્રો હીએ! વળી તેને ખબર નથી કે, ફરેક બિલમાં ઘો હોતી નથી, પરંતુ ક્યાંક મોટી કુણાવાળો સર્પ પછુ હોય છે. આટલું છતાં 'હું' એમનો સ્વામી અને આ મારા સેવકો' એવા વિચારથી કોઈરીતે તે લો પાછો હઠે નહિ, તો આપણે બધા રણસંગ્રામમાં લેગા થઈ ક્ષીલા માત્રથી તેના વિજય કરી છ ખંડના જયથી મેળવેલ તેના રાજ્યને ગ્રહણ કરીશું. પરંતુ જે (પિતાને પૂછ્યા વિના) યુદ્ધ કરશું તો 'અરે! તમે હિંમતી થઈને મોટા ભાઈ સાથે લડ્યા' એમ પિતાજી આપણા પર ગુસ્સે થશે. માટે પ્રથમ આપણે બધા પિતાજીની પાસે જઈને તેમને પૂછીએ, પછી જેવો તેમનો હુકમ થશે તે પ્રમાણે કરશું. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે અઠાણ રાજકુમારો પોતાના તાત ઋષભ જિનેશ્વરને પૂછવાને માટે અષ્ટાપદ પર્વત પર ગયા. ત્યાં પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી, વંદન અને સ્તુતિ કરી દેવતા અને મનુષ્યોની સભામાં-પર્વદામાં ઉચ્ચિત રથાને બેઠા. તે વખતે પોતાના પુત્રોના મોહને દૂર કરવા માટે અને ભવ્ય જીવોના અવબોધને માટે આદી-શ્વર ભગવાને આ પ્રમાણે પવિત્ર ધર્મદેશના દેવાનો પ્રારંભ કર્યો—

“ હે ભગ્યાતમાઓ! દુઃખે પામવા લાયક સર્વાંગમુંદર આ મનુષ્ય જન્મ પામીને પોતાના આત્મસુખના અર્થો જનોએ સર્વ રીતે ધર્મને વિષે પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે. તેમાં પાપબંધનના હેતુ-બૂત, મુખ લક્ષ્મીનો અટકાવ કરનારા, બાર પ્રકારના તપને નિષ્ફળ કરનારા એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—એ ચાર કષાયોનો ડાહ્યા માણસોએ પ્રથમ ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેમ વિપ્રમિશ્રિત સાડું સોજન પછુ આદર પામતું નથી, તેમ કષાયથી કલુષિત માણસ ગુણવાન હોય તો પછુ તે સારા માણસોમાં સફારપાત્ર થતો નથી. જેમ અરવ્યને વિષે લાગેલ ઘવાનળ વૃક્ષને તરત બાળી નાખે છે, તેમ કષાયને વરા થયેલો મનુષ્ય પોતાના ઘણા જન્મોમાં ઉપાર્જન કરેલ તપને તત્કાલ ક્ષીણ કરી નાખે છે. જેમ કાળા વસ્ત્રમાં કમુંબી રંગ લાગતો

નથી, તેમ કપાયથી કૃષ્ણ બનેલા પ્રાણીઓના ચિત્તમાં ધર્મને સ્થાન મળી શકતું નથી. જેમ ચાંદાલનો સ્પર્શ કરનાર મુવણું જળથી પણ શુદ્ધ થઈ શકતો નથી, તેમ કપાયમિશ્રિત પ્રાણી તપથી પણ પવિત્ર થઈ શકતો નથી. એક દિવસનો જવર (તાવ) તો શરીરનું છ મહિનાનું તેજ હરી લે છે, પણ ક્રોધ તો એક ક્ષણવારમાં ક્રોડ પુર્વપર્થત સંચય કરેલ તપને નષ્ટ-નિષ્ફળ કરી નાખે છે. સન્નિપાતિક જવરની માફક ક્રોધથી વ્યાકૃળ થયેલો માણસ કૃત્યાકૃત્યનો વિવેક ભૂલી જાય છે અને પોતે વિદ્વાન છતાં જડ જેવો થઈ જાય છે. બહુજ ઉત્કૃષ્ટ તપથી દેવતાઓ પણ જેમની સેવા કરતા હતા છતાં ક્રોધના આવેશથી કરુદ અને ઉત્કરુદ નામના મુનિ નરકાધિકારી થયા. વિવેકરૂપ લોચનનો નાશ થવાથી આત્માને અંધાપારૂપ માન પણ નરકમાં જ ધસી જાય છે. લોકને મોક્ષ સુધી લઈ જવાને સમર્થ હોવા છતાં મહાવીર પરમાત્માને પણ થોડા ગોત્રના અભિમાનથી નીચ ગોત્રમાં અવતાર લેવો પડ્યો. કહું છે કે:—

“ જાતિલાજકુલૈશ્વર્ય-વલ્લરૂપતપઃશ્રુતેઃ;

કુર્વન્ મદં પુનસ્તાનિ, હીનાનિ લજ્જતે જનઃ ”

“જાતિ, લાલ, કૃળ, ઐશ્વર્ય (મોટાઈ), બલ, રૂપ, તપ અને શ્રુત એટલે વિદ્યા-એ આઠ પ્રકારના મદમાં પ્રાણી જે જે વસ્તુનો મદ કરે, તે તે વસ્તુની હીનતાને પામે છે. ”

દોષરૂપ અંધકારને વિસ્તારવામાં રાત્રિ સમાન, અસત્યની ખાણરૂપ, પાપને ઉત્પન્ન કરનારી અને દુર્ગતિના નિવાસને આપવાવાળી માયા તો સર્વ સજ્જનોને ત્યાગ કરવા ચોખ્ખજ છે. પૂર્વ જન્મમાં બહુ આકર્ષ તપ કર્યું હતું છતાં તેમાં માયાનું મિશ્રણ હોવાથી તેજ જવમાં ભવસાગરના પાર પામવાવાળા છતાં મહિનાથ તીર્થ કરને સ્ત્રીનો અવતાર લેવો પડ્યો. સર્વ સદ્ગુણરૂપ વૃક્ષોને ભસ્મીભૂત કરવામાં અગ્નિ સમાન, દોષોની ખાણરૂપ અને હલહલું તો જાણે કીડાસ્થાન

હોય એવો લોભ તો પ્રાણીને જરૂર દુઃખસાગરમાં નાખે છે. બીજા ભરતક્ષેત્રના ઐશ્વર્યના લોભથી મુલૂમ ચક્રવર્તી લવણ સમુદ્ર તરતાં સામ્રાજ્ય અને જીવિતથી ભ્રષ્ટ થયો અર્થાત્ મરણ પામ્યો.

આ પ્રમાણે એક એક કપાયનું સેવન કરતાં પણ પ્રાણીઓ જ્યારે મહાઅનર્થને પામે છે, તો તે ચારે સાથે સેવવામાં આવે તો તો પછી શી દશા થાય ! આ ચારે કપાયોનો ત્યાગ કરનાર મનુષ્ય ખરેખર સર્વ મનુષ્યોમાં માનપાત્ર થાય છે એટલું જ નહિ પણ તે દેવતાઓના પણ દેવતરૂપ (ઇંદ્રરૂપ) થાય છે. ”

ભગવાનના મુખથી આ પ્રમાણે કપાયોનું વર્ણન સાંભળી કુણાલ નામના પુત્રે પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો:—

“ હે તાત ! અમારા અંતઃકરણો એ ચારે કપાયોથી કલુષિત છે, તો હે ભગવન્ ! અમેને ધર્મની પ્રાપ્તિ શી રીતે થશે ? ‘ અમેને ભરત સેવકોની માફક શામાટે આદેશ (આજ્ઞા) કરે છે ? ’ એવા હેતુથી કોપાકુલ થયેલા અમે બહુ ખેડની વાત છે કે તે મોટા ભાઈને મારવાને ઇચ્છીએ છીએ. ઐશ્વર્ય અને બાહુના અતુલ બળના અભિમાનથી અમે મદમસ્ત થયેલા છીએ, તેથી હે નાથ ! અમારી મીત્રાઓ મોટા ભાઈને પણ નમન કરવાને ઇચ્છતી નથી. છ ખંડ પૃથ્વીનો વિજય કરવાથી ઉન્નત થયેલા એવા ભરતને માયાની રચનાથી અમે જીતવાને ઇચ્છીએ છીએ અને નિરંતર વિવિધ કપટની રચનાનો વિચાર પણ કરીએ છીએ. હે તાત ! તોય લોભના ઉદયથી છ ખંડ વસ્તુધાના સ્વામી એવા મોટા ભાઈનો પણ સત્વર વિજય કરી, તેમની લક્ષ્મીને સ્વાધીન કરવાની અમે ઉમેદ ધરાવીએ છીએ. હે તાત ! આ ચારે ઉગ્ર કપાયોથી અમારાં અંતઃકરણો કલુષિત થયેલાં છે, તો હે પ્રભો ! અમારું શું થશે ? અહા ! અમારી શી ગતિ થશે ? ”

ચોતાના પુત્રનાં મુમુક્ષિતભાવથી સરેલાં આ પ્રમાણેનાં ગદગદિત વચનો સાંભળી ભગવાન ફરી પણ આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા:—

“હે વત્સો ! આ ચારે કષાયો મહાં કંડવાં ફળને આપનારાં છે, માટે પોતાના આત્માનું હિત ચાહનારા પુરૂષોએ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, હે પુત્રો ! આ વિષયપર સંસારથી વૈરાગ્ય થવાના કારણભૂત સંકષાય કંડેબનું દષ્ટાંત હું કહું છું તે સાવધાન થઈને સાંભળો :—

જાબુદ્ધીપના ભરતક્ષેત્રમાં પોતાની અપરિમિત સમૃદ્ધિથી અમ-રાવતીની સાથે સરસાઇ કરનાર વિજયવર્ધન નામનું નગર હતું. ત્યાં સારી શોભાવાળો, સારા ગુણોનું ભાજન અને લક્ષ્મીના આશ્રયરૂપ રૂદ્રદેવ નામનો શેઠ રહેતો હતો. જેમ નિંબ ત્રણ દોષને હરવાવાળો છે, છતાં પોતાની કંડવારાના દોષથી તે દૂષિત છે, તેમ તે ગુણવાન હોવા છતાં રોષ—ક્રોધના દોષથી દૂષિત થયેલો હતો. પતિ પર પ્રેમ રાખનારી અને ગુણવતી છતાં રોષના દોષથી અગ્નિની શિખા જેવી અગ્નિશિખા નામની રૂપવતી તેને સ્ત્રી હતી. પ્રસંગ કે અપ્રસંગ છતાં ક્રોધને પ્રગટ કરી તે બંને દંપતી સ્નેહાલાપ કે હાસ્યાદિ પણ પરસ્પર કંદી કરતા ન હતા. પોતાના ત્રણ પુત્રોને યૌવન પ્રાપ્ત થતાં તેણે શિલા, નિકૃતિ અને સંયયા નામની ત્રણ વ્યથિત પુત્રી. આ પરણાવી હતી. પ્રબલ ઉદયવાળા ક્રોધાદિ ચાર કષાયો પણ જાણે વિભક્ત થઈને રહ્યા હોય, તેમ ચાર દંપતીના અંતઃકરણમાં પ્રત્યેકે સ્થાન લઈ લીધું હતું.

રૂદ્રદેવ અને અગ્નિશિખા ક્રોધથી પોતાનું મુખ વાંકું કરી પુત્રાદિને વિષે પણ કંદી શીતલતા પામ્યા નહોતા. પોતાની ભાર્યા સહિત કુંગર પણ જાણે નરમાશને ત્યજી દીધી હોય અર્થાત્ જાણે કંઠિનતાને ધારણ કરી હોય તેમ માનનીય પુરૂષોને પણ અહંકારના દોષથી કંદી નમતો નહિ. કુંડગ અને નિકૃતિ પણ માયાથી પોતાના સંબંધીઓને ઠગવાની બુદ્ધિવાળા ક્યાંય પણ વિદ્વાસપાત્ર થયા નહોતા. સમુદ્રની માફક દુઃખે પૂરવા લાયક સંયયાયુક્ત સાગર પણ સમગ્ર જગતનું ધન લોભથી પોતાને સ્વાધીન કરવાને ઇચ્છતો હતો. એ પ્રમાણે તીવ્ર કષાયોના ઉદયથી, જેમ ભયંકર વ્યાધિઓથી શરીર વિડંબના પામે તેમ તે કુંડબ વિડંબના પામવા લાગ્યું.

એક વખતે રૂદ્રદેવે અમ્મિશિખાને કહ્યું કે—“ હે કાંતે ! યૌવનાવસ્થા યોગીઓને પણ વિકાર હેતુ થઇ પડે છે. કહ્યું છે કે—

“ યૌવને વિકરોત્યેવ, મનઃ સંયમિનામપિ;
રાજમાર્ગેપિ રોહન્તિ, પ્રાટ્ટકાલે કિલાઢ્ઠુરાઃ ”

“ યૌવનવયમાં સંયમી પુરુષોનું મન પણ વિકારને પામે છે, કારણ કે વર્ષાઋતુમાં રાજમાર્ગ પર પણ ઘાસ ઉગી નીકળે છે. ”

તેથી વિકારને વશ-તાબે થઈ જવાથી અને પોતાની લલના-ઓના લાલિત્યને વશ થવાથી હંમણા પણ આ વિનય વગરના આપણા પુત્રો તારૂં માનતા નથી—સ્વતંત્ર થઈને વર્તે છે અને તારી પુત્રવધૂઓ પણ યૌવનથી ઉન્મત્ત બની પોતાને અધિક માને છે, પણ ભક્તિથી તારૂં બહુમાન કરતી નથી. છદ્મસ્થ જીવે જીવિતનું પ્રમાણ સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકતા નથી, કારણ કે કોઈ પ્રાણી જન્મતાંજ મરી જાય છે અને કોઈ ઘણા વર્ષો સુધી જીવે છે. હે પ્રિયે ! વૃદ્ધાવસ્થા બહુ દુઃખે ભોગવી શકાય તેવી છે, તે વખતે ધનવાનોને પણ સર્વ રીતે પરાધીન થવું પડે છે, ત્યારે નિર્ધન માણસોને માટે તો કહેવુંજ શું ? માટે ઉત્તરાવસ્થામાં તારી આશાને વિશ્રામ આપવા માટે હું આજે તને એક હજાર સોનામહોર આપું છું, તે તારે એકાંતમાં ક્યાં પણ છુપાવી રાખવી અને હે બહાદી ! તારે આ વાત તારી પુત્રવધૂઓને પણ કહેવી નહિ.” આ બધી વાત નિઃકૃતિ એ ભીંતને આંતરે રહીને સાંભળી લીધી.

એકદા ફરીને એથીએ પોતાની પત્નીને કહ્યું:—“ હે વદ્ધલા ! આ બે હજાર સોનામહોર હું ભૂમિમાં દાટી રાખું છું તે બે. કદાચ કોઈ વખતે વિશુચિકા, અમ્મિ, શૂળ, પાણી, સર્પ યા તો વિપાદિ કારણથી ઓચિતું મારૂં મરણ થાય, તો હે પ્રિયે ! પરલોકવાસી થયેલા એવા મારી પાછળ મારા નામથી એના સુખ્ય કરી તારે મને પુણ્યરૂપ લાવું આપણું. હે કાતા ! મેં મારા પુત્રોની અવગણના કરી-

ને આ નહિ કહેવા લાયક છતાં વિદ્યાસથી તને કહું છે. કારણ કે, પતિના સુખ દુઃખમાં સ્ત્રી સમભાગી હોય છે. ”

આ પ્રમાણે રૂદ્રદેવે પોતાની પત્નીને એકાંતમાં કહું છતાં માયાવી કુકળે ભીંતને આંતરે રહીને તે બંધુ સાંભળી લીધું.

એક વખતે લુબ્ધ એવી નિકૃતિ અને સંચયાએ વિચાર કર્યો કે:—“ સાસુને કોઈ રીતે રીઝવીને સસરાએ તેને છાની રીતે જે ધન આપેલ છે, તે આપણે લઇ લઇએ તો ઠીક થાય. ” આ પ્રમાણે અન્યાયસલાહ કરીને કપટથી આંખમાં આંસુ લાવી તે બંને સાસુને કહેવા લાગી કે—“ હે માત ! અભિમાનથી તમારી માટી વહુ શિલાની ગરદન તો ઉચ્ચીને ઉચ્ચીજ રહે છે, તે સ્નાન; મર્દન વિગેરે વડે તમારો સત્કાર કદી પણ કરતી નથી. હે અંબા ! યૌવનના મદ્યે અત્યાર સુધી અમારું ચિત્ત પણ ઉન્મત્ત થઈ ગયું હતું. તેથી આજ સુધી તમારો સ્નાનાદિ સત્કાર અમારાથી પણ બની શક્યો નથી. હવે તો અમારા તે પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિને તમારા સત્કારરૂપ જળ વડે યુગ્માવવા ઇચ્છીએ છીએ. ” આ પ્રમાણે પ્રપચી વાણીથી સ્નાન મર્દન વિગેરે સત્કાર પૂર્વક નિકૃતિએ તેને ભોજન કરાવ્યું. બીજે દિવસે તેવાજ આદર પૂર્વક બહુ ધીવાળું પકવાન જમાડી સંચયા એ પણ તેને વિશેષ પ્રસન્ન કરી. આ રીતે દરરોજ વારા કરતી નિકૃતિ અને સંચયા વધારે ને વધારે સાસુની ભક્તિ કરવા લાગી.

આ પ્રમાણેના કૃત્રિમ વિનયને સત્ય માનતી અગ્નિશિખા અત્યંત પ્રસન્ન થઇને સરલ હૃદયથી વિચારવા લાગી કે—“ કોઈ વધૂ તો શાક્યની માફક સાસુના છિદ્રજ જોયા કરે છે અને સાસુ તથા નણંદ વિગેરેની સાથે વારંવાર કલહ કર્યા કરે છે. કોઈક વહુ તો સાસરે આવતાંજ એણે વધતું બોલનારાં થઇ પડે છે અને પોતે સ્વતંત્ર થઇ પોતાના પતિને રીઝવી માંત પિતાથી તેને અલગ કરાવે છે. સાસુ, ભત્તાર અને નણંદ વિગેરે ઉપર ગ્રેમાળ અને વિનયવતી તથા સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સમાન એવી યુગ્મવધૂ તો કોઈકજ હોય છે. પરંતુ મારા

પૂર્વ કૃત મુકૂતથીજ, સેવાતત્પર, કુલીન અને શીલસંપન્ન એવી આ પુત્રવધૂઓ અને મળી છે. વળી એમ પણ કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓનાં સારા ભાગ્યેજ પુત્ર-પછી થયેલ પુત્રી દ્વંદ્વ અને નેત્રને આનંદ આપવાવાળી હોય છ અને તે તેમના વિદ્યાસત્ત્વ મૂળસ્થાન હોય છે. તેવી પુત્રી તો મને પ્રાપ્ત ન થઈ પણ દેવની અનુકૂળતાથી વધુરૂપે આ નિકૃતિ અને સંવ્યથા મને પુત્રી સમ્માનજ પ્રાપ્ત થઈ છે. જો આ બંને પુત્રવધૂ જીવનપર્યંત મારી સેવા કરશે, તો આશાવિશ્રામના કારણરૂપ ધનની પછી મારે શી પરવા છે? આ બંને વધુ મારી બહુ ભક્તિ કરે છે, મારે એમનાથી મારે કંઈપણ છાતું રાખવું ન જોઈએ, તો મારું જે ગુપ્ત નિધાનતું સ્થાન છે, તે એમને બતાવું! કદાચ અ-હસ્માત્ મારું મરણ થાય તો પણ, એમની ભક્તિના બદલામાં એમને ધન અર્પણ કરવાથી હું તેની આશીર્વાદ થઈશ. સર્વ કામમાં ભદ્રા (વીણી) ની માફક શિલા વધુ તો બહુ ગર્વિષ્ઠ છે, તેથી મેં પ્રથમથીજ તેનો ત્યાગ કરેલો છે, તો તેને ધન શું આપવું? ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી અગ્નિશિખાએ તે સ્થાન બે નાની વહુઓને બતાવ્યું અને કહ્યું કે:—“ હું જ્યારે મરણ પામું ત્યારે તમારે આ બહેનીને લગ્ન લેવું.” વહુઓએ કહ્યું કે—“ હે માત! તમે ચિરકાળ જીવો અમારે ધનવં શું પ્રયોજન છે? તમે છો તો અમારે ધનજ છે. ” એ રીતે તેમણે પોતાની નિઃસ્પૃહતાનો દંભ દેખાડ્યો. કહ્યું છે કે—

“ વ્રતદમ્ભઃ શ્રુતદમ્ભઃ, સ્નાતકદમ્ભઃ સમાધિદમ્ભઃ ;

નિઃસ્પૃહદમ્ભસ્ય તુલાં, વ્રજન્તિ નૈતે ગ્રતાંજેન. ”

“ વ્રતદંભ, શ્રુતદંભ, સ્નાતકદંભ, અને સમાધિદંભ એ ચારે દંભ નિઃસ્પૃહ દંભના સોમા ભાગની તુલનાને પણ પામી શકે નહીં. ”

એકદા મધ્ય રાત્રે સામુને ઠગીને લોભથી તે ધન લગ્ન બીજે કોઈ દેશને તેમણે ભૂમિમાં દાટી દીધું. પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લીધા પછી તેમણે દિવસના પૂર્વ ભાગની છાયાની માફક સામુ ઉપરનો ભક્તિભાવ

આસ્તે આસ્તે યોછો કર્યો, પ્રથમનો. તેમનો આદર અને પછીથી થતો અનાદર જોઈને અગ્નિશિખા મનમાં આશ્ચર્ય પામી અને તે પોતાનું નિધાન જોવા લાગી. જ્યારે તે નિધાન તેના જોવામાં ન આવ્યું; ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, “ નિશ્ચય એમણેજ કપટ પ્રપંચ રચી મારું નિધાન હરી લીધું છે. કારણ કે તે સ્થાન એમના શિવાય બીજા કોઈના જાણવામાં નથી. ” એકદા તે મનમાં ધખ્યાં લાવી તેમને પૂછવા લાગી:—“ હે પુત્રવધુ ! તમે તે નિધાન લીધું છે ? અગર જાણો છો ? ” તે બોલવા લાગી—“ હે માતા ! જે અમે તે નિધાનની વાત જાણતા હોઈએ તો, દેવ અને સદ્ગુરૂના ચરણોનો સ્પર્શ કરીએ અથવા તો સર્વ તીર્થ કરતાં વિશેષ એવા તમારા (સાસુના) ચરણોને અડકીએ ! હે માતા ! મહાન્ કલકમાં પણ કુળવાનની શુદ્ધિ સોગન વડેજ થાય છે. કારણ કે ગમે તેવું મોટું સંકટ માથે આવી પડે અને ઘેવટે પ્રાણોનો પણ ક્લાર અત આવે તો પણ કુલીન સ્ત્રીઓ સોગનને મિથ્યા કરતી નથી. (ખોટા સોગંદ ખાતી નથી) આટલા સોગંદ ખાતાં છતાં પણ જે અમારા પર તમને વિદ્વાસ આવતો ન હોય તો તમારા કહેવા પ્રમાણે શુદ્ધિને માટે અમે દિવ્ય કરવાને તૈયાર છીએ. હે અંબ ! બાદ્યાવસ્થાથી અમારા માતાપિતાએ તમારા બોળામાં અમને મૂકી છે, તો અમારા માતા, પિતા, ગુરુ, બંધુ અને સાસુ પણ તમેજ છો. આમ છતાં નિર્દોષ એવી અમારી ઉપર જે તમે દોષોનો આરોપ કરશો, તો એટલી વાત છે કે જેણે અમે શરણ લીધું તેનાથીજ અમને લય પ્રાપ્ત થયું એમ થશે. ” વહુઓની આ પ્રમાણેની વચન રચનાથી “ મારું ધન નક્કી એમણેજ લીધું છે ” એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તેમના પર મનમાં ગુસ્સો લાવી અગ્નિશિખાએ તરતમાં મૌન ધારણ કર્યું.

આ તરફ રૂદ્રદેવે પોતાના અવસાન સમયે શુભ ઠેકાણે વાપરવા માટે એકાંતમાં પોતાની સ્ત્રી સમક્ષ પૃથ્વીમાં જે ધન રાખ્યું હતું, તે હકીકત કુલે સાગરને જણાવી. પહેરવાળા અને ચોરોની જેમ લોભી અને કપટી જનો હમેશાં મળતા રહે છે અથવા મળી

જાય છે. પિતાને કોઈ રીતે પ્રસન્ન કરી તેણે હુપાવેલું ધન આપણે લઈ લઈએ ! એવા લોભથી તે બંનેએ એક વિચાર કર્યો, ત્યારપછી તે કપટથી વિનય બતાવી પિતાને કહેવા લાગ્યા કે:—“ હે તાત ! અમે ત્રણે તમારા પુત્રો છીએ, તમે અમને બાલપણથી ઉછેરી મોટા કર્યાં છે, પરંતુ દિલગીર છીએ કે અમારામાંથી કોઈએ પણ તમે વૃદ્ધ થતાં મુઠ્ઠી તમારી મુશૂચા કરી નથી. ‘ ઘણા ઘરનો પ્રાણુલો હુંએ મરે ’ એવી લોકમાં વપરાતી કહેવત સત્ય છે. હે તાત ! હવે તમારી સેવા વિનાનો જે દિવસ જાય છે, તે અમને સંતાપકારી ધાય છે, માટે આજથી જ જંગમ તીર્થસ્થ તમારી સેવા કરવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. ” એમ કહીને પ્રથમ દિવસે કુડંગે સ્નાન, સોજનાદિકથી સત્કાર કર્યો. બીજે દિવસે સાગરે પણ સ્નેહાલાપપૂર્વક સારા ખાનપાનથી તેમને પ્રસન્ન કર્યાં. આ પ્રમાણે વારા ફરતી સત્કાર કરતાં કેટલેક દિવસે તેના પિતા તેના પર બહુજ પ્રસન્ન થઈ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા:—“ અંત સમયના શુભ વ્યયને માટે મેં દ્રવ્ય ભૂમિમાં સ્થાપિત કર્યું છે તે વિત્તલું સારે ઠેકાણે સ્થાપન કરવું એજ પુણ્યવ્યય કહેવામાં આવે છે. તે મુસ્થાન તો અહીં માતપિતાની સેવા કરનાર પુત્રજ કહી શકાય તેમ છે. કુડંગ અને સાગર માતપિતાની બહુ ભક્તિ કરવાવાળા છે, માટે જે ધન મેં ભૂમિમાં સ્થાપન કર્યું છે, તે એમને બતાવું જેથી તે વિત્તનો ભવિષ્યમાં સારે માર્ગે વ્યય પણ થશે અને હું પણ એમનો અનુભવી—(ઋણ રહિત) થઈશ. ” આ પ્રમાણે વિચારી તેણે પોતાના બંને પુત્રોને દારેલ દ્રવ્ય બતાવીને કહ્યું:—“ હે વતસો ! મારું મરણ થતાં બે હજાર સોનામહોર નેટલું આ ધન તમારે લઈ લેવું. કુડંગ તો જન્મથી અવિનીત હોવાથી તે મને પ્રિય નથી, માટે આ દ્રવ્ય તમને સોંપું છું. આ ધનમાંથી એને તમારે ભાગ ન આપવો. ” પુત્રોએ કહ્યું:—“ હે તાત ! તમે બહુ કાળ આનંદ પામો, અમારે તે ધનલું શું પ્રયોજન છે ? કારણ કે તમે અમારી ઉપર ઇચ્છની જેમ રહી આપત્તિના તાપને દૂર કરવાવાળા કાયમ રહો એમજ ઇચ્છીએ છીએ. ” કહ્યું છે કે:—

“યત્ર તત્રાપિ મુલમં, ધનં લાભોદયે નૃણામ્ ;

હિતાન્વેષી પુનસ્તાતઃ, પત્તનેઽપિ ન લમ્યતે.”

“જ્યારે લાભનો ઉદય થાય ત્યારે ધન તો માણસોને જ્યાં ત્યાં પણ મળવું મુલભ છે, પરંતુ પુત્રના હિતનીજ ગવેષણા કરનારા પિતા મોટા શહેરમાં પણ મળી શકતા નથી.”

આ પ્રમાણે કપટ વાચાથી સરલ મનવાળા પિતાને વિશ્વાસ પ્રમાણે લોભથી તેમણે ત્યાંથી નિધાન લઈ ખીજે કેકાણે એકાંતમાં રાખી દીધું. ત્યારપછી તેમણે પિતાનો વિનયોપચાર ઓછો કરી નાખ્યો, કારણ કે બનાવટી પ્રેમ પતંગના રંગની માફક વધારે વખત ટકી શકતો નથી. જ્યારે તેમનો વિનય ઓછો થઈ ગયો, ત્યારે શાણા રૂઢદેવને મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ તેથી પુત્રને કહેલ નિધાનસ્થાન તે એકાંતમાં જોવા લાગ્યો. સતતિ વિનાની સુપત્નીની જેમ તે સ્થાન દ્રવ્યથી શૂન્ય જોઈને શીકાથી ભ્રષ્ટ થયેલા બિલાડાની માફક તે વિલગ્યો થઈ ગયો. “આ પુત્રો શિવાય ખીલું કેમ નિધિનું સ્થાન જાણવું નથી, મારે એકસ આ કપટી પુત્રાએજ માફ નિધાન હરણ કર્યું છે.” આ પ્રમાણે વિચારી શ્રેષ્ઠીએ પુત્રને પૂછ્યું:—“હે પુત્રો ! તે નિધાન ક્યાં ગયું ?” તેમણે કહ્યું:—“હ તાત ! જે અમે તે નિધાન સંભાળી વાત પણ જાણતા હોઈએ, તો તમારા અથવા જન્મ આપનારી માતાના ચરણોના સ્પર્શ કરીએ અથવા તમે કહેતા હો તો તથેલી કપટિકા (કોઠી) ઉઠાવીએ ! જ્યારે પિતાના મનમાંજ અમારા ઉપર આવી અપ્રતીતિ ઉત્પન્ન થઈ તો ખરેખર અમારા પૂર્વકૃત દુષ્ટકર્મોનાજ ઉદય થયેલો જણાય છે. હે તાત ! જ્યારે તમારી અમારા ઉપર પ્રતીતિ નથી, ત્યારે ખીજઓની તો કેમજ હોઈ શકે ? લોકમાં પણ એવી કહેવત છે કે, જે પોતાના ઘરમાં હલકો પડે, તે બહાર પવન કરતાં પણ હલકો પડે છે.” પોતાના નિધાનની સ્થિતિ જાણવાની તેને પ્રબલ કચ્છા હતી છતાં કુશિલતા ચુકત ચતુરાઈથી અને શુકિત પ્રયુક્તિથી તે પુત્રાએ તેને બોલવા જતાંજ અટકાવી દીધો.

ત્યારથી તે ઈષ્ટિકાપાકની માફક કોપથી અંતઃકરણમાં અતિશય બળતો સતો કોઈની સાથે પણ સ્નેહથી વાત કરતો નહિ. એ પ્રમાણે કુટુમ્બિત મનવાળા એવા તેમનો કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો.

એક દિવસે શેઠાણીએ પોતાનું નિધાન ગુમાવ્યાની વાત શેઠને કહી. તે સાંભળીને શેઠને બહુ ખેદ થયો અને મનમાં કોપ લાવી સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો:—“હે પાપિણી! વહુએને આ વાત કરી શા માટે?” તેનું કોપથી કઠાર થયેલું લાપણ સાંભળી અગ્નિશિખા પળ કોપના આવેશથી બોલી:—“મૃખ! પાપી તો તું પોતેજ છે કે પળ કોપના આવેશથી બોલી:—“મૃખ! પાપી તો તું પોતેજ છે કે પોતાના પુત્રને ગુસ્સે ધનની વાત કહીને બધું ગુમાવ્યું.” જેમ અગ્નિમાં ધી હોમવાથી તે પ્રજ્વલિત થાય તેમ તેણીના જ્વલંત વાક્યો-ધી રૂદ્રદેવ નખથી શિખા મુધી બગી રહ્યો. તે પોતાનો ઉભરો ખાલી કરવા બોલ્યો કે:—“હે પાપિણી! તું પતિની સામે કોપ કરીને યદ્વા તદ્વા બોલે છે, માટે તું કુલાંગનાજ નથી.” પતિના આવા વચનથી લાકડીથી દબાયેલ નાગણની માફક તે કોપથી બહુજ લાલ નેત્ર કરીને કહેવા લાગી કે:—“જ્યારથી હું તમારે પસંદ પડી છું, ત્યારથીજ માફકુળ નાશ પામ્યું છે.” આ પ્રમાણે એક બીજાની સામે કોપથી બોલતાં કલહ બહુજ વધી પડ્યો એટલે એણીએ કોપથી અગ્નિશિખા ને લાકડીવતી મુખ ફટકો માર્યો. ભવિતવ્યતાના યોગથી તે ફટકો મારેલાને વાગવા રૂદ્રદેવથી જાણે ભય પામ્યા હોય, તેમ તાકાલે અગ્નિશિખાના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા.

રૌદ્ર ધ્યાનથી મરણ પામીને તે પોતાનાજ ઘરમાં લાલ નેત્રવાળી, તીવ્ર વિષયુક્ત અને કાળા વર્ણવાળી નાગણ થઈ. ઘરમાં આમ તેમ ભ્રમણ કરતાં તે નિધાન બેઠને હર્ષ પામી અને લોભથી તેની ઉપર બેસીને ત્યાંજ નિરંતર મુખે રહેવા લાગી. અન્યદા સચવાને ઠગીને નિમૃતિ તે નિધાન લેવા ગઈ એટલે પૂર્વ વૈરથી તે સર્પિણીએ તેને કંઈ માર્યો નેથી તરત તે મરી ગઈ અને આર્ત-ધ્યાનના યોગે તે પણ ત્યાંજ નકુલણી થઈ. લોભના વેગથી તે નિધા-

નને માટે પરસ્પર તે બંનેનો કલહ થવા લાગ્યો. “હવે તો બધું નિધાન મનેજ મળશે.” આવા વિચારથી સંચયા પણ ખુશ થતી થતી કંઈ કારણસર નિધાન પાસે ગઈ, એટલામાં દુષ્ટ નાગણ તેને પણ ડશી, તેથી તે તત્કાલ પંચત્વ પામી. લોભના ઉદયથી તે પણ પોતાનાજ ઘરમાં કુતરીરૂપે અવતરી. તેને બહુ મારતાં પણ મોહના પ્રભાવથી તે ઘરનું આંગણ કદી મૂકતી નહિ. નિવિમાં લુબ્ધ થઇ સાગરે કુડંગને વિપથી મારી નાખ્યો. તે પણ ઘરની અંદરજ કાળના જોવો ભયંકર સર્પ થયો. પોતાનું નિધાન જોઇ લોભથી તે ત્યાંજ નિરંતર રહેવા લાગ્યો. એકદા સાગર જ્યારે તે નિધાન લેવા આવ્યો, ત્યારે પોતાના પૂર્વ વૈરથી તેને તે ડર્યો. તે પણ તરતજ મરણ પામી તે નિધાનની પાસે નાળીયો થયો. નિધાનના લોભથી નિરંતર તે બંને પણ પરસ્પર લડવા લાગ્યા.

એકદા શેઠ દુકાનેથી ઘર આવ્યા ત્યારે ડુંગરને પોતાના પગ ઉપર પગ મહુડાવીને બેઠેલો જોયો. શેઠે કંઈક કામ બતાવ્યું પણ તેણે કશો ઉત્તર પણ ન આપ્યો, કારણ કે અભિમાનથી તેની ડાક ઉઘી ને ઉઘીજ રહી હતી અને પોતાને તે સર્વોત્કૃષ્ટ માનતો હતો. પોતાની અવજ્ઞાથી અને પુત્રના અવિનયથી રૂદ્રદેવ કોપ લાવીને બળતો બળતો ડુંગરને કહેવા લાગ્યો:—“હું મૂઠ્ઠા! તારા બીજા ગુણો તો દૂર રહો પરંતુ કમાઈને ખાતાં પણ નથી આવડતું. પોતાના મનમાં ખોટા અભિમાનને ધારણ કરતાં તને શરમ નથી થતી?” કહ્યું છે કે:—

“સ્વચિત્તકલ્પિતો ગર્વઃ, ઉપહાસાય જાયતે;
ઉલ્લિપ્ય દિદિમઃ પાદૌ, શેતે મદ્ગમયાદ્ભુવઃ.”

“પોતાના મનમાં ખોટો ગર્વ રાખવાથી માણસ હાંસીપાત્ર થાય છે. (આકાશના પડવાથી) પૃથ્વી કૂટી જવાના ભયને લીધે ઠી-ટાઠી પોતાના બંને પગ ઉઘા કરીને સુએ છે.”

આ પ્રકારનાં અવજ્ઞામરક વચનોથી કુગર ક્રોધ આણીને ખૂબ બળવા લાગ્યો અને પિતાની સામે ઉઠ્યા નીચા બોલ બોલવા લાગ્યો. ક્રોધ અને માનના યોગથી સામસામે બોલવા જતાં તેમનો વિવેક નષ્ટ થઈ ગયો અને બંને પિતા પુત્ર અત્યંત કલહ કરવા લાગ્યા. તે વખતે નાગણુ અને નકુલી તથા ભુજંગ (સર્પ) અને નાળીયો, ક્રોધથી કલહ કરતા કરતા બિલમાંથી નીકળી બહાર આંગણામાં આવ્યા. શિલા પણ કાંઈ કામસર નિધાન પાસે ગઈ એટલે ત્યાં રહેલ કુતરીએ તેને કરી એટલે તે પણ રૂદન કરતી આંગણા આગળ પડી ગઈ. શિલાએ કરેલ ધાર્થી તે કુતરોના પણ પ્રાણ કંઠે આવી રહ્યા, એટલે તે પણ કર્ણકટુક શબ્દ કરતી આંગણા પાસે પડી. અહો ! આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્ય ! એમ વિસ્મય પામતા ઘણા લોક ત્યાં જોવાને માટે એકઠા થયા. કેટલાક લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા, કેટલાકને હસવું આવ્યું, કેટલાક મધ્યસ્થ રહ્યા અને કેટલાક વૈરાગ્ય પામ્યા.

તે વખતે ક્રોધ જ્ઞાની મુનિ ગાયરીને માટે લમતાલમતા શ્રેષ્ઠીના પુન્યયોગે ત્યાં ભિક્ષા લેવા આવ્યા. પોતાના જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠી કુટુંબનો વૃત્તાંત યથાર્થ જાણતા એવા તે મુનિ ‘ અહો ! આ કયાયણું પરિણામ છે ’ એમ કહી ત્યાંથી તરતજ બહાર નીકળ્યા. શેઠ તે વચન સાંભળી તેમની આગળ જઈને પોતે કલહમાં વ્યથા હોવા છતાં તેમના કહેવાનો ભાવાર્થ પૂછવા લાગ્યો. મુનિ કહેવા લાગ્યા—“ હે સૌમ્ય ! સાંભળ, આ તમારા ઘરમાં અતિ વિષમ એવા કયાયણ વૃક્ષનું પુષ્પ ખીલેલું છે. જે સમજી માણસોને વૈરાગ્યનું કારણ અને અજ્ઞાનને હાસ્યનું કારણ થઈ પડ્યું છે. આ સર્પ અને નાળીયો છે તે કુગર અને સાગર તારા પુત્રો છે, આ સર્પિણી તારી પત્ની છે અને આ નકુલી તે નિઠૂંતિ છે, તથા આ કુતરી તે સચ્ચા છે. ખરેખરી રીતે કયાયોએ તારા કુટુંબને નરના પેાંની માફક જીવ જીવ રૂપ લેવડાવ્યા છે. ” તેની આગળ મુનિએ બ્યારે પૂર્વજનો વૃત્તાંત કહ્યો, ત્યારે તે સાંભળીને સર્પોદિ પાંચે જીવો જાતિસ્મરણ પામીને

પ્રતિષ્ઠા પામ્યા. તેથી તરતજ તે મુનિ પાસે અનશન ગ્રહણ કરી, સ્વસ્થરતા વૈરભાવને શાંત કરી, પશ્ચાત્તાપથી દુઃકર્મનું દલન કરીને સ્વર્ગે ગયા. રૂદ્રદેવ અને હુંગર પણ વૈરાગ્ય પામ્યા અને શ્રુતસાગર સૂરિની પાસે તેમણે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

રૂદ્રદેવ મુનિ કોઇ કોઇવાર સાધુસમાચારીમાં આલસ્ય કરતા અને જ્યારે પ્રવર્તક મુનિ તેને પ્રેરણા કરતા, ત્યારે પૂર્વના અભ્યાસથી તે કોધાવેશમાં આવી જતા હતા. હુંગરનકપિ પણ દુષ્કર તપ કરતા હતા છતાં પૂર્વે સ્વભાવથી પોતાથી વિશેષ પર્યાયાદિવાળા રત્નાધિક મુનિઓને નમતા નહિ. પ્રવર્તકેએ શાસ્ત્રગર્ભિત વાણીથી તેમને બહુ સમજાવ્યા, પણ કોઇ અને માનની અધિકતાથી તેઓ તેમની સાથે પણ કલહ કરવા લાગ્યા. નિરંતરના તેમના કલહથી સાધુઓ બધા કંટાળી ગયા એટલે તેમણે પોતાના ગુરૂને પ્રેરણા કરી, તેથી ગુરૂએ તે બંનેને ગચ્છ બહાર કર્યા. ત્યાંથી તેઓ બીજા ગચ્છમાં ગયા, ત્યાં પણ પોતાના સ્વાભાવિક દોષને દીધે કીટકવ્યાકુળ કુતરાની જેમ તેઓ ગચ્છ બહાર થયા. સર્વ (ગુણ) સમુદાયથી પણ જ્યારે તેઓ ભ્રષ્ટ થયા, ત્યારે તેમને સ્થિરતા મળવાનું કોઈ પણ સ્થાન ન મળ્યું, એટલે ગચ્છનો ત્યાગ કરીને તેઓ શિથિલાચારી થઇ ગયા. સર્વ સૂત્ર અને અર્થરૂપ પૌરૂષીને પણ તેઓ યથાર્થ સાચવતા નહોતા અને ત્રણ ગુપ્તિ તથા પાંચ સમિતિનું પણ તેઓ બરાબર આરાધન કરતા નહોતા. એ રીતે સાધુઓની સર્વ પ્રકારની ધર્મકરણીમાં તેઓ પ્રમાદી થઇ ગયા.

એકદા અગ્નિશિખાનો જીવ જે દેવ થયો છે તેણે પોતાના પૂર્વ ભવના ભર્તાર અને પુત્રને જોયા, એટલે તેમને પ્રતિષ્ઠાધ આપવાને તેણે અગ્નિશિખાનું રૂપ કયું અને રાત્રે ત્યાં આવીને તેમની આગળ આમતેમ ભમવા લાંગી. અગ્નિશિખાને જોઇને રૂદ્રદેવ બહુ આશ્ચર્ય પામી કહેવા લાગ્યો કે:-“હિ ભદ્રે! તું તો મરી ગઇ હતી અને અત્યારે જીવતી કેમ થઇ? દેવતાઓની ઉપાસનાથી, મંત્રોથી કે સેવન કરેલા

ગમે તેવા રસૌપધોધી પણ મરી ગયેલા માણસો કદી જીવતા થતાં નથી, એવી સંવેદના ભગવાનની વાણી છે. ” ત્યારે અગ્નિશિખારૂપ-ધારક દેવ કહેવા લાગ્યા:—“ તે સર્પિણીના ભવમાં મેં અણસણ-કર્યું હતું તેથી હું દેવ થઈ છું અને અત્યારે આ રૂપ ધારણ કરી અહીં આવી છું. ” રૂદ્રદેવ કહેવા લાગ્યા:—“ હે મુચ્ચં! હમણા તો તું અ-વિરતિ છે, તો સર્વવિરાત એવા અમને તું કેમ વંદન કરતો નથી ? ” દેવતા કહેવા લાગ્યા:—“ તમને અત્યારે સર્વવિરતિ ક્યાં છે ? ક્યાં-યાનું પરિણામ ધણું મારું હોય છે, એમ પ્રથમથી તમે જાણો છો છતાં પણ તમે ક્યાયથી કંકુષિત આશયવાળા થયા છો અને દુઃકર્મના દોષથી, ધર્મકર્મમાં હમેશાં સહાય કરનારા એવા સાધુઓથી સેવિત, ઐહિક અને આમુષ્મિક સુખમેણીનું કારણ, મૂલ અને ઉત્તર ગુણનો સમૂહ જેમાં રહેલો છે અને જે પુણ્યનો ભંડાર છે એવા ગચ્છનો ત્યાગ કરીને દુઃખ અને દુર્ગતિના કારણભૂત અને સાધુઓએ નિંદિત એવા શિથિલાચારીપણાને તમે પ્રાપ્ત થયા છો. ” આ પ્રમાણે પરિ-ણામે હિતકારક એવા ધર્મનો તેમને ઉપદેશ આપીને વીજળીના પ્ર-કાશની માફક તરતજ તે દેવતા અદૃશ્ય થઈ ગયો. તે દેવના ઉપદેશથી રૂદ્રદેવ અને કુંગરને સંવેગ ઉત્પન્ન થયો. એટલે તરતજ તે બંને મુનિ પાછા શ્રુતસાગર આચાર્યની પાસે વ્રત લેવાને આવ્યા. “ ક્રોધ અને માનની અધિકતાથી તમને વ્રત દુરારાધ્ય છે. ” એમ ગુરૂએ જ્યારે કહ્યું, ત્યારે રૂદ્રદેવમુનિ સંવેગને પામ્યા સતા બોલ્યા કે—“ હે ભગ-વન્! નિમિત્ત પ્રાપ્ત થતાં પણ યાવજજીવ હું જરા પણ ક્રોધ નહિ કરું ! ” આ પ્રમાણે વ્રતમાં વધારે ઉત્કંઠિત થઈને આચાર્ય મહારાજ-ની સાક્ષીએ તેણે અભિગ્રહ લીધો. તેમજ “ મોદા, ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધ અને તપસ્વી એ સર્વનો હું યાવજજીવ વિનય કરીશ. ” એ પ્ર-માણે સર્વની સમક્ષ કુંગરમુનિએ પણ અભિગ્રહ લીધો. એટલે રૂદ્ર-દેવ અને કુંગરમુનિને અભંગ વૈરાગ્યના રંગથી રંગાયેલા જાણીને ગુરૂએ તેમને આસોયણા આપીને પૂર્વની પેઠે ગચ્છમાં લીધા.

પછી તે બંને મુનિ આઠ કાલાદિના અતિચારનો નિરંતર ત્યાગ કરીને અપ્રમત્તપણાથી સમ્યક્ રીતે સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવા લાગ્યા. સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય એ ત્રણ પ્રકારના કર્મપુંજનો ક્ષય થવાથી તેઓ આઠ પ્રકારનો દર્શનાચાર સમ્યક્ પ્રકારે આચરવા લાગ્યા. દુષ્ટ એવા ચારિત્રાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી તેઓ શુભ આશયવાળા થઈ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા. આ લોક સંબંધી અને પરલોક સંબંધી આશાંસાની અપેક્ષા રાખ્યા વિના છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વિગેરે દુષ્કર તપ તેઓ કરવા લાગ્યા. મુક્તિ સાધવાના હેતુભૂત શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતે પ્રરૂપિત યોગાને વિષે યોતાના મન, વચન અને કાયના બળને તેઓ યથાવિધિ જોડવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે યોતયોતાના અભિગ્રહને સાધવાનરીતે પાળતાં શુભ ધ્યાનરૂપ અગ્નિવડે તેમનાં ઘણાં કર્મરૂપ ઇંધન બળી ગયાં, તેથી જીવના ધીરો વિઘ્નેયના અતિશય સામર્થ્યવડે અને કર્મના પરિણામની વિચિત્રતાવડે મુક્તિમાર્ગને સાધવામાં તૈયાર થયેલા એવા તેમને કેટલેક દિવસે ઘાતિકર્મના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.”

હવે કૃષ્ણાલોક પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો કે:—“હું તાત! પ્રથમ તો તે બંને મુનિ તેવા પ્રકારના કયાયવાળા હતા અને પછીથી તરતમાંજ તેમને શી રીતે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું?” ભગવાન કહેવા લાગ્યા:—“હું વસો! જીવનું સામર્થ્ય અદ્ભુત છે અને કર્મનું પરિણામ પણ વિચિત્ર હોય છે. તેજ તેના હેતુ છે, કલું છે કે—

“જીવાણ ગઈ કમ્માણ પરિણઈ પુમ્મલાણ પરિયદં;

મુત્તૂણ જિણં જિણવરમયં ચ કો જાણિયં તરહ.”

“જીવોની ગતિ, કર્મોની પરિણતિ, પુદ્ગલોનું પરિવર્તન—એ જિન કે જિનેશ્વરના મતે શિવાય કોઈ પણ બાણવાને સમર્થ નથી.”

ભારે કર્મના યોગથી સાધુઓ પણ કદાચ પોતાના માર્ગથી પ-
તિત થાય છે, તથાપિ ઉંચા પ્રકારના સત્કાર્યોવડે તેઓ પાછા પોતાના
માર્ગ પર આવી શકે છે. શૂરવીર જીવેને મુસાધ્ય અને બલહીન પુ-
ત્રોને દુઃસાધ્ય એવા તપને મોટા કૃત્યોની સિદ્ધિમાં જિનેશ્વર ભગવ-
તે પ્રથમ કહેલ છે. નિર્મલ એવા તપથી મનુષ્યોને જે દુર્લભ હોય
તે મુલભ થાય છે, પાંકુ હોય તે સ્થિર થાય છે અને દુઃસાધ્ય હોય
તે મુસાધ્ય થાય છે. અનંત ભવોથી વિસ્તાર પામેલાં મહા પાપો
પણ, અગ્નિથી કાઢી નેમ તપથી ભરખ થઈ જાય છે.” કહ્યું છેકે:—

“દીપ્યમાને તપોવહૌ, વાહ્યે ચામ્યન્તરેऽપિ ચ;
યમી જરતિ કર્માણિ, દુર્જરાણ્યપિ તત્ક્ષણાત્.”

“પુમાન્ કર્મેરિતઃ કૃત્વાઽપ્યેનાંત્યતિમહાન્ત્યપિ;
સમ્પગાલોચનાપૂર્વ, શુધ્યત્યેવ તપઃ સ્વજન્.”

“તપઃ સ્વમાવતઃ સર્વ-પાપવિવૃંસિ યત્પુનઃ;
સમ્પગાલોચનાપૂર્વ, સિંહઃ પ્રહરિતથ સઃ.”

“બાહ્ય અને આંતર તપરૂપ અગ્નિ દેદીપ્યમાન થયે જતે
સંયમી પુરૂષ, દુઃખે દૂર કરી શકાય એવાં કર્મોને પણ ક્ષણવારમાં
નિર્જરી (વિખેરી) નાંખે છે. કર્મને વશ થઈ પ્રાણી અતિ મોટાં પાપ
કરે, તો પણ સમ્યક્ પ્રકારની આલોચનાપૂર્વક જો તે તપ કરે, તો
શુદ્ધ થઈ શકે છે. તપ સ્વભાવથીજ સર્વ પાપોનો નાશ કરે છે. તેમાં
પણ જો તે સમ્યક્ આલોચનાપૂર્વક કર્યું હોય તો તે સિંહ ને વળી
પાખરેલો તેના જોડું છે. અહીં મહાદુષ્કર્મ કરવાવાળી છતાં સમ્યક્
આલોચનાપૂર્વક તપ કરીને શુદ્ધ થયેલી બ્રાહ્મણીનું દર્શાવે છે.” તે
સાંભળો—

ભરતદેવના વિશ્વજીપુર નામના નગરમાં, જેજે શત્રુઓને પા-
તાના દાસ બનાવ્યા છે એવો અને સૂર્ય સમાન તેજસ્વી મૂરતેજ ના-

મનો રાજા હતો. સરલ સ્વભાવી, સૌમ્ય, કૃતજ્ઞ, પરદુઃખને જાણનાર, દાક્ષિણ્યતાયુક્ત, ક્ષમાશીલ, ગંભીર, રૂપમાં કામદેવ જેવો અને સર્વ વિદ્યામાં પારંગત એવો વેદવિવક્ષણ નામનો કોઈ પરદેશી બ્રાહ્મણ તે રાજાનો પુરોહિત હતો. એક વખતે રાજસભામાંથી બહાર નીકળતાં ચલુડામાં, ઉપરતું અને નીચેતું કાળરચિતું તથા જડું કંબળરૂપ વસ્ત્ર જેણે પહેરેલું છે અને માથા ઉપર જેણે બે ત્રણ ઘાશ ત્રિગેરેનાં પાત્રો ધારણ કરેલાં છે, એવી રૂપવતી કોઈ ભરવાડની સ્ત્રી જોઈને તે એકપૂર્વક વિચાર કરવા લાગ્યો:—“અહા! કર્મ અને વસ્ત્રો બંને જેના અધોગ્ય છે, એવા આ સ્ત્રી રતનને વિધાતાએ કેમ વિડંબના પમાડી હશે? ખરેખર! વિધિ રતનદોષી છે!” આ પ્રમાણે તે વિચાર કરે છે એટલામાં આલાનસ્તંભને ઉખેડીને સ્વેચ્છાએ આમતેમ ભ્રમણ કરતો રાજાનો મદોન્મત્ત હાથી ત્યાં આવી ચડ્યો. યમ જેવો ભયંકર તે હાથી ત્યાં આવ્યે છતે ભયથી વ્યાકુલ થઈ બધા માણસો ચારે બાજુ ભાગી ગયા. તે વખતે ભરવાડ પણ નાસવા લાગી, એટલામાં કોઈ પનીહારીની સાથે અશ્વડાવાથી તે બંને પડી ગઈ. પડી જતાં બંનેનાં પાત્રો ભાંગી ગયાં. પણ ભરવાડના મુખઉપર શોકની ઘાંચા માત્ર જોવામાં ન આવી અને પનીહારી અતિશય રડવા લાગી. તેને રૂદન કરતી જોઈને તેના દુઃખથી દુઃખિત થઈ પુરોહિત તેને પૂછવા લાગ્યો:—“ભદ્રે! તું આમ કેમ રડે છે?” તે પણ બહુ દુઃખે કરીને કહેવા લાગી:—“હું બંધો! સાંભળો, મારા રૂદનનું કારણ એટલું જ છે કે, મારી સાચુનો સ્વભાવ બહુ જ ખરાબ છે, તેથી તે મારી ઉપર ગુસ્સે થશે અને બંને ઘડા કૂટી જવાથી તે વિશેષ ગુસ્સે થઈને મને ઘરમાં પગ મૂકવા નહિ દે અને આવતું પણ આપશે નહિ. તે રોષ લાવીને એમજ કહેશે કે, આજે તારા ભોજનના મૂલ્યથીજ બે ઘડા વેચાતા લાગ્યા. તેથી મને બહુ દુઃખ થાય છે અને રડવું આવે છે.” પુરોહિતને દયા આવી તેથી તેણે બે ઘડાની કિંમત જેટલા પૈસા તે પનીહારીને આપીને વિદાય કરી.

પછી પુરોહિત વિસ્મય પામીને ચોક વિનાની પેલી ભરવાડજીને પૂછવા લાગ્યો:—“હે ખંડેન ! દહિં છાસ વિગેરેનાં બે ત્રણ વાસણ તોરાં ભાંગી ગયાં તેથી તને આજે મોટી તુકરાની થઇ છે, છતાં તું રડતી કેમ નથી ?” જરીક હાસ્ય કરીને તે પણ કહેવા લાગી:—“હે ભાઈ ! મારા ન રડવાનું કારણ સાંભળ-જેમ બહુ ઝણ છે તે ઝણ નથી, તેમ અતિ દુઃખ છે તે દુઃખ નથી. તેથી માફ દૃઢ્ય વળના જેવું કઠોર થઇ ગયું છે. માટે હું રડતી નથી.” તે સાંભળી આ બિચારીને તે શું મહાદુઃખ પશું હશે ? એમ વિચારતાં તે વિપ્રવર્ધ પુરોહિતનું મન પીગળી ગયું એટલે તે પાછા તેને કહેવા લાગ્યો:—“હે ખંડેન ! હું તારું વૃત્તાંત સાંભળવા ઇચ્છું છું માટે મને યથાર્થ તારું વૃત્તાંત કહે.”

તે કહેવા લાગી:—“હે ભંદ્ર ! પોતાનું દુશ્ચરિત્ર કોઇને કહેજું એ પોતાને અને પરને બંનેને લજ્જાકારી થાય છે. માટે તે પોતાની જાંધાની માફક ઢાંકજુંજ સારું છે; છતાં હે પરદુઃખજી ! નિરંતર સર્વનું હિત કરવામાં તારું મન તત્પર છે માટે માફ ચરિત્ર માત્ર તારા અને મારા સાંભળવામાંજ આવે એવી રીતે કહીશ, તો આ પાસેની વાડીમાં તું એકલો આવ.” તેનું વૃત્તાંત સાંભળવાની ઇચ્છાથી તેણીના કંઠા પ્રમાણે તે બગીચામાં ગયો. પુરોહિતના સમાગમથી તે રોહિતલી અને રોમાંચિત થઇને દૃઢ્યમાં વિધાસ લાવી પોતાનું અખિલ ચરિત્ર કહેવા લાગી:—

“લક્ષ્મીતલક નામના નગરમાં નિરંતર નિર્ધનાવસ્થામાં રહેનાર, સર્વ વિદ્યામાં વિવક્ષણ વેદસાગર નામનો ગ્રાહણ રહેતો હતો. ૩૫ અને સૌભાગ્યથી સુશોભિત અને પતિમતાત્રપ સદ્ગુણવાળી કામલકમ્બી નામની તેને પત્ની હતી. તેણીના વિનયોચિત્યાદિ કૃત્યો અને સદ્ગુણોથી પ્રમત્ત રહીને આ જન્મનું દુઃસહ દારિદ્ર્યદુઃખ તે જાણતો ન હતો. તેમને પ્રથમ વયમાંજ સારા લક્ષણવાળો અને સૌભાગ્યનું સ્થાન વેદવિવક્ષણ નામે પુત્ર થયો હતો. તે લગભગ એક

વરસનો થયો, ત્યારે એક દિવસે કામલકર્મી નગરની બહાર જોડલામાં પાણી ભરવા ગઈ, તેડલામાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરના સ્વામી મકર-ધ્વજ રાજાએ અકસ્માત આવીને સૈન્યથી તે નગર ઘેરી લીધું. તે વખતે દ્વારપાળોએ નગરના બધા દરવાજા એકદમ બંધ કર્યા, ત્યારે કેટલાક ચાલાક નગરવાસીઓ ભાગી ગયા અને બહાર ગયા હતા તે બહારજ રહ્યા. ચારે બાજુથી સૈન્ય આવેલું જોઈને ભયથી ગભરાઈને કામલકર્મી નાસવા ભાગી, એડલામાં કોઈ સીપાઈએ તેણીને પકડી લીધી. તે બહુ સુરૂપવતી હોવાથી તેણે મકરધ્વજ રાજાને અર્પણ કરી. તે તેણીને જોઈને કામાંધ થયો અને તરત પોતાના અંતઃપુરમાં મોકલી દીધી. હવે અન્ન, ઘાસ, કાષ્ટાદિ ન મળવાથી આખું નગર દુઃખી થવા લાગ્યું. તે જોઈને હિતબુદ્ધિથી તે નગરના રાજાએ મકર-ધ્વજ રાજાને માથા પ્રમાણે દંડ આપ્યો, એટલે તે સંતુષ્ટ થઈને તરત પોતાના નગર ભણી આવ્યો ગયો. હવે કામલકર્મીના રૂપાદિ ગુણોથી મોહિત થઈને તે રાજાએ તેણીને પરણી કરી અને સર્વની સ્વામિની બનાવી દીધી, બીજી કૃળવતી અને શીલવતી રાણીઓ હતી, તેમની અવગણના કરીને કામાંધ થઈ તે તેણીનેજ પોતાની જીવિતેથી માનવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે સર્વ પ્રકારના સુખના સંયોગથી તે રાજા અતિ રાગી બનીને નિરંતર તેને સંતુષ્ટ રાખવા પ્રયત્ન કરતો હતો તે છતાં પણ તે લેશમાત્ર સંતોષ પામતી ન હતી, બાલ્યાવસ્થાથી તે વેદસાર વિપ્રપર પ્રીતિવાળી હોવાથી રાજાના સન્માનના સુખને તે વિષ સમાન માનતી હતી. આ પ્રમાણે નિરંતર વિરક્ત એવી કામલકર્મી સાથે અત્યંત રક્ત થઈને વિલાસ કરતાં વીશ વરસ આવ્યા ગયા. તે હમેશાં એમજ વિચાર કરતી કે:—“આ રાજાના ઘરમાંથી ક્યારે મુક્ત થાઉં અને તે પતિને તથા તે પુત્રને આ નેત્રવડે ક્યારે જોઉં.” આ પ્રમાણે નિરંતર આર્તધ્યાનને વશ થઈને ત્યાં કારાગૃહની માફક રહેતાં દુઃખે દિવસો ગાળતી હતી. એક દિવસ કામલકર્મી પૂર્વના સ્નેહથી વિચાર કરવા લાગી:—“અહા ! આટલા વર્ષો ગયા છતાં મારો ભર્તાર અને પુત્ર અને મંથ્યા નહિ મળે

હવે પરદેશી બ્રાહ્મણોને જે યાચિત સ્વર્ણ-દાન આપું, તે અવશ્ય તેઓ લોભથી ક્યારે પણ અહીં આવે. ” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને બ્રાહ્મણોને ઇચ્છિત સુવર્ણ આપવા લાગી. સુવર્ણદાનથી તેની કીર્તિ ચારે બાજુ પ્રસરવા લાગી. હવે એક દિવસે દારિદ્ર્યથી દુઃખી થતો વેદસાર બ્રાહ્મણ પણ પોતાના છોકરાને સાથે લઈને ત્યાં આવ્યો, અને આશીર્વાદ આપીને તેણે તેની પાસે દ્રવ્યની યાચના કરી. એટલે કંઈક તેને પિછાનીને “ તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ? તમારી સ્ત્રી ક્યાં છે ? તમારું કુટુંબ કેટલું છે ? આ તારી સાથે છે તે શું સંબંધી છે ? ” આ પ્રમાણે તેને એકાંતમાં બેસારીને કામલ-દમ્બીએ પૂછ્યું. તે સાંભળીને અસંભાવનાથી અને ઘણા વરસો વીતી જવાથી તેને ન ઓળખતો વેદસાર પોતાનું અરિત્ર મૂળથી કહેવા લાગ્યો:—“લક્ષ્મીતિલક નગરનો રહેવાસી વેદસાર નામનો હું બ્રાહ્મણ છું. મારી ગુણવતી એવી કામલદમ્બી નામે ભાર્યા હતી. એક દિવસ વેદવિચક્ષણ નામના પોતાના એક વરસના પુત્રને મૂકીને તે પાણી લાવવાને ગામની બહાર ગઈ, એટલામાં ત્યાં શત્રુનું લશ્કર અકસ્માત્ આવી ચડ્યું. જ્યારે તે સૈન્ય પાછું ચાલ્યું ગયું, ત્યારે તેની બધે ઠેકાણે મેં તપાસ કરી; પરંતુ તેના સમાચાર માત્ર પણ મને મળ્યા નહિ. પછી મારા સંબંધીઓએ બીજી સ્ત્રી કરવાને આદેશ મને બહુ આગ્રહ કર્યો; પણ હું તેના સ્નેહને વશ હોવાથી બીજી સ્ત્રી પરણ્યો નહિ. તે પછી મેં જ આ નાના બાલકને ઉછરીને મોટો કર્યો અને કંઈક મોટો થતાં તેને સારરૂપ બધી વિદ્યાઓ ભજાવી. સુવર્ણ-દાનથી પ્રસરતી તમારી પ્રસિદ્ધિ સાંભળીને દરિદ્રતાથી દૂભાયેલો હું આ મારા પુત્રને સાથે લઈને અહીં આવ્યો છું.”

આ પ્રમાણે વેદસારે જ્યારે પોતાનો વૃત્તાંત કહ્યો, ત્યારે મનમાં બહુ ખેદ લાવીને રાજના નિગ્રહથી માંડીને કામલદમ્બીએ પણ પોતાનો બધો અહેવાલ તેને કહ્યો. પૂર્વ સ્નેહના વશ હજી પણ તે તેની સાથે જવાની ઇચ્છવાળી હોવાથી કેટલાંક કિંમતી રત્નો આપીને તે એકાંતમાં આ પ્રમાણે તેને કહેવા લાગી:—“ હે પ્રિય !

તમારા ઇષ્ટ સંકેતસ્થાને ળીજી રાજ્યમાં અત્યારે રતનસહિત
આ પુત્રને મોકલી દો, પછી આપણે પણ ત્યાં જઈશું. અને આજથી
સાતમે દિવસે રાત્રે સ્મશાનમાં આવેલા ચંડીગૃહમાં હું કોઈરીતે પણ
આવીશ માટે તમારે પણ ત્યાં અવશ્ય આવવું.” પછી તેના કહેવા
પ્રમાણે તેણે પુત્રને ઇષ્ટ સ્થાને મોકલી દીધો અને સંકેતની રાત્રે ચંડી-
ગૃહમાં આવીને તે સુઈ ગયો. હવે કામલક્ષ્મી ધૂતતાથી સાતમે દિવ-
સે રાજાને વિનવવા લાગી:—“હું સ્વામિન્ ! એક દિવસે તમને
માથામાં ભયંકર પીડા થઈ હતી, તે તમને ક્યાં છે ? તે વખતે ઘણાં
મંત્ર, તંત્ર અને ઔષધો કર્યા છતાં તે શાંત ન થવાથી હું અન્ન, પા-
ણીના ત્યાગ કરીને બહુજ વ્યાકુળ થઈ ગઈ હતી. પછી તેની શાંતિને
માટે પ્રસિદ્ધ મહિમાવાળી અને સ્મશાનમાં રહેવાવાળી ચંડીદેવીની
મેં આ પ્રમાણે માનતા માની હતી કે—“હું માત ! જો રાજાની
શિરોવ્યથા શાંત થઈ જશે, તો મારી સાથે રાજા ત્યાં આવીને અમુક
દિવસે રાત્રે તમારો પૂજા કરશે.” તો આપણે બંને આજ રાત્રે ચંડી-
નું અર્ચન કરવાને ત્યાં જઈએ. તેની આજ્ઞાને વશવર્તી હોવાથી
રાજાએ તરતજ તેનું કહ્યું માની લીધું. પછી સાયંકાળે રાજા ચંડીની
પૂજા કરવાને કામલક્ષ્મીની સાથે અદ્યપર બેસીને અને પૂજા સામગ્રી
લઈને સ્મશાન ભણી ચાલ્યો. સોયથી ન ભેદી શકાય એવો અંતકાર
મારે તરફ પ્રસર્યો હતો નગરની બહાર નીકળીને મારે ચાલતાં ક્યાંક
શિયાળીયા શબ્દ કરી રહ્યા હતા, ક્યાંક રાક્ષસોનો કોલાહલ મચી
રહ્યો હતો, ક્યાંક ભયંકર ઉદોત થતો હતો, ક્યાંક ધૂવડપક્ષીઓ બે-
ઠેલા હતા, ક્યાંક શબ સંસ્કાર કરવા આવેલા લોકો પ્રેતથી ત્રાસ
પામતા હતા, ક્યાંક હાકિની અને શાકિનીઓ મોટેથી રાસડા લેતી
હતી, ક્યાંક ચમલ પિશાચો અટ્ટહાસ્ય કરી રહ્યા હતા, ક્યાંક કાપા-
લિક લોકો સારા માણસોનાં પવિત્ર મસ્તકો અહણ કરતા હતા; ચારે
બાજુથી પ્રસરતા દુર્ગંધના પૂરથી નાક પૂરાઈ જતું હતું અને ઉપરા-
ઉપરી પડેલી બોપરીઓથી જ્યાં ગમન પણ અટકી પડતું હતું એવું
ભયંકર સ્મશાન નિર્ભય એવા રાજાના જોવામાં આવ્યું. કામલક્ષ્મી-

ને તે મુખ્ય સમજીને કહેવા લાગ્યો:—“ હું દેવી ! આ લય કરે સ્થાન
જોઈને તું મનમાં જરા પણ ડરીશ નહિ. કારણ કે અહીં જે માણસ
ડરે છે, તેને ભૂત-પ્રેત-દિ છળે છે. ” આ મુક રાજા એટલું નથી જા-
ણતો કે, તે દુષ્ટા તો ખીજીને પણ ડરાવે તેવી છે. હવે ચંડીનું મંદિર
આવતાં અંધ ઉપરથી નીચે ઉતરીને અને કામલકર્મીને તરવાર આ-
પીને રાજા જેવામાં ચંડિકાની પૂજા કરવાને તત્પર થયો, તેવામાં છળ
જોનારી એવી તેણીએ તેનું મસ્તક છેદી નાખ્યું. તરતજ જાણે રાજા
સર્વાંગથી દેવીને પ્રણામ કરતો હોય, તેમ ચંડીની આગળ લાંબો
થઈને પડ્યો.

હવે બહુ હર્ષ પામતી એવી કામલકર્મી તેના આલસણે લઈને
મુખ્યદ્વાર (મતવારણ) પાસે સૂતેલા પેલા બ્રાહ્મણને તેણે તરતજ જા-
ગાડ્યો. પરંતુ જાગીને પૃથ્વીપર પગ દેતાંજ તેને દુષ્ટ સર્પ કરડ્યો,
એટલે દુર્જવયોગથી તે ત્યાંજ તાકાળ મરણ પામ્યો. હવે બનથી ભ્રષ્ટ
થવાને લીધે કામલકર્મી બહુજ ખેદ પામી અને લયથી ગલરાઈને
અંધ ઉપર આડક ધમ્મ તરતજ ત્યાંથી ચાલી નીકળી. રાતે નિર્જન
ભાગે એકાકી ગમન કરતાં તે ક્યાંય પણ લય ન પામી. કારણ કે
શ્રીઓનો જન્મ સાહસની સાથેજ થયેલો હોય છે. અતુક મે પરદેશ-
માં કોઈ નગરમાં જઈને એક માળીને ઘેર તેણે પાતાનો અંધ બાંધ્યો,
પછી ધણી વરસોથી રાજમહેલરૂપ કેદખાનામાં પડેલી તે આજે
છુટી ધમ્મ હતી તેથી સ્વેચ્છાએ ફરવાને ઇચ્છતી એવી તે રાતે કોઈ
દેવમંદિરમાં તબક્કાનો અવાજ સાંભળી ત્યાં જોવા ગઈ. ત્યાં સર્વાંગ
અલંકૃત અને દિવ્યરૂપના સૌભાગ્યથી મુશાલિત અને નવીન પ્રકાર-
ની તેણીને જોઈને કોઈ પક્ષાંગનાએ તેણીને પૂછ્યું કે—“ હું મુજબે !
તું કોણ છે ? અને ક્યાંથી આવી છે ? અને કોને ઘેર અતિથિ થઈ છે ? ”
આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક પૂછતાં તેણે આ પ્રમાણે કદિપત ઉત્તર આપ્યો
કે—“ એક દિવસે હું પિતાના ઘેરથી પતિની સાથે સાસરે જતી હતી,
તેવામાં માર્ગમાં ધાડ આવી, ત્યાં સાથ બધો હું રાહ ગયો અને મારો
સ્વામી મરી ગયો. ત્યાંથી આમતેમ લાગતી એવી હું અંધ ઉપર

ખેસીને અહીં આવી છું. આ નગરમાં માફ કોઇ સચું નથી, તેથી માળીને ઘેર અર્ધ બાંધીને હું અહીં આવી છું.” આંખો ઉત્તર સાંભળી “આ સ્વામી વિનાની છે, માટે મારા કુળને ઉચિત છે.” એમ વિચારીને પણાંગના માયા વચ્ચેથી તેને પ્રસન્ન કરીને પોતાને ઘેર લઇ ગઇ. ત્યાં બધા કરતાં ચડીઆતી એવી ગીતાદિની કળાઓ શિખરીને અતુલ્ય પણાંગનાએ તેને પોતાના કુલાચારમાં પ્રવર્તાવી.

હવે એક દિવસે પરદેશથી આવેલો કોઈ શ્રીમાન તરૂણ પુરૂષ કામલદમ્ભીને ઘેર આવીને રહ્યો. સર્વ પ્રકારના મુખોમાં નિરંતર પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે વિલાસ કરતા એવા તેમનો આસ્તે આસ્તે સજ્જડ પ્રેમ બધામાં ગયો. કેટલાક વખત પછી એક દિવસે કોઈ કારણસર તેને બીજે ઠેકાણે જવાની ઈચ્છા થઇ એટલે એકાંતમાં કામલદમ્ભીની તે રજા માગવા લાગ્યો. ગમન કરતો અને મરણ પામતો માણસ કોઇથી રાખ્યો રહી શકતો નથી. કહેવત છે કે—“પરોણાઓ એ કરી ઘર વસતા નથી.” દૃઢ સ્નેહ છતાં જવાને તૈયાર થયેલા એવા તેને અટકાવવાને અસમર્થ થવાથી શોકાકુલ મુખ કરીને કામલદમ્ભી તેને કહેવા લાગી કે—“હું સ્વામિન! અત્યારે તમે ભલે જાઓ, પણ તમારા કુળ અને ગાત્રાદિ મને કહી જાઓ. કારણ કે, તમારા વિયોગમાં એ મને જીવનના આધારભૂત થશે.” એટલે દૃઢ આલિંગન દહને ભાવિ વિયોગથી દુખાતી થયેલો એવો તે પોતાના અશ્રુરૂપ સ્નેહવૃષ્ટિથી તેને સિંચન કરતો સખેદ કહેવા લાગ્યો:—
“લક્ષ્મીતિલક નગરમાં રહેનાર વેદસાર નામના બ્રાહ્મણની કામલદમ્ભી નામની પ્રિયાને વેદવિચક્ષણ નામનો પુત્ર હતો. જ્યારે તે એક વરસનો થયો, ત્યારે કામલદમ્ભી (તેની માતા) પાણી નિમિત્તે નગરની બહાર ગઇ; તે વખતે અકસ્માત કોઇ પરચક્રનું આગમન થતા તે પાણી ઘેર આવી શકી નહિ. પછી ખબર કાઢતાં તે જીવતી છે કે મરણ પામી છે તેની પણ ખબર મળી નહીં. ત્યારબાદ પિતાએ તે પુત્રને ઉછરીને મોટો કર્યો અને સર્વ વિધાઓ ભણાવી.

એક વખતે દરિદ્રતાથી દુઃખી થઇને મહારાજ રાજની પ્રિયા પાસે તે પિતા તથા પુત્ર યાચના કરવા ગયા. ત્યાં તેણીની સાથે એકાંતમાં કાંધ છાની વાત કરીને, તેણીએ આપેલ અમૂલ્ય રત્ન, મુવર્ણ અને મૌક્રિક સહિત વેદસારે પુત્રને સંકેતસ્થાન બતાવીને બીજા રાજ્યમાં મોકલી દીધો, અને તેને કહ્યું કે, ‘હું’ સાત આઠ દિવસ પછી આવીશ.’ સંકેતસ્થાને જઈને વેદવિચક્ષણ પિતાની રાહ જોવા લાગ્યો; પરંતુ તે ત્યાં કોઈ કારણસર આવ્યા જ નહિ. તેમના વિરહ મનમાં એક સહિત વેદવિચક્ષણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે— “જરૂર રસ્તામાં મારા પિતાને ચોરોએ મારી નાખ્યા હશે અથવા તો વ્યાધાદિતું તે લક્ષ્ય થઈ પડ્યા હશે.” દુઃખાર્ત્ત થઈને તેણે વિચાર કર્યો કે— “પ્રેમાળ પિતાનો વિયોગ કરાવતાં અહા ! વિદ્વાતાએ આજે મારું સર્વસ્વ લૂંટી લીધું છે. મારી માતાને મેં ન જોઈ ત્યારથી તેનેજ હું મા અને બાપ તરિકે લેખવતો; પણ દુરામાદેવ અત્યારે એટલું પણ સહન કરી શક્યો નહીં. અથવા તો સ્ત્રીજનને ઉચિત એવો દેવને ઉપાસંલ દેવાથી શું ? કારણકે માણસોને શુભ અને અશુભના ઉત્પભૂત પૂર્વકૃત કર્મજ છે. સંસારમાં સંયોગો બધા વિયોગના અંતરાગાજ હોય છે, એવી ભાવના ભાવતાં તેણે પોતેજ આસ્તે આસ્તે પિતાનો શોધ છોડી દીધો. ત્યારપછી વિદ્યાના પ્રભાવથી સર્વત્ર આદરસન્ધાર પામતો એવો તે ભમતો ભમતો અહીં આવ્યો. હે કાંતે ! તે હું પોતેજ વેદવિચક્ષણ છું.” આ પ્રકારના તેના વૃત્તાંત અવજ્ઞથી તેને પોતાનોજ પુત્ર જાણીને કામલક્ષ્મી પોતાના હૃદયમાં બહુજ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. તેણીએ વિચાર્યું કે— “અહા ! દેવને ધિક્કાર હો ! અતિ દુષ્ટ એવી જો હું તેનો અંત્યારે સર્વ લોકમાં નિંદિત પોતાના છાંડાની સાથે સંયોગ થયો.” એ રીતે પાપના પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિ તેના હૃદયમાં પ્રજ્વલિત થયો છતાં તે વખતે પોતાના પુત્રને તેણીએ પોતાની જોળખાણ ન આપી. કારણકે, વખતપર સ્નેહને લીધે મને પોતાની માતા સમજીને પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિથી પરિતાપ પામી તે પોતાના પ્રાણોનો ત્યાગ કરે.

પછી તે ઇન્દ્રિયસુખથી ઉદ્દેગ પામી, છતાં પોતાના આત્માને છૂપાવવાને માટે મિથ્યા ઉપચારનાં વચનોથી તેને પ્રસન્ન કરીને વિસર્જન કર્યો.

તેના ગયા પછી પોતાના જીવિતથી ઉદ્દેગ પામીને તેણીએ અન્ન તથા જળનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના તે દુષ્કૃતનું સ્મરણ કરતી એવી તેણે અક્ષા પાસે બળી મરવા માટે કાષ્ઠની માગણી કરી. તે સાંભળીને અક્ષા દુઃખી થઈને કહેવા લાગી:—“હું મારા ઘરની કંડપલતા! સ્વ અને પરને દુઃખકારી એવું અકસ્માત આ તે શું આરંભ્યું ? શું આધિ, વ્યાધિ કે ખીજ કોઇ પીડાથી તું દૂલાએલી છે ? કે જેથી હું સુભુ ! પોતાના દેહને અત્યારે અગ્નિમાં હોમવાને તું તૈયાર થઇ છે ? આ દુર્લભ મનુષ્ય જન્મ પામીને શા માટે વૃથા ગુમાવે છે ? અહીં આવતા યુવકોની સાથે સ્વેચ્છાથી ભોગ ભોગવ ! નિષ્કલંક અને રાજાઓને માન્ય એવું સર્વ પ્રકારનું સુખ તને પ્રાપ્ત થયું છે. હું મનસ્વિની ! ફરીને આ વેશ્યા જન્મ તને ક્યાં મળવાનો છે ?” અતરમાં વિષાદને ધારણ કરતી કામલક્ષ્મી અક્ષાને કહેવા લાગી:—“હું અમા ! આધિ કે વ્યાધિની વ્યથાથી હું દૂલાએલી નથી; પરંતુ મારા દેહને અગ્નિમાં હોમીને ઘણા વખતથી વિસ્તાર પામેલા આ વેશ્યાપણાના પાપકર્મની શુદ્ધિ કરવાને હું ઇચ્છું છું. સ્ત્રીપણું એ પ્રાણીના અનંત પાપોનું કળ, છે, એમ સજ્જન પુરૂષો કહે છે. તેમાં પણ જે વેશ્યાનો જન્મ છે તે કોહી ગયેલ કાંજી તુલ્ય છે. સર્વ પાપોનું મૂળ છતાં જો આ વેશ્યાજન્મ શ્રેષ્ઠ છે એમ તું કહે છે, તો હું અમા ! ખીજું ખરાબ આ જગતમાં શું છે ? તે કહે, ” સર્વત્ર નિંદવા લાયક એવું પુત્રના સંયોગનું દુષ્કૃતજ ખરી રીતે તો તેના મરણનું કારણ હતું, છતાં તેણીએ તે વાત લગભગથી પ્રગટ ન કરી. નાગરિકો, કુટુંબી અને રાજાએ અટકાવી છતાં કાષ્ઠલક્ષણના વિચારથી તે પાછી ન હઠી.

મરણમાંજ એકાગ્રચિત્ત રાખીને તેણીએ સાત લઘન (લાંઘણ)

કરી, તેથી રાજા વિગેરેએ તેને રજા આપી, એટલે અર્ધ ઉપર આરૂઠ થઇને દીન દુઃખી લોકોને ધન આપતી, પોતાના દુઃખર્મના દુઃખથી દૂભાવેલી એવી તેણીએ નદીના કાંઠે નગરવાસીઓએ રચેલ ચિતામાં નિર્જય થઇને પ્રવેશ કર્યો. પાસે રહેલા નાગરિકોએ જોયલામાં તેણીની ચિતામાં અગ્નિ સળગાવ્યો, તેટલામાં ભવિતવ્યતાના યોગથી અકસ્માત્ પુષ્કળ વરસાદ થયો. જે વખતે વરસાદ થયો તે વખતે વરસાદના પાણીથી પરાભવ ગામીને વૃષભોની જેમ નીચું મુખ કરી સ્વજનતાના અભાવથી સર્વ લોકો પોત પોતાને ઠંકણે આધ્યા ગયા. તે વખતે તરતજ ચિતા છુઆઈ ગયે છતે જીવનમૃત એવી તે જરામાત્ર દાઝી અને નદીના પૂરમાં તણાવા લાગી. તણાતી તણાતી દેવયોગે નદીકાંઠે ક્યાંક અટકી રહી. તે વખતે લગભગ મૃતવૃદ્ધ એવી તે કોમક ગોવાળીયાના જોવામાં આવી. એટલે તે ગોવાળીયા કામલદમ્ભીને પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને મનમાં ક્યા લાવીને નિરંતર તેને ઔષધોપચાર કરવા લાગ્યો. ફેટલેક દિવસે તેણે શરીર નિરોગી થયું અને દેવયોગે પ્રથમ કરતાં પણ અતિશય સ્વચ્છપવતી તે થઇ.

હવે કૃપ, સૌભાગ્ય, લાવણ્ય અને મનહર શોભાવાળી તેણીને જોઇને ગોવાળીયા કામથી વિહ્વલ બની તેને કહેવા લાગ્યો:—“હે સર્વાંગ મૂલગે ! હવે જો તું મારે ઘર રહીશ, તો મારી તમામ મિલકતની તું સ્વામિની છે અને હું તારો દાસ છું. પરંતુ જો તું અહીંથી જઇશ, તો મારા પ્રાણ પણ તરતજ આધ્યા જશે, એમ જાણીને હે ભાગ્યવતી ! હવે તને જેમ સાચું લાગે તેમ કર. ” આ પ્રમાણે તેણે જોડવું સાંભળીને કામલદમ્ભી વિચાર કરવા લાગી. “પૂર્વે પણ મેં સાત નરક જોડવું મહાપાપ ઉપાર્જેલું છે, મારે નિર્નિમિત્ત ઉપદારી એવા આ ગોવાળીયાનું પણ ઇચ્છ થાઓ. ” જેમ સો તેમ પચાસ ॥ એવી લોકમાં પણ કહેવત છે. મને લાગે છે કે, આટલા મહાપાપ કર્યા છતાં હજી કંઇ ન્યૂન હરી કે જેથી

સર્વલક્ષી અગ્નિમાં મેં પ્રવેશ કર્યો છતાં તે ન્યૂનતા પૂરી કરવાને વિધાતાએ મને જીવતી રાખી છે. ” કામલક્ષ્મીનું મન વિષયોથી ઉદ્વેગ પામેલું હતું; છતાં આવા અનેક પ્રકારના વિચાર કરીને કંઈક ઇન્દ્રિયોની ચપલતાથી તે ગોવાળીયાની ગેહિની થઈ પછી ગાયનું દોહણું, ઇશ વલોવવી વિગેરે ગોપગૃહને ઉચિત એવી સર્વ ક્રિયાઓ સંસર્ગના વશથી તે આસ્તે આસ્તે શીખી અને દહીં, ઇશ વિગેરે વેચવા માટે ગોકુલમાંથી તે આ નગરમાં દરરોજ આવવા લાગી. હે સુજ પુરોહિત ! ખરેખર ! દુઃખથી દગ્ધ થયેલી પાપિણી કામલક્ષ્મી તે હું જ છું ! પતિ અને પુત્રના વિયોગથી દુઃખ પામી, રાજાની પત્ની થઈને પૂર્વના પતિસ્નેહના વશથી દુષ્ટ બુદ્ધિ વડે રાજાનો પણ મેં વધ કર્યો. સર્પના દંશથી પૂર્વના પતિ મરણ પામેલો જોઈને ત્યાંથી હું ભાગી ગઈ અને દેશાંતરમાં વેશ્યા થઈ, ત્યાં ચોતાના પુત્રને જન્મ કરીને રાખ્યો. ત્યારપછી હું ચિતામાં પેઠી અને નદીના જળથી તણાણી. અહા ! નીચ કર્મ આચરતી એવી હું અત્યારે ગોપાંગના થઈ છું. આ પ્રમાણે ઉપરાઉપરી મારી ઉપર દુઃખો પડ્યાં, તો હે ભ્રાત ! અત્યારે ભાજન ભાંગી જવાથી હું કયા દુઃખને રહું ? વિવિધ પ્રકારના દુઃખ સમૂહથી વિદુર થઈ ગયેલી હું એટલા મારેજ કહું છું કે—“ જો મેં બહુ ઋણ તે ઋણ નહીં, તેમ અતિ દુઃખ તે દુઃખ નહીં. ”

આ પ્રમાણે તેણીનું ચરિત્ર સાંભળી કામલક્ષ્મી મારી માતા છે, એમ સમજીને વેદવિચક્ષણ પુરોહિત તરતજ ચોતાની માતાના ભોગરૂપ દુશ્ચરિત્રથી પરિતાપ પામીને સાશ્રુલોચને તેણીના પગમાં પડ્યો. તે જોઈ ચોતાના ચરણને સંકેચતી તે કહેવા લાગી:—“ હે વર્ણોત્તમ ! આ અયોગ્ય આચરણ શું કરે છે ? ” પુરોહિત શ્યામ સુખચાળો થઈને સગદ્ગદ કહેવા લાગ્યો:—“ હે માતા ! તેજ હું તમારો વેદવિચક્ષણ નામનો પુત્ર છું. ” પરસ્પરનો ચોતાનો સંબંધ જાણીને માતા પુત્ર બંનેના સુખપર શ્યામતા છવાઈ ગઈ, અને જાણે

ભૂમિમાં પેસવાને ઈચ્છતા હોય, તેમ બંને નીચું મુખ કરીને પૃથ્વીપર દૃષ્ટિ કરી રહ્યા. પોતપોતાના દુર્ઘૃતાંતના પરિતાપરૂપ અગ્નિથી પરસ્પર બંનેનું મન બળી જવા લાગ્યું અને લજ્જાવેશના વશથી તેઓ એક બીજાની સંમુખ જોવાને પણ સમર્થ ન થયા.

પછી નીર, અગ્નિ કે ભૃગુપાત? વિગેરેથી પોતાના પાપની શુદ્ધિ કરવાને માટે આત્મઘાતની ઈચ્છા કરતી કામલકર્મીને તે ક્ષિજ કહેવા લાગ્યો:—“હે માત! આત્મઘાત કરવાથી શું? તેમજ ગત વસ્તુનો કે ગત બનાવનો શોક કરવાથી પણ શું? હવે તો પાપનો વિઘાત કરવાને તપકર્મમાં યત્ન કર. કરણ કે પ્રાણી આત્મઘાત કરવાથી પોતાના પૂર્વ કર્મથી મુક્ત થઈ શકતો નથી; પરંતુ તેનું કષ્ટ સોગવવાથી અથવા તો તીવ્ર તપથીજ તે મુક્ત થાય છે. સિદ્ધાંતમાં પણ કહ્યું છે કે:—

“પાવાણં ચ સ્વલુપો કટાણં કમ્પાણં પુન્નિ દુષ્કિણાણં દુષ્-
કિકંતાણં, વેદ્ધા મુક્કો, નત્થિ અવેદ્ધા, તપસા વા સોસદ્ધા”

“કરેલાં પાપકર્મો કે જે પૂર્વે અપાળ્યા ન હોય અથવા પહિંક-
મ્યા ન હોય તો તે વેદ્ધા વડેજ છૂટી શકે છે, વેદ્ધામાં ન આવે તો
છૂટી શકતા નથી અથવા તપથી તે શોષી શકાય છે.” માટે હે
અંબા! તીવ્ર એવું કોઈ તપકર્મ કર, કે જેથી અગ્નિવડે મુવર્ણની
જેમ આત્મા ગુદ્ધ થાય. માત ધાતુમય અને અસાર એવા આ માનવ
દેહથી ઠાણા માણસો આત્માની શુદ્ધિ કરનાર એવા કર્મરૂપ સારનો
સંગ્રહ કરે છે.” કહ્યું છે કે:—

“અત્પિરેણ પિરો સમલેણ નિમ્મલો પરચસેણ સાહિણો;
દેહેણ જડ વિદપ્પડ, ઘમ્મો ત્તા કિં ન પજ્જતં.”

૧ બેસવાના ખાતો-પર્વતના વિખાર ઉતરથી સરિર પડતું મૂળી પ્રણય ખોવા.

“અસ્થિર, મલિન અને પરવશ એવા આ દેહધી જે સ્થિર, નિર્મલ અને સ્વાધીન એવો ધર્મ સાધી શકાય—વધારી શકાય, તે પછી પ્રાપ્ત કરવાનું શું બાકી રહે ?” આ પ્રમાણે પોતાની માતાને શાસ્ત્રોક્તિની યુક્તિઓવડે સમજાવીને આત્મઘાતના વિચારથી પાછી વાળી, પાપશુદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાથી તેણીની સાથે શ્રુતસાગરના પારંગત અને પાસેના ઉપવનમાં પધારેલા શ્રી ગુણાકરસૂરિને વાંટવાને વેદવિચક્ષણ તેજ વખતે ચાડ્યો. ત્યાં જઈ આચાર્ય મહારાજને વાંદીને તે અને યોગ્ય સ્થાને બેઠા, એટલે કૃપાળુ મનવાળા એવા તે (આચાર્ય) આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા:—

“આ સંસારમાં પિતા મરીને પુત્ર થાય, મિત્ર શત્રુ થાય અને માતા પુત્રી થાય, કારણ કે કર્મવશ પ્રાણીઓને તેનો કાંઈ પણ નિયમ હોતો નથી. એકજ પ્રાણીએ પ્રત્યેક જીવોને જન્મ આપ્યો છે અને અપત્યસ્નેહના વશે અનંતવાર તેને લગાવ્યા છે અને પાળ્યા છે. તેવીજ રીતે એક જીવે બધા જંતુઓને કોષાવેશથી ધણીવાર મારેલા છે અને પોતાના શરીરની પુષ્ટિને માટે ધણીવાર ભક્ષણ પણ કરેલા છે. માટે ખરી રીતે તો આ સંસારમાં કોઈ કોઈને પોતાનો કે પારકો નથી. છતાં અહો ! અજ્ઞ પ્રાણીઓ રાગ અને દ્વેષના વશથી વૃથા પાપ ઉપાજન કરે છે. આ સંસારમાં જીવોના બધા સંબંધ અનિચ્છિત છે, માટે વિવેકી પુરૂષો સ્ત્રી પુત્રાદિના પ્રેમમાં બંધાતા નથી. (મોહ પામતા નથી.) જે વસ્તુ એકને ગમતી હોય છે તેજ વસ્તુ બીજાને અણગમતી હોય છે, તેથી વસ્તુઓમાં રમ્યારમ્યની વ્યવસ્થા પણ યથાર્થ સત્ય નથી. જ્યારે મન સ્વસ્થ હોય ત્યારે જગત અમૃત જેવું લાગે છે, અને દુઃખ આવતાં તેજ વિષમય લાસે છે, તેથી મનના સંકટપ્રમાણેજ વસ્તુ રમ્ય અરમ્ય લાગે છે. એટલા માટે મમતા રહિત એવા ભવભીરુ પુરૂષો રાગદ્વેષને અલગ કરી અખિલ વસ્તુઓમાં સમતા ધારણ કરે છે.” આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ સાંભળીને તે માતા પુત્ર સંસારથી ઉદ્વેગ પામ્યા અને દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયા. એટલે પુનઃ આચાર્ય આ પ્રમાણે તેમને કહ્યું:—“જેમ ચોખી ભીંત

પર આજેએકું ચિત્ર અતિશય શોભા પામે છે, તેમ સમ્યક્ પ્રકારની આલોચનાપૂર્વક શુદ્ધ થયેલ એવા ભવ્ય જીવનું પ્રત્યક્ષ પધારે દીપ્તિમાન થાય છે. માટે પ્રવચના લેવાનો જો તમને આમલું હોય, તો જન્મથી માંડીને મન, વચન અને કાયાથી કરેલા પાપની પ્રથમ તમે આલોચણા હો. ” ગુરુએ આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમણે રાગ અને દ્વેષથી જે જે દુષ્ટ કથું હતું તે અને અવાચ્ય પાપ પણ સમ્યક્ પ્રકારે આલોચ્યું. એટલે પ્રવર્ધમાન સંવેગવાળા અને નિષ્કપટ મનવાળા એવા તે બંનેને આચાર્ય મહારાજે પ્રાયશ્ચિત્ત તથા દધને દીક્ષા આપી. પછી નિયાણા વિનાનું અને નિષ્કપટ દુષ્કર તથા તપતી અને જિનેશ્વર ભગવંતે પ્રરૂપેલ આવશ્યકાદિ ક્રિયાઓમાં નિરંતર અપ્રમત્ત રહેતી એવી કામલકમ્પી ધણા કાળસુધી સાધ્વીઓની સાથે પૃથ્વીતળ પર વિહાર કરીને અંતે અશ્વેષ કર્મો અપાવીને મોક્ષપદ પામી.

વેદવિચક્ષણ મુનિ સુન્દર સંવેગથી રંગિત થઇને પાંચ પ્રકારના આચારને નિરતિચારપણે પાળવા લાગ્યા. સૂત્ર અને અર્થથી સર્વ દ્વાદશાંગીનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો અને અનુક્રમે તે છત્રીશ ગુણોએ સહિત એવા આચાર્યપદને લાયક થયા. તે પછી આચાર્ય પદથી મેળવીને વસુધાતળપર વિહાર કરતા, પ્રાણીવર્ગને પ્રતિબોધવાને માટે આ રીતે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા:—“ જેઓ બાળબ્રહ્મચારી છે અને જેમણે સંસારના મોક્ષનો ત્યાગ કરીને સર્વ ચારિત્રનો આશ્રય કરેલો છે, તેજ પુન્યવંત પ્રાણીઓ આ સંસારમાં વખાણવા લાયક છે. તેમજ જેમણે મારી માફક બંને લોકથો વિરુદ્ધના આચરણપદ નિંદના ઉપાગન નથી કરી, તે પ્રાણીઓ પણ વખાણવા લાયક છે. અથવા તો કોને રૂબલના થઇ નથી? કોના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થયા છે? આ સંસારમાં કોને નિરંતરનું મુખ છે? અને દેવથી કોણ ખરિત નથી થયું? ” આવા પ્રકારનો ન્યાય હોવાથી કેટલાક માણસો પૂર્વકર્મોથીજ પ્રેરાઇને નિષિદ્ધ કૃત્યો પણ કરે છે; પરંતુ તેની શુદ્ધિને ઇચ્છતા એવા તેઓ સદ્ગુરુની પાસે સમ્યક્ આલોચણા લઇને જે

તીવ્ર તપ કરે, તો તેઓ પણ નિશ્ચય વખાણવા લાયક થાય છે. ”
આ પ્રમાણે ઉપદેશ દેતા વેદવિચક્ષણસૂરિ પોતાનો અંતકાળ પાસે
આવતાં સર્વ પ્રાણીઓને અમાવીને, એક એક પાદપોષગમન અન-
શન અંગીકાર કરી ધ્યાન તથા તપના બળથી સર્વ કર્મોને એટીસાથે
અપાવીને અંતકૃત કેવલી થઈ પરમ પદને પામ્યા. ”

કામલક્ષ્મી અને વેદવિચક્ષણ પુરોહિત ભારે દુઃખ કરીને પણ
આવા દુઃખે તપથી પુનઃ શુદ્ધ પામ્યા. મોટા પુરુષો પાપકર્મ
કરવાને સમર્થ હોય છે, તેમ અપાવવાને પણ સમર્થ હોય છે, પરંતુ
નીચ પુરુષો તો માત્ર પાપકર્મ કરવાનેજ સમર્થ હોય છે. મોટે હે
લવ્યો ! તપનો અતુલ પ્રભાવ આ દૃષ્ટાંતપરથી સમજ લેવો.

આ દૃષ્ટાંત કહીને પ્રભુએ કહ્યું કે—“ હે વત્સો ! રુદ્રદેવર્ષિ તથા
કુંગરમુનિ પણ ઘણા કાળસુધી લવ્ય છવોને પ્રતિબોધ આપીને
અંતે પરમપદને પામ્યા.

આ પ્રમાણે કપાય કટુબના સંબંધમાં એક એક કપાયતું તા-
ત્કાલિક બુદ્ધિ પરિણામ સમજીને પછી તે ચારેનો તો કોણજ આશ્રય
કરે (સેવે) ?

અગસ્ત્યના ઉદ્યથી જળની જેમ, આ પ્રકારના પ્રભુના ઉપ-
દેશથી કપાયોનો ઉપશમ થતાં સર્વે રાજકુમારોનું મન નિમંજળ
થઈ ગયું.

इति श्री सोमसुन्दरमूरिपट्टप्रभाकरपरमगुरु श्री मुनिमुन्दरमूरि-
विनेय वाचनाचार्य—सोममण्डनगणिकृतायां श्री युगादि-
जिनदेशनायां प्रथम उल्लासः ॥

દ્વિતીયોહાસ.

સત્યસ્વરૂપી, પરમશ્રદ્ધાપદ્મમાં સ્થિત, બ્રાહ્મીના^૧ પિતા નિર્લે-
પ અને જગદ્ગુપ્ત એવા નાલિકુમાર અમને શ્રેય આપે.

એ અવસરે કુરૂદેશનો અધિપતિ કુરૂ નામનો પ્રભુનો પુત્ર લક્ષ્મ-
દેવર અંગદી જોડીને તાતને આ પ્રમાણે વીનવવા લાગ્યો—“હે
નાથ! કયાવના આપા કંટુ વિપાકનો તમે અમને ઉપદેશ આપ્યો તે તો
હીક; પરંતુ પ્રિયા-પુત્રાદિકનો પ્રેમપાશ અત્યંત દુસ્તયજ છે. અહો!
એક બાલુ મોહુ દુર્જય છે અને બીજી બાલુ અમને સંસારની ભીતિ
છે. અત્યારે ખરેખર વાધ અને દુસ્તદીનો^૨ વિષમ પ્રસંગ અમારાપર
આવી પડ્યો છે.” લગવંત કહેવા લાગ્યા—“હે વત્સો! વિષયમુખ
તુમ્હો અને અનિત્ય છે. આત્મતિક અને નિત્ય મુખ તો મોક્ષમાં જ
છે. આ છત્ર શુભાશુભ ગતિમાં જ્યાં જવાનો હોય છે, તેવા પ્રકાર-
ની તે મન, વચન અને કાયાની ચેષ્ટા કરે છે. કહ્યું છે કે:—

“ઠાળં ઉચ્ચુચ્ચપરં, મઙ્ગલં હીળં ચ હીળતરણં વા;
જેળ જર્હિ ગંતવ્યં, ચિદ્વાવિ સે તારિસી હોર.”

“ઉચ્ચ, ઉચ્ચતર, મધ્યમ, હીન : અને હીનતરમાંના જે જે
સ્થાને જીવ જવાનો હોય છે તેની ચેષ્ટા પણ તેવા પ્રકારની જ થાય
છે.” હે પુત્રો! સંયોગનું કારણ અને કર્મના પ્રભાવને બતાવનાર
પાંચ જીવોનું વૃત્તાંત આ સંબંધમાં દષ્ટાંતરૂપ છે તે સાંભળો:—

અનંત પ્રાણીઓના નિવાસઘી સંકીર્ણ એવા સંસારપુર નામ-
ના નગરમાં, જેમના માતા-પિતા ગુજરી ગયેલા છે, એવા પાંચ કુલ-
પુત્રો રહેતા હતા. તેમના અભવ્ય, દૂરભવ્ય, ભવ્ય, આસન્નસિદ્ધિ-

૧ બ્રાહ્મી યજ્ઞે સરસ્વતી-ગિરિવાણી સમજરી અથવા પ્રમુની પુત્રી સ-
મજની. ૨ માફી નદી-કંડી નદી.

ક અને તદ્દલપસિદ્ધિક એવાં અનુક્રમે નામ હતાં. આ તરફ નિર્યપુર, તિર્યંગપુર, નરપુર, સુરપુર અને સિદ્ધિપુર એ નામના પાંચ અતિ પ્રસિદ્ધ નગરો છે. ત્યાં મહામોહ, અતિમોહ, સંમોહ, મોહ અને ક્ષીણમોહ નામના પાંચ સાર્થવાહ રહે છે. તેમને અનુક્રમે નરકગતિ, તિર્યંગગતિ, નૃંગતિ, સ્વર્ગતિ અને સિદ્ધિગતિ નામની પાંચ પુત્રીઓ છે. તેઓ પોતપોતાની કન્યાઓને લઇને સર્વત્ર ઉચિત વરની શોધ કરતા સંસારપુરમાં આવી ચઢ્યા. ત્યાં પરસ્પર ધર્મવિચારને પ્રગટ કરતા પાંચ કુલપુત્રકોને જોઇને તેઓ શુન્ કહે છે, તે પાસે આવીને તેઓ સાંભળવા લાગ્યા. તેમાં પ્રથમ અભવ્ય કહેવા લાગ્યો:—“પુણ્ય, પાપ, તેનું કૃણ, ભોક્તા, પરલોક, છવ તથા બંધ અને મોક્ષ-એમાંનું કશું નથી. શીતતા, ઉષ્ણતા, આતાપના, લોચ અને મલિનતા ધારણ કરવારૂપ વ્યથાઓ, ધર્મશુદ્ધિથી સહન કરવામાં આવે છે, પણ તે કેવળ કાષ્ટલેશને માટેજ છે. શુધા, મરણ, તપકર્મ, પ્રવ્રજ્યા, ભોગવંચના (ત્યાગ), દેવાદિની અર્ચા, અર્ચનો (ધનનો) વ્યય, મૌન અને જટાધારણ-એ માત્ર દંભજ છે. ધર્મકથાનું કથન એ મુગ્ધલોકને ઠગવા માટે જ છે. તેથી તાત્ત્વિક એવા વિષયોજ સ્વેચ્છાથી સેવન કરવા યોગ્ય છે.” દૂરલભ્ય કહેવા લાગ્યો કે—“ઈન્દ્રિયસુખનો ત્યાગ કરીને પરલોકના મુખને માટે જે યતન કરવો, તે પોતાના હાથે પક્ષીઓને ઉડાડીને પાશ (જાળ) રચવા ખરોખર છે. માટે જે કાંઈ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ભોગવી લેવું, પી લેવું અને પહોરી લેવું એજ ધર્મ અને તો ઘટ લાગે છે.” લાભ્ય કહેવા લાગ્યો કે—“ધર્મ અને અધર્મ બંને સારા છે. જાણ પુરૂષોએ તે બંનેનું સમાન ભાગે સેવન કરવું, પણ એકમાંજ આસક્ત ન થવું.” આસત્રસિદ્ધિક બોલવા લાગ્યો કે—“ધર્મ એ સર્વ અર્થોનું સાધન છે, અને ચારે પુરૂષાર્થોમાં તે મુખ્ય છે, માટે સજ્જનોએ સાવધાન થઈને નિરંતર તેનું જ સેવન કરવું. પરંતુ આજીવિકા વિગેરેને માટે ગૃહસ્થોને ઉદ્યોગ કરવો યોગ્ય છે, તો પણ ઔલિક કાર્યોમાં તેમણે માત્ર બે ત્રણ પહોરજ અતીત કરવા.” એટલામાં નિર્દોષ શુદ્ધિવાળો તદ્દલપસિદ્ધિક કહેવા લાગ્યો કે—“ઉત્ત-

મોતમ પુરુષોએ જેનું સેવન કર્યું છે એવો અને સર્વ પ્રકારના સાવધ-
નો ત્યાગ કરવાથી જે આ લોક અને પરલોકમાં કલ્યાણકારી છે એવો
સાધુધર્મજ્ઞ હિતાર્થી પુરુષોને નિરંતર સેવવા યોગ્ય છે.”

તે પાંચેના વાક્યાનુસારે પાંચે સાર્થવાહુને પોતપોતાની કન્યા-
ને ઉચિત વર હોવાથી તે પસંદ પડ્યા. તેથી તેમને સાર્થવાહુ કહેવા
લાગ્યા:—“તમને અમારી પુત્રીઓ પસંદાવીએ પણ તમારે એમની
આજ્ઞાને વશ રહેવું.” આ પ્રમાણે તેઓએ કુળુક કર્યું. પછી અલ-
વ્ય મહામોહની નરકગતિ નામની કન્યા પરણ્યો, દ્વરલવ્ય અતિમો-
હની કન્યા તિર્યગતિને પરણ્યો, લવ્ય સમોહની નૃગતિ નામની
પુત્રી પરણ્યો, આસત્રસિદ્ધિક મોહની સ્વર્ગતિ નામે કન્યા પરણ્યો
અને તદ્લવસિદ્ધિક ક્ષીણમોહની સિદ્ધિ નામની પુત્રી પરણ્યો. પો-
તપોતાને યોગ્ય મિયાની પ્રાપ્તિ થવાથી તેઓ અતિશય હર્ષિત થવા
લાગ્યા. વધુ વરના ઉચિત રનેહરાખવાથી પ્રસન્ન ચિત્તવાળા થઈને
મહામોહાદિક પણ પોતપોતાના જમાઈ પાસેજ રહ્યા.

હવે પાંચે અલવ્યાદિકેએ પોતપોતાની વધ્ધલા સાથે નિરંતર
મુખ સોગવતાં ધણે કાળ વ્યતીત કર્યો. અન્યદા ધન કમાવાને માટે
સર્વ સામગ્રી ગ્રેળવીને પાંચ વહાણમાં નાના પ્રકારના લાંડ (કરિયાણા)
ભરી કૌતુક મંગલ કર્યું છે જેણે એવા તે પાંચે કુળપુત્રોએ પોત-
પોતાની સ્ત્રી સહિત ઉત્સાહિત થઈને સારે દિવસે રતનકીપ તરફ પ્ર-
યાણ કર્યું. તેમનાં વહાણ વેગથી સમુદ્રની અંદર ગમન કરતાં હતાં,
તેવામાં તેમનું જાણે સાક્ષાત્ લય કર દુર્દેવજ હોય એવું એક વાહણ
આકાશમાં પ્રગટ થયું. તરતજ ઉત્કાષ્ઠાત સમાન વિજળીના ઝળકા-
રાથી, તીવ્ર અને મોટા ગર્જરવથી, ન્યાં પોતાની ભુજાઓ પણ ન
દેખાય એવા નિખિડ અંધકારથી આકાશ વ્યાપ્ત થઈ ગયું. તે વખતે
વહાણમાં બેઠેલા સર્વ લોકો પોતાના જીવિતની આશા મૂકીને આ
લોક અને પરલોકમાં કલ્યાણકારી એવા દેવગુરુનું સ્મરણ કરવા
લાગ્યા અને ધન, પુત્ર અને કલત્રાદિકમાં વ્યામૂઢ થયેલા કેટલાક કાયર

લોકો મરણ આવેલું જોઇને મૂર્ચ્છા પામવા લાગ્યા. થોડા વખતમાંજ મુશળ જેવી પાણીની ધારાએને વરસાવતા વરસાદે તેમના અ-
ભાગ્ય યોગે તત્કાલ વહાણોને પાણીથી પૂર્ણ કરી દીધાં, અને દુર્ભા-
ગીના ઈષ્ટસિદ્ધિ વિનાના મનોરથની માફક તેમના તે પાંચે વહાણો
સ્મરણશેષ થઈ ગયા (ડૂબી ગયા). યાનપાત્રમાં બેઠેલા બધા લોકો
સામુદાયિક કર્મના યોગે હાહારવ કરતા સતા તત્કાલ મરણ પામ્યા.
તે વખતે પોતપોતાની પ્રિયા સહિત અભવ્યાદિ પાંચેને નશીબ-
યોગે એક એક વહાણનું પાટીયું હાથ લાગ્યું. તેના આત્મબનથી
અતિ અપળ એવા કલ્પોલથી આમતેમ અથકાતા અને સ્થાને સ્થાને
તિમિંગિલાદિ મત્સ્યોથી ભક્ષણ કરાતા એવા તે પાંચે પુરૂષો પા-
ટીઆવડે તરતા તરતા સાત દિવસે સમુદ્ર ઉતરીને દૈવયોગે કંથારિ-
કુડંગ નામના દ્વીપે આવી પહોંચ્યા. સમાન દુઃખવાળા એવા તે
પાંચે ત્યાં એકઠા મળ્યા, એટલે તેઓ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા
કે—“ ભાઈઓ ! આપણું પુણ્ય હજી પણ જાગતું છે, કે નેથી આ-
પણે બધા સાથે મળ્યા. પછી વસ્ત્ર વિનાના એવા તેઓ પોતાના શ-
રીરની સ્થિતિને માટે સ્થાનની શોધ કરતાં કરવા લાગ્યા. ત્યાં તે
પાંચે જણાએ ઘરની આકૃતિ (આકાર) વાળા પાંચ વૃક્ષો દીઠા.
ત્યાં અભવ્ય પોતાની નરકગતિ નામની ભાર્યાની સાથે કપિકચ્છુ
નામના વૃક્ષની અંદર પ્રસન્ન મનથી રહેવા લાગ્યો, દૂરભવ્ય પોતાની
તિર્યંગગતિ પ્રિયાસાથે કંથારિવૃક્ષમાં રહેવા લાગ્યો, ભવ્ય નરગતિ ના-
મની કાંતા સાથે બદરીવૃક્ષમાં રહેવા લાગ્યો, આસન્નસિદ્ધિક પોતાની
સ્વર્ગગતિ નામની પ્રણયિની સાથે કાકોદુંબરિકા નામના વિશાળ વૃક્ષ
નીચે રહ્યો અને તદ્ભવસિદ્ધિકે પોતાની સિદ્ધિગતિ નામની ત્રેયસી
સાથે કરણીસાર નામના વૃક્ષ નીચે વાસ કર્યો. આ પ્રમાણે આશ્રય
મળવાથી કાંઈક ચિત્તમાં નિવૃત્ત થઇને તૃપ્તને લીધે તે પાંચેએ કોઈક
ખાખોચીયામાંથી ખદિરના રસ મિશ્રિત પાણી પીધું. પછી ક્રુધાતુર
એવા તેઓ અત્યંત પરિપક્વ એવા કોઠ વિગેરે ફળોથી પોતાની
પ્રિયા સહિત નિરંતર પોતાનું ગુજરાન ચલાવવા લાગ્યા. ત્યાં આઘ

બે અભવ્ય અને દૂરભવ્ય તો હુપિંત ઘડને બહુજ મુખ માનવા લાગ્યા, ભવ્ય મુખ અને દુઃખ ન માનતો રહ્યો, આસત્રસિદ્ધિક દુઃખ માનવા લાગ્યો અને તદ્ભવસિદ્ધિક તો અત્યંત દુઃખ માનવા લાગ્યો.

એક દિવસે અનુકૂળ પવનથી ત્યાં વૃક્ષો પથિવિત થયા. તે જોઈને અભવ્ય આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“ આ વૃક્ષોમાં હવે થોડા વખતમાં પુષ્પ અને ફળ આવશે, માટે આપણું લાગ્ય હવે ઉપસ્થિત થયું. ” દૂરભવ્યે તેની વાત આનંદથી કબૂલ કરી લીધી. ભવ્યને તો તે સાંભળીને હર્ષ કે વિષાદ કંઈ પણ ન થયો. અને “ આ જો હર્ષનું સ્થાન હોય તો પછી વિષાદનું સ્થાન કયું ? ” આ પ્રમાણે આસત્રસિદ્ધિક અને તદ્ભવસિદ્ધિક કહેવા લાગ્યા.

હવે ભાંગેલ વહાણની નિશાની એક વૃક્ષ ઉપર બાંધીને તેઓ પોતપોતાના વૃક્ષનું રક્ષણ કરતા મુખે રહેવા લાગ્યા. તે નિશાની જોવાથી સુવિત નામનો કોઈ વહાણવટી ‘આ ક્ષીપમાં કોઈ ભક્તનાવ છે’ એમ સમજ્યો. કૃપાળુ હૃદયવાળા તેણે તેજ વખતે તેમને લાવવાને નાવ સાથે પોતાના માણસો ત્યાં મોકલ્યા. તેઓએ વહાણવટીની વાત કહીને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—“ દુઃખના સ્થાનરૂપ એવા આ ક્ષીપમાં રહેતાં તમે નાશ ન પામો (દુઃખી ન થાઓ) એટલા માટે અમારી સાથે ચાલો, અમે તમને શીઘ્ર સમુદ્રને પેલે પાર લઈ જઈશું. ” તે સાંભળીને અભવ્ય બોલ્યો:—“ અરે ! અહીં આપણને શું દુઃખ છે ? જુઓ, અહીં સ્વયંસિદ્ધ વૃક્ષરૂપ સાગર ઘર છે અને પુષ્પ ફળાદિક મુખેથી આપણને મળે છે. અત્યારે તો આ વૃક્ષો પણ પથિવિત થયા છે, એટલે સત્ક્રમની સમૃદ્ધિ સન્મુખજ છે, તથા હૃદય અને શરીરને આનંદ આપવાવાળી આ પાની પણ સદા પાસેજ છે. સમુદ્રને પેલેપાર જતાં આપણને આ કરતાં શું અધિક મુખ મળવાનું છે ? અને વળી જળમાર્ગે જતાં જીવિતનો પણ સદેહ ભામે છે. માટે આ ક્ષીપ સારો છે, હું તો પેલેપાર આવવાનો નથી.”

નરકગતિએ ખુશી થઇને આ પ્રમાણેનું પોતાના પતિનું વચન માની લીધું. પછી “અરે! મારે ત્યાં આવવું તો છે, પણ ઘણા કાળ વ્યતીત થયા પછી આવીશ. ” એમ જ્યારે દૂરભવ્યે કહ્યું, ત્યારે તેની તિથિ-ગતિ પત્ની બોલી:—“ હું નાથ ! તમે આ ઠીક બોલ્યા, મારે તે કબૂલ છે. ” પછી ભવ્યે તેમને આ રીતે કહ્યું:—“ હમણા તમે આલ્યા બાજો, કારણકે કેટલાક વર્ષો પછી હું ત્યાં આવવાનો વિચાર રાખું છું. ” આ બોલ તેની નૃગતિ કંતાએ માની લીધા. પછી હું એક વરસ પછી આવીશ. ” એમ આસન્નસિદ્ધિકે કહ્યું, એટલે તેની સ્વ-ગતિ ભાર્યા બોલી:—“ હું પ્રિય ! આ તમે ઠીક બોલ્યા. ” તે જોઇને તેમજ સાંભળીને “ અહો ! આ દંપતીઓનું મન, વચન અને કાયા-થી જેવું પ્રકૃતિસાદૃશ્ય^૧ જોવામાં આવે છે, તેવું ણીને ક્યાંઈ જોવા-માં આવ્યું નથી. દંપતીના સંયોગ દૂર દૂરથી એકત્ર મળે છે, પરંતુ તેમાં ગુણ, રૂપ અને પ્રકૃતિ વિગેરેનું મળતાપણું થવું એ ખરેખર વિધાતાનીજ કૃશળતા છે. ” કહ્યું છે કે:—

“તત્તિલ્લો વિહિરાયા, જાણઃ દૂરેવિ જો જર્હિ વસદ્ઃ;
જં જસ્સ હોઃ સરિસં, તં તસ્સ વિઙ્ગિજ્ઞં દેઃ.”

“ ચતુર વિધાતા જે કોઈ દૂર જઈને વસેલો હોય છે તો, તેને પણ જાણે છે, અને જે જેને સદૃશ હોય છે તે તેને બહેત્રી આપે છે. અર્થાત્ મેળવી આપે છે. ” આવી તરેહના તે ચાર કુલપુત્રકોને જોઇને મનમાં વિચાર કરતા એવા તેઓએ “ હવે તારે શું કરવું છે ? ” એમ તદ્ભવસિદ્ધિકને પૂછ્યું. એટલે તે બોલ્યા કે:—“ હું નિષ્કારણ બાંધવો ! કાળના વિલંબ વિના અહીંથી મને દુરંત દુઃખ-સમુદ્રને પેલે પાર લઈ જાઓ. આ સ્થાન મધુલિપ્ત તરવારની^૨ ધારા-ના અગ્ર ભાગને ચાટવા ખરેખર છે. અહીં ઘણા પ્રકારનું દુઃખ છે અને સુખ તો અતિ તુચ્છમાત્ર છે. ” આ પ્રમાણેનું પોતાના પ્રિયનું કંથન સાંભળીને સિદ્ધિગતિ તેની પત્ની હર્ષિત થઇને બોલી:—“ હું

૧ સ્વભાવનું સરખાપણું. ૨ મધવડે ખરેહી તરવારની.

પ્રાણેશ ! તમે જે કહ્યું તે મને અક્ષરે અક્ષર રૂચે છે. ” પછી તદ્ભવ-
સિદ્ધિ પોતાની કાંતા સહિત, તે માણસોની સાથે નાવમાં બેસીને
વેગથી વહાણવટીની પાસે ગયો. તેને પોતાનો વૃત્તાંત જણાવીને
અને તેની સાથે સમુદ્ર ઉતરીને તે પોતાના સંબંધીઓને મળ્યો અને
નિરંતરને માટે મુખી થયો.

“ હે વત્સો ! અત્યાર મુઘી તમને આ દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવ્યું
છે હવે હું તેનો ઉપનય કરું છું તે સાંભળો:—

“ અહીં અભવ્યાદિક જે પાંચ કુલપુત્રકો કહ્યા, તે પાંચ ગતિમાં
જવાવાળા પાંચ પ્રકારનાં જીવો સમજવા. જન્મ, મરણ અને રોગો
વિગેરેથી આરે બાલુ વ્યાપ્ત અને દુર્લભ એવા આ સંસારને ડાહ્યા
માણસોએ સમૃદ્ધ કહેલો છે. દુઃખ, દારિદ્ર્ય, દૌર્ભાગ્ય, રોગ, ઉદ્વેગ-
દિથી વ્યાકુળ આ મનુષ્ય જન્મ તે કંથારિકુલંગ દ્વીપ સમાન છે. નિ-
રંતર દુઃખોનું જ વેદવાપલું હોવાથી તિર્થગતિ અને નરકગતિને
કંથારિ અને કપિકચ્છુ નામના વૃક્ષ સદશ કહેલી છે. પાપાદયથીજ
આ બંને ગતિ પ્રાણીઓને પ્રિયારૂપે પ્રાપ્ત થાય છે. એ ગતિનો પ્રતિ-
બંધ પ્રાયઃ પાપી જીવોનેજ હોય છે. મુખ અને દુઃખ ઉભયાત્મક
નૃગતિ અને સ્વર્ગતિ છે, તેને બદરી અને ઉદંબરના વિશાળ વૃક્ષ
સમાન સમજવી. સામાન્ય મુકૂતોથી પ્રાણીઓને આ બંને ગતિરૂપ
પ્રિયા સંભવે છે, અને પ્રાયઃ સામાન્ય જીવોનેજ એનો વ્યાસંગ^૧ થાય
છે. અને ઉત્તમ પુરૂષોને તો પ્રાયઃ વસ્તુતાએ એકાંત અને અત્યંત
મુખપૂરિત મહોદયગતિ જે સિદ્ધિગતિ તેનોજ નિરંતર પ્રતિબંધ
થાય છે (તેનીજ ઇચ્છા થાય છે.) મનુષ્ય જન્મમાં સ્થિત (રહેલો)
જીવો આધિ, વ્યાધિ અને વિયોગાદિ દુઃખ પ્રાપ્ત ન થવાની બુદ્ધિથી
દૃઢ સમાન એવા પોતાના બાળકો (પુત્રો) નું મોહથી રક્ષણ કરે છે.^૨

૧ તેમાં રહેવાની ઇચ્છા. ૨ અહીં રૂળને સ્થાને બાળકો સમજવા એ
બાવાર્થ છે.

સુવિત્ત નામના વહાણવટી સમાન અહીં ધર્માચાર્ય સમજવા અને નિર્યામક માણસો તુલ્ય ધર્મોપદેશક સાધુઓ સમજવા. ” કહ્યું છે કે:-

“ પ્રાણિનોઽપારસંસાર—પારાવારેઽન્ન મજ્જતઃ;
તારયન્તિ તતો વાચં—યમા નિર્યામકાઃ સ્મૃતાઃ ”

“ આ અપાર સંસારરૂપ સમુદ્રમાં હૂબતા પ્રાણીઓને તારે છે, એટલા માટે સાધુઓને નિર્યામક કહેલા છે. ” નાવને ઠેકાણે અહીં નિર્દોષ જૈની પ્રવ્રજ્યા બાણવી અને અત્યંત સુખવાળું જે નિર્વાણ તે અહીં સમુદ્રનું તટ સમજવું. ચારે ગતિના પ્રાણીઓપર ઉત્તમ મૈત્રીભાવને ધારણ કરનારા સાધુઓ આ દૃષ્ટાંતમાં કહ્યા પ્રમાણે પાંચે પ્રકારના જીવોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે.

“ કોઈ નિર્ભાગી યુસાફરે જેમ એક કાઢિછી રત્નને માટે પૂર્વે કમાયેલા-પ્રાપ્ત થયેલા હજાર રૂપીયા ગુમાવ્યા, અને જેમ એક રાજા તુચ્છ અને અપથ્ય આમ્રકળ ખાઈને પોતાના જીવિત તથા રાજ્ય લક્ષ્મીથી લપ્પ થયો, તેમ અહીં તુચ્છ ઇન્દ્રિય સુખોમાં આસક્ત થઈને કેટલાક અજ્ઞ જીવો પરલોક સંબંધી સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખને ગુમાવી બેસે છે. હે ભગ્વો ! તુચ્છ, શુક્રાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ અને નિંદવા લાયક એવા ભોગોનો ત્યાગ કરીને ધર્મનું આરાધન કરો કે જેથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય. ” આ પ્રમાણેનું સાધુઓનું કથન સાંભળીને પાંચ પ્રકારના જીવો પૈકી અભવ્ય હરૂનીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે-“ નિવૃત્તિ કેવા પ્રકારની છે અને તે કોણે જોઈ છે ? અહીં તો સર્વ ઇન્દ્રિયોને સુખકારી વિષયો તથા વેપર (ધૃતના પકવાન) અને ખજૂર વિગેરેનો ઉપભોગ થાય છે, વસ્ત્ર અને આભરણાદિકનું સ્વેચ્છાથી અમે પરિધાન કરીએ છીએ અને કીડા, હાસ્ય તથા કૃતૂ-હળથી સુખે વખત ગાળીએ છીએ. એમાંનું જ્યાં એક પણ સુખ નથી તેવા તત્ત્વથી દુઃખરૂપ મોક્ષમાં જવાની પોતાનું હિત ઇચ્છનાર એવો કોણ ચાહના કરે ? ” આ પ્રમાણે એકાંત સુખવાળા મોક્ષ-

ની પણ અવગણના કરીને ખાણના ચૂરની માફક વિષયરૂપ કાલ્પનામાં નિરંતર આસક્ત રહેતો સતો અલબ્ધ છવ આધિ, વ્યાધિ, જરા, જન્મ અને મરણાદિ દુઃખોથી પીડાઈને આ અનંત સંસારમાં નિરંતર ભળ્યા કરશે. દૂરભવ્યે તેમને આ રીતે કહ્યું કે—“હે મહારાજ ! તમે જે કહો છો તે પરિણામે હિતકારી છે, માટે તેનું હું ધણા કાળ પછી આરાધન કરીશ, અત્યારે તો નહિ કરું. યૌવન, ધન સંપત્તિ, અનુકૂળ પત્ની, નિરોગી શરીર ઇત્યાદિ જે હાલ પ્રાપ્ત થયું છે, તેનો સમજી માણસ શી રીતે ત્યાગ કરે ? યૌવનવયમાં પંચેન્દ્રિય સુખનો ત્યાગ કરીને જે ધર્મનું સેવન કરવું, તે ‘પીડુ ટાણે ઘાંચ પાકે’ એ કહેવત જેવું સમજવું.” વખત જતાં પુનઃ સાધુ મહાત્માઓએ કંઈલાલ્યુદિથી તેવોજ ઉપદેશ કર્યો; પરંતુ તેણે પાછો પણ પુર્વના જેવોજ ઉત્તર આપ્યો. આ પ્રમાણે સત્યાસત્ય આલંબનાથી સાધુઓને છતરતો તે બિચારો દૂરભવ્ય પણ ધર્મને પામી શકતો નથી. તે પ્રાયઃ નરક અને તિર્થચગતિમાં અને કોઈવાર મનુષ્ય અને દેવગતિમાં પણ પગલે પગલે દુઃખાકુળ થઈને અને અનંતકાળ પરિભ્રમણ કરીને પછી યથાપ્રવૃત્તિ કરણના યોગે કર્મથી વિવર પામીને ગુરૂના ઉપદેશથી સમ્યગ્ધર્મ પામશે. પછી ધર્મનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરતાં કેટલાક ભવ પછી સર્વ કર્મો ખપાવીને તે સિદ્ધિસુખને પામશે. ભવ્ય છવ તે સાધુઓને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“મુક્તિની કામનાથી તમારો કહેલો ધર્મ હું આરાધીશ, પરંતુ સાત આઠ વરસ પછી તે જની શક્યો. કારણકે અત્યારે ત્રી સગર્ભા છે, નાના છોકરાને હજી લણાવ્યો નથી અને પુત્રીને પણ હજી પરણાવી નથી, માટે હમણાં તરતમાં તો તે જનું આરાધી મૂકી શકાય તેમ નથી.” સાત આઠ વરસ પછી તેની યોગ્યતા વિચારીને સાધુઓએ પુનઃ તેને કહ્યું:—“હે ભદ્ર ! હવે આર્હતી દીક્ષાને અંગીકાર કર.” એટલે આર્હતધર્મને અંગીકાર કરીને સંવેગમાં તરતો એવો તે (ભવ્ય) સાત આઠ ભવમાં કર્મથી રહિત થઈ મોક્ષને પામશે. હવે તે સાધુઓનો ઉપદેશ સાંભળીને આસક્તસિદ્ધિક આ પ્રમાણે ક-

હેવા લાગ્યો:—“હે પ્રભો! તમે જે કહ્યું, તે અમૃતના પાનની માફ-
ક મને અત્યંત રૂચે છે; પરંતુ સ્ત્રી અપત્યાદિના પ્રેમબંધનથી હું
બંધાય ગયો છું, તેથી તે બધું મૂકી દેવાની જો કે ઇચ્છા છે છતાં ગૃ-
હસ્થપણને એકદમ હું મૂકી શકતો નથી, પરંતુ પ્રિયા અને અપત્ય-
વિગેરેના પ્રતિબંધને આસ્તે આસ્તે છોડી દઇને આવતા વરસે હું જ-
રૂર આપના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તીશ.” પછી બીજે વર્ષે સાધુના
ઉપદેશથી શ્રદ્ધાળુ થઇને તેણે તરત જૈની દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને
તેનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરીને તે સ્વર્ગમાં ગયો. ત્યાં ઘણા
કાળ સુખ ભોગવશે અને ત્યાંથી મનુષ્યગતિમાં આવીને મોક્ષ પામ-
શે. હવે પુણ્યના માહાત્મ્યથી પૂરિત એવું સાધુનું વચન સાંભળીને
તદ્ભવસિદ્ધિક હર્ષિત થઇને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“અનાદિ-
કાળથી મોહનિદ્રાના યોગે નષ્ટ ચેતનાવાળા એવા મને, સાધુઓને
વિષે શ્રેષ્ઠ એવા તમે સમ્યક્ પ્રતિબોધ આપ્યો છે. ખરેખર! હું ધન્ય
પુરૂષો કરતાં પણ ધન્ય છું, કારણકે અત્યારે ઉન્માર્ગે જતા એવા મને
તમે સન્માર્ગના ઉપદેશકે મળ્યા છો. આ અપાર સંસાર સાગરમાં
ખૂડતો એવો હું, સદ્ધર્મનાવયુક્ત નિર્યામક સમાન તમને પામ્યો છું.
પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપ ચોરોએ સ્નેહપાશથી બાંધીને ક્રુધા, પિપાસાદિ દુઃ-
ખથી પીડાતા એવા મને સંસારરૂપ કેદખાનામાં નાખ્યો છે. ત્યાં
જન્મ, મરણ, આદિ અને વ્યાધિરૂપ તર્જનોથી (ચાખકાથી) દરરો-
જ માર ખાતો એવો હું આટલો કાળ કંઈ પણ શરણ પામ્યો નહો-
તો, અત્યારે સારા ભાગ્યયોગે અશરણને શરણ આપવાવાળા અને
બંધનબદ્ધને મુક્ત કરવાવાળા એવા તમે મને પ્રાપ્ત થયા છો. સંસા-
રમાં મનુષ્ય અને દેવતાની સંપત્તિ પામવી સુલભ છે; પરંતુ પ્રાણી-
ઓને સદ્ગુરૂનો સંયોગ મળવો અતિ દુર્લભ છે. અતિ આસક્તિથી
ઘણીએ વાર છએ રસો મેં મેળવ્યા (ભોગવ્યા) છે પણ પ્રાણીઓના
જન્મ મરણને હરણ કરવાવાળું એવું સદ્ગુરૂના વચનરૂપ અમૃત
ક્યારે પણ મેં મેળવ્યું નથી. વિદ્વાન્ માણસ પણ ગુરૂની સહાયતા
વિના સમ્યક્તત્ત્વને જાણી શકતો નથી. જેમ અંધકારમાં સારા નેત્ર-

વાળો મનુષ્ય પણ દીવા વિના પદાર્થોને જોઈ શકતો નથી. વળી જેમ સંસારના અસાર સુખને મેળવવા માટે પ્રાણીઓ પ્રયત્ન કરે છે, તેમ જો ભાવથી જૈન ક્રિયાને માટે પ્રયત્ન કરે તો મોક્ષ દરતત્કાલ જ છે. વિષ-વ્યાસ પકવાન સમાન નાના પ્રકારના દુઃખથી સંયુક્ત એવા સાંસારિક સુખથી હું હવે નિવૃત્ત થયો છું. દ્રવ્યોપાર્જનવર્જિત વ્યાપારની જેમ જિનધર્મના આરાધન રહિત આટલો વખત વૃથા ગયો, તે મને બહુ ખરેકે છે. માટે હે મુનિસત્તમો ! સંસાર સાગરથી તારવાવાળી, પાપને દુરવાવાળી, પ્રાણીઓને દયાલુકારિણી એવી આહુતી દીક્ષા મને સત્વર આપો, કારણ કે ભારે કર્મો જીવોને ધર્મમાં અંતરાય પ્રાયઃ તરત આવે છે. એટલા માટેજ પ્રાણ પુરવો કહી ગયા છે કે-ધર્મની ઉતાવળી (ત્વરિત) ગતિ હોય છે. ” આ પ્રમાણે વધતા પૈરામ્યથી શ્લેષ્મની જેમ તટકાળે સંસારનો વાસ તજી દઈને તે મુનિની પાસે તેણે દીક્ષા અંગીકાર કરી. પછી નિરંતર અપ્રમત્ત રહીને સાધુ ધર્મને આચરતો એવો તદ્ભવસિદ્ધિ, સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી તેજ ભવે મુક્તિપદને પામ્યો. પાપકર્મથી પ્રાયઃ નરક અને તિર્થંચગતિમાં સંચરતો અને કોઈવાર અજ્ઞાન કટુક્રિયાથી દેવ અને મનુષ્ય ગતિમાં જતો એવો ભવ્ય પણ ભાગ્યહીનને જેમ સુવર્ણ નિધાનમળે, તેમ અનંતકાળે જતાં અવ્યય પદ (મોક્ષ)ને પામશે. દૂરભવ્ય અનંત કાળે જતાં સિદ્ધ થશે. અથવા સાત આઠ ભવમાં ભવ્ય, ત્રણ ભવમાં આસન્ન સિદ્ધિ અને તેજ ભવમાં તદ્ભવસિદ્ધિ મોક્ષ પામશે. એમના પણ મોહના તારતમ્યથી આ પ્રકારે ભેદ થાય છે; જેટલો જેને મોહ હોય, તેટલો તેને સંસાર સમજવો. તેથી મોહના ચય અને અપચયને અનુસરીને પ્રાણીઓને સંસાર હોય છે. માટે પાપકર્મના અંકુરરૂપ દુઃખના ગ્રમૂહને આપવાવાળો અને આભતેજને હાનિ કરવાવાળો એવો મોહ મોક્ષાર્થી જીવોને સરંથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. સંસારમાં જે જીવો ભગ્યા, ભમે છે અને ભમશે, એ બધી મોહનોજ મેઘમાં મોટો મહિમા છે. પૈશુન્ય, દંભાગ્નિના ઉપદેશ, મિથ્યા

વચન, વિષયમાં અત્યંત આસક્તિ, મિથ્યાત્વમાં એકાંતસ્થિતિ (રમણતા) આર્હત ધર્મની અવજ્ઞા અને સુસાધુઓનો ઉપહાસ-હાહ્યા માણસોએ મહામોહના આ મુખ્ય લક્ષણો કહ્યાં છે. મર્ત્યજન્માદિની સામગ્રી મેળવીને પણ મોહના પ્રભાવથી પ્રિયંશુ જેમ સંસાર અટવીમાં ચિરકાળ ભર્યો, અને મોહનો ત્યાગ કરવાથી પત્નીસહિત તેનો પુત્ર જેમ સંસાર અરણ્યનો પાર પાર્યો, તેમ સંસારી જીવોને પણ થાય છે. હે વત્સો ! તે દ્રષ્ટાંત સાંભળો :—

“પાતાનપુર નામના નગરમાં પરમ ઋદ્ધિવાળો, મિથ્યાત્વમાંજ રમણ કરનાર અહંદ્વર્મ, ક્રિયા, શુદ્ધ સોધુ અને શ્રદ્ધાને હસી કાઢનાર, અને ખોટા તોડ, માપ વિગેરેથી તથા ખોટું બોલવાથી પરદ્રવ્યને હરવાવાળો પ્રિયંશુ નામે શેઠ હતો. રૂપમાં રંભા જેવી પ્રીતિમતી નામની પાતાનો પ્રિયા સાથે કામની તીવ્ર અભિલાષથી તે સ્વેચ્છાએ ભોગ ભોગવતો હતો. અન્યદા “હે શેઠ ! છ દર્શનોમાં તમે કયું દર્શન માનો છો ?” આ પ્રમાણે કોઈએ શેઠને કૌતુકથી પ્રશ્ન કર્યો, એટલે મૂઢ ઋદ્ધિવાળો એવો તે હસતાં હસતાં આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે “પ્રાણપ્રિયાનું દર્શનજ હું શ્રેષ્ઠ માનું છું” કે જ્યાં સરાગ પુરૂષ પણ નિવૃત્તિ (સુખ) પામે છે.” કહ્યું છે કે :—

“પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ, કિમન્યૈર્દર્શનાન્તરૈઃ;
નિર્વૃત્તિર્લભ્યતે યસ્મિન્, સરાગેનાપિ ચેતસા. ”

“એક પ્રિયાનું દર્શનજ હો, બીજા દર્શનોથી શું ? જે દર્શનમાં સરાગ મનવાળા પણ નિવૃત્તિ (સુખ) ને મેળવી શકે છે.”

મિથ્યા શાસ્ત્રોની શુક્તિઓથી મુગ્ધ લોકોને ઠગવાને માટેજ જગતમાં બીજાં દર્શનોને દાંભિક લોટાએ રચ્યાં છે. માટે જેટલા વખત સુધી તમારી પાસે આ વિષય સામગ્રી હોય, તેટલા વખત સુધી મનમાં શંકા રાખ્યા વિના યથેચ્છ વિલાસ કરો. પાખંડી લોકોથી ઠગાઈને આ પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોનો તમે ત્યાગ કરશો નહિ.” આ પ્રમાણે તે

કુબુદ્ધિ બીજાએને પણ ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ આપતો હતો. એક દિવસે પ્રીતિમતીએ સારા લક્ષણવાળો પુત્ર પ્રસવ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ હર્ષિત થઈને તેનો વધામણી મહોત્સવ કર્યો. પિતા વિગેરેએ તેનું દેવદિગ્ગજ એવું નામ રાખ્યું. નિરંતર પાંચ ધાત્રીઓથી લાડન કરાતો તે સુખે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. યોગ્ય અવસરે ભાગ્ય અને શૌભાગ્યના સ્થાનરૂપ એવા તેને ભણવાને માટે પિતાએ કળાચાર્ય (બ્રાહ્મણ)ને ઘેર મૂક્યો. તે પણ ઉદ્યોગી થઈને અનુક્રમે બહોંતેર કળા શિખવા લાગ્યો. હવે તેજ ગામમાં મુંદર નામનો ધનિક સાર્થેશ રહેતો હતો. રૂપમાં રતિ કરતાં ચઢીપાતી, ગુણાદિવડે બીજા બાળકોને શરમાવનારી અને સ્ત્રી-ઓમાં મુગટ સમાન એવી સરસ્વતી નામે તેને પુત્રી હતી. તે પણ નિરંતર કાળજી રાખીને તેજ કલાચાર્યની પાસે સ્ત્રીજનને ઉચિત એવી શાસઠ કળાઓ શિખતી હતી. એક દિવસે કાંઈક અનુચિત કામ થયે હતે, ઉપાધ્યાય મનમાં અતિશય ક્રોધ લાવીને પોતાની સ્ત્રીને નિર્દયરીતે માર મારવા લાગ્યો. તે વખતે દેવદિગ્ગજે બધા વિદ્યાર્થીઓ દયાદ્રા મનવાળા થઈને તરત અંદર આવીને ઉપાધ્યાયને અદ-કાયવા લાગ્યા. સરસ્વતી તે હડકીકતની અવજ્ઞા કરીને પોતાના સ્થાનથી ઉઠી પણ નહિ, તેથી દેવદિગ્ગજ મનમાં આશ્ચર્ય પામીને એકાંતમાં તેણીને પૂછવા લાગ્યો. “હે મુલગે ! ઉપાધ્યાય જ્યારે પોતાની સ્ત્રીને મારતા હતા, તે વખતે કેમ તેં ઉઠવાની પણ દરકાર કરી નહિ ?” આ સાંભળીને તે જરા મુખ મરડીને બોલી કે:—“આ કુનારીની ચિંતાથી મારે શું પ્રયોજન છે ?” દેવદિગ્ગજ કહે—“આ કુનારી શી રીતે ?” ત્યારે પુનઃ તે કહેવા લાગી:—“મુનારી તો તેજ કહેવાય કેજે પોતાના દાસની જેમ પતિ પાસે ઘરનાં કામ કરાવે અને આપત્તિ વખતે તેને સહાય કરે, અને જે તેમ કરવાને અસમર્થ હોય તો પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે. તેથી આ તો કુનારી છે કે પોતે તેવી શક્તિ નહીં છતાં પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતી નથી. એટલે પોતાના લક્ષણોએ-જ તે કુતરીની જેમ કૂચાય છે.” સર્વ પુરૂષોની અવજ્ઞાથી ગાજતું

અને ઉન્મૃંખલ એવું તેણીનું વચન સાંભળીને દેવદિત્ત ક્રોધે સહિત આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ બધા સ્વર્ગન વર્ગની સાક્ષીથી આને પરણોને પછી તરતજ એનો મારે અવશ્ય ત્યાગ કરી દેવો; નજરથી પણ મારે એને જોવી નહિ, કે જેથી પોતાના ગર્વિષ્ઠ વચનનું ક્ષણ તે અનુભવે. ” દક્ષ સરસ્વતી ઇંગિતથી તેનું તેવા પ્રકારનું આકૃત (રહસ્ય) સમજી ગઈ. હવે તે બંને પોતાને ઉચિત બધી કળાઓ શીખીને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

અહીં દેવદિત્ત કુમારને પોતપોતાની કન્યા આપવાને માટે ધણા શ્રીમંતો પ્રિયંબુ શેઠને ઘેર આવવા લાગ્યા; પરંતુ તે પોતાના પિતાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“ હે તાત! સુંદર સાર્થેશની સુતા સરસ્વતી સિવાય બીજી કોઈને હું પરણીશજ નહિ. ” પોતાનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી શેઠને તે અતિ વક્ષભ હતો, તેથી પિતા પણ તેની આ પ્રતિજ્ઞા અન્યથા કરી શક્યો નહિ. એટલે પોતાની કન્યા આપવા માટે ઘેર આવેલા બધા શ્રેષ્ઠીઓની ઉપેક્ષા કરીને તે શ્રેષ્ઠીએ સુંદરસાર્થેશને બ્રાહ્મણના મુખે આ પ્રમાણે કહેવરાવ્યું:—“ હે સાર્થેશ! જે નામ અને વિદ્યામાં સરસ્વતી ત-મારી કન્યા છે, તેને દિવ્યસ્વરૂપી એવા મારા પુત્રને આપો. કારણ કે કળા અને સ્વભાવમાં તુલ્ય એવા દેવદિત્ત અને સરસ્વતીનો સંબંધ મને સુવર્ણ અને મણિના જેવો લાગે છે. સમાન ઋદ્ધિ અને શીલ (આચરણ) થી આપણી પ્રીતિ પ્રથમથીજ ચાલી આવે છે, તેને આ સંબંધવડે હું વધારે દૃઢ કરવા ઇચ્છું છું. ” પ્રિયંબુ શેઠનું આ પ્રમાણનું કહેણ સાંભળીને સરલ સ્વભાવી સુંદરસાર્થપતિએ તે વખતે પોતાની પુત્રી સરસ્વતીને બોલાવી, અને તેને પોતાના બોળામાં બેસારીને સ્નેહથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“ હે: વત્સે! દેવદિત્ત કુમારને માટે તારી માગણી કરવા પ્રિયંબુ શ્રેષ્ઠીએ આ બ્રાહ્મણને અહીં મોકલેલ છે. ” સરસ્વતી દેવદિત્તના દુષ્ટ વિચારને સારી રીતે જાણતી હતી, છતાં કુશળતાથી પોતાના બોલને સિદ્ધ કરી બતાવવાને ઇચ્છતી એવી તે પિતાને

હુવા લાગી—“હે તાત ! તમે બીજા કોઈને પણ અને આપણો તો ખરજ, તો પછી કુળ, સ્વભાવ, વય અને વિદ્યા વિગેરેથી તે મારે લાયક છે.” સરસ્વતીના આવા ઉત્તરથી ‘સંતુષ્ટ થઈને મુંદરશેઠ બ્રાહ્મણની સાથે પ્રિયંબુ ચેડને ઘેર ગયા, અને પોતાની ઠંન્યા તેણે દેવદિત્રને આપી. પછી શુભ લગ્નમાં મોટા મહેલોત્સવથી પરસ્પરના સન્માન તથા સત્કારથી તેમનો વિવાહ સરસ રીતે (આનંદદાયક) થયો, પરંતુ દુષ્ટ દુદયવાળો દેવદિત્ર સરસ્વતીને પરણીને તેજ વખતે તેણીને તેના પિતાને ઘેર મૂકીને પોતાને ઘેર આદ્યો આબ્યો. મિત્રો અને સંબંધીઓએ લોકવિરોધાદિ અનેક શુક્તિઓથી તેને ધણીવાર સમજાવ્યો; પણ તે સરસ્વતીને તેના પિતાને ઘેરથી પોતાને ત્યાં લાવ્યો નહિ. પ્રિયંબુ એક કંઈ કંઈ બાનાથી તેણીને ઘરે લાવવા ઇચ્છતો હતો; પણ પોતાનો પુત્ર દુષ્ટાશે એવા ભયથી તે કોઈ દિવસ તેને પોતાને ઘેર લાવી શક્યો નહિ. મન, વચન અને કાયાથી નિર્મલ રીતે પાળતી સરસ્વતી ખેદરહિત પિતાને ઘેર રહેવા લાગી. અને દેવદિત્ર પિતાના પ્રસાદથી નિશ્ચિંત થઈને મિત્રોની સાથે ઉદ્યાનાદિને વિષે નિરંતર નાના પ્રકારની કીડાઓ કરતો રહેવા લાગ્યો.

હવે એક દિવસે બે ત્રણ મિત્રોની સાથે વાત કરતાં વ્યથ મન વડે લીલાપૂર્વક રાજમાર્ગે ચાલતાં સરત ચૂકથી દેવદિત્રનો રૂકંધ, માર્ગમાં સામે આવતી કામપતાકા નામની રાજમાન્ય પણાંગના (વેશ્યા) સાથે અથડાઈ ગયો. રાજની પ્રસાદપાત્ર એવી તેણીએ મનમાં બહુજ ખેદ પામીને દેવદિત્રનો હાથ પકડી ધર્મ્યાસહિત આ પ્રમાણે કહ્યું:—“યૌવનમાં પોતે કમાયેલ લક્ષ્મીને ત્યાગ (દાન) ભોગાદિથી ભોગવતાં માણસને દિદિ આવો ગર્વ હોય તો તે યોગ્ય છે, પરંતુ તું તો પિતાની લક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરે છે, છતાં હે એકિકુમાર ! મિથ્યા અહંકારને ધારણ કરીને રૂકંધથી માણસોને આઘાત કરતો આમ શું આદ્યો જાય છે ? સોગ વર્ગનો થયા છતાં બે પુત્ર પિતાની લક્ષ્મી ભોગવે છે, તે પૂર્વના ત્રણ સંબંધથીજ તેને ત્યાં આવેલો સમજવો. કહ્યું છે કે:—

“ માતુઃ સ્તન્યં રજઃક્રીડા, મન્મનાવાગલજ્જતા;
શૈશવે भान्ति निर्हेतु-हास्यं भोगः पितुः श्रियः. ”

“ માતાનું સ્તનપાન, ધૂલીક્રીડા, મન્મન (કાલુંકાલું) બોલવું,
લજ્જા (વસ્ત્ર) રહિત રહેવું, કારણ વિના હસવું અને પિતાની લ-
ક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરવો એ બધું બાલ્યાવસ્થામાંજ શાલે છે. ”
વળી કહ્યું છે કે:—

“ स्वसा पित्रार्जिता लक्ष्मीः, परस्त्री च परार्जिता;
स्वार्जितैव ततो भोक्तुं, युज्यते महतां ध्रुवम्. ”

પિતાએ ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી તે જાહેન સમાન છે અને
બીજાએ ઉપાર્જન કરેલ લક્ષ્મી તે પરસ્ત્રી સમાન છે; માટે મહત્પુર-
વાને પોતે ક્રમાયેલ (ઉપાર્જેલ) લક્ષ્મીજ ભોગવવી યોગ્ય છે. ”
પોતાને લજ્જાકારી છતાં તેના આ કટાક્ષ વચનોને દેવદિન્ને હિતકર
શુરની શીખામણ તુલ્ય માન્યા. પછી હર્ષાકુલ થઇને તેણે હૃદયમાં વિ-
ચાર્યું કે:—“ આ પણાંગનાએ મને ઠીક બોધ કર્યો ! લક્ષ્મી મેળવ-
વાને યોગ્ય એવી મારી આ અવસ્થા ક્રીડામાંજ વૃથા ચાલી જાય છે.
કહ્યું છે કે:—

“ प्रथमे नार्जिता विद्या, द्वितीये नार्जितं धनम्;
तृतीये नार्जितो धर्मः, स तूर्ये किं करिष्यति. ”

“ જોણે પ્રથમ વયમાં વિદ્યા મેળવી નહિ, બીજી વયમાં ધન મે-
ળવ્યું નહિ અને ત્રીજી વયમાં ધર્મ કર્યો નહિ, તે ચોથી વયમાં શું ક-
રવાનો હોતો ? ” પછી તરતજ ઘેર આવીને વિનયથી મસ્તક નમાવી
શુભ ઉત્સાહવાણો એવો દેવદિત્ત આદરસંહિત પિતાને આ પ્રમાણે
કહેવા લાગ્યો:—“ હે તાત ! કરિયાણાથી વહાણો ભરીને સમુદ્રની
પેલે પારના દ્વીપમાં હું લક્ષ્મી મેળવવા જઈશ. માટે મને અતુભતિ
આપો. ” ઐથી લોભને વશ છતાં પુત્રના સ્નેહથી તેને કહેવા લાગ્યા:

“હે વત્સ ! પરદેશ વિષમ હોય છે, તેમાં પણ સમુદ્ર તો વિશેષ વિ-
પમ હોય છે. કુલને આલિંગનભૂત તું મારે એકજ પુત્ર છે, તો પ્રાણનો
સંદેહ કરાવનારી આ સમુદ્રયાત્રાથી સચું !” દેવદિન્ને તેના ઉત્તર-
માં કહ્યું કે:—“હે તાત ! ઉધમઘીજ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ
જેઓ ઉધમમાં આલિંગ્ય કરે છે, તેમનાથી તો લક્ષ્મી દૂર દૂર ભાગે
છે. કહ્યું છે કે:—

“અવ્યવસાયિનમલસં, દૈવપરં પુરુષકારપરિહીનમ્ ;
પ્રમદા ઇવ વૃદ્ધપતિં, નેચ્ચન્ત્યવગૂહિતું લક્ષ્મીઃ.”

“જે અવ્યવસાયી હોય, આજસુ હોય, દૈવપર આધાર રાખનાર
હોય અને પુરુષાર્થહીન હોય તેવા નરને જીવાન સ્ત્રીઓ જેમ વૃદ્ધ
પતિને ઇચ્છતી નથી, તેમ લક્ષ્મી આલિંગન કરવાને (તેની પાસે આ-
વવાને) ઇચ્છતી નથી.” લક્ષ્મી તો સર્વત્ર પ્રાણસોને કષ્ટથીજ પ્રાપ્ત
થઈ શકે છે. વીંધાવાની વ્યથા સહન કરે છે તે કાનજ કુંડલને ધારણ
કરે છે.”

આ પ્રમાણે ધન ગ્રેણવવા મારે અત્યંત ઉત્કંઠિત વૃત્તિવાળા
એવા પુત્રના ઉત્સાહથી સંતુષ્ટ થઈને એણીએ તેને અતુમતિ આપી.
હવે ચારે જાતિના અનેક પ્રકારના કરિયાણાથી નાવ ભરીને અને તેને
ચોખ્ખી પહોંચ સર્વ સામગ્રી કરીને, ‘લક્ષ્મીતું મૂળ અવિદ્યાસ
છે’ આ વાક્યના અર્થને મનમાં સંભારતો, ‘હે વત્સ ! પરદેશમાં
તું કોઈને પણ વિદ્યાસ કરતો નહિ’ આ પ્રકારની પિતાની હિત-
શિક્ષારૂપ આશીયનો સ્નેહથી સ્વીકાર કરીને, બલિપૂજા વિગેરેથી
સમુદ્રદેવતું આરાધન કરીને તેમજ દીનાદિકને દાન દેતો એવા ચતુર
દેવદિન્ને ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરીને ચારે અવસરે પરિવાર સહિત વહા-
ણમાં બેસી જળપ્રયાણ શરૂ કર્યું.

હવે ઉત્સાહ સહિત એણીનંદને પારસદેશના કિનારા તરફ સ-
ત્વર ખારવાઓ પાસે વહાણ ચલાવવાળું. તેઓએ વહાણને સીધે

માર્ગે ચલાવવાને બહુ મહેનત લીધી, છતાં દુર્દૈવના યોગે પ્રચંડ પવનથી પ્રેરાઈને તે વહાણ વડે અઘેની માફક ઉન્માર્ગે ચાલવા લાગ્યું. તેથી આ વહાણ ચાકસ કોઈ ખડક સાથે અથડાઈને ભાંગી જશે એમ વિચારીને નાવમાં બેઠેલા દેવદિત્તાદિક બેઠ કરવા લાગ્યા. એટલામાં દેવયોગે, ચેત અને અતિ ઉંચા છે મંદિર જેમાં એવા કોઈ અજ્ઞાયા દ્વીપે તે વહાણ જઈ પહોંચ્યું. એટલે જાણે પોતાને નવો જન્મ પ્રાપ્ત થયો હોય, તેમ માનતા દેવદિત્તાદિક સર્વે હૃષ્ણપૂર્વક વહાણમાંથી જમીનપર ઉતર્યા.

દેવદિત્તે ત્યાંના કોઈ માણસને પૂછ્યું:—“આ ગામનું નામ શું? અહીં રાજા કોણ છે? અને તેના મોટા અધિકારીઓ કોણ છે?” તે કહેવા લાગ્યો:—“આ ગામનું નામ અન્યાયપુર છે, હે શ્રેષ્ઠિન! પ્રચંડ આજ્ઞાવાળો એવો નિર્વિચાર નામનો અહીં રાજા છે, હાલો એવો સર્વગિલ નામે તેનો મંત્રી છે, શિલાપાત નામનો પુરોહિત છે અને અનાચાર નામનો આ રાજાનો ભંડારી છે. અહીં બધે પ્રખ્યાતિ પામેલો સર્વભૂટાક નામે કોટવાલ છે અને શ્રેષ્ઠતાને પ્રાપ્ત થયેલો અજ્ઞાનરાશિ નામનો તંપસ્વી છે. રાજાની પ્રસાદપાત્ર અને નગરના બધા મોટા પુરૂષોને પણ માનનીય એવી કૂટખુદ્ધિ નામની પરિત્રાજિકા છે. રાજાપર જ્યારે શત્રુઓનું ભયંકર સંકટ આવે છે, ત્યારે કંપટખુદ્ધિની નિધાનરૂપ તે તેને ચુકિતઓ બતાવે છે. તેની ખુદ્ધિના (ચુકિતના) બળથી રાજા બધા શત્રુઓને છતીને તેમની સમગ્ર લક્ષ્મી પોતાને સ્વાધીન કરે છે.”

આ પ્રમાણે તે માણસના મુખથી બધી વ્યકિતઓનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રૌઢ માણસો સાથે દેવદિત્તે રાજા પાસે જઈને તેને પ્રણામ કર્યા. ત્યાં રાજાથી સન્માન પામીને સભ્ય (સલાસદ) ને ઉચિત મર્યાદા સાચવી તે બેઠા બેઠા તે રાજ્યની વ્યવસ્થા જુએ છે, તેટલામાં પોતાના કેશને ઘટા મૂકીને પોતાની છાતીને સખ્ત કૂટતી અને ઉંચે શબ્દે પોકાર કરતી એવી કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રી ત્યાં આવી. એટલે બધું

અંબા ! તું કોણ છે અને શામાટે પોકાર કરે છે ?” એમ રાજાએ પૂછ્યું, ત્યારે તે કહેવા લાગી—“હે નાથ ! હું ચોરની માતા છું અને આપના નગરમાં રહું છું; પરંતુ શુભાશુભ સંતાપ હું કદી કોઇને પણ ઉત્પન્ન કરતી નથી, કોઇની સાથે ક્લહ કરતી નથી તેમ હું કોઇને ઘર પણ જતી નથી.” તે સાંભળીને “અહા ! વાણીમાં ન આવી શકે એવું આતું સુશીલપણ જણાય છે.” એ રીતે અંતરમાં વિરમય પામી રાજાએ પૂછ્યું કે—“ત્યારે શું છે ?” એટલે તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—“હે રાજા ! અંબની યશ્તિ સમાન મારો એકનો એક પુત્ર, આ નગરમાં નિરંતર ચોરી કરી પોતાનો વૃહનિર્વાહ ચલાવતો હતો, તે આજે દેવદત્ત શેઠને ઘર આતર પાડવા ગયો હતો, અકસ્માત તેની ઉપર છૂર્ણ ભીંત તૂટી પડી અને તે ત્યાંજ મરણ પામ્યો. હાહા ! હવે તેના વિના હું આધારરહિત (નિરાચાર) થઇ પડી છું; તો મારું યોગ ક્ષેમનું વિધાન કેમ થશે ? આવા પ્રકારના દુઃખસમૂહથી દૂભાઈને હું પોકાર કરું છું.” રાજાએ કહ્યું—“હે માત ! તારો પુત્ર મરણ પામ્યો તેનો તું વિદાહ કરીશ નહિ, હું ભરણપોષણવડે તને સર્વ રીતે સંવૃષ્ટ કરીશ.” એ રીતે દયાની લાગણીથી રાજાએ તે વૃદ્ધાને સંતાપ પમાડીને વિસર્જન કરી.

હવે રાજાએ તે દેવદત્ત શેઠને બોલાવીને કોપ સહિત કહ્યું—“હે દુરાત્મન ! તે આવી છૂર્ણ ભીંત કેમ કરાવી ? કે જેના પડવાથી બિચારો ચોર મરી ગયો.” શેઠ ભયથી કંપિતો કહેવા લાગ્યો કે—“હે સ્વામિન ! મારો એમાં શો અપરાધ છે ? કારણ કે મેં તો પૈસા અગચ્છીને બધીએ સામગ્રી સૂત્રધાર (કડીયા) ને તૈયાર કરાવી આપી હતી અને તેની માગણી પ્રમાણે તેને પગાર પણ આપ્યા હતા. મારે અહીં ખરી રીતે વિચાર કરેલા તો તેનેજ દોષ છે.” શેઠનો આવો જવાબ સાંભળીને તરતજ સૂત્રધારને બોલાવીને કોપથી રાજાએ પૂછ્યું—“અરે ! ચોરના ઘાતને માટે તે આવી છૂર્ણ (કાચી) ભીંત કેમ કરી ?” તે બોલ્યો—“હે પ્રભો ! હું તો બરાબર ભીંત

ચણવામાંજ સાવધાન હતો, પરંતુ તે વખતે ઘણા કિંમતી શણગાર સજ્જને અભિનવયૌવના દેવદત્તની પુત્રી કટાક્ષપાત કરતી ત્યાંથી નીકળી, તેના રૂપમાં અગ્રચિત્ત થઈ જવાથી હું જરા શૂન્ય બની ગયો અને તેથી ઇંટા બરાબર ગાંઠવી શક્યો નહિ, તો એમાં મારો શો દોષ ? ” સૂત્રધારનો ઉત્તર સાંભળી રાજાએ તેણીને પણ બોલાવીને કહ્યું કે—“ હે મુગ્ધે ! જ્યાં એકાગ્ર મનથી સૂત્રધાર ધર ચણતો હતો, ત્યાં તું શામાટે નીકળી ? ” દેવદત્તસુતાએ જવાબ આપ્યો કે—“ હે રાજન્ ! હું મારા સંબંધીને ઘર જતી હતી, ત્યાં રસ્તામાં ઉભેલા નમ્ર પરિત્રાજકને જોઈને લજ્જાવેશના વશથી આડે માર્ગે ચાલતાં ત્યાં થઈને જવું પડ્યું, તેથી એમાં મારો લેશ પણ અપરાધ નથી. ” તે સાંભળી પરિત્રાજકને બોલાવીને રાજાએ ક્રોધથી કહ્યું કે—“ હે નિર્લજ્જ ! રાજમાર્ગમાં નમ્ર થઈને શામાટે ઉભો હતો ? ” તે કહેવા લાગ્યો—“ હે પૃથ્વીનાથ ! ધ્યાસને ઉંચે ચડાવીને હું ત્યાં ચિરકાલ ઉભો હતો, પણ અર્ધને શીખવતા એવા આપના જમાઇએ માર્ગમાં મને રૂખલિત કર્યો, માટે આપ ન્યાયમાર્ગથી જુઓ કે એમાં મારો શો અપરાધ છે ? ” તે જમાઇને પણ બોલાવીને રાજા રોષથી કહેવા લાગ્યો—“ નગરીની અંદર બધા લોકોને જવા આવવાના માર્ગે કેમ તંમે ઘોડાને વિવિધ ચાલ શીખવવા કર્યો ? ” રાજપુત્ર કહેવા લાગ્યો—“ હે રાજન્ ! એમાં મારો લેશ પણ અપરાધ નથી, પરંતુ મને એવી યુદ્ધિ આપનાર વિદાતાજ દોષપાત્ર છે. ” તે સાંભળી રાજા સહ્યોને કહેવા લાગ્યો—“ વિધિને પણ બલાતકારથી બાંધીને અહીં હાજર કરો, કારણ કે હું કોઈનો પણ દુર્નય સહન કરવાનો નથી. ” તે વખતે ધર્ત્ત સલાસદો કહેવા લાગ્યા—“ હે દેવ ! તમારા પ્રચંડ શાસનથી ભય પામીને સાપરાધપણાથી તે તેજ વખતે ખરેખર ભાગી ગયો. લાગે છે, પરંતુ પ્રચંડ શાસનવાળા એવા તમારી પાસેથી પલાયન કરીને પણ હે દેવ ! તે વિધિ સૂર્યથી શીયાળાણીની જેમ કેટલું દૂર જશે ? માટે જ્યાં ત્યાંથી પણ માણસો પાસે બાંધીને અહીં મંગાવી લેશું. ” આવાં પ્રકારનાં ખોટાં છતાં સાચાં

જેવા તે પૂર્ત લોકોનાં વચનોથી હૃદયમાં ખુશ થતો તે નિર્વિચાર રાજા સહા વિસર્જન કરીને પોતાને ન્યાય તત્ત્વ પર માનતો ભોજનને માટે પોતાના આવાસમાં ચાલ્યો ગયો.

દેવદત્તવણિકુ આ બધી સાક્ષાત્ ન્યાયમાર્ગની કુશળતા જોઈને હૃદયમાં અતિશય વિસ્મય પામતો વિચાર કરવા લાગ્યો:—“અહો! નિર્વિચાર રાજાની રાજ્યનીતિની વ્યવસ્થા પૂર્વે નહિ જોયેલી અને નહિ સાંભળેલી એવી કોઈ નવીનજ પ્રકારની લાગે છે.”

પછી દેવદત્તે સહામાંથી ઉઠી સ્વસ્થાને જઈને વહાણમાંથી માલ ઉતારી લાડે લીધેલા ઘરમાં ભયો અને કુપ વિકુપ (વેચવા અને ખરીદવા) ના વિચારથી દેવદત્ત ત્યાં મુખે રહેવા લાગ્યો. એક દિવસે પેલી પરિવારિકાએ તે ઐષ્ટિપુત્રને પરિવાર સહિત જમાડવાને માટે આદરથી આમંત્રણ કર્યું. અને ફળો, પકવાન, ભાત, દાળ અને ધૂતાદિ ભોજ્ય પદાર્થોથી તેણીએ સત્ય અને ઉચિત સત્કારપૂર્વક તેને જમાવ્યો. સરસ સ્વભાવી દેવદત્ત પોતાના પરિવારસહિત ભોજનને માટે ત્યાં આવ્યો. તે વખતે નામ અને શુભથી કૃતજ્ઞ પરિવારિકાએ, તેના ઉત્તારના મહાનમાં એકાંત શુભસ્થાને પોતાના આત્મીયાર પુરૂષ પાસે એક સુવર્ણસ્થાલ રખાવ્યો. જમીને દેવદત્ત ન્યારે પોતાને સ્થાને ગયો, ત્યારે તેણીએ તેની પાછળ એક પોતાનો માણસ મોકલ્યો અને તેના મુખથી આ પ્રમાણે કહેવતવ્યુ:—“અમારો એક સોનાનો ધાળઆજે ક્યાંક ગુમ થઈ ગયો છે. તમારા પરિજન શિવાય બીજા કોઈ માણસ અહીં આવ્યો નથી, માટે તે બધાઓને પૂછીને અને ઘરમાં પણ સર્વત્ર તપાસ કરીને જલદી અમને તે પોછા સોંપી દો, કે જોથી બહાર કોઈને ખબર ન પડે.” દેવદત્ત કહેવા લાગ્યો:—“હે ભદ્ર! કદાચ કાળનાં પ્રભાવથી સૂર્ય પશ્ચિમ દિશાએ ઉદય પામે અને સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા મૂકી દે, પરંતુ અમારામાંનો કોઈપણ માણસ, રમણીય પરવસ્તુમાં પણ પોતાનો હાથ નાખતો નથી; માટે પોતાને ઘેરજ જઈને તેની તપાસ કરે.”

તે પછી તેણી પોતે આવીને દેવદિત્રને પુનઃ કહેવા લાગી:—
 “ હે શ્રેષ્ઠિન ! તે થાળ તમારાજ ઉતારામાં ક્યાંક આવેલ છે,
 માટે કુંદુખાચારથી માગતી એવી મને તે સુપ્રત કરી દે. જ્યાં
 ખાધું, ત્યાંજ ભાજન ભાંગવા જેવું તમે ન કરો. હવે જો આ
 રીતે સરસતાથી સમજાવતાં (માગતાં) નહિ આવે, તો
 રાજબળથી દંડયુક્તિએ કરીને પણ હું લઈશ. ” તેના કૂટને
 નહિ જાણતો સરસ દેવદિત્ર તેણીને કહેવા લાગ્યો:—“ હે
 વાચાળ ! આમ એક વસ્તુ વૃથા શામાટે બોલ્યા કરે છે ? શું
 જાતિવંત સુવર્ણમાં કદી શ્યામતા લાગી સાંભળી છે ? અમારા
 પરિજનને આ કમ કરવું કદી ઘટે નહિ, માટે તમારે ઘેરજ
 ક્યાંક તે થાળ હશે, તો ત્યાં સત્તર જાઓ અને પોતાના
 પરિવારને પૂછો. પોતાનો પૃષ્ઠ ભાગ પોતાથી શુદ્ધ થતો નથી.
 (પોતાનું સ્વકલ્પિત-મનઃકલ્પિત સત્ય હોવું નથી.) આ
 પ્રમાણે જાણતાં છતાં તમારી જેવા ડાહ્યા માણસ બીજા ઉપર
 એકદમ મિથ્યા દોષનું આરોપણ કેમ કરે છે ? ” આ રીતે
 એકબીજાની સામે બોલવાથી વિવાદ વધતે જતે, તેના ચુકાદાને
 માટે તે બંને રાજસભામાં ગયા. તેમના વિવાદનું વ્યતિકર
 સમજીને અને અન્યોન્ય વિચાર કરીને રાજના મોઢામાં મોઢા
 સામંતોએ તેમને આ પ્રમાણે હુકમ કર્યો:—“ તપાસ કરતાં તે
 થાળ જેના ઘરમાંથી નીકળશે, તેના ઘરનું સર્વસ્વ અવશ્ય
 બીજાને જશે. ” પછી તે પરિત્રાજિકા અધિકારીઓની સાથે
 દેવદિત્રને ઘેર આવી અને તેણીએ પોતાના ખાત્રીદાર માણસો
 પાસે થાળની તપાસ કરાવી. પ્રથમ તો તેઓ ધૂત્તાથી બીજે
 બીજે સ્થાને જેવા લાગ્યા અને પછી પોતે મૂકેલ સ્થાનથી તે
 લાવીને તેઓએ તેણીને સુપ્રત કર્યો. પછી રાજદિની અતુમતિ
 મળતાં કૂટયુક્તિએ તેના ઘરમાંનું સર્વસ્વ લઈ લીધું અને
 દેવદિત્રને પોતાનો દાસ બનાવ્યો. આ પ્રમાણે બંયારે દેવદિત્ર

ઉપર સંકટ આવ્યું ત્યારે કૂટબુદ્ધિના નિમંત્રેના લંબથી તેના બધા પરિજનો તરતજ ત્યાંથી પલાયન કરી ક્યાંક ચાલ્યા ગયા. પહેલું પછી ઘણા પચ્છેરી વ્યવહારીયાઓને, છળથી તેમનું સર્વસ્વ હરણ કરીને તેણીએ આ પ્રમાણે દાસ બનાવ્યા હતા.

હવે કૂટબુદ્ધિને ઘેર દાસ થઇને રહેલો દેવદિત્ત નીચ કામ કરતાં અતિ દુઃખાર્ત થતો મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો:—“ ધન મેળવવાને મોટા મનોરથથી અહીં આવતાં અહીં વિધાતાએ મારી કેવી દુરવસ્થા કરી મૂકી? માણસ બુદ્ધી રીતે ધારણા કરે છે, અને દૈવ તેથી અન્યથા કરી મૂકે છે. ભૂપણને માટે વૌધવામાં આવેલ દરિદ્રીઓના કાનમાં ભૂપણને બદલે મેલ ભરાઈ રહે છે. શરણશ્રુતિ, દીન અને પરાધીન એવા માણસો વિત પછી અહીંઆંજ જેમ માણસ સર્વસ્વ ગયું તેમ જશે. આ જગતમાં એવો કોઈ કૃષ્ણ ચતુર્દશીના જન્મેલો નથી, કે જે મને આ દુષ્ટ સ્ત્રીના દાસકર્મથી છાંડે. તો પછી આ માણસ યથાસ્થિત વૃત્તાંત કોઈ રીતે પ્રયત્ન કરી લખી મોકલીને મારા પિતાને જણાવું. ” પછી સ્વદેશમાં જતા કોઈ માર્ગવાહના હાથથી તેણે પોતાની નીશાનીવાળો લેખ પિતાને મોકલ્યો. થોડા દિવસ પછી પ્રિયગુણેષ્ઠિને તે લેખ મળ્યો. પોતાના પુત્રની દુઃસ્થિતિ વાંચીને (જાણીને) તે ઉંચે સ્વરે રડવા લાગ્યો.

હવે દેવદિત્તે જે દિવસે પ્રયાણ કર્યું, તેજ દિવસે શ્રેષ્ઠી પોતાની પુત્રવધૂ સરસ્વતીને સ્નેહથી પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યા હતા. આંજે અકસ્માત્ પોતાના સસરાને દુઃખાકુલ બોલને ‘ આજ કંઈક નવીન છે ’ એવી આશંકારૂપ શંક્યથી તે આકુલ વ્યાકુલ થઇ ગઇ. એટલે તરતજ સસરા પાસે આવીને સસરાને નમન કરી આંખમાં આંસુ લાવીને તે પૂછવા લાગી:—“ હૈ તાત ! તમે આજ અકસ્માત્ દુઃખિત કેમ છો ? ” નિસાસો નાખીને પ્રિયગુણેષ્ઠિએ ગદગદ સ્વરે તેને કહ્યું:—“ પરદેશમાં દુર્દેવચોગે દેવદિત્તની દુર્દશા થઇ છે. ” વજ્રવાત

સદૃશ પોતાના પતિની દુર્દૃશા સાંભળીને તે પતિવ્રતાનું દૃઢ્ય દુઃખથી પૂરાઈ ગયું, પરંતુ પોતે ધીરજ રાખીને તે સસરાને પણ ધીરજ દેવા લાગી:—“હે તાત ! પુત્રના દુઃખરૂપ વ્યાધિથી તમે આમ કરૂણ સ્વરે રૂદન કરો નહિ. હે તાત ! રૂદન કરવાથી કંઈ રાજ્ય મળતું નથી. હવે તો પ્રસન્ન થઈને મને પુરૂષનો વેશ આપી તમારા ઓળખીતા અને ખાત્રીદાર પરિવાર (માણસો) ની સાથે સત્વર અન્યાયપુર મોકલો, કે જેથી તે દુષ્ટ સ્ત્રીના દુરંત એવા દાસ્યકર્મથી છાડાવીને મારા બુદ્ધિમળથી તમારા પુત્રને અહીં લઈ આવું.” શેઠ દુઃખિત થઈને કહેવા લાગ્યા:—“હે મુઘે ! તને ખબર નથી, કે ‘પૂર્વે’ અન્યાયપુરથી કોઈ કુશલક્ષેમ પાછું આવ્યું નથી. તો દૈવના વિપરીતપણાથી આ પ્રમાણે દુઃસ્થિત થયેલા પુત્રની પાછળ અજ્ઞાનને વશ થઈને ગાયની પાછળ વાછડીની જેમ પુત્રવધૂનો કેમ નાશ કરે ?” સરસ્વતી પુનઃ કહેવા લાગી:—“હે તાત ! તમે આવો વિચાર મનમાં ન લાવો. કારણ કે, ભાગ્યવંત પુરૂષોને પણ વિધ્નોની પછી લાલ મળે છે.” પછી પોતાના બુદ્ધિમળથી અત્યંત ઉત્સાહિત એવી તે વહુને જોઈને પોતાના પુત્રને છાડાવવાની ઈચ્છાથી ત્યાં જવાને માટે શેઠ અતુમતિ આપી.

હવે સસરાએ આવેલ પુરૂષનો વેશ ધારણ કરીને નાના પ્રકારનાં કરિયાણા અને નવીન પરિવાર સહિત તે સતી શુભ દિવસે સારા શુક્રનો થતાં નાવમાં બેસીને ચાલી. કેટલાક દિવસો જતાં તે અન્યાયપુર નગરે આવી પહોંચી અને અપૂર્વ ભેટથી ત્યાંના રાજાને સંતુષ્ટ કરીને પોતાના ખાત્રીદાર માણસોથી ભારે સન્માન પામતી તે એક ભાડે લીધેલ ઘરમાં રહી. ‘કોઈ મોટા શેઠનો સોમદત્ત નામનો ચતુર પુત્ર અયોધ્યાથી અહીં આવ્યો છે.’ આ રીતે તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ. એક દિવસે લોભને વશ થયેલી પરિવ્રાજિકાએ પૂર્વની જેમ ભોજનને માટે આદર સહિત તેને નિમંત્રણ કર્યું. પરંતુ જમવા જતાં કુશલ એવી તેણીએ પોતાના ઉતારામાં ખાનગી તપાસ રાખનારા સાત

માણસોને કાંઈક શિખામણ આપીને રાખ્યા. દુષ્ટ પરિત્રાજિકાએ પોતાનો માણસ ત્યાં મોકલીને એકાંતે કોઈ ઠેકાણે જમીનપર એક સુવર્ણદર્વી (સોનાની કણ્ઠી) નખાવી દીધી. તપાસ રાખનારા માણસોએ તે લઇને સરસ્વતીના હુકમથી તે પરિત્રાજિકાના ઘરમાં એકાંતે કોઈ વૃક્ષના મૂળમાં દાટી દીધી. અનુક્રમે સ્વર્ણદર્વીને માટે પરિત્રાજિકાએ વિવાહ કર્યો હતે પૂર્વની માફક તે બંને રાજસભામાં ગઈ. મોટા અધિકારીઓએ પ્રથમની જેમ વ્યવસ્થા કર્યો હતે પ્રથમ તેણીએ સરસ્વતીના ઉતારામાં તપાસ કરાવી. ત્યાં ક્યાંઈ પણ પરિત્રાજિકાને દર્વી ન મળી, એટલે સરસ્વતી એ પામેલી એવી તેણીને ઘેર ગઈ. બધા લોકની સમક્ષ પ્રથમ આમતેમ તપાસ કરીને પછી તે જાણીતી ત્યાં ભૂમિમાંથી માણસોએ કહાડી બતાવી. તે વખતે ત્યાં બધાની સમક્ષ નીકળેલ દર્વી જોઈને તે પરિત્રાજિકા શોકમસ્ત મુખ કરીને મનમાં વિચાર કરવા લાગી:—“નાના પ્રકારના છળ-કપટથી જન્મથી માંડીને જે ધન મેં મેળવ્યું હતું, તે સર્વ ધન આજે દુર્લભયોગે બધું એકીસાથે ચાલ્યું ગયું. કુલ્લુદિવાળી એવી મેં પૂર્વે જે એકી પુત્રને દાસ બનાવ્યાં, તે પાપના ઉત્પત્તિજ આજે માફ આ બધું ધન ગયું.” ત્યારપછી રાજા અને અમાત્યની અનુમતિથી તેણીનું મુક્તા, મણિ, સ્વર્ણ અને દ્વિપદાદિક સર્વ સરસ્વતીએ પોતાને કબજે કરી લીધું. દુષ્ટ આચરણવાળી એવી પરિત્રાજિકાને પોતાના દાસ્યકર્મમાં રાખીને તેણીએ પૂર્વે દાસ કરેલા એવા સર્વ એકીપુત્રને મનોહર ખાનપાન અને વસ્ત્રાદિથી સંતોષીને કુશલ આશયવાળી તેણીએ તેમને પોતપોતાના નગરે જવાને માટે તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વિદાય કર્યા. પછી દેવદિત્રને કહ્યું કે—“હે મહાભાગ! તું મારી દાસીનો દાસ છે, માટે અત્યારે ઘરકામની વ્યવસ્થા કરવા તું અહીંજ રહે. તું જ્યારે મારે નગર જઈશ, ત્યારે તને તારા દેશમાં લઇ જઈશ.” એમ કહીને દેવદિત્રને પોતાની પાસે રાખ્યા. પોતાના દેશમાં ગમત કરવાની ઇચ્છાથી તે મનમાં કાંઈક ખુશી થયો અને તેણીના કહ્યા પ્ર-

માણે ત્યાં રહીને ખધું કામકાજ તે કરવા લાગ્યો. લોકો કહેવા લાગ્યા કે—“ અહો ! આ શ્રેષ્ઠપુત્ર સોમદત્તની દેવો અદ્ભુત કૃપાળતા ! તે મહાભાગ્યશાળી જણાય છે કે જગતને ઠગવાવાળી એવી આ પરિત્રાન્નિકાને પણ તેણે ઠગી લીધી. ” આ પ્રમાણે સર્વત્ર લોકોથી પ્રશંસા પામતી સરસ્વતીએ પોતાની ઇષ્ટાર્થની સિદ્ધિ થવાથી લાવેલ કરિયાણું વેચીને ખડુ કિંમતી મણિ મુકતાદ વસ્તુઓથી વહાણ ભર્યું. પછી નીતિમાં નિપુણ એવી તેણીએ સ્વદેશ જવાની ઈચ્છાથી રાજપાસે વિદાયગિરિ આગી. તે વખતે દાન અને સન્માનપૂર્વક તેના અતિશય સત્કાર કરીને રાજાએ કૂટખુદ્ધિને તેની પાસેથી છોડાવી.

પછી ત્યાંના શ્રેષ્ઠીઓનો યથાવિધિ દાન સન્માનથી સત્કાર કરીને સરસ્વતી પોતાના પરિવાર સાથે નાવમાં બેસીને સ્વદેશ તરફ ચાલી. એક દિવસે રસ્તામાં પોતાનો પુરૂષવેશ તથા દમ્બને અને સ્ત્રીને ઉચિત દિવ્ય વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરીને સરસ્વતી દેવદિત્તને કહેવા લાગી:— “હું પ્રભો ! મને અત્યારે ઓળખી શકો છો ? ” તેને જોઇ ‘ આ શું ? ’ એ રીતે મનમાં સંભ્રાંત થઇને તે બોલ્યો—“ હું કાંઇ સમજી શકતો નથી. ” ત્યારે તે કહેવા લાગી:—“ જોને તમે પરણીને તેજ વખતે તેના પિતાને ઘેર મૂકી દીધી હતી તેજ હું તમારી પત્ની સરસ્વતી છું. આટલો વખત હું આહુત ધર્મનું આચરણ કરતી મનમાં ધીરજ ધારીને પિતા અને સસરાને ઘેર રહી હતી. અત્યારે તમે હું સહ એવી મહા આપત્તિમાં આવી પડ્યા છો, એમ જાણીને પારિણામિક ખુદ્ધિવાળા એવા સસરાજીએ મને તમારી પાસે મોકલી. તે પછી જે થયું તે ખધું તમે જાણો છો. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે શ્રેષ્ઠપુત્ર પોતાની પત્નીને ઓળખી લીધી. સર્વાંગે રોમાંચિત થતો અને આનંદથી અત્યંત પુષ્ટ થતો તે જરા વિલક્ષ્ય મુખવાળો થઇને લિજ્જતના વંશથી નીચું જોઇ રહ્યો. તે વખતે વિનય અને ઔચિત્યમાં કુશલ એવી તે કુલબાલિકા લિજ્જા, વિવાહ અને સસંભ્રાંતપણાને દૂર કરવા માટે કહેવા લાગી:—“ હે સ્વામિન ! છળથી તમને છતીને પેલી પરિત્રા-

જિહ્વાએ પોતાના દાસ્યકર્મમાં રાખ્યા, તેથી તમારે વિપાદ ન કરવો, કારણ કે કોઈ વખત મહાત્માઓ પણ વિધિના વશથી નીચા પડી જાય છે, પરંતુ તેઓ પોતાના સત્કર્મના બળથી થોડા વખતમાં પોછા તેથી વધારે ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવે છે. કહ્યું છે કે:—

“ જડિ ગુસ્ત્રલિગહને, મગકમ્મો કહવિ કેસરી જાઓ;
તહવિ હુ મત્તગયાણં, પુણોવિ કુંમલ્યલં દલડ. ”

“ કદાચિત્ મોટી લતાઓની ગહનકુંજમાં કેસરીસિંહ લંઘનક્રમ થઈને પડી ગયો હોય છતાં પાછો (તેમાંથી નીકળીને) મહાન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થળને તે કળે છે. ” તેથી સર્વોત્તમ ચુલુવાળા અને સર્વ કળામાં કૃશાળ છતાં તેણીને તમે છતી ન શક્યા, તો શું આલેખીજ તમારામાં અજ્ઞાનપણું આવી ગયું ? કહ્યું છે કે:—

“ यदि नाम सर्पपकणं, शक्रोति करी करेण नादानुम्;
इयतापि तस्य किं न तु, पराक्रमग्लानिरिह जाता. ”

“ કદાચ સર્પવનો દાણો હાથી પોતાની ચૂંદથી લઈ ન શકે, તો એલેખી શું તેના પરાક્રમમાં હીનતા આવી ગઈ ? ” અને તમારાથી અજ્ઞપણતાં તે કુંજને મેં છતી લીધી, તો તેથી શું સર્વોત્તમ એવા તમારાથી મારામાં અધિકતા આવી ગઈ ? કહ્યું છે કે:—

“ यत्तमो भूमिसद्मस्यं, नाशकद्वर्तुर्मंशुमान् ;
न तस्मादतिशेते हि, दीपस्तदपि नाशयन्. ”

“ બોંયરામાં રહેલા અધકારનો નાશ કરવાને સૂર્ય શક્તિમાન થતો નથી, અને દીપક તેનો નાશ કરે છે, તો તેથી શું સૂર્ય કરતાં તે વધી જાય છે ! ” આવા પ્રકારના મનોહુર વચ્ચેથી તેને આનંદ પામીને સરસ્વતીએ તેનો દાસ્યયોગ્ય વેશ ઉતારાથી ઓળીયોગ્ય વેશ

પહેરાવ્યો. તે વખતે વહાણના સર્વ માણસોનો અધિપતિ થઈને મેઘ-
મુક્ત સવિતાની જેમ^૧ તે અધિક દીપવા લાગ્યો.

હવે વિનયથી પતિનું આરાધન (સેવા) કરતી અને શુંગાર-
રસની નીક તુલ્ય સરસ્વતી સાથે આનંદ કરતાં તેણે પોતાના ચિત્તની
અંદર રહેલી કલુપતાને ત્યજી દીધી અને મનમાં હર્ષિત તેમજ પો-
તાના માતાપિતાને મળવાને ઉત્કંઠિત એવો તે ચતુર અતુલ્ય મુખે
મુખે પોતાના નગર પાસે આવ્યો. તે વખતે પુત્ર અને વંશુના કુશળ
આગમનથી શેઠ બહુ ખુશ થયો અને પોતાના હાથમાં મોટી ભેટ લઈને
રાજાને પ્રણામ કરી તેણે પોતાના પુત્રનું આગમન જણાવ્યું. રાજાએ
પણ સંતુષ્ટ થઈને તેનો પ્રવેશ ઉત્સવ કરવાને છત્ર, ચામર, વાછત્ર,
અને પટ્ટહસ્તી શેઠને અપાવ્યા. તે પછી રાજાના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત
થયેલ તે બધું લઈને શેઠ પોતાના સ્વજન ગ્રામજનો સાથે મોટી
ઋદ્ધિ (આડંબર) પૂર્વક પોતાના પુત્રની સન્મુખ ગયો. ત્યાં રત્ને-
હથી પગે પડતા (નમતા) નંદનને આલિંગન કરતો અને પોતાનો
વચનનિર્વાહ કરવાવાળી, વિકસ્વર મુખકમળવાળી અને દૂરથી વિનય
પૂર્વક નમન કરતી એવી વંશુને સ્તિગ્ધ દૃષ્ટિથી જોતો તે શેઠ સંસાર
મુખના સર્વસ્વનો અતુલ્ય પોતાના મનમાં કરવા લાગ્યો. હવે વા-
દ્યોએ નાના પ્રકારના વાદ્ય વગાડે છતે અને લીલાસહિત વારાંગના-
ઓએ નૃત્ય કર્યું છતે, પછવાડે મંગલગીત ગાનારી એવી કુલીન
કાંતાઓ વડે ગવાતા, ચોતરફથી ચારણોવડે જયજય શબ્દથી વખ-
ણાતા, દીન અને દુસ્થિત યાચકો પર સુવર્ણ અને વસ્ત્રોથી મેઘની
જેમ વરસતા અને પૂર્વભવના પુણ્યસમૂહથી લોકોવડે પ્રશંસા પા-
મતા પોતાના પુત્રને મસ્તક પર છત્ર ધારણ કરાવી, વંશુ સહિત હાથી
ઉપર બેસારીને મોટા આડંબરપૂર્વક હર્ષિત થયેલા એવા શ્રેષ્ઠીએ નગ-
રમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી ઘેર આવેલા અને પ્રિયાસહિત પગે લાગતા

૧ વાદળાના ઘેરાવાથી મુક્ત થયેલ સૂર્યની જેમ.

દેવદિત્તપર ચિરવિયોગથી દુઃખી થયેલી માતાએ હર્ષાશ્રુતું સિંચન કર્યું. પ્રિયંગુ અને મુંદર એછીને ઘેર સત્પુત્રના જન્મની જેમ આઠ દિવસ મુઠ્ઠી આનંદપૂર્વક વર્ષાપિન મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો.

હવે એક દિવસે અવસર પામીને મસ્તકપર અંજલિ ભેડી સરસ્વતી દેવદિત્તને વિનયથી આ પ્રમાણે વિનવવા લાગી:—“હે સ્વ!—મી ! પરબીને કાંઈ પણ કારણથી પતિએ એને તરત તણ દીધી એટલે તેના વિયોગથી દુઃખિત થઈને આ બિચારીએ દીક્ષા લઈ લીધી, એ હેતુથી આ લોકો માફ પૈરાગ્ય કંઈક જ્ઞાનગર્ભિત છતાં દુઃખગર્ભિત સ્વપ્ન રીતે માનશે તે કારણથી એને બાગ્યાવસ્થાથી તમારી પાસે મેં જે ઉદ્ધત વાક્ય કર્યું હતું, તે પણ એકવાર સિદ્ધ તો કરી બતાવવું જ એવી ઇચ્છા થવાથી—આ બે કારણોને લીધે બાહ્યાવસ્થાથી તત્ત્વનો બોધ થતાં માફ હૃદય વિષયોથી વિરક્ત હતું અને ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા હતી છતાં આટલો વખત હું મહણ કરી શકી નહિ. હવે પુણ્યના યોગે બધા અંતરાયો દૂર થઈ ગયા છે, માટે હું સ્વામિન્ ! હવે ચારિત્ર લેવાની મને અતુલા આપો.” આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને જેણે તેની સાથે અર્ધાંત દૃઢ પ્રેમ બાંધેલો છે, એવો દેવદિત્ત મનમાં બહુ ખેદ પામીને સરસ્વતીને કહેવા લાગ્યો:—“હે પ્રિયે ! દુર્લભ એવા મેં વિનય અને ઔચિત્યવતી છતાં તારા જેવા સ્ત્રીરત્નને આટલો વખત દુર્ચિનીત માનો લીધી, માટે મને ધિક્કાર હો ! અજ્ઞાન અધકારથી અધ થયેલા એવા મારી પાસે પુનઃ દીપરિખાની માફક અત્યારે તે પોતે પોતાને પ્રકાશિત કરી, તો હું ગુણવતી કોને ! આવી રીતે પોતાને પ્રકાશિત કરીને દક્ષતાયુક્ત છું પ્રેમી એવા મારો અત્યારે અસ્તમાન શા માટે ત્યાગ કરે છે ! હે પ્રિયા ! આ તારો વિચાર પ્રસન્ન છે, પણ તપશ્ચરણ ચતુર્ધામમમાં ઉચિત છે, તાંબૂલમાં જેમ શર્કરાનું ચૂર્ણ યુક્ત નથી, તેમ તે યૌવનવયમાં ઉચિત નથી, હે બહાણી ! પ્રાયઃ અર્ધ તાર્કિકો અને તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ પણ યૌવનવયમાં વિનય

મુખ્ય લોગચીને વૃદ્ધાવસ્થામાં વ્રત લીધું છે. મારે અત્યારે યથેચ્છ કામલોગ સેવીને (લોગચીને) વૃદ્ધવયમાં આપણે ખંને સાથે વ્રત અંગીકાર કરશું.” આ પ્રમાણે પતિના ઉપદેશથી સરસ્વતી પોતે તત્ત્વજ્ઞ છતાં પુરુષના લોગદ્વલ કર્મ લોગવવાને મારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી. પરંતુ સંસારમાં રહ્યા છતાં મુદ્ધાસદૃશ પુણ્યબોધથી તે પતિવ્રતાએ પોતાના પતિને પ્રતિબોધીને તેને શુદ્ધ આર્હત ધર્મ શીખવ્યો. એટલે ક્રમે ક્રમે તે હૃદયની શુદ્ધ અને શ્રેષ્ઠતર પરિણતિયોગે આવશ્યક ક્રિયામાં ઉચ્ચુક્ત થઇને નિશ્ચય શ્રાવક થયો. કહ્યું છે કે:-

“સામગ્ગિયમાવેવિ હુ, વસણેવિ મુદેવિ તહા કુસંગેવિ;

જં ન હાયઃ ધમ્મો, નિચ્છયો જાણ તં સહું.”

“સામગ્રીના અભાવે, દુઃખ આવતાં; મુખ્ય આવતાં તેમજ દુઃખગતમાં પણ જે ધર્મને ન તજે, તેનેજ નિશ્ચયથી શ્રાવક જાણવો.” યૌવનવયમાં પણ આસ્તિકપણાથી જેમની નિષ્ઠા ધર્માંતુષ્ઠાનમાંજ વર્તે છે અને નિરંતર પાપથી જેમણું હૃદય ભય પામે છે, એવા પુત્ર અને પુત્રવધૂના સંસર્ગથી તેમજ તેમના ઉપદેશથી પણ અતિ ભારે કર્મના ઉદયને લીધે પ્રિયગુ શેઠના હૃદયમાં લેશ પણ ધર્મ પરિણમ્યો નહિ. અને તેનામાં પૂર્વે કહેલાં જે જે દ્રવ્યો હતાં, તેમાંથી એક પણ વય પરિપક્વ થયા છતાં બોધું ન થયું. તે ધન, ધાન્ય, મણિ, મુવર્ણ, દ્રવ્ય, અને દૃષ્યાદિમાં અત્યંત મૂઝિત થયો સતો તેમજ મોહથી કામલોગને વિષે નિત્ય તીવ્રાભિલાષ ધરતો સતો નિરંતર સર્વત્ર ‘મારું મારું’ એ મંત્રનો જાપ કરતો, ધર્મ કે અત્કર્મનું નામ પણ લેતો નહિ. મારે પ્રકારના આર્તધ્યાનથી અને કોઈ કોઈ વખતે શૈલધ્યાનથી પ્રિયગુશેઠનું સમગ્ર જીવન એમને એમ નિષ્ફળ વ્યતીત થયું. છેલ્લે અવસરે પાત્ર પોતાના ભારે કર્મપણાથી ધર્મ કે પ્રભુને યાદ કર્યા

સિવાય મરણ પામીને તે વિકલોદ્વિગ્ન જીવોમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ઘણાં પાપો આચરીને તે દુર્ગતિમાં ગયો. એમ નીચે નીચે પડતો તે એકેન્દ્રિય જાતિમાં જશે. ત્યાં જીવોના પિંડરૂપ પાંચે થાવરદાયમાં વારંવાર ઉત્પન્ન થઈને વિપત્તિની ઉત્પત્તિના દુઃખથી આર્ત (આકૃણ) થતો તે ચિરકાળ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરશે.

પિતાના મરણ પછી શોકસાગરમાં નિમગ્ન થયેલા દેવદિત્તે પરલોકવાસી પિતાની ઉત્તરક્રિયા કરી. પછી સ્વજનોએ મળીને તેના શોક નિવારણ અને પ્રિયંશુશ્રેષ્ઠીને સ્થાને તેને સ્થાપીને તેના પર કુટુંબના ભારનું આરોપણ કર્યું. તે પાપભીરુ, દાક્ષિણ્યવાન, સત્યશીળ અને ક્યાનો ભંડાર, શુદ્ધ વ્યવહારમાં નિષ્ઠ, દેવ શુરની ભક્તિનો કરવાવાળો, સર્વગ્રામણીત ધર્મમાં મદ્દાણુ, નિષ્કપટ હૃદયવાળો, સદૃષ્ટિવાળો અને અનુક્રમે વધતી જતી મહત્ત્વસ્પત્તિવાળો થયો. તેવા પ્રકારના (ધર્મહીન) પિતાથી ઉત્પન્ન થયેલા આવા (ધર્મચુસ્ત) દેવદિત્તેને જોઈને લોકો કહેવા લાગ્યા કે:—“ અહો! વિપવૃક્ષથી આ અમૃત જેવું સ્વાદિષ્ટ ડ્રૂળ ઉત્પન્ન થયું.” સમાનરૂપેનેહ અને શીળવાળા દેવદિત્ત અને સરસ્વતીને મુખપૂર્વક નાનાપ્રકારના દિવ્યભોગ ભોગવતાં રૂપ અને સૌભાગ્યથી સુશોભિત તથા વિનયશુક્ત જાણે શરીરભારી પુરુષાર્થો હોય એવા ચાર પુત્રો થયા.

એક દિવસે જાણે નગરવાસીઓના પુણ્યથી આકૃષ્ટ થયા હોય એવા સમ્યક્ક્રિયા અને જ્ઞાનરૂપ ધનવાળા ધ્રીયુગંધરાચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. જેમ તૃપિત પ્રાણીઓ નિર્ભળ જળથી ભરેલા સરોવર પાસે જાય, તેમ પુણ્યવાંત પેરજનો ઉત્સાહથી એમની પાસે આગ્યા. મદ્દાણુ હૃદયવાળો અને ચતુર દેવદિત્ત પણ સરસ્વતી સાથે તેમના વચનામૃતનું પાન કરવાને આવ્યો. દાદુની શાંતિ, તૃપાનો ઉચ્છેદ અને મનનું પ્રમાણન કરવાના હેતુથી જંગમ ભાવતીયંરૂપ તેઓએ આ પ્રભાણે ઉપદેશ આપેલો શરૂ કર્યો:—“સ્વર્ગ અને મોક્ષનું મુખ આપ-

વામાં સાક્ષીરૂપ એવો દયામય શુદ્ધ ધર્મ, ભવભીરૂ ડાહ્યા માણસોએ સર્વ પ્રકારે આરાધવો જોઈએ. જે કર્મ કરતાં પર પ્રાણીઓને પીડા થાય, એવું કર્મ મન, વચન અને કાયાથી કુશલાર્થી પુરૂષોએ કદાપિ કરવું નહિ. અન્યને વધ, બંધન વિગેરે કરવારૂપ પાપ એક વાર પણ કરવામાં આવે, તો તેનો જઘન્ય વિપાક દશગણો થાય છે અને તિવ્ર કે તીવ્રતર દ્વેષરૂપ પરિણામના વશથી કયું હોય તો તેનો વધતો જતો વિપાક ક્રમથી (અતુક્રમે) અસંખ્યગણો પણ થાય છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ વહમારણઅભરકાળ—દાણપરધણવિલોવનાઈનં;

સવ્વજહન્નો ઉદઓ, દસગુણીઓ ફકસિકયાણં. ”

“ તિવ્વયરે ઉ પાસે, સયગુણિઓ સયસહસ્સકોડિગુણો;

કોડાકોડિગુણો વા, હુજ્જ વિવાગો વહુયરો વા. ”

“ વધ, મારણ, આળ દેવું અને થાપણ આળવવી, વિગેરે પાપ એક વખત કરવાથી તેનો સર્વથી જઘન્ય ઉદ્ય દશગણો હોય છે. પરંતુ તીવ્રતર પ્રદેષવડ કરવાથી તેનો વિપાક સોગણો થાય, લાખગણો થાય, કોટિગણો થાય અને કોટાકોટિગણો થાય અથવા તો તે કરતાં પણ વધારે થાય. ” બીજા (અન્ય) પરના દ્વેષથી કરવામાં આવેલ વધાદિ ઉપ પાપ તો દૂર રહો; પરંતુ કપટગર્ભિત ધર્માખ્યાન પણ આગળપર મહાદુઃખકર થાય છે. જેમ છદ્મગર્ભિત ધર્મોપદેશ પણ પોતાની ભાલીને દુઃખનો હેતુ થવાથી ધનશ્રીને અંતે દુઃખકારી થયો હતો. તે દષ્ટાંત આ પ્રમાણે:—

“ અનેક શ્રીમંત આવકોથી વ્યાપ્ત એવા વસંતપુર નામના નગરમાં શુદ્ધ વ્યવહારવાળો, વાણીમાં કુશળ, ત્યાગી, ભોગી, બુદ્ધિનો ભંડાર, કરવામાં આવતાં અશેષ દુષ્કર્મોથી વિરામ પામેલો અને ધન ધાન્યની સમૃદ્ધિવાળો પરમ આવક ધનેશ્વર નામે શેઠ હતો.

શીલાદિક સદ્ગુણોથી સુશોભિત અને શ્રેષ્ઠ ભક્તિવાળી લક્ષ્મી નામે તેને સ્ત્રી હતી, તે સ્ત્રી દિવ્ય રૂપની શોભાથી પણ ખરેખર લક્ષ્મીજ હતી. પૂર્વપુણ્યના પ્રભાવથી દૃઢ રનેહાનુબંધવાળા તે દંપતીને દિવ્ય ભોગ ભોગવતાં કેરલોક કાળ વ્યતીત થયો. એક દિવસે રાત્રિના પાછલે પહોરે ક્યાંક ઉચ્ચાર કરાતો (બોલાતો) આ શ્લોક શર્યામાં સુખે બેઠેલા એવા તેમને કષ્ટગાયર થયો:—

“ યત્ર ન સ્વજનસન્નતિરુચ્ચૈર્-યત્ર નો લઘુલઘૂનિ શિશૂનિ;
યત્ર નૈવ ગુરુગૌરવચિન્તા, હન્ત તાન્યપિ ગૃહાણ્યગૃહાણિ. ”

“ જ્યાં સ્વજનોની ઉંચા પ્રકારની સંગતિ નથી, જ્યાં નાના નાના બાળકો નથી અને જ્યાં વડિલોતું માન સાચવવાની કાળજી નથી, અહા ! ખેદની વાત છે કે, તે ગૃહ પણ અનુહત છે. ” “ જેને પુત્ર ન હોય તેનું ઘર શૂન્ય, જેને બાંધુઓ ન હોય તેની દિશાઓ શૂન્ય, મૂર્ખોતું હૃદય શૂન્ય અને દરિદ્રને સર્વ શૂન્ય છે. ઉંચે કૂદતો, નીચે પડતો, સ્ખલિત થઈ ચાલતો, હસતો અને મુખમાંથી લાળો વમતો એવો નંદન કોઈ ભાગ્યવતી ભાગિનીનાજ ઉત્સંગમાં હોય છે. ” આવી હુકીકતવાળા શ્લોક સાંભળીને એકાંત મુખસ્વાદ છતાં ત્યારથી અનપત્યપણાને લીધે તેમનું ચિત્ત અતિશય તપવા લાગ્યું. અત્યંત મુખના ઉપભોગની અંદર, શર્કરાચૂર્ણના સ્વાદમાં આવેલી કાંકરી જેમ દુઃસહ લાગે, તેમ તે દુઃખ તેમને અસહ્ય થઈ પડ્યું. અપત્યની પ્રાપ્તિને માટે નાનાપ્રકારના દેવ દેવીની પૂજા, યોગ કે ભોગાદિ ધરવારૂપ મિથ્યાત્વનો તેમને મિથ્યાદષ્ટિઓ વારંવાર ઉપદેશ દેતા હતા; પરંતુ શુદ્ધ જૈનપણાથી તેમનું સમ્યક્ત્વ વિશુદ્ધ હોવાને લીધે તેમનું મેરૂસમાન નિશ્ચય મન જરાપણ ચલાયમાન ન થયું. તીર્થંકરની ભક્તિ, તપ તથા દીન અને દુઃસ્થિતને દાન વિગેરે સદ્ગુણો કરવાથી તેઓ અનુક્રમે થોતાઈ પૂર્વના અંતરાયરૂપ દુઃકર્મ અપાવવા લાગ્યા.

એક દિવસ જિનેદેર ભગવંતની પૂજા કરીને તેમની આગળ અરિહંતપદના ધ્યાનમાં લીન થઇ કાચોત્સર્ગે રહેલા અને અહિંદસ-ક્ષિતા પ્રભાવથી જેના અશુભ કર્મ ખપી ગયા છે એવા તે શેઠને ‘હવે તારી અલીપ્ત સિદ્ધિ પાસે છે’ એ રીતે સ્પષ્ટ ઘોષતા દોષપણુ દેવે તેના સત્કર્મથી ગ્રેષ્ઠ ત્યાં આવીને પાકેલા બે આમ્રકળા અને એક તેની ગોટલી તુટી થઇને સમર્પણુ કરી. સાક્ષાત્ મળેલી તે વસ્તુઓ જોઇને શેઠ હર્ષિત થઇ વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ નિશ્ચય આ દોષ સાધર્મિક દેવ મારાપર પ્રસન્ન થયેલો છે અને આજે મારા હૃદયના દુઃખને દૂર કરવા માટે મને આ વસ્તુ સમર્પણુ કરીને તેણે ભાવિ બે પુત્ર અને એક પુત્રીરૂપ ત્રણ અપત્યોની પ્રાપ્તિનું સૂચન કરેલું છે. ”

પછી વિશેષરીતે હર્ષિત હૃદયથી સદ્કર્મનું આચરણ કરતાં તેમને અનુકંમે બે પુત્ર અને એક પુત્રી એમ ત્રણ અપત્યો થયાં. ‘આ મારા ધરના ધનનો સ્વામી થયો’ એ હેતુથી શ્રેષ્ઠીએ પહેલા પુત્રનું ધનપતિ એણું નામ રાખ્યું અને તેના નામને અનુસારે પછીના બે અપત્યનાં અનુકંમે ધનાવહુ અને ધનશ્રી એવાં નામ રાખ્યાં. વખત આવતાં શ્રેષ્ઠીએ સારા ઉપાધ્યાય પાસે તે ત્રણેને શોગ્ય કળાઓ શીખવી. પછી પદ્મશ્રી અને કમલશ્રી નામની બે વણિક સુતાઓની સાથે મોટા મહોત્સવથી શ્રેષ્ઠીએ જનને પુત્રનો વિવાહ કર્યો અને સુદરશીકના રૂપ અને સૌભાગ્યશાળી પુત્ર સાથે ચૌવનવતી ધનશ્રીને પણ તેણે પરણાવી.

ધનશ્રી દશ દિવસ આનંદથી સાસરે રહીને માખાપને મળવાની ઉત્કંઠાથી પિતાને ઘેર આવી. એટલામાં તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા દોષદીત્ય અને અસાધ્ય વ્યાધિની ખીડાથી દુર્દૈવયોગે અકસ્માત તેણીનો પતિ મરણ પામ્યો. પોતાના પતિના મરણની ભયંકર ખબર

સાંભળીને હૃદયમાં દુઃખાકુળ થઇ વિલાપ કરતી ધનત્રી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગી:—“ અંગુઠાપર મૂકેલા અગ્નિની જ્વાળા માફક અત્યંત દુઃસહ એવી આ બાલવૈધવ્યની વેદના મારે શી રીતે સહન કરવી ? મારે જ્વાળાવ્યાસે હુતાશનમાં આજેજ આ શરીરને હોમીને આ મોટા દુઃખની હું એક સાથે સમાપ્તિ કરું. ” તે વખતે શોકાત્ત થઇને આંખમાંથી આંસુ પાડતા એકઠા થયેલા સ્વજનોએ દયાની લાગણીપૂર્વક જોવાયલી તે પોતાના પિતાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી:—“ હે તાત ! આજે અત્યારેજ પ્રસન્ન થઇને મને કાંઈ મંગાવી આપો, કે જેથી હું જળી મરું; કારણ કે પતિભાગે અનુસરવાથી સતીઓને લાભજ છે. ” પછી પોતાના ઉત્સાહમાં તેને બેસારોને સગદમ્ તેના પિતા કહેવા લાગ્યો:—“ હે વાસે ! તત્ત્વજ્ઞ મનુષ્યોને આપું સાહસ કર્મ કરવું ઉચિત નથી. આવો મનુષ્ય જન્મ અને સદ્જ્ઞાન વૃદ્ધા કેમ ગુમાવાય ? હે મુઘે ! મનુષ્ય ભવમાં એક ક્ષણવારમાં પણ મહાન્ કર્મોનો ક્ષય થઇ શકે છે. ” કહ્યું છે કે:—

“ જં અન્નાની કમ્મં, સ્વેદં વજુમાર્હિં વાસકોડેર્હિં;
તં નાણી તિરિયુત્તો, સ્વેદં ઉસાસમિત્તેણ. ”

“ અજ્ઞાની જે કર્મને ઘણા કરોડો વરસે ખપાવે, તે કર્મને જ્ઞાની ત્રણ ગુણિ સહિત એક ત્રાસ માત્રમાં ખપાવી શકે છે. ” “ હે વાસે ! અગ્નિપ્રવેશાદિ અતિ દુઃસહ કરોથી પણ જો પ્રાણીઓ શુભ ભાવવાળા હોય, તો માત્ર અંતરપણાને પામે છે. ” આગમમાં કહ્યું છે કે:—

“ રજ્જુમાહવિસમરકણ—જલજળણપવેસતિન્નદ્રુહદ્વિઓ;
ગિરિસિલ્પડળાઝ મયા, મુદ્ધમાવા ક્લંતિં ધંતરિયા. ”

“ દારીઘી ગળાફાંસો ખાય, વિપ ભક્ષણ કરે અને જળ કે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે, ત્યાં કે શુદ્ધાકાંતપણે મરે તથા પર્વતના શિખરપર-

થી ઝંપાપાત કરે, તે વખતે જો શુભભાવ રહે તો બ્રાહ્મીઓ વ્યંતર થાય છે.” “જેમ માંત્રિક લોકો પાત્રમાં (સ્થાનકમાં) દાખ (વિધ) ને નિયમિત (કબજે) કરીને પછી મંત્ર પ્રયોગથી તેને મારે છે, (દૂર કરે છે) તેમ તપરૂપ અગ્નિવડે આત્માને નિયમિત કરીને (દૂર કરે છે) તેમ (અંકશમાં રાખે છે). હે શુભે ! અશિના દાહથી ભયભીત થયેલ આત્મા તત્કાળ ઉડી ગયા પછી નિર્જીવ શરીર બાળવાથી શો ગુણ થાય ? કાષ્ઠલક્ષણથી સ્ત્રીઓનું જે પતિમાર્ગાનુસરણ છે, તે પણ વ્યવહારમાનથી છે, વસ્તુતાએ તો તેનું પરિણામ કાંઈ નથી. સ્નેહથી સાથે મરતા છવો પણ કર્મની પરવશતાથી પરલોકમાં ભિન્ન ભિન્ન ગતિ પામે છે.” (એક સ્થાનકે ઉપજતા નથી.) રથુવંશમાં પણ કહ્યું છે કે:—

“રુદતા કુત એવ સા પુનર્ન યુવા નાનુમૃતેન લભ્યતે; પરલોકજુષાં સ્વકર્મભિર્ગતયો મિન્નપથા હિ દેહિનામ્.”

“તે કાંતા હવે રૂદન કરવાથી, શોક કરવાથી કે તેની પાછળ મરી જવાથી પણ ક્યાં મળવાની હતી ? કારણ કે પોતાના કર્મવશથી પરલોકવાસી બ્રાહ્મીઓની ભિન્ન ભિન્ન ગતિ થાય છે.”

“માટે હે વત્સે ! આ બાલમરણના અધ્યવસાયને દૃઢ્યથી છોડી દઈને શ્રદ્ધાથી સર્વ દુઃખોના ઔપધરૂપ આહુત ધર્મનું આચરણ કર અને યથાયોગ્ય દાન દેતી, ઉજવેલ શીલ ધારણ કરતી; શક્તિ પ્રમાણે તપ આચરતી અને શુભ ભાવના ભાવતી સુખે અહીં રહે. અહીં આપણે ઘેર નિરંતર રહેવાથી અને અતિ પરિચયથી તારી અવજ્ઞા થશે, એમ મનમાં લેશ પણ શંકા રાખીશ નહિ. કેમકે તું જે આપીશ, તેજ બધું મારે ઘેર ખવાશે અને તેજ પહેરાશે. તું જે શુભાશુભ કરીશ તે બધું સર્વને પ્રમાણ છે.” આ પ્રમાણેનાં મુદાસમાન શીતળ વચનોથી આદ્યાસન આપીને શ્રેષ્ઠીએ યુગીને મરણના અધ્યવસાયથી અટકાવી.

પછી પિતાને ઘેર રહીને સંવિગ્ન મનથી શ્રદ્ધાપૂર્વક ધનશ્રી નિરંતર સાવધાન થઇને ધર્મકૃત્ય કરવા લાગી. અન્યદા અપત્યપર અતિશય પ્રેમાળ અને જન્મથી આવકધર્મના આરાધક એવા તેણીના માતાપિતા અનુક્રમે સ્વર્ગે ગયા. તેથી “અરે ! બ્યવહારની વિષમતાથી હવે તે માખાપ વિના સ્વર્થમાંજ એક તત્પર એવા બંને ભાઈ અને ભાલીઓની આગળ મારો નિર્વાહ શી રીતે ચાલી શકશે ?” આવા સંકલ્પ વિકલ્પોથી દુઃખાર્ત્ત થઈને તે રડવા લાગી. પરંતુ બંને ભાઈઓએ માખાપનો અવસર યોગ્યરીતે સાચવીને સંબંધીઓ સમક્ષ દૃઢ્યના પ્રેમથી ધનશ્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે— “હું બહેન ! તમેજ અત્યારે અમારા ઘરમાં માતાની જેમ ગુપ્ત છો, તો હવે પછી યથાયોગ્ય સર્વ કાર્યમાં તમારે તમારી ભાલીઓને જોડવી અને સર્વઆરંભથી મુક્ત થઈ, છપ્પકારના આવશ્યકમાં તત્પર થઈ સત્પાત્રને દાન આપતા સતા તમારે પોતાના જન્મને કૃતાર્થ કરવો.” આવાં વિનય અને ઉચિતતાગર્ભિત ભાઈઓનાં વચનોથી તે ભાલીવિગેરે સ્વજનોમાં અત્યંત મ્હોટાઈને પામી (માનનીય થઈ).

હવે હળવે હળવે ધનશ્રીએ થોડું મૂકી દીધું અને ચતુર એવી તે હમેશા યથાયોગ્ય બધા કામમાં પોતાની ભાલીઓને પ્રવર્ત્તિવવા લાગી. ભાલીઓ પણ શ્રેષ્ઠ કુળ અને શીલવાળી હોવાથી તેને નિરંતર પોતાની માતા સમાન ગણી તેણીના ઉપર અત્યંત સ્નેહ રાખવા લાગી. તે ત્રણે પ્રતિક્રમણાદિ કરીને તત્પની જિજ્ઞાસાથી પરસ્પર હમેશા ધર્મગાથો કરતી હતી.

હવે દીન અને દુઃસ્થિત જનોને અનુકંપાદાન, સુપાત્રોને નિર્દોષ અને ભૂયણરૂપ શ્રદ્ધાપૂર્વક દાન અને ધર્મસ્થાને જાતાં આવતાં યાચકોને ઉચિતદાન એ રીતે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપતી ધનશ્રી સર્વત્ર લોકોમાં પ્રશંસા પામી. એક દિવસે માણસોના મુખથી નણ-

દની વિશેષ પ્રશંસા સાંભળીને માયાળુ છતાં ખરે ભાલીઓ મનમાં જરા ખેડ પામી અને આ પ્રમાણે વિચારવા લાગી કે:—“નણુંદને આ ઘર સાથે આટલો બધો શો સંબંધ છે કે જેથી એ આપણા ધનનો આટલો બધો વ્યય કરે છે ?” પછી પાડોશી સ્ત્રીઓની આગળ પણ કાંઈક અદેખાઈથી ઉંચા નીચા અવજાનાં વચનો તે બોલવા લાગી. પરંપરાએ ભાલીઓનું તે કથન જાણીને હૃદયમાં કાંઈક અતુતાપ ધારણ કરતી ધનશ્રી વિચારવા લાગી કે:—“ પ્રાયઃ સર્વ ભાલીઓ બધેકાણે આવીજ હોય છે, તેથી તેમના વચનથી દૂભાઈને કાણ મનમાં કંઈ પણ લાવે ? પરંતુ જો મારું દાન અને કામ ભાઈઓને ન રચતું હોય તો પછી ઘરની આટલી વેડ હું શેઠ શા માટે કરું ? અને જો ભાઈઓને તે રચતું હોય તો ભાલીઓના ખાલી બોલવાથી શું ? માટે ભાઈઓના હૃદયમાં મારાપર કેવી આસ્થા છે તેની પરીક્ષા કરું”.

ત્યાર પછી એક દિવસ સાંજે કંઈ કારણસર મોટા ભાઈ નજીકમાં હોતો તેવે વખતે ધર્મવિચાર કરતાં ધનશ્રીએ પદ્મશ્રીને કહ્યું કે:—“ હે શુભે ! સ્ત્રીઓનો એજ ધર્મ છે કે સર્વ પ્રયાતનથી પોતાની સાડી શુદ્ધ રાખવી. ખીનું બહુ બોલ બોલ કરવાથી શું ?” આ તેણીનું વચન સાંભળી મોટાભાઈ મનમાં વિચાર લાવી વિચારવા લાગ્યો કે:—“ નિશ્ચય આ મારી સ્ત્રી ક્યાંક ભ્રષ્ટ (શીલરહિત) થઈ જણાય છે. નહિ તો સત્ય, હિતકારી, નિર્દોષ અને મિત્ર બોલનારી, સુશીલા અને કુશલ એવી મારી બહેન તેને આવા પ્રકારનો ઉપદેશ શા માટે આપે ? અહો ! કલેશથી મેળવેલા ધનથી આ અભિચારિણીનું પોષણ કરતાં આટલો વખત મેં વૃથા અસતીપોષણ કર્યું. જ્યારે એ દાપથી દુષ્ટ થઈ, તે પછી સુરૂપવતી છતાં એનું હૃદય મારે શું પ્રયોજન છે ?” આ પ્રમાણે અત્યંત વિરક્ત થઈ તે પોતાના વાસગૃહે (ઘરમાં) ગયો. સમયપર ત્યાં આવેલી પદ્મશ્રીને રોપરક્ત થઈને તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“ હે મહાપાપિણી ! બહાર નીકળ, મારો સ્પર્શ કરીશ નહિ.” આવી રીતે ક્રોધનાં વચનોથી તર્જાયેલી તે વિચોગિની અખળા રૂદન કરતી

‘ને’ શું પાપ કર્યું છે કે જેથી પતિ કોપાયમાન થયા ? એમ વિચારવા લાગી. યાદ કરતાં પોતાનું કંઈ પણ પાપ યાદ ન આવવાથી રાત્રે કેવળ પૃથ્વીઉપરજ આજોટતી તે અત્યંત દુઃખ અનુભવવા લાગી. જેને અત્યંત અઘ્રેય ઉત્પન્ન થયું છે એવી તે સ્વપ્ન પાણીમાં માછલીની જેમ રાત્રિના ત્રણ પહોરને સો (શત) પ્રહર કરતાં અધિક માનવા લાગી. પ્રભાતે તેનું નિસ્તેજ મુખ જોઈને ધનશ્રીએ તેને પૂછ્યું—“ હે મુજુ ! આજે આમનૂદ્ભક્તી કેમ દેખાય છે ? ” સરસ એવી પદ્મશ્રીએ રાત્રિનો યથાસ્થિત અહેવાલ તેને કહી બતાવ્યો. પૂર્વના સંકેતાકારથી મનમાં હસતી ધનશ્રી તેને ધીરજ આપતી સતી બોલી કે—“ હે મુખે ! તું ખેદ મ કરે ! તારી ઉપર તારા પ્રિય જોડે કુદ્ધ થયેલા છે, છતાં હું તેને એવા પ્રકારની ચુકિતથી સમજાવીશ, કે તે તારા પર પાછા પૂર્વની જેમ રેનેહુ કરશે. ”

હવે પોતાના ઘરના દુર્વૃત્તથી જેને ચિત્તમાં અત્યંત અઘ્રેય ઉત્પન્ન થયું છે, એવા ભાઈને અવસરે કોમળ વચનથી ધનશ્રીએ પૂછ્યું “ હે ભ્રાત ! આજે તમારા મુખપર શા નિમિત્તથી રવામતા છવાઈ ગઈ છે ? ” વિદ્યામુ એવા તેણે ખડેનની આગળ પોતાની પત્નીનું તે દુર્વૃત્ત (દુરાચરણ) કહી બતાવ્યું. પછી ધનશ્રી ભાઈને કહેવા લાગી, “ પદ્મશ્રીને તમે આવી (આવા પ્રકારની) શા ઉપરથી કહો છો ? બીજના ચંદ્રમાની અંદર લાંછનની જેમ એ અસંભાવ્ય છે. જો તમે એવું જોયું કે સાંભળ્યું હોય તો તે કહો, અન્યથા સતી સ્ત્રીનો દોષ કહેવો તે યોગ્ય નથી. ” તે કહેવા લાગ્યો કે—“ ખડેન ! તું બધું જાણે છે, છતાં મારી પાસે તે છુપાવે છે. તે દિવસે સાંજે શાદિકાદિ બોલથી તેને તું રિંખામણ નહોતી આપતી ? જેમ માર્ગભ્રષ્ટને માર્ગદર્શન, સ્ખલિતને આસંબન, તેમ શીલભ્રષ્ટને શીલશિખામણ એ બધું સ્પષ્ટ છે. ” તે સાંભળી ધનશ્રી જરાહાસ્યકરીને કહેવા લાગી—“ અહો ! મોરા વિદ્વાન છતાં તમારો પણ કેટલી બધી મુઝતા છે, કે આવા પ્રકારનાં આત્મગોષ્ઠીનાં વચનોમાં પણ વ્યંગ્યાર્થ કંઈપી લીધો. હે ભ્રાતા !

બંને લોકોનો દ્વંદ્વ કરનાર અને આકાશની માફક પ્રાયઃ અનાચ્છાદ્ય (ગુપ્ત ન રહી શકે એવું) દૈત્યશીલ્યપાતક એ સ્ત્રીઓનાં સર્વ પાપમાં મોટામાં મોટું પાપ છે. તે વાત કરતાં શાસ્ત્રિક વિગેરે વાક્ય તો મેં આત્મગોષ્ઠી કરતાં સ્વાભાવિક કહ્યું હતું, પણ તેને હૃદયમાં પ્રવૃત્તિ મानीને તેની નિવૃત્તિ માટે કહ્યું નહોતું. હે ભાઈ ! પતિવ્રતા એવી પદ્મશ્રીમાં હૃદયમાં પૂરાની જેમ તેવા લેશ પણ દ્વંદ્વની વ્યર્થ શંકા કરશો નહિ. ” ભગિનીનાં વચનથી વિશ્વાસ પામી ધનપતિ બહેમને ત્યાગ કરી સારા વિકલ્પથી પૂર્વની માફક પદ્મશ્રી ઉપર અધિક પ્રીતિ ધારણ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે તેવીજ રીતે ધનાવહ જ્યારે કાંઈ કામપ્રસંગે નજીકમાં હતો તેવે વખતે ધનશ્રીએ ધર્મવિચાર કરતાં તેની પત્ની કમલશ્રીને કહ્યું:—“ હે શુભે ! જનરંજન કરવા માટે ઘણા વચન પ્રપંચથી શુ ? ‘ પોતાનો દાથ ચોખો રાખવો ’ એજ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. ” તે વાક્ય સાંભળીને ધનાવહ મનમાં ખેદ પામી વિચારવા લાગ્યો:—“ અહા ! ખરેખર ! કુલવતી છતાં મારી પત્નીનો ચોરો કરવાનો સ્વભાવ લાગે છે, જે એમ ન હોય તો આ બહેન એને આપા પ્રકારની શિખામણ શા માટે આપે ? કારણ કે કંઈપણ સખ્તના વિના અર્થ પણ કશા (ચાખુક) ને પાત્ર થતો નથી. ” આ પ્રમાણે વિચારીને પૂર્વની જેમ દોષની આશંકા કરીને મનમાં વિવાદ પામી તેણે પણ નિવાસસ્થાને આવેલી પોતાની પ્રિયાની નિર્ભર્ત્સના કરી. તેથી અત્યંત દુઃખી થઇને એણે પણ તેવીજ રીતે રાત્રિ વ્યતીત કરી. સવારે જ્યારે ધનશ્રીએ પૂછ્યું, ત્યારે તેણીએ વીતેલ વાત કહી બતાવી. તે સાંભળીને મૃદ અને સીતળ વચનોથી ભાલીને આશ્વાસન આપી. ‘ જાણે કાંઈ જાણતીજ નથી ’ એમ દંભથી એકાંતમાં તે ધનાવહને કહેવા લાગી:—“ હે વીર ! આજે એકાએક કમલશ્રી ઉપર કેમ ક્રોધાયમાન થયા છો. ? ” તે કહેવા લાગ્યો:—“ મારી આગળ એ તસ્કરીનું નામ પણ લઇશ નહિ. ”

ધનત્રી કહેવા લાગી કે—“હે ભાઈ! જે કણ કણ કરીને તમારા ઘર-માં સંઘડ કરે છે, તેનામાં આવા અસંભાળ્યની સંભાવના કેમ કરે છે? ચંદ્રમાં ઉલ્કતા, સૂર્યમાં અંધાર અને પાણીમાં અગ્નિની સંભાવનાની જેમ આમાં લેશ પણ સ્તૈન્ય દોષ હોય એમ હું માની શકતી નથી.” તે પુનઃ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—“જો એનામાં સ્તૈન્યસ્વભાવ ન હોય તો ‘હાથ ચોખ્ખો રાખવો’ એ પ્રમાણે એને તમે શા હેતુથી શિખામણ દીધી?” ધનત્રી જરા હસીને બોલી:—“હે બંધો! પાતાના કામકાજમાં વ્યય થયેલ પુરૂષ તો ઘરમાં કોઈ વખતજ આવ જા કરે છે, પરંતુ ઘરની રક્ષામાં નિભાયલી સ્ત્રી તો આખો દિવસ ઘરમાંજ રહે છે, કદી પણ તેને મૂકતી નથી. તે પણ જ્યારે ઘરને લૂંટશે (ચોરશે) તો પછી ત્યાં રક્ષા કરનાર કોણ રહેશે? જ્યારે જ્વાનતું કામ ઉંટ કરશે ત્યારે સીકું ક્યાં બંધાશે? હે ભ્રાત! પુરૂષોને પણ સ્તૈન્ય નિપિદ્ધ (વિરૂદ્ધ) છે, અને સ્ત્રીઓને તો વિશેષ નિપિદ્ધ છે. આ પ્રમાણે સામાન્ય વાત કરતાં તે દિવસે મેં એમ કહ્યું હતું; બીજું કંઈ કારણ નહોતું.” જહેનના આ વાક્યોથી દોષની સંકારહિત થઈ ધનાવહે પ્રથમની જેમ મધુર આલાપથી પત્નીને પ્રમુદિત કરી.

હવે ધનત્રીએ નિર્ણય કર્યો કે:—“મારું કરેલું શુભકે અશુભ, સ્નેહના વશથી મારા ભાણે બધું શુભજ માની લે છે.” એમ વિચારી ધનત્રી, ભાણીઓનાં ઉંચા નીચા વચનોનો અનાદર કરીને પૂર્વ પ્રમાણેજ દાનાદિ પુણ્યકર્મ કરવા લાગી. પરંતુ અન્યને દુઃખના હેતુભૂત તે માયાગર્ભિત ઉપદેશથી ધનત્રીએ દુઃખવેધ, દુઃખ અને ઉલ્લુપ્ત કર્મ બાંધી લીધું. પ્રાંતે ધનપત્યાદિક પાંચે સંવિગ્ન મનવાળા થઈને નિષ્પાપ પ્રવ્રજ્યા અગીકાર કરી સ્વર્ગે ગયા. ત્યાં પણ પૂર્વસવના સંસ્કારથી પરસ્પર સ્નેહાદ્ મનવાળા થયા સતા ધણા કાળ મુઠી તેઓએ વિપુળ કામભોગ ભોગવ્યા.

હવે ભરતદેવમાં અલકાપુરીની સાથે સરસાઈ કરનાર અને

વેલવનકુદ્ધિથી પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતું સાકેતપુર નામે નગર હતું. ત્યાં મોટી કીર્તિયાળો અને લક્ષ્મીનું સ્થાન એવા અશોક નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને પ્રીતિયાળી અને સતી એવી શ્રીમતી નામે પત્ની હતી. દેવલવમાં ભોગવતાં યાકી રહેલા સદ્ભંના પ્રભાવથી ત્યાંથી ચવીને ખંને લાઘ્યોના છવ કંમથી તેમના પુત્રપણે આવીને ઉત્પન્ન થયા. તેમાં પ્રથમ સાગરદત્ત અને બીજો સમુદ્રદત્તના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. ધનશ્રી સ્વર્ગથી ચવીને શ્રેષ્ઠ એવા હસ્તિનાગપુર નામના નગરમાં શંખ શ્રેષ્ઠીની લક્ષ્મી નામની કાંતાથી પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. સર્વાંગસુંદરી તેનું નામ પાણુ. અર્થસંપન્ન નામવાળી તે ઇંદુલેખાની જેમ શનૈઃ શનૈઃ વધતી કળાઓની સંપૂર્ણતાને પામી.

હવે એક દિવસે વ્યાપારાર્થે અશોકશ્રેષ્ઠી હસ્તિનાગપુર આવ્યો. ત્યાં નેત્રને અમૃતાંજન સમાન તેણીને જોઈને શંખશ્રેષ્ઠીને કહેવા લાગ્યો:—“ હે શ્રેષ્ઠિન્ ! રૂપ, સૌભાગ્ય અને સૌજન્ય વિગેરે ગુણોથી આ કન્યા આદા સાગરદત્ત નામના મોટા પુત્રને ખરેખર લાયક છે. ” તે સાંભળી ચોગ્ધ સંખંધના વિજ્ઞાનથી હૃદયમાં ખુશી થતા શંખશ્રેષ્ઠીએ તરતજ તેના ચરણુ ધોઈને તેને સર્વાંગસુંદરી આપી. પછી અશોકશ્રેષ્ઠી તથા શંખશ્રેષ્ઠીએ કરેલા વિવિધ પ્રકારના ઉત્સવથી સાગરદત્ત સર્વાંગસુંદરીને પરણ્યો. તે પણુ પતિની સાથે સાકેતપુર નગરે જઈને ત્યાં દશ દિવસ રહી મુદિત થઈ સતી પોતાના પિતાને બેર આવી.

હવે એક દિવસે સાગરદત્ત પોતે પિતાની આજ્ઞાથી મનમાં મુદિત થઈ પત્નીને તેડવા માટે ધ્યસુરને બેર ગયો. ત્યાં ઉંચા પ્રકારના અને સાચા દિલના આતિથ્યથી પ્રસન્ન થયેલો તે બુદ્ધિમાન ઉપરના મળલાપર તેને સુવા માટે નિર્માણ કરેલા ખંડમાં પલંગ ઉપર જઈને બેઠો. ઉંચા પ્રકારના શુભારને ધારણ કરીને કામદેવની પતાકાસમાન સર્વાંગસુંદરી હજી જેટલામાં ત્યાં આવી ન હતી, તેટલામાં તેના

પૂર્વના દુઃખથી પ્રેરાયેલા કોઈક કૌતુકી વ્યતર પુરુષાકારે ગવાક્ષમાં મુખ નાખીને ‘પ્રીતિપાત્ર સર્વોગમુદરી કેમ આને અહીં નથી?’ આ પ્રમાણે સુરુપદ અક્ષર બોલીને તત્કાળ અદૃશ થઈ ગયો. સાગરદત્ત અસંભાવ વૃત્તાંત જોડને અતિશય ખેદ પામતો આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“સર્વોગમુદરીના રૂપમાં મુઘ બનેલા કોઈ કેવ કે વિધાધર નિશ્ચય એની સાથે કોઠા કરવાને માટે દરરોજ અહીં આવે છે. જો એમ ન હોય તો એ અહીં આવીને આ પ્રમાણે શામાટે પૂછે? માટે હું ‘ધાર’ હું’ કે આ મૂળથીજ કુલદા અને કુલખપણી છે. જે સ્ત્રીનું ચિત્ત અન્યત્ર આસક્ત થઈ ગયું હોય અને જે મર્ગદાને ઉશ્ચંધી ગઈ હોય તેવી સ્ત્રીને તેનો પતિ એકંકડા શુભોદી પણ પ્રસન્ન કરી શકતો નથી.” કહ્યું છે કે:—

“અકાળ્લકોપિનો મર્તુ-રન્યાસક્તેષ્વ યોપિતઃ;
મતત્તિથેતસઃ કર્તુ, શક્રેગાપિ ન શક્યતે.”

“વિના કારણે કોઈ કરનાર પતિના, અને અન્યમાં આસક્ત થયેલી સ્ત્રીના ચિત્તને પ્રસન્ન કરવાને કંઈ પણ શક્તિમાન થતો નથી.” તો હવે સ્ત્રીજથી વિનંદ થયેલી આ પત્નીનું મુખ કોણ જુએ! માટે આ પાપિણીનો અત્યારેજ ત્યાગ કરીને હું ચાલ્યો જાઉં.” આ પ્રમાણે વિચારી અત્યંત વિરક્ત થઈને સાગરદત્ત તે પતિવ્રતા પત્નીનો ત્યાગ કરી ગવાક્ષ માર્ગથી નીચે ઉતરી એકદમ પોતાના નગર તરફ ચાલતો થયો. ઘરે આવીને સર્વોગમુદરીનો બધો વૃત્તાંત રચામ મુખવડે એકાંતમાં તેણે પોતાના સામ્રાપને કહ્યો. તેમણે પણ રિનંદ વચનામૃતથી તેને આ પ્રમાણે ધીરજ આપી:—
“હે પુત્ર! તે વ્યભિચારિણીને કુલના કલંકમાટે અહીં ન લાગ્યો તેજ કીક ક્યું, પણ હવે ‘હું’ પત્ની વિના શું કરીશ’ એમ મનમાં લેશ પણ વૃથા ખેદ કરીશ નહિ. કુલવતી અને રૂપ, સૌભાગ્ય વિગેરે શુભોદી બૃમિરૂપ બીજી કન્યા અમે તને તરતમાં પરજાવશું.”

આ પ્રમાણે અત્યંત વાત્સલ્યને સૂચવનારાં માતૃપિતાનાં વચ્ચેનાં સાંભળીને સાગરદત્ત વિવાદવૈધુર્યનો ત્યાગ કરી કાંઈક શાંતિને પામેયો.

હવે પદ્મશ્રી અને કમલશ્રીના જીવસ્વર્ગથી ચ્યવીને કોશલા નામની મહાપુત્રીમાં નંદનશ્રેષ્ઠીને ઘેર પ્રીતિમતી નામની તેની સ્ત્રીની કુક્ષીથી લાવણ્યયુક્ત શોભાવાળી શ્રીમતી અને કાંતિમતી એવા નામથી પુત્રીપણે અવતર્યા. કામદેવના ક્રીડાવનસમાન અને યુવકોતું મન મુગ્ધ કરનાર યૌવન વય પ્રાપ્ત થતાં તેમના શરીરનું 'સૌંદર્ય' કોઈ અજબ પ્રકારનું થયું. પરસ્પર ગાઠ સ્નેહથી એક બીજાના વિયોગને સહન કરવામાં અસમર્થ હોવાથી તેમનો પિતા તે બંનેને કોઈ એક શુદ્ધસ્થાને ત્યાંજ આપવાને ઇચ્છતો હતો, પણ શોકપણામાં સ્નેહ છતાં કુર્નિવાર વૈર સંભવે છે, એટલા માટે તે શ્રીમાન એક ભક્તારને આપવા ઇચ્છતો નહોતો. પોતાની પુત્રીના ગુણ અને શીલાદિકથી તેમને યોગ્ય એવા બે ભાઈપ વરની સર્વત્ર શોધ કરતો કરતો તે સાકેતપુર આવ્યો. ત્યાં અશોકશૈઠના બંને પુત્રોને જોઈ તેની યોગ્યતાનો મનમાં વિચાર કરીને મુદિત થઈ તેણે સાગરદત્ત અને સમુદ્રદત્તને પોતાની બંને પુત્રીઓ આપી. તેમાં સાગરદત્ત સારે લગ્ને શ્રીમતીને પરણ્યો અને સુકૃતી સમુદ્રદત્ત કાંતિમતીને પરણ્યો. શીલ સૌભાગ્યથી મુશોભિત એવી પોતપોતાની પૂર્વજન્મની પત્નીને પામીને તે બંને ભાઈઓ નિખિડ પ્રીતિવાળા થઈ બહુજ મુખી થયા.

અહીં સાગરદત્તના ગયા પછી આવાસભુવનમાં આવતાં ત્યાં પોતાના પતિને ન જોઈને સર્વાંગમુંદરી બહુ ખેદ પામી સતી હૃદયમાં વિચારવા લાગી કે—“મારા પ્રીતમ મારે માટે અહીં આવ્યા હતા, તે અત્યારે સસ્નેહ અને શીલયુક્ત એવી મને અકસ્માત મૂકીને ક્યાં ગયા હશે? હવે જો કદાચ મારો સ્નેહ છતાં મારાપર દાવની આશંકા કરીને તે આવ્યા ગયા હશે, તો પહેલા કોળીયામાં મદ્ધિકાપાત જેવું

થયું. જ્યારે રનેહાસાપ વિના પણ પતિ મારી ઉપર રોપવાળા થયા તો હજી સત્તેવર ખણાયા પહેલાં તેમાં મગરનો પ્રવેશ થયા જેણું મને લાગે છે. મારા દૃઢ્યમાં પ્રસરતી ઇન્દ્રિય મુખની આરાંસારૂપ વેલડીને દુષ્ટ દેવે આજે મુખથી ઉખેડી નાખી. દૌઃશીલ્યને સૂચવનાર આ પતિના ત્યાગથી અરે ! દેવ ! મને આવી રીતે વૃથા શા માટે પજવે છે ? અથવા તો અજ્ઞાને ઉચિત એવા દેવને ઉપાસ'લ દેવારૂપ વ્યર્થ બકવાદ કરવાથી શું ? કારણ કે મારા પૂર્વકૃત કર્મજ અહીં દોષપાત્ર છે. દાક્ષિણ્ય અને રનેહુરહિત થઇને મારા પતિ જો આ રીતે ચાલ્યા ગયા, તો તે પણ એક અપેક્ષાએ-ઠીકજ થયું છે, કારણ કે આમ થવાથી ધર્મનું મૂળ એવું નિર્મળ શીલ પાળી શકાયે. અહો ! અપરાધ વિના અત્યારે દીન એવી જો હું તેનો પતિએ ત્યાગ કર્યો, તો માખાપ અને ગુખીઓને હું મુખ શીરીતે દેખાડીશ ? ” આ પ્રમાણે આર્તધ્યાનરૂપ ખાડામાં પડતી સર્વાંગમુદરીએ તત્કાલ નીચે આવીને તે બીના લગ્નસહિત પોતાના માતપિતાને કહી સંભળાવી. તેમણે દૃઢ્યમાં દુઃખ પામીને માણસોપાસે સર્વત્ર તેની તપાસ કરાવી, પરંતુ સમુદ્રમાં ખોવાયલા રતનની જેમ તેનો ક્યાંય પણ પત્તો ન લાગ્યો, એટલે જ હું વાસે ! અધીરી ન થા ! તારો પ્રાણપતિ કામની ઉતાવળથી ક્યાંક ચાલ્યો ગયો હશે, પણ તે ઘોડાજ દિવસમાં પાછો આવશે.” આ પ્રમાણે નિરંતર મધુર વચનોથી તે પોતાની મુનાને આસ્વાસનઆપવા લાગ્યા.

એક દિવસે આકેતપુરથી આવેલા કોઈ માણસના મુખથી તેણે સાંભળ્યું કે—“ પૂર્વની પત્નીથી વિરક્ત, અરોગએછીનો મોરો પુત્ર, શુભોમાં બધી સ્ત્રીઓથી ચઢીઆતી એવી બીજી સ્ત્રીને પરણ્યો છે.” તપેલા સીસાની માફક કાનને વ્યથા કરનાર તે સમાચાર સર્વાંગમુદરીને તેણે પોતાના ઉત્સર્ગમાં ખેસાડીને કહ્યાં. ‘પોતાના પતિએ બીજી સ્ત્રીનું પાણિપ્રદુષ્ટ કર્યું’ એવી વાત સાંભળીને ત્રુટિત આશાવાળી વિવેકવતી તે સતીએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો કે—“ અનંતી પાપની

રાશી એકઠી થવાથી પ્રાપ્ત થાય તેવા અને પાપના મૂળરૂપ આ સ્ત્રીજન્મને ધિક્કાર હો, કે જ્યાં જન્મથી દંદ્રિયમુખ્ય તો બધું પરાધીનજ હોય છે. વળી સ્ત્રીઓ પતિને ઘેર દાસીનો માફક મોહથી નિરંતર નીચ ફૂંચો કરે છે, તે વિષયોને પણ ધિક્કાર થાયો. અહો ! વિષયની આશંસા અને તૃષ્ણાથી ચંચળ ચિત્તવાળા થઇને નિર્ભાગી પ્રાણીઓ આ અપાર સંસારમાં વ્યર્થજ કલેશ પામે છે. તંદુલમત્સ્યની જેમ અછતા ભોગોની પ્રાર્થના કરતાં અહો ! કેટલાક કામવિહુવળ જનો બને લોકથી ભ્રષ્ટ થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ સંપદાના સમૂહથી પ્રાપ્ત થાય તેવા ભોગ અથવા તો અનંત જ્ઞાન અને આનંદના સાક્ષીરૂપ યોગ-એ મહાત્માઓની પ્રસન્નતાવડેજ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાયઃ અનાદિકાળના અભ્યાસથી નીરની જેમ નિરંતર નીચે ગમન કરનારા અને હંમેશા પાપક્રિયામાં રક્ત એવા કેટલાક પ્રાણીઓ તો ધર્મને જાણતાજ નથી. અને કેટલાક ધર્મને જાણતાં અને શ્રદ્ધતાં છતાં ચારિત્રાવરણીય કર્મના ઉદયથી શૂદ્રસ્થપણને મૂકી શકતા નથી, પરંતુ શૂદ્રસ્થાશ્રમમાં ધર્મ ક્યાં છે ? કે જ્યાં આશંસામાં લીરૂ છતાં ભવ્ય છવો માત્ર પોતાના ઉદરને માટે દરરોજ છકાય છવોની વિરાધના કરે છે. માટે સ્વર્ગ અને મોક્ષની નિઃસરણી તુલ્ય, શાંતરસરૂપ જળના પ્રવાહસમાન અને દુઃખદાહના ઔષધરૂપ એવી તપસ્યા (દીક્ષા) જ હવે મને યુક્ત છે. ”

આ પ્રમાણે દુઃખથી ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યના રંગથી જેની વિષયની આશંસા ઉન્નિષ્ઠ થઇ ગઇ છે એવી તે સતી ! પિતાને કહેવા લાગીઃ—“ હે તાત ! મારા દુઃખથી દુઃખિત થઇને તમારે મનમાં લેશ પણ સંતાપ ન કરવો કે મૂળથીજ આ બિચારી પતિના સંગથી તબીબલી છે. કારણ કે યથાર્થ પરબ્રહ્મના અનંત મુખમાં હું સ્પૃહાવાળી છું, વળી એકાંત દુઃખના સ્થાનરૂપ આ સંસારનો ત્યાગ

કરવાની પ્રથમથીજ મારી ઈચ્છા હતી. પરંતુ તેમાં પતિની અનુમતિની જરૂર હતી, તે નૃત્ય કરનારને તબક્કાના અવાજની જેમ મને આટલેથીજ મળી ગઈ. માટે હું તાત ! મને અનુગ્રા આપો અને આજમુધી થયેલા મારા અપરાધ ક્ષમા કરો. હવે સર્વ સંગથી રહિત થઈ હું દીક્ષા અંગોક્ષર કરીશ.” પ્રસંગને જાણનાર શ્રેષ્ઠીએ પણ સર્વ સ્વજનની સમક્ષ હાથે થઈને શુભ આશયવાળી એવી તેણીને રજા (અનુમતિ) આપી. એટલે શુદ્ધ થયેલી એવી તેણીએ સાત ક્ષેત્રમાં પોતાનું વિત્ત વાપરીને સુન્નતા નામની આર્યાની પાસે મહાઉત્સવપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. શુદ્ધાચારમાં પ્રવર્તી, પાપકર્મથી રહિત, સ્વાધ્યાય અને અધ્યયનમાં તત્પર, મુક્તાસમાન નિર્મળ ગુણોથી શુક્ત, અભિમાનરહિત, કોઈ વિના અધિક તપને તપતી અને અપ્રમત્ત એવી તે નિરંતર સમ્યગ્ રીતે સંયમનું આરાધન કરવા લાગી.

એક દિવસે સાધ્વીઓની સાથે વસુધરાપર વિહાર કરતી સાધ્વી સર્વોગમુંદરી અનુક્રમે સાકેતપુર નગરે આવી. ત્યાં વસતી શ્રીમતી અને કાંતિમતીએ ત્યાં આવીને પ્રવર્તિનીને તથા અનુક્રમે બીજી સાધ્વીઓને પણ વંદના કરી. કંઈક ઐહિક સંબંધથી અને પૂર્વજન્મના સ્નેહથી સર્વોગમુંદરીઉપર તેમની વિશેષ પ્રીતિ થઈ. જ્ઞાનનિધિ એવી પ્રવર્તિનીએ તેમની પાસે મોક્ષને આપવાવાળી અને પાપનો નાશ કરનારી ધર્મદેશના આપી. તે સાંભળતાં ભદ્રપ્રકૃતિવાળી તે બંને મિથ્યાદર્શનની વાસનાનો ત્યાગ કરી આવકર્મ પામી અને સર્વોગમુંદરી પાસે પ્રતિક્રમણાદિ સુત્રોનો સમ્યગ્ રીતે અભ્યાસ કરવા તત્પર થઈ સતી ઉપાશ્રયે ધણે વખત રહેવા લાગી.

એક દિવસે તેમના બંને ભર્તારોએ તેમને પૂછ્યું કે:—“હું મુન્ધાઓ ! તમે રોજ ઘરને શૂન્ય મૂકીને ક્યાં જાઓ છો ?” તે બોલી કે:—“હું સ્વામિન ! અહીં સુન્નતા આર્યાની સાથે સર્વોગમુંદરી નામે સાધ્વી આવેલ છે, તેમને વંદન વિગેરે કરવાને માટે અમે વખતે

વખતે ત્યાં જન્મ્યો છીએ.” તે સાંભળી કાંઈક સર્વોગમુંદરીઉપરના માતસર્વથી તેઓ કહેવા લાગ્યા:—“ હું મુઝે ! ત્યાં તમારે જન્મું નહિ, કારણ કે તે સારી નથી.” એ રીતે અદેખાકાપૂર્વક ભર્તારોએ વાર-વાર તે બંનેને અટકાવી, એટલે શ્રદ્ધાળુ હૃદયપેલાથી તે પ્રવર્તિનીને કહેવા લાગી:—“ હું ભગવતિ ! નિરંતર ઘરને શૂન્ય મૂકીને આવવાથી અમારા ભર્તાર ખેદ પામે છે અને તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી અમારી ઉપર દ્વેષ કરે છે, તો સર્વોગમુંદરીને અમારે ઘેર ભજાવવા મોકલો, કે જોથી બધી આવકની ક્રિયા અમને બરાબર આવડી જાય. ” તેમને આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમને વિધિ શિખવવા માટે પ્રવર્તિનીની અતુ-જ્ઞાથી સર્વોગમુંદરી દરેજા તેમને ઘેર જવા લાગી, એટલે તેમના પતિએ તેને જોઇને પોતાની પ્રિયાઓને કહ્યું:—“ હું મુઝાઓ ! સામાન્ય પ્રકૃતિવાળી એવી આ સર્વોગમુંદરીનો અતિ પરિચય તમને પરિ-ણામે લાભદાયક નહિ થાય. ” આ પ્રમાણે કહીને તેમના ભર્તારોએ નિષેધ કર્યા છતાં ધર્મની આસ્તિકતાથી તથા પૂર્વજન્મના સ્નેહથી તે બંને તે સાધ્વીના નિત્ય પરિચયથી લેશ પણ વિરામ પામી નહીં.

એક દિવસે ઉનાળામાં શ્રીમતી પોતાના રહવાના સંઘ ઘરમાં માતીના હાર કંઈથી ઉતારી પોતાની પડખે મૂકીને સર્વોગમુંદરીની સાથે ધર્મગાથો કરતી કાંઈક કામની ઉતાવળથી તરત એમને એમ ક્યાંક ચાલી ગઇ. સૈન્યસૂચક^૧ જાગવચનથી^૨ સર્વોગમુંદરીએ પૂર્વજન્મમાં જે કર્મ બાંધ્યું હતું, તે દુષ્ટકર્મ તે વખતે ઉદય આવ્યું. તેના ઉદયથી ચિત્રમાં રહેલો મોર અકસ્માત્ ભીંતથી નીચે ઉતરીને તે હાર તરતજ ગળી જઈ પાછો ભીંતમાંજ જઈને સ્થિર થઇ ગયો. અસંભાવ્ય એવું આ વૃત્તાંત જોઇને તે સાધ્વી મનમાં બહુ આશ્ચર્ય પામી અને આથી મને ચોરીનો અપવાદ આવશે એવા ભયથી તે વિષાદ પામી. “ અહીં મેં મારો હાર મૂક્યો હતો તે ક્યાં ગયો, અહીં

બીજા કોઇનો પ્રવેશ તો થયો નથી. ” આ પ્રમાણે શ્રીમતી આવશે કે તરત નિશ્ચયે મનેજ પૂછશે. તેના ઉત્તરમાં આ સાક્ષાત્ જોયેલું છતાં તદ્દન અસંભાવ્ય એવું હું જોલીશ, તો મૃપાવાદીપણાનું બીજું અપસાંછન મારીપર આવશે. તેમ અર્હી બીજું કંઈ પણ કહી શકાય તેમ નથી, તેથી અત્યારે અહીંથી ચાલ્યા જવુંજ સુકત છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે તરત ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને ઉપાશ્રયે આવી પ્રવર્તિનીને નમસ્કાર કરી કંઈક શ્યામમુખથી તે ચિત્રગત મધુરનું પૃષ્ઠાંત જેવું જોયું હતું તેવું કહી સંભળાવ્યું. આપાંએ પણ કંઈ કે—“ તારા પૂર્વકર્મથી પ્રેરાયેલ કોઈ કુતૂહલી કેવ ચિત્રમધુરમાં પ્રવેશ કરીને તે મોતીની માળા ગળી ગયો જણાય છે. માટે હું કહેતું! તું મનમાં ખેડ કરોશ નહિ, તેમ પૃથા કોષ પણ કરીશ નહિ. કારણ કે પ્રાણીઓનું પૂર્વકૃત કર્મજ શુભાશુભનો હેતુ થાય છે. ” પ્રવર્તિનીએ આ પ્રમાણે કહ્યા પછી માધ્યસ્થપણું ધારણ કરીને સર્વાંગમુદરી વિચાર કરવા લાગી કે—“ અહો! એવું તે કેવું કર્મ મેં પૂર્વે કર્યું હતું કે જેનું આત્મ દુઃખદુઃખ મને પ્રાપ્ત થયું. અહા! બહુ ખેડની વાત છે કે પ્રાણીઓ તેવાં પાપો એક લાંસામાત્રમાં કરે છે કે જેનો વિપાક અસંખ્ય જન્મોમાં દુઃખી થતા તેઓ ભોગવે છે. પ્રાણીઓ જ્યાં-મુઢી સદ્ધ્યાન અને સદનુકાનરૂપ જગથી પોતાના પાપને ધોઈને પોતે આત્માના સત્યસ્વરૂપને જોતા નથી ત્યાં મુઢીજ આ સંસારમાં દુઃખકર્મથી મહિન થઈને વિવિધ યોનિમાં નાના પ્રકારનાં રૂપ ધારણ કરી વિહજના પામે છે. જે મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થમાં ચિત્ત સ્થિર રહે, તો પ્રાણીને પરમશક્તિની પદવી બહુ દૂર નથી. ” આવા પ્રકારના યદ્યર્થ સવેગના રંગથી રંગાયેલી સર્વાંગમુદરી ઘાતિકર્મનો કાય થતાં તરત કેવલજ્ઞાન પામી. એટલે પાસે આવેલા દેવતાઓ જ્યજ્યસ્વ કરવા લાગ્યા અને આકારમાં તે વખતે મધુર સ્વરથી દુ-હુમિનો નાદ થયો. તે વખતે રાગત, પ્રધાન અને શ્રેણી વિગેરે શ્રદ્ધાળુ મનવાળા નગરવાસીઓ તરતજ ત્યાં તેમને વંદન કરવા અને સદ્ધર્મ સાંભળવા આવ્યા.

અહીં શ્રીમતીએ હાર ન જોવાથી પોતાના પરિજનને ખૂણ્યું કે:- ‘અહીંથી હાર ક્યાં ગયો?’ એટલે પરિજનને કહ્યું:- ‘અમે કંઈ પણ જાણતા નથી, પરંતુ અહીં સાધ્વી વિના બીજું કોઈ આવ્યું નથી.’ તે પણ સરોય કહેવા લાગી કે:- ‘આણું અસંખ્ય શું બંધે છે? કારણ કે જે સાધ્વીઓ રતન અને પત્થરમાં, માટી અને મુખ-ણીમાં, તથા શત્રુ અને મિત્રમાં સમાન દૃષ્ટિવાળી હોય છે, તેઓ કદી પણ તે ગ્રહણ કરે નહિ.’ હાર ગુમ થયો જાણીને શ્રીમતીના પતિ અને દીયર સાગરદત્ત અને સમુદ્રદત્ત હાસ્ય અને અમૃત્યા પૂર્વક કહેવા લાગ્યા:- ‘આ સાધ્વી સારી નથી એવું અમારું કહ્યું તે માન્યું નહિ. હે મુખ્યે! તારો મુક્તાહાર એણે લઇ લીધો એ સારું થયું.’ શ્રીમતી કહેવા લાગી કે:- ‘અરે ખરેખર! તમે વૃથા કર્મબંધ કરો છો, કારણ કે નિઃસ્પૃહ સાધ્વીઓ હારને સર્પની જેમ દૂરથીજ તણ દે છે.’ આ પ્રમાણે જેટલામાં તે બંધાઓ પરસ્પર ઇર્ષ્યા અને પ્રેમ સહિત ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિ કરે છે, તેટલામાં ત્યાંજ શ્રીમતીને ઘેર ‘આ શું આશ્ચર્ય’ એમ દૃઢ્યમાં વિસ્મય પામતા તેઓ ચિત્રગત મયૂરના મુખથી નીકળતા હારને જોવા લાગ્યા. હવે સાગરદત્તે તેના મુખમાંથી તે હાર તરત ખેંચીને અને ઓળખીને લજ્જા પામતાં પોતાની પ્રિયાને સમર્પણ કર્યો. તે પછી આ અસંખ્યાવ્ય વૃત્તાંતનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી તે સર્વે સર્વજ્ઞ એવી સર્વાંગમુદરી પાસે આવ્યા. સમ્યક્જ્ઞાનની કળાથી જેણે સમગ્ર વિશ્વને જાણી લીધું છે એવી તે સતી સન્મુખ બેઠેલા તે સર્વને ધર્મોપદેશ દેવા લાગી.

“અહો ભવ્યજીવો! જે જોવામાં નથી આવ્યું, જે સાંભળવામાં પણ નથી આવ્યું અને જે મનમાં કદી કલ્પાયું પણ નથી એવું આશ્ચર્યભૂત વૃત્તાંત પણ દૈવ એક લીલામાત્રમાં કરી શકે છે, અને પ્રખલ ઉચ્છૃંખળ એવું તે સંસારમાં પ્રાણીઓને નિરંતર વિવિધ રીતે વિડંબનાઓ પમાડીને પજવે છે. વિધિ, વિધાતા, નિયતિ, કાળ, પ્રકૃતિ, ઇશ્વર અને દૈવ ઇત્યાદિ જુદા જુદા નામોથી અનેક દા-

શનિકે તેને બોલાવે છે. અખિલ પ્રાણીઓને થયેલા, થતા અને થવાના સર્વ દુઃખસમૂહના નિવાનરૂપ એવા દૈવનેજ વૈજ્ઞાનિકો વારં-વાર વર્ણવે છે. ભોક્ષભાગીની અર્ગલા સમાન તે દૈવ (કર્મ) નો ઉ-
ચ્છેદ કરવાને તત્પર થયેલા જ્યોત્સ્નાને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ
ધર્મજ નિરંતર સેવવા યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણેની દેશનાને અંતે
સાગરદત્ત સલાસમક્ષ પૂછવા લાગ્યો:—“ હે ભગવતિ ! ચિત્રમયૂર મુ-
ક્તાહારને કેમ ગળે ? ” કેવળી કહેવા લાગ્યા:—“ પૂર્વકર્મપ્રેરિત દેવ-
તાના આશ્રયથી, જેમ ગવાક્ષમાં રહીને કોઈ પુરૂષ તેમની સમક્ષ બો-
લ્યો હતો એમ ચિત્રમયૂર પણ હાર ગળે છે. ” પૂર્વસંકેતના કથનથી
સાગરદત્ત વિસ્મિત થઈને પુનઃ પૂછવા લાગ્યો:—“ તે કેવું કર્મ અને
કેણે શી રીતે બાંધ્યું હતું ? ” એટલે કેવળી આ પ્રમાણે કહેવા લા-
ગ્યા:—“ પૂર્વ જન્મમાં દ્વેષથી હું, જે કપટચુકન વાક્ય બોલી હતી, તે
દ્વેષરૂપ કર્મનું ફળ આ ભવમાં મને પ્રાપ્ત થયું છે. ” પછી ધણા માણ-
સોના પ્રતિબોધને માટે તેણે વિસ્તારથી પોતાના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત
આદ્યંત યથાતથ્ય કહી બતાવ્યું. એટલે સર્વજ્ઞાના મુખથી આ પ્ર-
માણે સાંભળીને તે ચારેને ગદ્ગદ કાલે જાણે જોયું હોય તેમ પૂર્વભવના
અનુભવનું સ્મરણ થયું. અને તેઓ હૃદયમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે:-
“ આ સંસારમાં શુભાશુભ ભવને પામીને તેમાંજ એકાગ્રચિત્તવાળા
જીવો પૂર્યાપરને જાડી શક્તા નથી. માતાદિ સંબંધથી પણ સ્નેહહૃદ્દ
મનવાળા પ્રાણીઓ અન્ય અન્ય રૂપતાને પ્રાપ્ત થતાં તેઓ પરસ્પર
એકબીજાને યોગબી શક્તા નથી. ” તે ચારેમાં સાગરદત્ત પોતે વા-
રંવાર સાધ્વીપર અસદ્દેશની આશંકા કરતો હતો, તેથી પોતાના
હૃદયમાં બહુજ સંતાપ પામવા લાગ્યો અને રાગદ્વેષથી મુક્ત થયેલ તે
કેવળી સાધ્વીના ચરણમાં પડીને લગ્નલથી વિલક્ષ થઈ તે પોતાની
અજ્ઞાતા કામાવવા લાગ્યો. પછી સંસારને અસાર અને વિરસ સમજીને
તે ચારેએ સાધેજ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું અને સર્વજ્ઞની સાત્વિક
શિક્ષાને હૃદયમાં ધારણ કરતા તેઓએ ત્રિકરણ શુદ્ધિથી ચિરકાળ

સાધુધર્મનું પરિપાલન કર્યું. અનુક્રમે તપ, ધ્યાન અને ક્રિયાના ઉદ્ધે-
ગથી તેમણે અગ્રેષ્ઠ પાપ ધોઈ નાખ્યું અને યોગ્ય સમયે ઉત્તર દેવ-
લજ્ઞાન પામીને આયુઃ ક્ષય થતાં અગ્રેષ્ઠ ક્રોધે ક્ષીણ કરી અનુક્રમે
સર્વ અર્થની સંસિદ્ધિરૂપ સિદ્ધિનું આતિથ્ય પ્રાપ્ત કર્યું.

પ્રજાવતી (ભોળઈ) ની પીડાના હેતુપણથી કપટવડે યો-
લેણું લેશમાત્ર વાક્ય પણ ધનશ્રીને આપું કટુકૃણ આપનાર થયું,
માટે સમજી માણસોએ મન, વચન અને કાર્યથી અન્યને પીડા કરવી
નહીં, તેમજ કસવવી પણ નહિ અને કરતા હોય તેને અનુમતિ (અ-
નુમોદન) પણ આપવી નહીં. ”

આ પ્રમાણેની કાનમાં સુધારસને રેડનારી આચાર્યમહારાજની
વાણી સાંભળીને પાપકર્મના વિપાકથી દૃઢ્યમાં અત્યંત લય પામતો
દેવદિત્ત દુરંત સંસારરૂપ કારાગાર ઉપરની રાગબુદ્ધિને તજી દઈ પો-
તાની પ્રિયા સહિત તત્કાળ અલગ વૈરાગ્ય પામ્યો. પછી પોતાના
મોટા પુત્રપર કટુબંધો સર્વભાર આરોપીને ચૈત્યોને વિષે અપ્રાદ્વિકા
મહોત્સવ કરી ખંનેએ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. ત્યાં ણીજ પણ ઘણા
લબ્ધો દુઃખ અને દુર્ગતિથી લય પામી યથાયોગ્ય સમ્યક્ પ્રકારના
સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મને પામ્યા. સમ્યગ્ રીતે ચારિત્ર આચરીને દેવદિત્ત
અને સરસ્વતી સ્વર્ગલોક પામ્યા અને અનુક્રમે ભક્ષ્યમુખને પ્રાપ્ત કર્યો. ”

“ હે વત્સો! આવી રીતે તીવ્ર મોહના ઉદ્યથી પ્રિયંશુ શેઠ સં-
સારમાં રખાયો અને મોહનો ત્યાગ કરવાથી પ્રિયા સહિત તેનો પુત્ર
દેવદિત્ત સંસારનો પાર પામ્યો. માટે હે પુત્રો! ઐશ્વર્ય, પ્રિયા, અ-
પત્ય અને પંચેન્દ્રિયના મુખો ઉપરનો વ્યામોહ છોડી દઇને મનને
ધર્મમાં જોડી દો. ”

॥ इति श्रीतपागच्छाधिराज श्रीसोमसुन्दरसूरिपद्मभाकर श्रीमुनि-
सुन्दरसूरिविनेयवाचनाचार्य सोममण्डनगणिकृतायां श्रीयु-

गादिदेशनायां द्वितीय उल्लासः ॥

અથ તૃતીય ઉલ્લાસः.

જે પોતાના સમુર્જિત આશયને વિષે નરકાદિ દુર્ગતિનું ઉ-
ચ્છેદન કરનાર સ્ફુરણમાન અલૌકિક તેજસ્વી સુદર્શનને (ક્ષાયિક
ભાવને) ધારણ કરે છે એવા મોક્ષ લક્ષ્મીના સ્વામી શ્રીયુગાદિજિન
અમને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ.

હવે કેવલ નામના કુમારે ત્રણ જગતના નાથને પ્રણામ કરીને
કહ્યું કેઃ—“ હું સ્વામિન ! મોહનો ત્યાગ કરવાથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય
છે એમ આપે ઉપદેશ કર્યો અને તે મોહનો ત્યાગ મોહાંગતું વર્જન
કરવાથીજ થઈ શકે છે. આ સંસારમાં ડહાં માણસોએ મોહતું પ્ર-
થમ અંગ લક્ષ્મીજ કહી છે કે જે મોહનલતાની માફક પ્રાણીઓને
મોહ પમાડે છે. (મુઠ બનાવી દે છે.) ” ભગવંત તેના એવાં વચન
સાંભળીને આદરપૂર્વક પુત્રના હિતને માટે કહેવા લાગ્યા કે—“ આ
લોક અને પરલોકસંબંધી અનર્થનું કારણ એ લક્ષ્મીજ છે. તે ચતુ-
રંગિણી સેનારૂપ, રમણીય, ઈંદ્રિયો સંબંધી સર્વ સુખ આપનારી
અને ત્રિવર્ગનાં સાધનરૂપ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો જો કે અશક્ય
છે, પરંતુ પ્રથમ તો તે કલેશથી મેળવી શકાય છે, અને પ્રાપ્ત થાય
તો પણ તેના રક્ષણમાં અનેક પ્રકારના વિપ્તિ હોવાથી લોકો તેનું
મુશ્કેલીથી રક્ષણ કરી શકે છે. કહ્યું છે કેઃ—

“ અર્ચનામર્જને દુઃસ્વ-મર્જિનાનાં ચ રક્ષણે;

આયે દુઃસ્વં વ્યયે દુઃસ્વં, ધિર્મયં દુઃસ્વમાજનમ્. ”

“ ધન કમાવામાં દુઃખ છે અને મેળવેલનું રક્ષણ કરવામાં પણ
દુઃખ છે. લક્ષ્મી આવતાં પણ દુઃખ છે અને જતાં પણ દુઃખ છે.
અહો ! વિત્ત એકાંત દુઃખનું ભાજનજ છે, માટે તેને ધિકાર હો. ”
હે શૈભ્યો ! અર્થના ઉપાર્જનમાં અને તેના વ્યયમાં સાક્ષાત્ નેણે

કષ્ટ જોયું છે, એવા પ્રખ્યાત રતનાકર (રતનાકર) નામના ધનિકનું અહીં દૃષ્ટાંત છે તે સાંભળો:—

“ સૂર્યપુરમાં રતનાકર નામે પ્રખ્યાત ઐષ્ટો હતો. તેને પ્રીતિ-મતી નામે પત્ની અને સુમંગલ નામે પુત્ર હતો. તૃણચુકત દૃઢ્યથી જળ સ્થળની વિવિધ યાત્રાઓ કરી, શીત, ક્ષુધા, તૃપ્તિ, આતપ વિગેરે કલેશોને અનેકવાર સહન કરી, તેમના સ્વચ્છંદી મનને અતુ-સરવાથીજ સાધ્ય થઇ શકે એવા રાજાઓની સેવા કરી, કપટસહિત અનેક પ્રકારના આરંભ સરંભવાળા વ્યાપારો કરી અને ચિરકાળ અસત્યરીતે ક્યવિક્ય વિગેરે કરી, તે કુપ્તુદ્ધિ ઐષ્ટોએ ધરના ખર્ચમાં પણ અસાધારણ કરકસર કરવાપૂર્વક પુષ્કળ ધન મેળવ્યું હતું.

એક દિવસે તે મેળવેલા ધનને રક્ષણ કરવાનો ઉપાય વિચારી પોતાના પુત્રને બોલાવીને તેને કોઇ ન સાંભળે તેમ તેણે કહ્યું:—“ હે વત્સ ! જે ધન પ્રગટ હોય તો રાજા, ચોર, ભાગીદારો (ભાયાતો) અને ધૂર્તો લોભથી તેને લેવાની ઈચ્છા કરે છે, માટે જે તેને પૃથ્વી-માં દાટી દીધું હોય તો સારું.” આ પ્રમાણે ગસલત કરી પુત્રની સાથે મધ્યરાત્રે સોનેયાથી ભરેલો કગડો લઇને તે રમશાનમાં ગયો. હવે ત્યાં થઇું ધન હારી જવાથી તે આપવાને અસમર્થ એવો કોઇ જુગારી ખીજ જુગારીઓથી ભાગીને પ્રથમથી છુપાઇ બેઠેલો હતો. તે “ આ પિતાપુત્ર જેટલું ધન પૃથ્વીમાં દાટીને જશે તે બધું ધન ચોક્કસરીતે હું મારે આધીન કરી લઇશ.” એવા વિચારથી ખુશ થઇને છાનીરીતે તે સ્થાન જોવા લાગ્યો અને લોભને માર્ચો ત્યાં પડેલા અનાથ મુઠ્ઠા સાથે પડી રહ્યો. હવે પાકી બુદ્ધિનો શેઠ તે ધન દાટતાં પુત્રને કહેવા લાગ્યો:—“ કોઇ આ સ્થાન જોઇ ન લે, માટે તું ચારે બાજુ તપાસ કર.” આ વચન સાંભળીને પેલો ધૂર્ત પણ ત્યાં પડેલા મુઠ્ઠાઓની વચ્ચે ધનની લાલચથી મુઠ્ઠાની જેમ નિશ્ચેષ્ટ થઇને પડી રહ્યો. પિતાની આજ્ઞાથી પુત્રે પણ ત્યાં આવીને બધે ઠકા-

જો અવલોકન કરી પિતાને કહું કે:—“ હે તાત ! અહીં મુઠ્ઠાઓ વિના બીજું કોઈ નથી, તે મુઠ્ઠાઓ પણ શૂગલ વિગેરે જાનવરોથી ક્યાંક ક્યાંક ખવાઈ ગયેલા છે, પરંતુ તેમાં એક તાજું મઠડું હોવાથી અશ્ન-તાંગ છે. ” ત્યારે શેઠ શંકિત થઈને કહેવા લાગ્યો:—“ રાત્રે નિર્જન રમશાનમાં કોઈ પણ શબ આટલોગધો વખત અશ્નતાંગ દેખ રહી શકે ? માટે હે વત્સ ! પરદ્રવ્યના અલિસાપી કેટલાક ધૂત્તો દંભથી પણ ભરે છે, માટે તે દંભથી ભરેલો તો નથી ? માટે તે અશ્નતાંગના બંને કાન છેદીને તરત અહીં લઇ આવ. જો તે કપરથી ભરેલો હશે, તો એટલી વ્યથા તે સહન કરી શકશે નહિ. ” તે સાંભળી પેલો ધૂત્ત વિચારવા લાગ્યો કે—“ આ મારા બંને કાન છેદી નાખે, તથાપિ મારે અસાધમાન ન થવું. કારણ કે કાનથી ધન એક છે, કાન વિનાનો હોય પણ જો તે ધનિક હોય તો સર્વત્ર લોકો તેનો આદર કરે છે અને જો ધનરહિત હોય તો સક્ષુ (જુધ) છતાં પણ કોઈ કામમાં આદર પામતો નથી. ” હવે શ્રેષ્ઠોપુત્રે પિતાની આજ્ઞાથી ત્યાં આવીને તેના બંને કાન છેદી પિતાના પિગાને આપ્યા; પરંતુ ધનહુબ્ધ તે કાંસિક લેશ પણ ફરક્યો નહિ. રતનાકર શેઠ તે કાન લોહીવાળા જોડને દૈવમાં ચમક્યો અને પુત્રને કહેવા લાગ્યો:—“ હે વત્સ ! શબ-માં કદાપિ શોષિત ન હોય, માટે આમાં કંઈક વિચાર કરવા જેવું છે, તેથી તેની નાસિકા ઊઘા વિના ‘ આ ધૂત્ત છે કે શબ ? ’ એવી શંકા મારા દૈવમાંથી ખસવાની નથી. પુત્ર મતસરસદિત કહેવા લાગ્યો:—“ હે તાત ! તમારા આગ્રહથી કુળને અનુચિત એવું અસ-હર્મ પ્રથમ તો મેં ક્યું, તથાપિ ‘ આ મૃત છે કે જીવતો ? ’ એવી પ્રતીતિ તમને થઇ નહિ, તો એટલું પણ તમે સમજતા નથી કે, જો જીવતો હોય તો આટલું કષ્ટ તે કેમ સહન કરી શકે ! અને વળી આવીજ રીતે જ્યાં ત્યાં પગલે પગલે ભયની શંકા કરતાં વૃદ્ધ છતાં દૈવથી દુર્બળ એવા હે તાત ! લોકમાં તમે લગ્ન પામતા નથી ? ” શેઠ કહેવા લાગ્યો:—“ હે વત્સ ! બીજાનો દ્રોહ કરવામાં એક મન-

વાળા માણસોને જગતમાં કંઈપણ દુસ્સહ કે દુષ્કર નથી. આ કાન છેવાણું કષ્ટ તો દૂર રહ્યું, પણ કેટલાક નરાધર્મી પોતાના શિરને જોખમમાં નાખીને પણ પરસ્ત્રી અને પરલક્ષ્મીની ચાહના કરે છે. જેમનાથી દિવ્યશક્તિવાળા દેવતાઓ પણ ત્રાસ પામે છે તેવા ધૂતો-થી ભય પામતાં મારા જેવાઓને લજ્જા શું નડે તેમ છે? કહ્યું છે કે:-

“ઉત્સન્ને સિન્ધુમર્ત્તુર્ભવતિ મધુરિપુર્ગાદમાશ્લિષ્ય લક્ષ્મી-

મધ્યાસ્તે વિત્તનાયો નિધિનિવહમુપાદાય કૈલાસશૈલમ્ ;

શક્રઃ કલ્પદ્રુમાદીન્ કનકશિખરિણોઽધિત્યકામુ ન્યવાસીત્ ,

ધૂર્તેભ્યસ્ત્વાસમિત્યં દયતિ દિવિપદો માનવાઃ કે વરાકાઃ. ”

“જેમનાથી ભય પામીને કૃષ્ણ લક્ષ્મીને ગાઠ આલિંગન કરીને સમુદ્રના ઉત્સંગમાં નિવાસ કરે છે, કુબેર નવે નિધાન લઇને કૈલાસ પર્વતપર જઈ રહ્યા છે, અને ઇંદ્રે કલ્પવૃક્ષને મેડ પર્વતની ઉપરની ભૂમિકાપર સ્થાપી દીધા છે. આ પ્રમાણે દેવતાઓ પણ ધૂતોથી ત્રાસ પામે છે, તો મનુષ્યો બિચારા શી ગણતરીમાં છે ? ” માટે તું ત્યાં જા અને તેની નાસિકા છેદી લે, કે જેથી કદાચિત્ ધન ખોવાય તોપણ આપણને વગર વિચાર્યું કરવાનો પશ્ચાત્તાપ ન થાય. શેઠના આ વચનોથી ધૂર્ત પણ વિચારવા લાગ્યો કે-“ એને જે કંઈ કરવું હોય તે ભલે કરે; પરંતુ આ ધનની ઇચ્છાથી ગળું છેદાતાં મુઠ્ઠી હું કંઈપણ ખોલવાનો નથી. ” શ્રેષ્ઠીપુત્ર પિતાની વાણીથી પ્રેરાઈને મનમાં કંઈક મત્સર લાવી તેની નાસિકા પણ છેદી લાવ્યો. પછી શેઠ શંકરહિત થઈને પોતાનું ધન વસુધામાં દાટી પુત્રસહિત ઘેર આવ્યો. પાછળથી નાક અને કાનરહિત છતાં પણ પ્રખળ હૃદયવાળા અને જખરજસ્ત ઉદમ કરવાવાળા તેમજ તે ધનથી જેણે પોતાની દરિદ્રતાને દબાવી દેવાનું ધાર્યું છે એવા પેલા ધૂર્ત તરતજ તે બધું કાઢી લીધું. અને ધૂતનો વ્યસની તે નિઃશંકપણે અલૌકિક ત્યાગ (દાન) અને ભોગો-

થી શેઠની લક્ષ્મીનો યથેચ્છ ઉપભોગ કરવા લાગ્યો. ‘સ્વાધીન કરેલ પરમ્પ્રી અને પરલક્ષ્મીનો વિલાસ કરવામાં તેના પામર પુરુષો મૂળથીજ બહુ કુશળ હોય છે.’

એક દિવસે શ્રવણ અને નાસિકા જેની છેદાઈ ગયેલી છે એવા, યાચકોને મોં માથું દાન દેનારા અને લીલાથી ચાલતા એવા તે ધૂર્તને શ્રેષ્ઠીએ જોયો. તેને જોઈને વિરમયથી વિકસિત મનવાળા શ્રેષ્ઠીએ વિચાર કર્યો કે “આવા વિકૃત મુખવાળાને આવી સમૃદ્ધિ ક્યાંથી હોય ? તેથી આ ધૂર્તે કદાચિત્ત માફ તે દારેલું’ ધન તો હરણ કરી લીધું’ નહીં હોય ?” આમ શંકાકુળ થઈને તે તરતજ ત્યાં જોવાને માટે ગયો. ત્યાં પોતાનું ધન ન જોવાથી જાણે વજ્રથી હણાયો હોય તેમ દુઃખાત્ત થઈને ભૂમિ ઉપર પડ્યો અને ફાણવાર મૂચ્છાંથી તેની આંખ મીંચાઈ ગઈ. શીતળ પવનથી થોડી વારે તેને શુદ્ધિ આવી એટલે પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિથી તપ થઈ તે પૃથ્વીપર પડ્યો પડ્યો વિલાપ કરતો વિચારવા લાગ્યો કે—“અરે ! પ્રાણ કરતાં પણ અધિક અને અનેક કષ્ટ વેડી પ્રાપ્ત કરેલું’ માફ’ ધન હરણ કરતાં હિજ્જ શ્રોત્ર અને નાસિકાવાળા તે ધૂર્તે મને હણી નાખ્યો. દંભધી મરણ પામેલો તે ધર્મ લેશ પણ મારી જાણે બહાર ન હતો; પરંતુ જ્યારે પુત્રેજ શત્રુ થઈને હું ન માથું ત્યારે હું ગું કડું ? અથવા તો અહીં એનો દોષ નથી, માફ’ અજ્ઞાન છે. કેમકે મેં શ્રવણ અને પ્રાણની જેમ તે વખતે નેનું’ માથું છેદી ન નાખ્યું. અથવા તો જેવી ભવિન્યતા હોય તેવીજ બુદ્ધિ, તેવીજ મતિ અને તેવીજ ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે, અને સહાયકો પણ તેવાજ મળે છે. હવે જે થવાનું’ હતું’ તે તો થયું, પરંતુ હજી પણ આ ધન લેનારની હકીકત રાજાને નિવેદન કરી ગયેલું’ ધન પાછું મેળવું.” આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરી તે ધૂર્તને પકડી કોષથી તેની તર્જના કરતો શ્રેષ્ઠી, વિકારરહિત મુખવાળા એવા તે ધૂર્તને રાજાની સલામાં લઈ

ગયો અને દુષ્ટનો નિયત કરવામાં તત્પર એવા રાજાને કહેવા લાગ્યો:—“ હે રાજા! આ દુષ્ટે માફ થવું થત લાગે લીધું છે. ” એટલે રાજાએ તેને પૂછ્યું:—“ કેમ રે ! આ શેઠ શું કહે છે ? ” તેણે કહ્યું કે—“ એ બધું સત્ય છે, પરંતુ અહીં કંઈક કહેવાનું છે. પરસ્પર ચિત્તની અનુકૂળતાથી વ્યવહારીયાઓ (વેપારીઓ) વ્યવહારથી દર-રોજ કરોડો રૂપીયાનો વેપાર કરે છે. ચિત્તની અનુકૂળતાથી પરસ્પર સમયગ્ વ્યવહાર થતાં કાળાંતરે જો લેનાર નાકબૂલ થાય છે તો મહા-જન તેનો નિષેધ કરે છે. (તેને તેમ કરવા દેતા નથી) હે વિલો ! તેવા વ્યવહારથી મેં પણ એવું થત લીધું છે. તો લોભને વશ થઈ આ શેઠ અત્યારે શા માટે કંલહ કરે છે ? ” તે વખતે રોપથી શુષ્ક મુખ કરીને શ્રેષ્ઠીએ ચોરને કહ્યું કે—“ હે મૂઠ ! ચોરોથી માફ થત લાગે ખોટું શું બોલે છે ? ” ધૂર્ત બોલ્યો:—“ હે શ્રેષ્ઠિન ! મારો વસ્તુને તમે કેમ ભૂલી જાઓ છો ? મેં તેના વિનિમય (બદલામાં) થી તમાફ થત લીધું છે, અદ્ભુત નથી લીધું. ” તે વખતે વીંછીથી હાથલા વાંદરાની માફક અતિશય ઉછાળા મારતો અને કોપથી શરીરને કંપાવતો એવો શ્રેષ્ઠી આક્ષેપસહિત તેને કહેવા લાગ્યો કે—“ અરે નિર્લજ્જ ! બદલામાં તેં મને શું આપ્યું છે ? તે સ્પષ્ટ કહી દે ! કે જેથી દૂધ અને પાણીની જુદાઈ અત્યારે રાજસભામાં પ્રદટ થાય. ” ધૂર્ત કહેવા લાગ્યો:—“ અરે ! શેઠ ! તે વખતે બદલામાં મારા કાન અને નાક તમે લીધા હતા તે શું તમે અત્યારમાંજ ભૂલી ગયા છો ? હે શેઠ ! જો આ વિનિમય હજી પણ તમારા ધ્યાનમાં ન ઉતરતો હોય, તો મારા નાક, કાન મને પાછા આપીને તમાફ થત પાછું લઈ લો. ” રાજા અને અમાત્ય વિગેરે વિસ્મિત થઈ તેને પૂછવા લાગ્યા કે—“ આ શું છે ? ” એટલે તેણે તે બધી યથાર્થ બીના કહી બતાવી અને સર્વના વિદ્વાસને માટે પોતાના મોઢાપર વીંટેલું વસ્ત્ર દૂર કરીને તુબ્બીના કૂળ જેવું ચારે બાજુ સરખું પોતાનું મસ્તક બતાવ્યું. તે જોઈ “ અહો ! આ નિરંપરાધી બિચારાને આણું શું કર્યું ? ” આ પ્રમાણે ઉલટો

ઠપકો દમને રાજાએ શ્રેષ્ઠીને રોક્યો. પરંતુ “એકે નાક કાન કાપી લીધા અને ઘોળાએ ધન હરણ કર્યું માટે બંનેની અમાનતાજ છે” આ પ્રમાણે ચુકાદો આપીને અમાત્યોએ તેને છોડાવ્યો. પ્રથમ ધન આવીને પછી ગયું, તેથી તે શેઠ અત્યંત દુઃખી થયો. કારણ કે જન્માંધપણથી પણ વિદ્યમાન અશુભો નાશ થતાં જે દુઃખ થાય છે, તે વિશેષ દુઃસહ હોય છે.

આ પ્રમાણે ધનનો પ્રથમ લાભ થતાં અને પછી તેનો નાશ થતાં તે શેઠને ભારે દુઃખ થયું. એટલા માટેજ હે વત્સો ! અર્યાનામર્જને દુઃખ એટલે ધન મેળવવામાં દુઃખ છે, વ્યયમાં દુઃખ છે ઇત્યાદિ કહેવાય છે. વળી કહ્યું છે કે:—“કુળ, શીળ, વિદ્વતા, આચાર, લક્ષણ, બળ, પુણ્ય અને લક્ષ્મી—એ જતાં આવતાં માણસોને જોવામાં આવતાં નથી. સંધ્યાકાળના વાદળા જેવી અથવા ખલની પ્રીતિ જેવી રમા (લક્ષ્મી) કેટલાકની તો જોતાં જોતાંજ એકદમ ચાલી જાય છે. છત્તિસા, મૃપાવાદ વિગેરે મહાપાપને કરનાર અને મધ, માંસાદિતું સેવન કરનાર એવા મ્લેચ્છનો પણ તે આદર કરે છે અને છ પ્રકારના આવશ્યકમાં તત્પર, શુદ્ધ ન્યાયમાર્ગે ચાલનાર અને સદ્ગુણથી ઉત્કૃષ્ટ એવા કૃષ્ણ હોય તેનો તે દૂરથી ત્યાગ કરે છે. આ લક્ષ્મીને પામીને કેટલાક મધ પીનારાઓની જેમ સરલ રીતે ચાલી શકતા નથી, સીધા માર્ગમાં પણ તેઓ રખલના પામે છે, જવનાકુળ જાતની જેમ લક્ષ્મીનો સંગ કરનારા માણસોને લક્ષ્મી (લોજન) પર દેવ, જડ (જલ) માં પ્રીતિ, વૃષ્ટા (વૃષા) અને ગુપ્તમાં કડવાશ ઉત્પન્ન થાય છે. ધુમાડાની ઘડા ઉજવગ મકાનને પણ જેમ મલીન કરે છે તેમ લક્ષ્મી, માણસોના નિર્મલ મનને પણ મલિન કરે છે. તેમજ અતિશય લક્ષ્મી રાજ્યના નિમગ્નરૂપ છે અને હે વત્સો ! રાજ્યલોભ પાતાળરંધ્રની માફક મુદુબ્ધૂર છે. વેશ્યાના હૃદયની જેમ રાજ્ય સર્વથા અર્થવદ્ભલ (જેમાં અર્થ પ્રિય હોય તેવું)

હોય છે, દુર્જનની મિત્રાઈની જેમ અંતે તે વિરસજ થાય છે, સર્પના કંડીઆની માફક નિરંતર તે અપ્રમત્તાપણે જાળવવા જેવું છે, એક શાખાએથી બીજી શાખાએ ઠેકતા વાંદરાની જેમ તે ગુણો (દારડી) થી કબજે કરવા યોગ્ય છે, ફલિતક્ષેત્રની માફક યતનથી નિત્ય રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે અને કુપથ્ય ભોજનની જેમ પરિણામે તે ભયંકર છે. તેમજ પ્રાયઃ યૌવનથી ઉન્મત્ત મનવાળા મનુષ્યોને સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી વિકારકારિણી થાય છે, તેમાં પણ રાજ્યશ્રી તો વિશેષ વિકાર કરે છે. રાજ્યશ્રીની સંપ્રાપ્તિથી ઉન્મત્ત થયેલા રાજાઓ સારા નેત્રવાળા છતાં જન્માંંધની માફક સન્મુખ રહેલા પુરૂષને પણ જોઈ શકતા નથી. તથા પોતે લાંબા કાનવાળા છતાં બહુરાની માફક તેઓ પાંસે રહેલા માણસોનું વાક્ય પણ શ્રવણ કરતા નથી. ખલ જનોવડે પરાભવ પામેલા પુરૂષોથી સ્વાર્થસિદ્ધિને માટે વીનવાતા એવા તેઓ બોલવાને સમર્થ છતાં મુંગા માણસની જેમ બોલતા પણ નથી. રાજ્યલક્ષ્મીના મદથી ઉન્મત્ત થયેલા તેઓ નિરંકુશ હાથીઓની જેમ સંતાપિત કરેલી પ્રજાના ધર્મરૂપ બગીચાને ઉખેડી નાખે છે. ધનમાં અંધ એવા ચાકરો (સેવકો) ના ચાટુવચનોથી સ્તુતિ કરાયેલા રાજાઓ પોતાને દેવતાઓ કરતાં પણ અધિક માને છે, અને તેથીજ પૂજ્ય એવા દેવો, મુનિઓ, સ્વજન બાંધવો અને માતૃપિતાને પણ તેઓ ગર્વથી નમતા નથી. પોતાનું કથન માત્ર વિનાનું હોય છતાં તેને અતિ સુંદર કરીને સ્થાપે છે અને બીજાનું બોલેલું સુંદર હોય છતાં તેઓ તેને નિર્મલ્ય ગણી હસી કહાડે છે. જે તેમને અંજાલ જોડે, સીઠાં વાક્યોથી તેમની સ્તુતિ કરે અને તેમના યુક્ત કે અયુક્ત વચનને તથેતિ એમ બોલી જે અંગીકાર કરે તેનેજ તેઓ બહુમાન આપે છે, તેનુંજ વચન હિતકારી સમજે છે, મિત્રપણામાં કે સેવકપણામાં તેનેજ સ્થાપે છે, તેનીજ તેઓ પ્રશંસા કરે છે, તેનેજ ધન આપે છે, તેની સાથેજ મસલત કરે છે અને તેની સાથેજ ગાંધી કરે છે. ચાટુઆદ્ય એવા રાજ-

ઓની સ્વતંત્રતાને જે અનુસરતો નથી, તે ગુણી, ધીમાન કે કુલીન હોય છતાં કોઈ પણ આમતમાં રાજાઓ તેનો આદર કરતા નથી. હે વત્સો ! આ પ્રમાણેની સંદેષ લક્ષ્મીના અજ્ઞાનનેજ પ્રતિબંધ થાય છે, મુજબનો તે પ્રાયઃ તેના સંગથી પણ પ્રતિબંધ થતો નથી. દાખલા તરીકે શુચિવોદ્ર અને શ્રીદેવ નામના બે મિત્ર વાણીયાને આ લક્ષ્મીએ પ્રથમ ભારે (મોટા) બનાવી પછી તેમને આક્રાંતા તૂલ કરતાં પણ હલકા કરી દીધા હતા. તેનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

“ ભોગપુર નામના નગરમાં બાપની લક્ષ્મીથી શ્રીમંત બનેલા શ્રીદેવ અને શુચિવોદ્ર નામના બે વાણીયા રહેતા હતા. તેમાં શુચિવોદ્ર સૌઆચારમાં બહુ કદામહી હતો, તેથી તે વાણીથી ભરેલો તાંબાનો લોટો હાથમાં લઈનેજ બધે ઠેકાણે જતો હતો.

એક દિવસે ચાંડાલોએ દ્વાર આગળ આવીને તેની પ્રિયાને આ પ્રમાણે પૂછ્યું— ‘ તમારા પતિ ક્યાં છે ? ’ તેણે કહ્યું કે ‘ અંદર છે ’ એટલે તેણે બોલ્યા કે— ‘ શુચિવોદ્રના પિતાની અમારી પાસે લેણી હતી તે આ સોનામહોરો લાવ્યા છીએ માટે તમે અંદર જઈને તેમને આપો. ’ શુચિવોદ્રની સ્ત્રીએ તે લીધી, અને ઘરની અંદર જઈ તે શુચિવોદ્રને આપી. તે વખતે ‘ આ સોનામહોરો પર છાંટ નાખી છે ? ’ આ પ્રમાણે શ્રેણીએ પૂછ્યું એટલે તેણીએ કહ્યું કે— ‘ નથી નાખી. ’ આ સાંભળી બધે ઠેકાણે અશુચિ થઈ જવાથી તે વખતે તે અત્યંત બિડ કરતો કહેવા લાગ્યો— ‘ અરે ! આ સોનામહોરોએ માફ આપ્યું ઘર મલિન કરી નાખ્યું, માટે એમનો સ્પર્શ કરવાથી પણ ભ્રષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે. ’ આ પ્રમાણે બકતા તેણે રોષથી રાતાતાતા થઈને તે સોનામહોરોને પોતાના ડાબા પગથી ઠેકું મારી દૂર ફેંકી દીધી. આ રીતે શુચિવોદ્રે પોતાની અવજ્ઞા કરી તેથી અત્યંત અસર ધરીને તેના ઘરને ત્યાગ કરવાને ઇચ્છતી એવી લક્ષ્મી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગી— ‘ મને મેળવવાની ઇચ્છાથી લોકો અટવીનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે, મોટા

સંસુદ્રને પણ તરે છે, પર્વતના શિખરપર આરોહણ કરે છે, ગુપ્તગોમાં પેસે છે અને બીજાં પણ ક્રુધા, તપા, આતપ વિગેરેના મહાક્રોધા ઘણીવાર સહન કરે છે; તોપણ પૂર્વકર્મના પ્રભાવથી હું તેમની થાઉં છું કે નથી થતી, તેમ છતાં મારા અતિપરિચયથી અને શૌચાચારના કદાચહથી આ શેઠ નષ્ટ થઈ ગયો છે, તેથી તેણે ચારે વણાને માન્ય અને પોતાને ઘેર આવતી ઝોરી મને પોતાના પગવતી દે'છી દીધી છે, મારા અતિપરિચયથી આ શુચિવોદ્રની અફલ મારી ગઈ છે, માટે હવે એને નિર્ધન બનાવી દઈને ઝોરીરીતે વિહંબના પમાડ' કે જેથી આ પુનઃ મને મેળવવાને સમગ્ર શૌચાચારનો ત્યાગ કરી શકું થઈને ચાંડાલના પણ ખાસણાં વણા વખતમુધી ઉપાડે." આ પ્રમાણે વિચાર કરીને લક્ષ્મીએ તરતજ તેનું ઘર છોડી દીધું. એટલે ઈંદ્રજાલની માફક તેજ વખતે તેનું બધું ધન નાશ પામ્યું. કહ્યું છે કે:-

“લક્ષ્મીઃ શનૈઃ શનૈરેતિ, નિર્યાતિ યુગપત્ પુનઃ;

પૃષ્ઠા પલૈર્જલૈઃ પૂર્ણા, રિચ્યતે યદ્ ઘટી ક્ષણાત્.”

“જેમ પાણીમાં મૂકેલી ઘડી સાઠ પળે ધીમે ધીમે જળથી ભરાય છે અને ખાલી તો ઠાણવારમાં થઈ જાય છે, તેમ લક્ષ્મી પણ આસ્તે આસ્તે આવે છે અને જાય છે ત્યારે એક સાથે સાડી જાય છે.”

હવે નિર્ધન થવાથી શુચિવોદ્ર પોતાના મિત્ર, સ્વજન અને બંધુઓમાં સર્વત્ર અનાદર પામવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—

“યસ્યાર્યસ્તસ્ય મિત્રાણિ, યસ્યાર્યસ્તસ્ય વાન્ધવાઃ;

યસ્યાર્યઃ સ્વજનાશ્વાપિ, તસ્ય સ્યુર્વહ્વો જનાઃ.”

“જેને ધન હોય તેના ઘણા માણસો મિત્ર થાય છે, બાંધવો પણ ઘણા થાય છે અને તેના સ્વજનો પણ ઘણા થાય છે.” નિરંતર સ્વર્થમાં રસિક એવા મિત્રો સ્વજનો અને બાંધવો જેમ ફલિત વૃક્ષને

પક્ષીઓ સેવે છે તેમ લક્ષ્મીવાળાને જ સેવે છે. અને બ્યારે તે નિર્ધન થાય છે ત્યારે ‘આ નિર્ધન અમારી પાસે રખે કાંઈ માગે નહિ’ આવી રીતે ભય પામતા તેઓ જેમ દુઃખ અરણ્યને મૃગો છોડી દે છે તેમ તેનો દૂરથીજ ત્યાગ કરે છે. ત્યાં પ્રાપ્ત થયેલા ધનથી તેણે યથેચ્છ ભોગ ભોગવ્યા હતા, ત્યાંજ દરિદ્ર થઈને પરાભવરૂપ અભિધી તે બળે છે.

આસ્તે આસ્તે વ્યવસાયમાત્ર નિષ્ક્રાંત થવાથી શુચિવોદ્ર તે નગરમાં પોતાનો નિર્વાહ પણ ચલાવી ન શક્યો; એટલે ત્યાંથી નીકળી અનેક ગામ, આકર અને નગરાદિકમાં તે ભ્રમ્યો પણ કોઈ જગ્યાએ તે કંઈ પણ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી શક્યો નહિ. કારણકે પૂર્વકૃત કર્મ નિરંતર સહચારીજ હોય છે. છેવટે નિગરા થઈને શુચિવોદ્ર પોતાના નગર તરફ પાછો વળ્યો અને કોઈ પણ સ્થાનકે વિસામો ન લેનાં ચાકતો ચાકતો તે એક દિવસ સાંજે નગરના ઉપવન આગળ આવી પહોંચ્યો. હાંઆ માર્ગેજ અતિક્રમણ કરવાથી તે થાકી ગયો હતો અને ક્રુધા, તૃષ્ણા તથા ચિંતાના ભારથી તે વ્યાકુળ થઈ ગયો હતો. એટલે ત્યાં આકંબર નામના યક્ષના મંદિરમાં તે રાત્રીવાસો રહ્યો. એટલામાં ત્યાં એક માતંગ (ચાંડાળ) આવીને આદરથી યક્ષને પ્રણામ કરી તેની પૂજા કરીને દ્વારમંડપમાં બેઠો. ત્યાં અચાને માટ ચિત્રેલ વક્ત્રવીની તેણે પૂજા કરી અને તેની સન્મુખ મંત્ર જપ્તો કે બેઠી તે તરત પ્રગટ થઈ. એટલે માતંગે કહ્યું:—“હું સ્વામિની! જેમાં સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુ તૈવાર હોય એવું એક વિલાસભુવન અત્યારેજ બનાવી આપો.” યક્ષિણીએ તરતજ વિલાસભુવન તૈવાર કરી દીધું. એટલે ઈચ્છા મુજબ સર્વ ઈષ્ટ જેને પ્રાપ્ત થયું છે એવો તે માતંગ પોતાના મિત્રો અને સ્વમનો સહિત તે ભુવનમાં રહી ધન્યા વખતનુંથી પશ્યેદ્રિય સંબંધી મુખ્ય ભોગવવા લાગ્યો. છેવટે કૃતકૃત્ય થઈને ઈદ્રજગની માફક તેણે તે બધું ‘પાણું’ વિસર્જન કરી દીધું.

આવા પ્રકારનું માતંગનું માહાત્મ્ય જોઇને શુચિવોદ્ર મનમાં વિસ્મય પામી ધનની આશાથી તેનીજ સેવા કરવા લાગ્યો. તેને નમન કરે, આસન આપે, તેની સમુખ ઉભો રહે, તેના ઉપાનહ ઉપાડે અને દરરોજ તેના પગ દાખે. આ પ્રમાણે નિરંતર તેની સેવા કરતાં તૃણાશ્રી અંચળ થયેલા શુચિવોદ્રનો શૌચપણાનો કદાચદ નષ્ટ થઇ ગયો. શુચિવોદ્રની ઘણા વખતની સેવાથી આરાધ્ય થયેલો તે માતંગ એકદા તેને કહેવા લાગ્યો—“હે ભદ્ર! તું આવા અચુક ઉપચાર શા માટે કરે છે?” શુચિવોદ્રે કહ્યું—“હે દીનજનની દયામાં તત્પર એવઃ સ્વામિન! સાંભળો, દારિદ્ર્યથી દુઃખી થયેલો હું ધનને માટે ઘણી ભૂમિ ભમ્યો; પરંતુ એક કાણી કોડી પણ મેળવી શક્યો નહિ. તેથી જેવટે નિરાશ થઈને મેં સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં દેવમંદિરમાં તમારો મોટો પ્રભાવ જોઈને ધનાશાના પાશથી બંધાયેલો હું તમારી સેવા કરવા લાગ્યો છું; માટે પ્રસન્ન થઈને આ દારિદ્ર્યરૂપ મોટા અમુદમાંથી મારો ઉદ્ધાર કરો.” આ પ્રમાણે શુચિવોદ્રનું બોલતું સાંભળીને માતંગ તેને કહેવા લાગ્યો—“ચક્ષિણીની સાધનાના ઉપાય યુક્ત આ વિદ્યા તમે લ્યો.” તે સાંભળી ‘મોટી મહેરબાની’ એમ કહીને તેણે એ વિદ્યા હાથની સાથે ગ્રહણ કરી. પછી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો તે પોતાને ઘેર ગયો, અને ત્યાં તેણે સર્વ સાધનની સામગ્રીપૂર્વક એક અંદાસ આજેખ્યું. તેના મંથનમાં ચક્ષિણીનું ચિત્ર આજેખીને તેને પૂછતે જેટલામાં તે મંત્રનું સ્મરણ કરે છે, તેટલામાં તેનું એક પદ તે ભૂલી ગયો. પછી શાખાશ્રમ વાંદરની જેમ વિસદ્ધ મુખ કરીને તેણે માતંગની પાસે જઈ પોતાનું ચયાશ્રિયત સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. માતંગે કહ્યું—“હે ભદ્ર! વિદ્યાથી અભિમંત્રિત આ પર ગ્રહણ કર. જો આની પણ પૂજા કરીશ, તો તને કષ્ટ પ્રાપ્તિ થશે.” પછી માતંગને નમન કરી પર લઈને સ્વપુરે જતાં શુચિવોદ્રનો પર ચોરોએ લઇ લીધો. એટલે નિસ્તેજ મુખ કરી ત્યાંથીજ પાછો વળી તેણે માતંગની પુ સે આવી પરનો વ્યતિકર કહ્યો.

કરી પણ અલુકપા કરીને માતંગે વિધિ બતાવીને એક વિધાસિમ-
ન્નિત ઘટ તેને આપ્યો. એટલે માતંગને નમસ્કાર કરી ઘટ લઇને તે
પોતાને ઘેર આવ્યો, અને યથાવિધિ તેનું પૂજન કરીને ઘટ પાસે તે
ધ્વજિત પદાર્થો યાચવા લાગ્યો. કુંભમાંથી તેના ધ્વજિત પદાર્થો મ-
ળ્યા એટલે તેણે બધા મિત્રોને આદરસહિત જમાવ્યા અને પોતે
પણ યથારૂચિ જમ્યો. પછી “અહો! કુંભના પ્રભાવથી મારું દારિ-
દ્ર્ય દૂર ગયું.” આ પ્રમાણે ખુશ થતો તે કુંભને માથે લઇને નાચવા
લાગ્યો. હુપ્પો ચંચળ ચિત્ત હોવાથી આ પ્રમાણે નાચતાં દુર્દૈવચશા-
ત કુંભ તેના માથાપરથી પડી ગયો અને તરતજ ખડખડ થઇગયો.
ઘડો લાંગી જવાથી શુચિવોદ્ર મનમાં બહુજ ખેદ લાવીને પુનઃ મા-
તંગની પાસે ગયો. એટલે માતંગ કહેવા લાગ્યો:—“મારી પાસે
જેટલી વિદ્યા હતી તે બધી તને આપી ચુક્યો છું, હવે વધારે નથી,
માટે હે ભદ્ર! પુનઃ તારે મારી પાસે આવવું નહિ.” માતંગે આ પ્ર-
માણે કહી તેને વિસર્જન કર્યો એટલે તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને દુઃ-
ખિત થતો આર્તધ્યાનમાં તાપર એવો તે રાત્રે સૂતો, એટલામાં સ્વેત
વસ્ત્રવાળી એક પ્રૌઢ પ્રમદાને જોઇને તે તેની સન્મુખ જઈ પ્રણામ
કરીને પૂછવા લાગ્યો—“હે સ્વામિની! તમે કોણ છો?” એટલે તે
બોલી કે—“જેને તે પગવડે ફેંકી દીધી હતી, તે હું તારા ઘરની
લક્ષ્મી છું.” તે સાંભળી શુચિવોદ્ર કહેવા લાગ્યો—“હે માત! આ-
ટલો લાંબો વખત તમે ક્યાં ગયા હતા?” લક્ષ્મીએ કહ્યું—“આટલો
કાળ હું માતંગને ઘેર ગઈ હતી.” તેણે પૂછ્યું—“તે માતંગ કોણ?”
એટલે તેણે કહ્યું કે—“ધનની ઇચ્છાથી જેની પછવાડે ભગીને તું
જેતા ખાસતા ઉપાસતો અને જેની ઘણા કાળ રોવા કરતો હતો તે.”
શુચિવોદ્રે કહ્યું—“તો આજે અહીં તમે શામાટે આવ્યા છો?” લ-
ક્ષ્મીએ કહ્યું કે—“તારું શૌચ જોવાને.” આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મી
તરત અદૃશ્ય થઇ ગઇ. આ પ્રમાણે પ્રથમ અંગીકાર કરીને પછી
મૂંડી દીપેલા શૌચથી લજ્જાને લીધે સ્કંધને નીચે નમાવી દેતો શુ-

ચિવોદ્ર સર્વત્ર હાસ્યાસ્પદ થયો. લક્ષ્મીથી તબ્બલો તે પશ્ચાત્તાપ રૂપ અગ્નિથી બળવા લાગ્યો અને જીવનપર્યંત આજીવિકાથી પણ તે દુઃખિત થયો.

હવે તે લક્ષ્મીને શ્રીદેવ તત્ત્વથી દેવતા માનતો હતો. કારણકે “તેજ સાક્ષાત્ અહીં દાન, ભોગ અને મહત્વાદિ દ્રવ્ય આવે છે. તે સિવાય જેમના રોષ, તોષતું દ્રવ્ય અહીં પ્રત્યક્ષ જેવામાં આવતું નથી, તેવા અજ્ઞાનગણ સ્તન જેવા બીજા દેવતાઓથી શું?” આ પ્રમાણે બોલતો તે બીજા સર્વ દેવતાઓનો ત્યાગ કરીને પ્રમોદપૂર્વક પુષ્પાદિકવડે લક્ષ્મીની મૂર્તિનીજ તે ત્રણ કાળ પૂજા કરતો હતો.

એક દિવસે લક્ષ્મીને હસતી જોઇને તેણે પૂછ્યું—“હે માતા ! હસવાતું કારણ શું ?” લક્ષ્મીએ કહ્યું કે, “તારું વૃત્તાંત.” તેણે પૂછ્યું કે—“મારું શું વૃત્તાંત ?” એટલે લક્ષ્મીદેવીએ કહ્યું કે—“જેમનાં વચનો યથાર્થિત અર્થવાળાં છે, જેમણે આંતર રાત્રીઓને હણ્યા છે, સંસાર સમુદ્રનો પાર પમાડી ભવ્ય પ્રાણીઓને જે મોક્ષમાં લઇ જનારા છે, સુરાસુર અને રાક્ષસો જેમના ચરણચુગલને નમે છે, જે જગતમાં જાતુઓપર કંટલાયુક્ત મનવાળા છે અને જે આલોક તથા પરલોકનાં સુખને આપવાવાળા છે એવા દેવાદિદેવ સર્વજ્ઞ જિનેન્દ્રને મૂકીને હે ભદ્ર ! તું મારી સ્થિરતાની ઈચ્છાથી મને આરાધે છે, પરંતુ મારું સ્થૈર્ય તો પ્રાચીન પુણ્યોથીજ થાય તેમ છે, મારી સેવાથી થાય તેમ નથી.” આ પ્રમાણે લક્ષ્મીએ હારયપૂર્વક કહ્યું એટલે શ્રીદેવ તેને પુનઃ કહેવા લાગ્યો—“હે માતા ! તારી સેવા કરતાં મને જે થવાનું હોય તે થાઓ.” તે સાંભળી લક્ષ્મી અદ્ભુત થઇ ગઇ.

પછી બહુ ભક્તિપૂર્વક લક્ષ્મીનું આરાધન કરતાં કેટલેક દિવસે લક્ષ્મીને શ્યામ મુખવાળી જોઇને શ્રીદેવ તેને પૂછવા લાગ્યો—“હે અંબા ! આજે તમારા મુખપર શ્યામતા કેમ દેખાય છે ?” એટલે તેણીએ કહ્યું—“હે વત્સ ! તારે ઘેર વિલક્ષણ પુત્ર જન્મ્યો છે. તેની

વિલક્ષણતાના દોષથી, તું અતિભક્તિમાન છે, છતાં તારા ચિરસેવિત મંદિરને પણ હું છાડી દેવા ઇચ્છું છું. કહ્યું છે કે:—

“મર્યો ભવતિ તિર્યક્ વા, સ કશ્ચિચ્છસ્યલક્ષણઃ;

લક્ષ્મીર્યદનુભાવેન, મેહમખ્યેતિ સર્વતઃ.”

“મર્યો ભવતિ તિર્યક્ વા, સ કશ્ચિદપલક્ષણઃ;

લક્ષ્મીર્યદનુભાવેન, સદ્ધાનોપ્યપગચ્છતિ.”

“સારા લક્ષણવાળા કોઈ તિર્યચ કે માણસના પ્રભાવથી લક્ષ્મી ચારે બાજુથી ઘરમાં આવે છે, અને કોઈ અપલક્ષણવાળા માણસ કે તિર્યચના પ્રભાવથી લક્ષ્મી ઘરમાંથી પણ ચાલી જાય છે.” મારે તારા ભાષી વિયોગથી હું રયામ મુખવાળી થઈ છું.” તે સાંભળી શ્રીદેવ ખેંસહિત કહેવા લાગ્યો—“હવે ક્યાં જશો?” એટલે લક્ષ્મી બોલી:—“આજ નગરમાં પૂર્વ જન્મમાં કરેલા મુનિદાનના પ્રભાવથી જેણે અતુલ ભોગકર્મ ઉપાજીયું છે એવા ભોગદેવને ઘર જ-ધરા.” આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મીએ તરતજ તેને તણ દીધો, એટલે શ્રીદેવ દુઃખિત થયો અને ભોગદેવ સાર્થવાહ હિરણ્યાકિત્તથી વૃદ્ધિ પામ્યો. પોતાના ઘરમાં ચારે બાજુ લક્ષ્મીનો વિસ્તાર જોઈને ભાગ્ય-શાળી ભોગદેવ પોતાની ભોગવતી પ્રિયાને આ પ્રમાણે કહેવા લા-ગ્યો:—“હું કાંતે ! વિદુષ્ઠિતા જેવી થપળ લક્ષ્મી જ્યાંસુધી આપણા ઘરમાં છે, ત્યાંસુધી દીન વિગેરેને દાન આપવું અને યથેચ્છ ભોગ ભોગવવા.” તે તો પ્રથમથી પણ દાનશીલ હતી અને આ પ્રમાણે પતિએ પ્રેરણા કરી, એટલે વિશેષ કરીને મુનિ, દુઃસ્થિત અને દીન-જનોને શ્રદ્ધાપૂર્વક ચતાર્થિત દાન દેવા લાગી.

એક દિવસે તે નગરના ઉદ્યાનમાં કેવલી ભગવંત સમવસર્યા, એટલે શ્રદ્ધાળુ મનવાળા અનેક લોકો તેમને વંદન કરવા ગયા. પો-

તાની ભોગવતી પત્ની સાથે ભોગદેવ પણ ત્યાં આવ્યો. સર્વ લોકો વંદના કરીને બેઠા એટલે કેવલી મહારાજ ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા:—

“ ચોરાશી લક્ષ જે છવચોનિ છે, તે બધી ચોનિઓમાં શરણ રહિત એવા પ્રાણીઓ અનંતીવાર ભમ્યા છે. અનંત અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના પ્રમાણવાળા જે પુદ્ગલ પરાવર્તો છે, તે પણ સંસારમાં ભમતા પ્રાણીઓએ અનંતીવાર પૂર્ણ કર્યા છે; પરંતુ સંસારરૂપ જંગલમાં ભમતાં પ્રાણીઓને કૃષ્ણ ત્રિવાલેલીની માફક દુર્લભ એવા સદ્ગુરુ ક્યાંઈ પણ મળ્યા નથી. પુણ્યયોગે તેવા ગુરૂને યોગ થતાં પણ અહો ! ધણા અજાજનો તો તેમના કહેલ ધર્મને ચોથીમાં હેના રીંગણા સમજી તેની અવજા કરે છે. કેટલાક તે ધર્મને સમ્યગ્ રીતે હૃદયમાં શ્રદ્ધે છે; પણ તેમણે નરકનું આશુ પૂર્વે બાંધેલું હોવાથી તેઓ ધર્મનું આરાધન કરવાને સમર્થ થઈ શકતા નથી. માત્ર કેટલાક મહાત્માઓ તેને હૃદયમાં સમ્યગ્ રીતે શ્રદ્ધીને સદ્ગુરુભાષિત ધર્મનું સર્વ શક્તિપૂર્વક આરાધન કરે છે, એટલે ધર્મના મહિમાથી તેઓ ઉત્તરોત્તર અનેક પ્રકારના યુગો મેળવી મહાનંદ પદ સુધીની શ્રેષ્ઠ પદવીને મેળવે છે. ”

હવે અવસર જોઈ ભોગદેવે કેવલી ભગવાનને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો કે—“ હું ભગવન ! મુનિદાનનું કૃણ શુ ? ” એટલે કેવલી ભગવંત બોલ્યા:—“મહાન્ શ્રેષ્ઠીજનોથી વ્યાપ્ત એવા વિશાલશાલ નામના નગરમાં મોટી ઋદ્ધિવાળો સચ્ચરીલ નામનો સાર્થવાહુ વંસે છે. તેના ઘરમાં તેર કોટી ધન છે; પરંતુ તે બાંધી મુઠીના હોવાથી કદી કોઈને એક કોટી પણ આપતો નથી અને ભોગવનો પણ નથી. તેના ઘરમાં એક દુર્ગતપતાક નામનો જોકર છે, તે તને દાનનું માહાત્મ્ય સ્પષ્ટ કહેશે. ” આ પ્રમાણે કેવલી ભગવંતનું વચન સાંભળીને તે વિસ્મય પામી હૃદયમાં વિચાર કરવા લાગ્યા:—“ કોઈ પણ કારણથીજ આ સર્વજ્ઞ છતાં પણ આ પ્રમાણે કહે છે. તો તે નગર બહુ દૂર છતાં

પણ પ્રિયા સહિત ત્યાં જઈને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મારે મેળવવો.” કૌ-
તુકીજનો આગમુ હોતા નથી. ’

પછી પ્રશ્નાર્થ જાણવાને ઉત્કુક એવો ભોગદેવ, પોતાની પ-
ત્નીની સાથે તરતજ ત્યાંથી પ્રયાણ કરી અનુક્રમે વિશાલશાલ નગરે
પહોંચ્યા. દેવયોગે નગરમાં પેસતાંજ દુર્ગતપતાકની દુર્ગિલા નામની
ઝેલિનીને તેમણે જોઈ અને તેને પૂછ્યું કે—“અહીં સંવ્યવસ્થીલ ના-
મના સાર્થવાહનું ઘર ક્યાં છે ? ” તેણે કહ્યું કે—“અહીં આવો, હું
તમને તેનું ઘર દેખાડું.” પછી તેની સાથે ભોગદેવ સાર્થેશને ઘેર
આવીને આદરસહિત નમન કરી ધનમુદરી નામની તેની સ્ત્રીને
તેણે પૂછ્યું:—“તમારે ઘર દુર્ગતપતાક નામનો કેઈ નોકર છે ? ” તેણે
કહ્યું કે—“તમારે તેનું શું કામ છે ? ” એટલે ભોગદેવ થોડે કહ્યું કે—
“સર્વજ્ઞ ભગવતે દાનકેળના પ્રશ્નનો ઉત્તર તે અહીં કહીશે એમ કહ્યું
છે, તેથી તેને પૂછવાને માટેજ અત્યારે દરદેશથી હું અહીં આવ્યો
છું.” આ પ્રમાણે સાંભળી તે એકરહિત કહેવા લાગી કે—“હે બદ્ !
અમારો તે નોકર હતો; પરંતુ તેના મરણ પામ્યાને અત્યારે નવમે
માસ ચાલે છે.” દુર્ગતપતાકનું મરણ સાંભળીને એક ધરતો ભોગદેવ
ત્યાંજ સાર્થેશના ઘરની પાસે એક ઘરમાં રહ્યો. અને વિચારના લા-
ગ્યા કે—“જેને પૂછવાને માટે આવેલે મુઘી હું આવ્યો, તે તો દેવયોગે
મરણ પામ્યો કે તો મને પ્રશ્નાર્થ કેાણ કહીશે ? ”

હવે એક દિવસે ધનમુદરીએ શ્રેષ્ઠ પુત્રને જન્મ આપ્યો. એટલે
ધનની આશાથી દાસીએ તરતજ થોડ પાસે જઈને તેની વધામણી
આપી. પરંતુ તે તો ધનના વ્યયથી ખીતો હતો એટલે મૈાન ધારીને
બેસીજ રહ્યો. દાસી નિરાશ થઈ વિવક્ષ મુખ દરીને જોમ આવી
હતી તેમ પાલી ચાલી ગઈ. એકદા થોડ બજારમાંથી ઘેર આવ્યા
એટલે ધનમુદરીએ એકરહિત તેને કહ્યું કે—“વધીલ ! સાંભળો, પુત્ર
મને પુત્ર ન હતો તે અત્યારે ભાગ્યયોગે થયો છે; છતાં તમે તેની

વધામણી માત્ર પણ કરી નહિ. દાન અને ભોગમાં ધનનો વ્યય કરતાં તમે હરો છો, તો કૃપણતાથી દુર્યશ પેદા કરી પૃથ્વીને ભારભૂત એવી આ લક્ષ્મીને તમે શું કરવાના છો ? ” આ પ્રમાણે સાંભળી ખેદ પામીને શેઠ વિચારવા લાગ્યો—“ આ પ્રિયા મારા ચિત્તને અતુરર-નારી નથી, જેથી ધન મેળવવામાં થતા કષ્ટને તે મૂળધીજ જાણતી નથી. સ્વજનો અને યાચકોની અત્યંત યાચનાથી પણ મારા મનથી એક કોડીમાત્ર પણ ઉતરતી નથી. આ અર્ચાળ પત્ની તો ધન કમાવાના કલેશથી અજ્ઞાત છે, એટલે પુણ્યકાર્યમાં અને વધામણી વિગેરેમાં છાતી રીતે તે ધનનો વ્યય કરશે. અને પાણીમાં રહેનાર માછલી ક્યારે પાણી પીએ છે એ જેમ જાણી શકાતું નથી, તેમ ધરની સ્વામિની પત્ની ક્યારે અને શું વ્યય કરે છે તે પણ જણાતું નથી. ધરની રક્ષામાં નિયુક્ત કુરાયેલી પત્ની જો પોતાની હન્ટા મુજબ ધનનો વ્યય કરી ધરને ખોદે, તો પછી નિશ્ચયે ‘ કાકડી વાડને ખાય ’ એવો ન્યાય થાય. તો આ ભિન્ન સ્વભાવવાળી સ્ત્રીના સહ-વાસમાં સ્વભાવથીજ અપણ એવી લક્ષ્મીને હું ધરમાં શી રીતે સ્થિર કરી શકીશ ? ” આ પ્રકારના અત્યંત આત્મધ્યાનને વશ થવાથી તેને આહારનિશૂચિકા (અછૂષી) થઈ, જેથી તે સાર્થવાહ તેજ દિવસે મરણ પામ્યો. પતિના મરણથી ધનમુદરીના હૃદયમાં બળતો શોકાગ્નિ પુત્રને જોવાથી આવતા હર્ષાશ્રુરૂપ જળથી આસ્તે આસ્તે શાંત થયો.

થોડ્ય અવસરે ધનમુદરીએ મહોત્સવપૂર્વક સ્વજનની સાક્ષીએ પુત્રનું ધનદત્ત એવું નામ પાડ્યું. હવે સંચયશીલ સાર્થવાહ તેજ નગરમાં નાગિલ નામનો કોઇ દરિદ્રી રહે છે તેનો પુત્ર થયો. મારણ કે ‘ કર્મ ’ સર્વદા બલવત્તર છે. ’ એ શેઠનો જીવ દૌર્ભાગ્યથી દૂષિત હોવાથી જન્મતાંજ માખાપને અનિષ્ઠ થઈ પડ્યો. એટલે ક્ષુધાવ્યાથી

પીડાતો તે અત્યંત ગરીબાઈથી મહાકષ્ટવડે જીવવા લાગ્યો. અહીં ધનદત્તને ઘર તથા પરિજન વિગેરે બેવાથી બાતિસ્મરણ થયું, તેથી હર્ષસંહિત તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

“ શ્રદ્ધાથી મેં જે મુનિને દાન દીધું, તેના પ્રભાવથી મને રંકને પણ તેર કરોડ ધન મળ્યું.” હાથ ઉઠા કરીને દરરોજ આ શ્લોક બોલતા તેને “આનો ભાવાર્થ શો છે ?” એમ ભોગદેવે પૂછ્યું. એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે—“હું મારા પિતાનો દુર્ગતપતાક નામે નોકર હતો, પણ મુનિદાનથી થયેલા મુક્તથી અત્યારે તાનના ધરનો અધિપતિ થયો છું.” આ પ્રમાણે તે બાળકને પ્રાપ્ત થયેલ મુનિદાનનું ફળ સાક્ષાત્ એકને ભોગદેવને સર્વજ્ઞના વચન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ આપ્યો.

એકદા અતિશયચક્ષુર જ્ઞાનવાળા કેાઇ મુનિ ભિક્ષાને માટે ત્યાં પધાર્યા. તેમણે સહર્ષ ઉપરનો શ્લોક-બોલતા તે બાળકને આ પ્રમાણે કહ્યું કે “હે બાળ ! તારે એકાંત હર્ષ નઃકરવો, કારણ કે ધન છતાં પંજુ દાન અને ભોગ્યસંહિત એવો તારો પિતા મરણ પામીને અહીંજ નાગિલ દરિદ્રીને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તે અત્યંત દુઃખી છે, સુધાથી પીડિત છે અને માઆપને પણ અકરો થયો સતો દુઃખે દિવસો ગાળે છે. બેળે પ્રાપ્ત થયેલું ધન ગરીબોને દીધું નહિ અને પોતે ભોગ્યું નહિ, પરંતુ પૃથ્વીમાં દાટી રાખ્યું, તે પુત્રપર ખરેખર ! ઉભય લોકના મુખથી અપ્પ થાય છે. બુઝો નોકર તે શેઠ થયો અને શેઠ તે નોકર થયો. આ કર્મરચનાને અમંભાગ્ય કોણ કહે ? (માને ?)” આ પ્રમાણે પોતાના પતિનું વૃત્તાંત આંસુથી ધનમુંદરી બેઠા પામી. પછી તરતજ પત્ની અને પુત્રસંહિત નાગિલને બોલાવીને તે કહેવા લાગી કે—“તમે દંપતી હમેશાં મારા ધરનું દામકાજ કરો અને સ્નાન

તથા અશનાદિકથી સ્નેહપૂર્વક આ પુત્રનું પાલન કરે. આ તમારો પુત્ર પણ મોટો થશે, ત્યારે ઘરનું કામ કરનારો થશે. ” આ પ્રમાણેનું તેનું કથન સ્વીકારીને તે દંપતી મુખે ત્યાં રહ્યાં.

એક દિવસે રાત્રે પોતાના મંદિરમાં (મકાનમાં) ભોગદેવે બે મુંદરીને પરસ્પર આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતી સાંભળી.

પહેલી—(ખીજને) “ હું મુંદરિ ! તું કોણ છે ? તે કહે. ”

ખીજ—“ હું શુભે ! હું ભોગદેવની ગૃહલક્ષ્મી છું. ”

પહેલી—“ હું બહેન ! તને કુશલ છે ? ”

ખીજ—(દુઃખસહિત નિસાસો નાખીને) “ હું બહેન ! અન્યઅન્યને દાન દેવામાં અને ભોગાદિ કાર્યમાં મનને પરોવીને ભોગદેવ નિરંતર (સર્વદા) મને દેરવ્યા કરે છે, તો આજ્ઞાપ્રધાન ભર્તાની દાસીની જેમ પરાધીન સ્વભાવવાળી એવી મારી કુશલતાની કથા શું કહેવી ? પણ બહેન ! તું કોણ છે ? તે તો કહે. ”

પહેલી—“ હું બંને રીતે નામથી અને ગુણથી (સંગ્રહ સ્વભાવી હોવાથી) સંચયશીલ નામના સાર્થપતિની લક્ષ્મી છું. ”

ખીજ—“ તો બહેન ! કહે-તું ત્યાં મુખે રહેતી હશે ! ”

પહેલી—(સખેદ) “ ચહા ઘોર અધકારયુક્ત ખાડામાં મને હંમેશાં તેણે દાટી રાખી હતી. અત્યારે લાંબે વખતે હું સૂર્ય, ચંદ્ર, અને સત્યગુરોના કર્તો સ્પર્શ પામો છું. બંદીવાન તરોડે પકડાયેલી રિપુસ્રીની માફક નિત્યના નિરોધથી ઉદ્દેગ પામીને હું અહીં દુઃખે નિવાસ કરું છું. બહેન ? મુખવાસ તો મને ક્યાંથી હોય ? ”

આવા પ્રકારની તમની વાતો સાંભળીને ભોગદેવ વિચારવા લાગ્યો કે—“ ખરેખર ! પોતપોતાના સ્થાનથી અત્યારે આ બંને લક્ષ્મી ઉદ્વિગ્ન થઈ છે. જો એમ ન હોય, તો સંગ્રહ કરનાર સંચયશીલના અને વ્યય કરનાર મારા-એમ બંનેના લક્ષ્મી દૂપણો શામાટે

બુદ્ધો? ભોગથી, શૌચથી, ભક્તિથી કે મંત્રહથી પણ આ ચપળ લક્ષ્મી કદિ સ્થિર થતી નથી, તેથી એનું દાન કરવું એજ શ્રેષ્ઠ છે. માટે સ્વભાવથીજ ચપળ એવી લક્ષ્મી મને જ્યાંસુધી તણ ન દે, ત્યાંસુધી પાત્રોમાં એનો વ્યય કરીને હું એનું ફળ મેળવી લઉં.”

પછી ત્યાંથી પોતાને નગરે આવીને ચૈત્યોમાં અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરીને તથા આદરસહિત ચતુર્વિધ સંઘની અર્ચા કરીને, અનાથ, દીન અને દુઃખી લોકોને યથોચિત દાન આપીને, પોતાના મિત્રો, સ્વજનો અને બંધુઓને સન્માનપૂર્વક પૂછીને અને ભોગદત્ત નામના પુત્ર ઉપર પોતાના કૃત્તંજનો ભાર આરોપીને જેના શુભ ધ્યાનના અધ્યવસાય વધે તે જાય છે, જેની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ થઈ છે, અને ‘હું આવતી કાલે દ્રોણા અંગીકાર કરીશ’ એવો જેણે મનમાં મંત્રવ્ય કરી લીધો છે એવો ભોગદેવ જ્યારે રાત્રે સૂતો, ત્યારે સ્ત્રીપદ્મારિણી લક્ષ્મીએ તેને કહ્યું—“હે ભોગદેવ! તેં મારું દાન કર્યું અને યથાશ્રયિ મારો ઉપભોગ કર્યો, તેમજ હું તને છોડતી નથી, છતાં તેં મારો ત્યાગ કર્યો—તેથી તેં મને એક રીતે ઠગી છે. તો પણ હું તારું શું ઇષ્ટ કરું? તે કહે.” તે કહેવા લાગ્યો કે—“મારી જેમ મારા પુત્રની સાથે પદ્મ તારે વર્તવું (રહેવું).” આ બોલ સ્વીકારીને લક્ષ્મી અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

હવે પ્રાતઃક્રમે વિરક્ત બુદ્ધિયાળા એવા ભોગદેવે પોતાની સ્ત્રીની સાથે પ્રશાંતાચાર્ય ગુરૂની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. પવિત્ર ચારિત્ર પાળવામાં સદા દિગ્બુક્ત અને સ્વાધ્યાય તથા અધ્યયનમાં અનુરક્ત (આસક્ત) એવા તે દંપતી દુબ્ધર તપ તપવા લાગ્યા. પ્રાંતે સર્વ જીવને ખમાવીને (આરાધના કરીને) અને અનશન અંગીકાર કરીને એકાવતારી એવા તે બંને સર્વાર્થસિદ્ધની સંપત્તિ પામ્યા, અર્થાત્ પાંચમા અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

હવે આ તરફ લક્ષ્મીએ શ્રીદેવને તરતજ તણ દીધો હતો, એણે તે આજીવિકાને માટે બીજાને ઘેર હલકું કામ કરતો અને ‘શ્રી-

દેવ! રોજ ત્રણવાર પૂજતાં પણ તારી લક્ષ્મી કેમ ચાલી ગઇ?' એ પ્રમાણે માણસોથી હાસ્ય કરાતો તે કષ્ટથી વખત ગાળતો હતો. હવે જે પુત્રના જન્મતાંજ એના ઘરમાંથી લક્ષ્મી પોતે કહીને ચાલી ગઇ હતી, તે વિલક્ષણ પુત્ર દૈવયોગે મરણ પામ્યો. તે પછી પુણ્યયોગે લક્ષ્મી ફરી પાછી એના ઘરમાં આવી અને તેથી તે સ્વજન બંધુઓમાં આનંદીય થયો. હવે પુનઃ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઇ એટલે ધનના ઉન્માદથી અને ઇચ્છાપૂર્વક પ્રાપ્ત થયેલ ભોગના સાધનથી તે ખીજ સ્ત્રી પરણ્યો. કહું છે કે:—

“ પ્રવર્ધમાનઃ પુરુષ-સ્ત્રયાણામપઘાતકઃ;

પૂર્વોપાર્જિતમિત્રાણાં, દારાણામય વેશમનામ્. ”

“ લક્ષ્મીથી વધતો જતો પુરુષ, પૂર્વ પરિચિત મિત્રો, સ્ત્રીઓ અને ઘરો-એ ત્રણેનાં અપઘાતક થાય છે. ” અર્થાત્ તે ત્રણે વાનાં નવાં કરવાની તેને ઇચ્છા થાય છે.

એક દિવસે પુનઃ રાત્રે શ્રેષ્ઠ સુખશર્યામાં સૂતેલા શ્રીદેવે રૂદન કરતી કોઇ સ્ત્રીને જોઇને તેને પૂછ્યું કે:—“ તું કોણ છે અને શા નિમિત્તે આમ દુઃખસહિત રહે છે ? ” તે કહેવા લાગી:—“ હું તમારા ઘરની લક્ષ્મી છું અને આત્યારે પુનઃ તમારા ઘરનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છું છું. કારણ કે, હે શ્રીદેવ ! તું જે ખીજ સ્ત્રી પરણ્યો છે, તે ખરેખર ! સાક્ષાત્ અલક્ષ્મી (દરિદ્રતા) જ છે, માટે તેની સાથે મારે રહેવું નહિ બને. એ નિમિત્તે ભક્તિ સહિત મનવાળા તારા ભાવો વિચોગથી દુઃખિત થઇને હું રૂદન કરું છું. ” એમ કહીને તે તત્કાળ અદશ્ય થઈ ગઇ.

હવે સવારે ઉઠીને જોડલામાં તે પોતાનું ઘર જુએ છે, તેડલામાં ધન ધાન્યાદિકથી સર્વત્ર તે ખાલી થયેલું તેના જોવામાં આવ્યું. એટલે એ પામીને તે આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો:—“ જેમ રાત્રે લ-

કમીએ કહ્યું, તેમજ તેણે કહ્યું. આહો ! કુબુદ્ધિવાળો હું બીજી સ્ત્રી
શા માટે પરણ્યો ? કે જેની સાથેના અમર્યાદ વૈરથી લક્ષ્મી મારા ઘર-
માંથી ચાલી ગયું. અથવા તો તેનો ખેદ કરવાથી શું ? લક્ષ્મી જ્યારે
પોતેજ જવાની ઇચ્છાવાળી થાય છે, ત્યારે તે ખરેખર ! આ પ્રમાણે
દેગાદનાં બાનાં બતાવે છે. ” પછી તે દિવસથી દરિદ્રતાથી દુઃખી થ-
ઇને બીજાને ઘેર કામ કરતો શ્રીદેવ જીવનપર્યંત દુઃખી રહ્યો.

જે નગરમાં લક્ષ્મીને લીધે જે બીજાઓને તણ જેવા પણ
નહોતો માનતો, તેજ નગરમાં આહો ! તે કટ્ટથી બીજાને ઘેર કામ કર-
વા લાગ્યો. માટે સ્વભાવથીજ ચપલ એવી લક્ષ્મી અમળા છતાં,
ધીમાન્ પુરૂષ પોતાના કાર્યને માટે પ્રતિગ્રંથ રહિત થઇને તેને અનુસરે
છે. રે ! : કરી પગથી મારતાં લક્ષ્મીએ ગુચિચોદ્રને તણ દીધો અને
તેની પૂજા કરતાં પણ શ્રીદેવને જે તે કારણ બતાવીને મૂકી દીધો.
ઉજ્જ પયનથી પણ તેનું રક્ષણ કરતાં સંચયશીલને પણ તેણીએ તણ
દીધો અને યથાયાચિત દાન દેતાં અને ભોગવતાં ભોગદેવને પણ
છાડી દીધો. માટે ઉછગતા કદ્દોલ જેવી ચપલ લક્ષ્મીને સ્થિર કર-
વાને જગન્માં કોઇ પણ ઉપાય વિઘ્નમાન નથી. જે આપતો નથી અને
ભોગવતો પણ નથી, તે પુરૂષ પોતાની પાસે ધન છતાં પણ સંચય-
શીલના જેવા ગરીબ (દરિદ્ર) છે. આ જગન્માં સંચયશીલના
જેવા ઘણા માણસો છે કે જેમને છગી (ઠગી) ને લક્ષ્મીએ પોતાનું
દાસકર્મ કરાવ્યું છે. પરંતુ ભોગદેવ જેવા પુરૂષો તો માત્ર પાંચ છજ
હશે, કે જેમણે સ્વેચ્છાપૂર્વક તેનો દાન અને ભોગમાં ઉપયોગ કરી
તેને પણ છગી (ઠગી) લીધી હોય છે. લક્ષ્મીને પોતે ભોગદે છે અને
અદાર્થી અન્યને આપે છે તથા આપનારની અનુચોદના કરે છે, તે
પુરૂષ ભોગદેવની જેમ બને લોકમાં મુખ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ઘરમાંથી લ-
ક્ષ્મી પોતે ચાલી જાય તો ભારે પરિતાપ થાય છે; પરંતુ તેને તણ
દીધો હોય તો પુરૂષોને તે અત્યંત મુખને માટે કદ્દપી શકાય છે. વળી
તે વરો ! આધિ, વ્યાધિ, વ્યથા, જન્મ, મરણ અને મરણ રહિત એવું

અવ્યય અને કહેવાણીકારી મોક્ષપદ જે તમે ઇચ્છતા હો, તે સ્વભાવ-
થીજ ચપળ એવી રાજ્યસક્ષીનો કુલરાની જેમ સર્વથા ત્યાગ કરી
સંયમસક્ષીતુજ આરાધન કરો.

॥ इति श्रीतपागच्छाधिराज श्री सौमसुन्दरसूरि पट्टप्रभाकर गच्छ-
नायक परमगुरुश्री मुनिमुन्दरसूरि विनेयवाचनाचार्यसोमम-
ण्डनगणिकृतायां युगादिदेशनायां तृतीय उल्लासः ॥

ચતુર્થ ઉલ્લાસ.

ગણેશો (ગણધરો) એ સેવ્ય, કામદેવના ભેદક, કૈલાશ (સિદ્ધા-
ચલ) ના સ્વામી, વૃષભસાંછનથી લાંછિત અને શાંતિત સુખના કર-
વાવાળા (શંકર) પવિત્ર શ્રી યુગાદિનાથ (મહાદેવ) તમારો સંપત્તિ
માટે થાયો.

હવે અવંતીદેશનો પતિ અને ઋષભદેવ સ્વામીનો અવંતી
નામનો પ્રખ્યાત પુત્ર, આ અવસરે અંજળી જોડીને પ્રભુને પ્રણામ
કરી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“ હે ભગવંત ! જગજ્જંતુના હિત-
કારી એવા તમે સર્વ સંગનો પરિત્યાગ કરી શુદ્ધ સંયમની આરાધના
કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ બતાવી, પરંતુ અહીં તદ્દન અપ્રાપ્ય છતાં
પણ કેટલાક પ્રાણીઓ તો તંડુલમત્સ્યની જેમ અનાદિ ભવના
અભ્યાસથી વિપયોની સ્પૃહા કરે છે, તો પૂર્વપુણ્યના ઉદયથી અય-
ત્ને પ્રાપ્ત થયેલા આ ભોગો (વિપયો) ને અમે એકદમ કેમ સૂકી
શકીએ ? ” પુત્રનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળીને તેમને પ્રતિજ્ઞા-
ધવા માટે ઉદમચંત એવા ભગવંત સુધા સમાન મધુર વાણીથી
તેમની પાસે વિપયોની વિરસતા બતાવતા સતા કહેવા લાગ્યા કે—“હે

વત્સો ! તાત્કાલિકજ મધુર પણ પરિણામે અતિ લાયકર અને કિંપાક-
રૂપ સદૃશ એવા વિષયો મુજ પુરૂષોને ત્યાગવા યોગ્યજ છે. વિષયોમાં
સામાન્ય માણસોજ વ્યામોહ પામે છે, પણ ઉત્તમ પુરૂષો તેમાં મુંઝાતા
નથી. અત્યંત બીજાત્મ એવા સ્વેચ્છમાં મદ્ધિદાઓજ મોહ પામે છે,
પણ લમરાઓ મોહ પામતા નથી, કહ્યું છે કે:-

“ વિષયગણઃ કાપુરૂપં, કરોતિ વશવર્તિનં ન સત્પુરૂપં;
વદનાતિ મશ્કમેવ દિ, લૂતાતન્તુર્ન માતક્ષમ્. ”

“ વિષયગણ નિર્બળ પુરૂષને વશવર્તી બનાવે છે, પણ સત્પુરૂ-
ષને નહિ. ફરોળીયાની જાળ મચ્છરને બાંધી શકે છે પણ માતંગ
(હાથી) ને બાંધી શકતી નથી. ” તુચ્છપણાથી અને ક્ષણિકપણાથી
ઇન્દ્રિય મુખ તે તત્ત્વથી મુખજ નથી. કારણ કે બુધજનોએ અનંત
અને શાશ્વત મુખનેજ હૃદ્ય મુખ માનેલું છે. મુખ બુદ્ધિવાળો બાળક
જેમ અજ્ઞાનથી પોતાની વિદ્યામાં ગજ રમે છે, તેમ મોહાંધ પુરૂષ
જુગુપ્સનીય એવા વિષયરૂપ કાદવમાં રમે છે. (આનંદ માને છે.)
જેમ વતુરો ખાનારાને લોહ પણ મુવજુ લાગે છે, તેમ દુઃખદ વિષયો
પણ મોહાંધ પુરૂષોને મુખકારો લાગે છે. જેનાથી લાંબા વખત પછી
પણ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે અથવા તો જે ક્ષણવારમાં વિનાશ પામે છે
અને જેને અંતે અવશ્ય મૃત્યુ છે, તે મુખ કેમ કહી શકાય ? વિષ-
યથી પણ વિષયોઃ ખરેખર વધી જાય તેમ છે. કારણ કે વિષયી
તો પ્રાણી એકજ વાર મરે છે, પણ વિષયોથી તો અનંતીવાર તે મરણ
પામે છે. જ્યારે એક એક ઇન્દ્રિયના વિષયથી પણ પતંગ આદિ મરણ
પામે છે, તો એટલી ત્રાણ પાંચ ઇન્દ્રિયનું સેવન કરનારા માણસને પંચ-
ત્વ (મરણ) પ્રાપ્ત થાય, એમાં તો આશ્ચર્યજ શું ? તે તો નિશ્ચિનજ
છે. દે વત્સો ! પંચેન્દ્રિયના વિષયોમાં અત્યંત આગ્રહિત ધારણ
કરનારા પુરૂષોને આ લોક અને પરલોકમાં લાયકર દુઃખો પ્રાપ્ત થાય
છે. તે નિષે એક કથા કહું છું તે ઝાંખજો:-

“કુલિંગ દેશમાં મોટા પ્રાસાદની શ્રેણીથી મુશોભિત અને મુ-
વણ, મણિ, રુક્તાઓથી યુક્ત એવું સ્વર્ણપુર નામે નગર હતું. ત્યાં
રાજા અને અમાત્યાદિકને માન્ય, ધનદાન અને દયામાં દક્ષ તથા
દાક્ષિણ્યાદિ ગુણોત્તું સ્થાન એવો સુમંગલ નામે શેઠ હતો. તેને સ્વા-
મી વિગેરેના વિનયમાં તત્પર અને શુદ્ધર્મમાં કૃષણ એવી જયાવલી
નામે પ્રેમપાત્ર પત્ની હતી. તેમને ચોસઠ કળામાં ચતુર અને રૂપ,
સૌભાગ્યાદિ ગુણથી સાક્ષાત્ રતિતુલ્ય એવી સુંદરી નામે પુત્રી થઇ.

એક દિવસે લાખીજનથી પરવરી સતી તે રાજમાર્ગે થઇને જતી
હતી, તેવામાં સુરસુંદર શેઠના સુંદર નામના પુત્રે તેને જોઇ. તે વખતે
તેને જોતાં સુંદર કામદેવના બાણોથી વિધાઈ ગયો અને તન્મય મન-
થી સર્વત્ર તેને જ જોવા લાગ્યો. જનમાં કે વિજનમાં, સ્વપ્નમાં કે જ-
ગતીમાં પણ સ્વદય જળમાં માછલીની જેમ તેને કોઇ પણ જગ્યાએ
શાંતિ ન મળી. તેની આવી અવસ્થા જોઇ તેના મિત્રોથી તેનું વૃત્તાં-
ત જાણીને સુરસુંદર શેઠે પુત્રને માટે સુમંગલશેઠ પાસે તે કન્યાની મા-
ગણી કરી. કુળ, ઘર અને વર વિગેરેની યોગ્યતાનો વિચાર કરીને સુ-
મંગળ શેઠે તે માગણી કબૂલ રાખી એટલે સુંદર સ્વસ્થ થયો.

હવે બહુ સ્વજનથી સેવિત (મોટા પરિવારવાળો) અને કુબેર
સમાન ઋદ્ધિવાળો કુબેર નામનો ખીલે શ્રેષ્ઠીવર્ય ત્યાં રહેતો હતો.
તેણે પણ તેજ દિવસે સુમંગલને ઘર આવીને ગૌરવપૂર્વક પોતાના પુ-
ત્રને માટે જયાવલીની પાસે સુંદરીની માગણી કરી એટલે તેણે એ
માગણી કબૂલ રાખી. પછી લગ્ન દિવસ આવતાં સ્વજનોથી પરવર્યા
સતા એક સાથે વિવાહને માટે સુમંગલાના ઘરદ્વાર આગળ તે બંને
વર આવ્યા. નગરમાં સમાન માનને લાયક, સરખા સ્વજન અને વૈ-
ભવવાળા અને દાનથી દુર્લભિત મહાન્મત્ત હાથીની જેવા નિરંકુશ
તે બંને, બખતર સહિત, આયુધ સહિત અને સ્વસ્વામીભક્ત એવા
પોતપોતાના યોદ્ધાઓ સહિત એક કન્યાની આશાથી પરસ્પર શુદ્ધ કરવા

લાગ્યા. મહાજનમાંના મોટા ગૃહસ્થોએ તેમને યુક્તિથી સમજાવ્યા છતાં અહંકારને લીધે તેઓ યુદ્ધથી પાછા ન હજ્યા. ચારે બાજુ યોદ્ધાઓનું અત્યંત ભયંકર યુદ્ધ મચતાં કિંકર્તવ્યતાથી મૂઢ થયેલો (મુંઝાઈ ગયેલો) મુમંગળ શેઠ, તે વખતે મોટું ભોટલું લઈને સ્વજનો સહિત રાજા પાસે જઈ ભોટલું ધરી, પોતાના વૃત્તાંત કથનપૂર્વક તેણે રાજાને વિજ્ઞાપિ કરી કે—“ હું દેવ ! આપ લગ્નમંડપમાં મારે ઘેર પગલાં કરો, કે જેથી તે બંનેના કળહૂનો ઉચ્છેદ થાય. બીજી કોઈ રીતે શાંતિ થાય તેમ નથી. ” પ્રજાપર વત્સલભાવ હોવાથી તેનું કથન સ્વીકારીને રાજા તરતજ મંડપમાં આવી એક સારા પલંગપર બેઠો. એટલે મુમંગળ શેઠ રાજાના પગમાં પાડી પોતાની પુત્રીને દેખાડીને સતો મંત્રી સામંતોની સમક્ષ આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપે કરવા લાગ્યો કે—“ હું વિશ્વો ! સ્વેચ્છાથી આ બંને વરમાંથી કોઈ પણ વરને આ કન્યા આપો. કારણ કે આદેશને જોવાતિ હોતી નથી, અર્થાત્ હુકમમાં વિચાર કરવાપણું હોતું નથી. આપની આજ્ઞા સર્વને પ્રમાણ છે. ” શેઠની આ પ્રમાણેની વિજ્ઞાપિ સાંભળ્યા છતાં લાવણ્ય અને સૌભાગ્યથી મુરાંગનાને પણ પાછી હઠાવે એવી તે મુંઢરી કન્યાને જોઈને રાજાએ સ્મરજાદથી પીડિત થઈ તેને પરણવાની ઈચ્છાથી આ પ્રમાણે મૃપા જવાબ આપ્યો કે—“ અત્યારે અકસ્માત મને અતિવિયમ એવી માથાની પીડા થઈ છે, તેની વ્યથાથી બચાકુળ એવો હું ઉભય અસ્તને પણ બરાબ જાણી શકતો નથી, તો યુક્તાયુક્તમાં વિમૂઢ એવો હું અત્યારે આનો ધનસાફ કરીને બેમાંથી એકને કન્યા રીતે આપી શકું ? મારે હું એણિ ! અત્યારે લગ્ન બંધ રાખો અને બંને વરને વિસર્જન કરો (રજા આપો). પછી વિચાર કરીને જે ચોચ્ય હશે તે હું પોતે કહીશ. ” આ પ્રમાણે કહેવાથી લગ્ન બંધ રહ્યા, પરવાળા પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા અને રાજા પોતાના આવાસમાં આવ્યો; પણ તન્મયચિત્ત હોવાથી તે મુંઢરીનેજ સર્વત્ર જોવા લાગ્યો. મુંઢરીનું સ્મરન કરતાં રાજા ધ્યાનરૂપ કોણમાં પ્રાપ્ત થયેલા

ચાગીની જેમ નિશ્ચય આત્માવાળો, અન્ય વ્યાપારથી મુક્ત અને શૂન્ય સનવાળો થઈ ગયો, અને જેમ ઓઢારી આવતી હોય તે વખતે સાઈં લોજન પણ પ્રિય ન લાગે, તેમ તે મુંદરી દૃશ્યમાં આવતાં રાજાને બીજી એક પણ પ્રિયા રૂચી નહિ. હું ધારું છું કે, દેવતાઓમાં સાચા પરચાવાળો દેવ તો એક સ્મર (કામદેવ) જ છે, કે જે પોતે અનંગ (અંગ રહિત) છતાં સકલ (કંઠા સાંહત) રાજાને પણ જેણે ચિકલ (વ્યાકુળ) કરી નાખ્યો છે. કહ્યું છે કે:—

“વિકલયતિ કલાકુશલં, દસતિ શુચિં પણ્ડિતં વિદમ્વયતિ;
અધરયતિ ધીરપુરુષં, ક્ષણેન સકરધ્વજો દેવ:.”

“મરુત્વજ દેવ, કલાકુશલ માણસને ચિકલ (લાન રહિત) બનાવી દે છે, પવિત્રતાને હસી કહાડે છે, પણ્ડિત પુરુષને વિહંબના પમાડે છે અને ધીર પુરુષને ક્ષણવારમાં નીચા પાડે છે.”

હવે સેવાને માટે આવેલા મંત્રીએ રાજાને તેવી સ્થિતિમાં જોઈને પૂછ્યું કે—“હે સ્વામિન! આજે તમ આમણુદ્દસણા કેમ દેખાઓ છો?” એણે રાજાએ કહ્યું કે—“હે મહામાત્ય! કામદેવના આજીવથી પીડાયેલા એવા મને તે શ્રેષ્ઠીકન્યાનું સંરણ છે અથવા તો મરણનું સંરણ છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને પ્રધાન વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ચિંતા, સંગમેષ્ટા, નિઃશ્વાસ, જ્વર, અંગમાં દાહ, અત્તપર અરૂચિ, સૂચ્છા, ઉન્માદ, પ્રાણસંહાર અને મ-ણુ-કાચીઓની આ દશ અવસ્થાઓ હોય છે. માટે પ્રયત્ન રાજાને શુદ્ધિથી આશ્વાસન આપીને પછી હું સુમંગળ શોધવાએ જાઉં. કારણ કે પાણી ગયા પછી સેતુમાંથી નિરર્થક છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે રાજાને કહ્યું:—“હે રાજા! આ કાર્ય તો આપણા હાથમાંજ છે. કારણ કે આ સુમંગળ શોધ આપણી આજ્ઞાને વશવર્તી છે. હું તેને ઘેર જઈને સુમંગળને એવી રીતે મીઠાં વચનાથી સમજાવીશ, કે જેથી હે સ્વામિન!

તે ખુશી થઇને પિતાની કન્યા તમને આપશે. ” આ પ્રકારનાં વા-
ક્યોથી રાજા સ્વસ્થ થઇને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે બુદ્ધિના સાગર !
તું મંત્રી છતાં મને શું દુઃપ્રાપ્ય છે ? ”

પછી સુમતિ મંત્રી સ્વામીના કામમાં ઉત્સુક થઇ સુમંગળ શે-
ઠને ઘેર ગયો. શેઠ તેનો અભ્યુત્થાનાદિવડે સત્કાર કર્યો. એટલે અ-
માત્ય કહેવા લાગ્યો:—“ હે શ્રેષ્ઠ ! પરિણામે હિતકારી એવું માફ
કથન સાંભળો. રાજાએ જ્યારથી મોહનવેલી સમાન તમારી પુત્રીને
જોઈ છે, ત્યારથી તે હૃદયમાં તેનું જ સ્મરણ કરતો, રાગરૂપ સર્પના
વિવાદેગથી બીજી બધી ક્રિયાઓ ભૂલી ગયો છે. માટે હે શેઠ ! તેને
તમારી પુત્રીરૂપ ઔષધી જે કોઈ રીતે તમે નાહી આપો તો સ્મરના
બ્યાધિથી રાજા અવશ્ય મરણ પામશે, અને તેનું મરણ થતાં આ
સ્વામી રહિત થયેલી પ્રજા નાશ પામશે. માટે હે શેઠ ! આ બાબ-
તનો હૃદયમાં વિચાર કરીને જે યોગ્ય લાગે તે કરો. ” મંત્રાનાં આવાં
વચનો માંભળીને શેઠ બોલ્યા કે—“મારા પ્રાણ પણ રાજાને આધીન છે,
તો પછી પુત્રાની તે શી વાત ? માટે રાજા એને ખુશીથી પરણે. ”
આ પ્રમાણે તે વહિકે પ્રધાનને કહ્યું, એટલે મંત્રીએ રાજા પાસે જઈને
કાર્યસિદ્ધિ જણાવી. પછી તરતજ ગાંધર્વ વિવાહથી રાજા તેને પર-
ણ્યો. અને તેના રૂપ, લાવણ્ય અને સૌંદર્યથી પ્રસન્ન મનવાળા રા-
જાએ તે સુંદરીનેજ સકળ અંતઃપુરની અધિકારિણી બનાવી.

હવે મહા તેજસ્વી રાજાએ જ્યારે તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું
ત્યારે કુમેર શેઠના પુત્રે તેની આશા મૂકી દીધી. પરંતુ સ્મરોંધ સું-
દર તો રાજાને તે પર બી છતાં શેષનાગના આધારે રહેલ દુઃપ્રાપ્ય
મહિની જેમ તેને ઇચ્છનોજ રહ્યો. રાગરૂપ અવધારના પાણથી આં-
તર લોચન જેના ઠંકાઇ ગયા છે એવો તે પોતાનું લાવી અશુભ
લેઇ નજ શક્યો. કહ્યું છે કે:—

“નહી પડ્યતિ જાલન્યઃ, કામાન્યો નૈવ પડ્યતિ;
ન પડ્યતિ મદોન્મત્તો, દોષમયો ન પડ્યતિ.”

“ન પડ્યતિ દિવા મૂકઃ, કાલો નક્તં ન પડ્યતિ;
કામાન્યઃ કોપિ પાપીયાન, દિવા નક્તં ન પડ્યતિ.”

“જાલન્ય (જાન્યાં) લેઈ શકતો નથી, કામાંય તો લેઈજ શકતો નથી, મદોન્મત્ત લેઈ શકતો નથી અને અર્થો દોષને લેઈ શકતો નથી.” “દિવસે મૂક લેઈ શકતું નથી, રાત્રે કાલ (કામરો) લેઈ શકતો નથી અને કામાંય તો એવો પાપી છે કે જે રાત્રે કે દિવસે લેઈ શકતો નથી.” આ પ્રમાણે દોષવાદી સમજેને વશ છે આત્મા જેનો એવો તે સુંદર અન્ય સર્વ ક્રિયાઓને છોડી દઈને સર્વદા સુંદરીના સંગમના ઉપાયનીજ વિચારણા કરવા લાગ્યો.

હવે એક દિવસે સુંદરીની દારી તેને જોડાંતમાં મળી, એટલે પોતાના સ્વાર્થને માટે તેણે વસ્ત્ર, અડધાર અને તાંબૂળવડે તેને બાહુજ સંતુષ્ટ કરી, તેથી સુંદરી પાસે જઈને તેણે સુંદરનું એવી રીતે વર્ણન કર્યું કે જેથી તે તેના પર આત્યંત અનુસાસવાળી થઈ ગઈ અને તે પોતાની દારીને કહેવા લાગી કે—“જે સુંદર સખી વેષે (સૌ વેષે) કોઈ રીતે આવે તો દરરોજ તેને આહી લઈ આવ.” પછી સખીએ રાત્રને કહ્યું કે—“હું દેવ ! સુદયા નામે મારી સખી છે, તે જે આપની આજ્ઞા હોય તો ‘ક’સુષીઓની અટકાયત વિના તે મારી પાસે હમેશા આહી અંતઃપુરમાં આવે.” રાત્રએ હા કહી, એટલે દારીની સાથે સુંદર સખી વેષે સુંદરીના આવાસમાં દરરોજ આવવા લાગ્યો. અને સ્વેચ્છાપૂર્વક સુંદરીની સાથે દરરોજ ફીડ કરતાં એક ક્ષણની માફક સુંદરને ઘણા દિવસો અતીત થયા.

એક દિવસે સુંદરીએ તેને કહ્યું કે—“મારે માટે યમના ઘર જોવા આ રાજમહેલમાં તું હમેશા આવે છે, તો મારા દેહમાં તેં શું એવી અધિકતા જોઈ છે? વળી અત્યંત વિષયમાં આસક્ત થઈને અહીં સંકટમાં આવતાં બિસાડો જેમ દૂધ જીએ પણ લાકડી ન જીએ, તેની માફક તું સંકટ જોતો નથી.” આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી જરા હસીને સુંદર કહેવા લાગ્યો કે—“હે સુંદરી! સાંભળ-ગુણની અધિકતા વિના યમના મુખમાં કેઈ પ્રવેશ કરે? જો સુવૃત્ત અને અમૃતને-ઝરનાર એવું શરદ્ગુણનું ચંદ્રમંડળ પણ જો અકલંક થઈ જાય તો જ તારા મુખની તુલનાને લાયક થાય, અર્થાત્ નિષ્કલંક ચંદ્ર જેવું તો તારું મુખ છે. કાન પર્યંત વિશાસ અને જેમાં બે કૃષ્ણ તારા (કીડી) શોભાયમાન છે, એવા તારા નેત્રો કે જેમાં અંદર ભ્રમર છૂપાઈ રહેલ હોય એવા બે કમળો હોય તેવા અને લાગે છે, જેમાં જાત્ય ચંદન, કર્પૂર અને કરતૂરીની સાર મુગાંધ છે, એવો તારો ધ્યાનવાયુ તે હે મુણ્ડ! અદ્ય પુણ્યવાળા કદિ પણ મેળવી શકતા નથી. મુધા (અમૃત) ખરેખર પાતાકુંડમાં છે, એવી કવિઓની રીઠી છે (એમ કવિઓનું કહેવું છે) પરંતુ વસ્તુતઃ તે મુધા તે તારી જીભના અથલાગ ઉપર અને તારા અધર (હોઠ) પર છે, એમ હું માનું છું. માળા અને આકાશના વૃક્ષ વિગેરેમાં કોમળ અને મનોહર સ્પર્શ છે પણ તે તારા શરીરસ્પર્શની તુલનાને શતાંશિ પણ પામી શકે તેમ નથી. વંચારે શું કહું! પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું તારું મુખ છે, ત્રસ્ત મૃગજાના નેત્ર જેવાં તારાં નેત્ર છે, ગજના જેવી તારી ગતિ છે, બાળ હસ્તિના કરે (સુંઠ) જેવા તારા ઉર (સાંધળ) છે, પ્રવાહિતા જેવા રક્ત તારા ઓઘ છે, ગજકુંભના જેવા ઉત્તત તારા સ્તન ॥ અને સર્વ અવયવોમાં રહેલા સૌંદર્યના અમંગ સૌભાગ્યથી શોભાયમાન એવી હે વલ્લભે! બધી કામિનીઓમાં તું જ શુંગાર-સની સરિતા છે.” આ પ્રમાણેનાં સુંદરનાં વચનો સાંભળી પુનઃ સ્મિતમુખી સુંદરી તેને કહેવા લાગી—“હે સુંદર! સાંભળ-તું કહે

છે તે બધી વાત ઠીક પણ પોતાનું પરિણામે હિત તું ઝેડી શકતો નથી, તે સાફ ન કહેવાય. પરંતી આપત્તિમાં (થી) સતોપ પામનારા કુદૃષ્ટિ દુર્જનો અનેક હોય છે. બીજાઓપર સદસદૃષ્ટાપનો આરોપ કરવો, એજ તેમની એક પ્રકારની કીડા હોય છે. કદાચ તું અહીં આવે છે તે વાત દુર્જનના યુબથી રાજના જાણવામાં આવે, તો એ કોધાંધ થઈ તને ઘણું વિડંબના પમાડે. માટે હું સુંદર ! આ કાર્ય ભવિષ્યમાં તને લાભવાયક નહિ થાય. દરેક ખિલમાં હાથ નાખે તેને કુશળ ક્યાંથી હોય ?” આ સાંભળી સુંદર કહેવા લાગ્યો:-
 “હું સુભુ ! રાજ તો મને મારશે કે નહિ મારે પણ તારો વિચાર થતાં આ મારા પ્રાણ તો અત્યારેજ ચાલ્યા જાય તેમ છે. માટે હું કાંતે ! તું ખેદ ન પામ. જે થવાનું હશે તે થશે, પણ આપણે સંયોગ વાચજીવ નિશ્ચળ રહો.”

આવા પ્રકારની સુંદર અને સુંદરીની ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિનો વિસ્તાર બધો ભીંતને આંતરે રહીને રાજાએ પોતેજ સાંભળી લીધો. પછી મનમાં અતિશય કોધ લાવીને રાજા આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે-“અહો ! ગહન સ્ત્રીચરિત્રને ચતુર પુરુષો પણ જાણી શકતા નથી. કહું છે કે:-

“પ્રાપ્તું પારમપારસ્ય, પારાવારસ્ય પાર્યતે;
 સ્ત્રીणां પ્રકૃતિવક્રાणां, દુશ્ચરિત્રસ્ય નો પુનઃ”

‘અપાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય છે, પણ સ્વભાવથીજ વક્ર એવી સ્ત્રીઓના ચરિત્રનો પાર પામી શકાતો નથી.’ કુદીન અને શીલવર્તી અન્ય રાણીઓની અવગણના કરીને જેને મેં પરરાણી બનાવી, અહો ! તેનું આવું ચરિત્ર ? પરંતુ એનાપર આચક્ત થઈને જે પુરૂષ અહીં સખીના અિપથી હંમેશા આવે છે, તેજ પુરૂષને પ્રથમ તો સભામાં પ્રગટ કરીને શિક્ષા કરવી.” આ પ્રમાણે વિચારીને કોધથી હૃદયમાં બળતાં છતાં બહુરથી આકાર ગોપવીને રાજા

સભામાં આવીને બેઠા. હવે કપડાંથી સ્ત્રીવેશ ધારણ કરનાર મુંદર
જ્યારે રાજદ્વારમાંથી બહાર નીકળે ત્યારે ત્યાં સજના સંકેતથી
વિદૂષકે તેનું નિશ્ચિનું વગ્ન જોયું હતું, અને તે સ્થિતિએ રાજસભા-
માં લઈ ગયો એટલે આ પુરૂષ છે એમ બધા સજાસંદાના જાણવામાં
આવ્યું. તેથી તરતજ તેને અન્યાયી સમજીને રાજપુરોએ બાંધી
હીધો. પછી રાજાએ તેના નાક અને કાન છેદાવીને તથા જીભ અને
લોચન ખેંચાવીને તથા ચામડી ઉતારાવીને તેના સર્વ અંગે કાર ચો-
ળાવ્યું. પછી જેના શરીરે મચીનું વિલેપન કર્યું છે, અરતા રૂધિરથી
જેનું શરીર પંકિત થયેલું છે અને જેને માથે પાંદડાંનું છત્ર ધરવામાં
આવેલ છે એવા તેને કાન વિનાના ગદિયાપર બેસાડીને ખજાજનો
જેને હુરથી લેઈ રહ્યા છે, સજાનો જેને ખેંચી લેઈ રહ્યા છે
અને બાળકો જેને કોણાહસ તથા કૌતુકપૂર્વક લેઈ રહ્યા છે તેવી
સ્થિતિએ કાહસ તથા કિંકિભાદિ વાદ્યો વગાડતાં વગાડતાં આખા
નગરના સર્વ મોટે રસ્તે ફેરવીને નગર બહાર લઈ ગયા, અને રાજ-
ની આજ્ઞાથી શુગ્રી ઉપર ચઢાવવામાં આવ્યો. આવી રીતે ઉગ્ર પાપક-
ર્મથી અર્ધી પાત્ર વિહવાના સહન કરવી પડે છે. પછી શૈલધ્યાનવડે
તે મુંદર મરણ પામીને સાતમી નરકે ગયો અને તેની સાગરોપમ-
ના આયુષ્યવાળો અત્યંત દુઃખી નારડી થયો.

હવે રાજાએ મુંદરી પર રોષ લાવીને તેના શ્રવણ અને નાસિ-
કા છેદીને તેને અંતઃપરની બહાર કહાડી મૂકી, એટલે તે ભારે દુઃખ
પામી સતી પિતાને ઘેર ગઈ. ઘેર આવેલી મુંદરીની તેવી હાલત
લેખને તેના માઆપ બહુ દુઃખિત થયા અને અત્યંત વિસાપ કરવા
લાગ્યા. પ્રધાન, એછી અને રાજાની પ્રથમ પ્રાર્થનીય થઈને હે વત્સે!
અત્યારે તું આવું મોટું દુઃખ કેમ પામી? પ્રથમ તું સરસ ઈશુજતા-
ની જેવી રાજાને ઈષ્ટ હતી અને અત્યારે વિપવહિની જેવી એકા-
એક અનિષ્ટ કેમ થઈ પડી? પૂર્વે જે મુતાને વસ્ત્રાભુષણવડે વિભૂષિત
લેઈ હતી, તેને અત્યારે આવી રીતે કદર્થિત લેતાં છતાં જે માઆપ-

તું હૃદય તરતજ કુટી ન ગયું, તે હૃદય ખરેખર વજીથી ઘડાયલું જ હોય એમ લાગે છે. પુત્રી દુઃશીલ હોય, સપત્નીવાળી હોય, ભર્તાને અભિમત ન હોય અથવા નિરપત્ય (પુત્ર વિનાની) હોય તો તે માઆપને દુઃખ દેનારીજ થાય છે. પરમંદિરનાજ મંડનભૂત, કલંકના સ્થાનરૂપ અને પિતાના ધનને હરનારી એવી પુત્રી જેમને નથી, તેઓજ આ જગતમાં સુખી છે. ઇંદ્રિયોની અપલતાથી આ સુંદરીએ કદાચિત કાંઈ અકૃત્ય કર્યું, તોપણ હે પ્રજાપાળ! તમને આનાપર આપું કરવું ઉચિત નહોતું. કહું છું કે:—

“અપરાધશતં સાધુઃ, સહેદેકોપકારતઃ;

શતં ચોપકૃતીર્નાંચો, નાશયેદેકદુષ્કૃતાત્.”

“સત્પુરૂષ એક ઉપકારથી સો અપરાધો સહન કરે છે અને નીચ પુરૂષ સો ઉપકારોનો એક દુષ્કૃત (અપરાધ) થી નાશ કરે છે.” અપરાધી માણસપર પણ ઉત્તમ પુરૂષો ખરેખર ક્રોધ રહિત હોય છે, મધ્યમ પુરૂષો મધ્યમ ક્રોધ કરે છે અને અધમ પુરૂષો મહાક્રોધ કરે છે. પૂર્વે સમરાંગણમાં તમારા જે હાથ દડાઓની જેમ મદોનમત હાથીઓના કુંભસ્થલથી ક્રોડ કરતા હતા, હે વીર! તે હાથ આજે આ અખલાજનપર કેમ ચાલી શક્યા?”

આ પ્રમાણે વિલાપ કરીને અને પુત્રીને ગળે વળગીને તેના માઆપ એવી રીતે રોયા કે જેથી પાસેના બધા માણસોની આંખમાં પણ આંસુ આવી ગયા. પછી આહાર પાણીનો ત્યાગ કરીને વિષાદથી મનમાં વ્યાકુલ થતી દુઃખના ભારથી દબાઈને સુંદરી પોતાના પિતાને સગદગદ કહેવા લાગી કે—“વિસ્તાર પામતી યશરૂપ જ્યોત્સ્નાથી જેમણે ભૂતલને વિશદ (ઉજવળ) કરેલ છે, એવા તમને હું તાત! મૃગ જેમ શશીને કલંકિત કરે તેમ મેં કલંકિત કર્યા છે. દુષ્કર્મના પરિતાપરૂપ અગ્નિવડે જેનું મન જવલત (બળતું) છે એવી જે હું તેનો હું સર્વદા અપત્યવત્સલ માતાપિતા! તમે બધો અપરાધ ક્ષમા

કરો. (તમે ક્ષમવા ચોગ્ય છે). હે અંબ! તમારી પુત્રી અને રાજાની પટરાણી થકને હું આવી લધુના પામી, તેથી મારું મન બહુ દૂભાય છે. મારા આ પ્રાણ હવે પાંચ દિવસના પરોણા છે, તેમાં મારે કશો પ્રતિજ્ઞ નથી; પરંતુ આ સકલકં મરણ મને વધારે દૂભવે છે. જ્યારે ઇન્દ્રિયરૂપ તરુરોએ મારું નિર્મળ શીલરૂપ ધન હુંડી લીધું, ત્યારથીજ વસ્તુતઃ તો હું મરણ પામેલીજ છું. હવે જો માન્યું મળતું હોય તો લયોભય વત્સલ એવા તમે મારા માળાપ થાઓ; અને આવા પ્રકારનું દુઃખ પ્રાપ્ત ન થાઓ, એમ હું ઇચ્છું છું (પ્રાર્થુ છું.)”

આ પ્રમાણે કહ્યા પછી સ્વયમેવ યાસનો નિરોધ કરીને મુંઢરી મરણ પામી નરકમાં નારકી થઇ અને અનેક પ્રકારની દુઃસહ વેદનાઓ પામી. આ પ્રમાણે મુંઢર અને મુંઢરીને અત્યંત વિપદાસક્તિથી આ લોક અને પરલોકમાં ઘણું દુઃખવેદના પ્રાપ્ત થઇ. તેથી વિપયોના આદ્ય લીધજી દુઃખવિપાક જાણીને હે સૌભાગ્ય! વિપની માફક વિપયની આશા દૂરથીજ ત્યજી દો. એ વિપયો મુખ્ય તો પ્રમદાને અનુસરીને રહેલા છે અને તે પ્રમદાઓ પ્રાયઃ અતિચંચળ હોય છે. મારે એ વિપયોને પણ જ્યંતસેન રાજાની માફક મુગ્ધપુરૂષે તજી દેવા લેખ્યે. તેનું દર્શાવ આ પ્રમાણે:—

“શર્વ સંપત્તિની શાળારૂપ વિશાલા નામની મહાપુરીમાં, પ્રખળ સામંતોને એવનીય, પોતાના પરક્રમથી સત્કીર્તિ મેળવનાર, બહોતેર કળાઓમાં દક્ષ, દુષ્ટ દુર્જનોને હમાવનાર અને વિદ્વાન લોકોનું મન રંજન કરનાર જ્યંતસેન નામનો રાજા હતો. એક દિવસે નાના પ્રકારની કળાઓમાં કુશળ અને પોતાને ઘણો માનનાર એવો તે રાજા સમામાં બેસી સભાસભાને અડધાર સહિત કહેવા લાગ્યો:— “અહો! સભાસભા! કહેા: કળા, વિદ્યા અને વિજ્ઞાન-એવું કોઇ અદ્ભુત છે કે જે હું જાણતો ન હોઉં?” રાજાનો આવો પ્રશ્ન સાંભળી રાજાના મનને અનુસરનારા પ્રિયચાલી જધા બોલ્યા કે:—“હે નરાધીશ! સાક્ષાત્ સરસ્વતી તુલ્ય તમે જધું જાણો છો.” તે વખતે એક

વૃદ્ધ અમાત્ય વિચારવા લાગ્યો—“અહો આ રાજાની કેટલી બધી મૂખર્ધિ છે, કે જે ગર્વથી પોતે પોતાની કુશળતાને વખાણે છે, ગર્વથી દુલભ ગયેલા આ રાજાની આગળ જે સીકું ખોલનારા છે, તે ખરે-ખર! બળતા દાવાનળને વાયુના મેદાપ સદૃશ છે. પ્રિયવાદી મંત્રી વખણાતો નથી; તેથી કંઠુ પણ પરિણામે હિતકારી એવું કંઈ પણ હું આ રાજાને કહું. કહું છે કે:—

“વૈત્રો ગુરુશ્ચ મન્ત્રી ચ, યસ્ય રાજ્ઞઃ પ્રિયંવદાઃ;

શરીરધર્મકોશેભ્યઃ, ક્ષિપ્રં સ પરિહીયતે.”

“જે રાજાના વૈદ્ય, ગુરુ અને મંત્રી સીકું ખોલનારા હોય, તે રાજાનાં શરીર, ધર્મ અને ભંડાર તરત ક્ષીણ થાય છે.” આ પ્રમાણે હૃદયમાં વિચારીને રાજાનો હિતાન્વેષી એવો તે મંત્રી તેનો ગર્વ ભાંગવા માટે અથવા તો તેના દિલમાં સંવેગ રંગ લાવવા માટે આ પ્રમાણે બોલ્યો:—“હે ધર્મશાસ્ત્ર અને કલાશાસ્ત્રમાં કુશળ! હે ધન્ય! હે લક્ષ્મીના નિધિ! અત્યંત દુર્બોધ એવા સ્ત્રીચરિત્ર સિવાય બીજું બધું હે મહીપતે! તમે જાણો છો. જે પુરૂષ પળીથી સમુદ્રના પાણી-તું પ્રમાણ કરવાને સમર્થ હોય તે પણ ગહન એવા સ્ત્રીચરિત્રને સમ્યગ્ રીતે જાણતો નથી.” કહું છે કે:—

“ઉપલનિકપં સુવર્ણં, પુરુષા વ્યવહારનિકપણા જ્ઞેયાઃ;

ધૂર્નિકવા ગોટ્પમાઃ, સ્ત્રીણાં તુ ન વિદ્યતે નિકપઃ.”

“સુવર્ણની કસોટી ઉપલ (પથર) છે, પુરૂષોની કસોટી વ્યવહાર છે અને ગાય બગદોની કસોટી ઘોંસરી છે, પણ સ્ત્રીઓની કોઈ જાતની કસોટી જ નથી.” મંત્રીનાં આવાં વચનથી પોતાની ઉક્તિને આઘાત થયેલો જાણી લાજિજત થઈને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“દુર્બોધ એવા સ્ત્રીચરિત્રને પણ હું જોઈશ અને જન્મતાંજ એક કન્યાને ભોંયરામાં રાખીને તે લક્ષણોથી દુઃશીલ હશે છતાં તેને સુશીલ

બનાવીશ.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોતાના સામંતોને કહેવા લાગ્યો:—“તમારે જે કન્યા ધાય, તેને જન્મતાંજ અહીં મારો સમક્ષ લાવી મને બતાવવી.”

એક દિવસે યવન નામના સામંતે તરતની જન્મેલી પોતાની બાળકી લાવીને રાજાને બતાવી, એટલે રાજાએ શાસ્ત્રવેતાઓને તેનું રૂપ બતાવ્યું. શાસ્ત્રવેતાઓએ એના જન્મ, લક્ષ અને અંગના લક્ષ-લેખથી વ્યભિચારિણી થશે એમ સમજીને રાજાને કહ્યું કે—“હે રાજા! આ બાલિકા લવિષ્યમાં ક્રમે ક્રમે ત્રણ સત્તારોનો ત્યાગ કરી પદ્દેશમાં જીવનપર્યંત વેશ્યા થશે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તેનું બોલણું મિથ્યા કરવાને માટે અને તે બાલિકાને પતિવ્રતા રાખવાને માટે તેજ વખતે પરણીને રાજાએ તેને ભોંયરામાં રાખી.

હવે રાજાના હુકમથી ત્યા ભોંયરામાં રહીને ધાવ તેનું પોપણ કરવા લાગી. અને અનુક્રમે તે મન્મથના કીડાવન સદૃશ યૌવનને પામી. પછી રાજાએ તે ધાત્રીને ભોંયરામાંથી બહાર કહાડીને તે નવ-યુવતિને રાત્રે રાત્રે: વિજ્ઞાનૈશ્વિત્યમાં કુશળ બનાવી. યૌવનથી પ્રગટ થતાં લાવણ્ય, રૂપ અને સૌભાગ્યથી સૌભાગ્યમાન એવી તેને રાજા દરરોજ પ્રેમથી રેખાડવા લાગ્યો. અર્થાત્ તેની સાથે કામકીડા કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે તે યુવતિએ રાજાને પ્રશ્ન કર્યો કે:—“હે રાજા! આ પૃથ્વીપીઠ કેટલી (કેટલા પ્રમાણની) છે? મારી માતા ક્યાં ગઇ? અને તમે અહીં આવીને આમ ક્યાં જાઓ છો?” એટલે રાજાએ ધર્મતાથી હૃદય કંદિપત જવાબ આપ્યો કે—“હે પ્રિયે! આ ભૂપીઠ આટલીજ છે, તારી જનેતા મરણ પામી છે અને હું દેવની જેમ રવેચ્છાથી સર્વત્ર અરખલિત રીતે જાઉં આણું છું. અત્યારે આ ભૂપીઠપર આપણે બંને સ્ત્રી પુરુષ જીએ.” આ પ્રમાણે સાંભળીને જેણે આખ્ય દેશ લેયો નથી અને જે જન્મથીજ ભોંયરામાં રહી છે, એવી તેણીએ કુવાના દેહકાની જેન તે બહુ સત્ય માની લીધું.

પાતાલગૃહમાં વસવાથી રાજાએ તેનું પાતાલસુંદરી નામ રાખ્યું. તે બીજા પુરુષનું નામ પણ ન જાણતી હોવાથી શુદ્ધ શીલ-વતી થઇને રહી હતી. કિંતુ રાજા સર્વ અંતઃપુરનો ત્યાગ કરીને અને રાજકાર્યમાં પણ મંદ આદરવાળો થઇને તેના રૂપાદિથી મોહ પામ્યો. સતો નિરંતર તેને વિષેજ આસક્ત થઈ ગયો હતો અને વધારે વખત તેની પાસેજ વ્યતીત કરતો હતો.

હવે એક દિવસે ત્યાં રૂપમાં અનંગદેવ (કામદેવ) જોવો અને મોટી ઋદ્ધિવાળો અનંગદેવ નામનો કોઇ ચતુર સાર્થવાહ આવ્યો. કિંમતી મુક્તામણિના હાર વિગેરેનું ભેટણું ધરવા વડે અનેક રાજાઓનું મન રંજન કરનાર એવો તે દેવની જેમ આ રાજાને પણ ભેટણું ધરીને નમ્યો. રાજાએ પણ પ્રસન્ન મુખ કરી તેની જકાત (દાણ) માફ કરી અને તેને અભિનંદન આપીને ગુણવંતને પ્રિય એવા રાજાએ “સભામાં તારે હુમેશાં આવવું” એ રીતે તેને કહ્યું. રાજાની મહેરબાની મેળવીને સાર્થેશ મનમાં મુદિત થઇ ભાડે લીધેલ મોટા ઘરમાં પોતાના પરિવાર સાથે રહ્યો. અને બીજા દેશોથી લાવેલ મહા કિંમતી ચારે પ્રકારના ઈંકરિયાણાથી શુદ્ધ આપાર કરતાં તેણે ખહુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. જેણે ઘણા સ્થાન જોયા છે એવો, અન્યનું મન પારખવામાં કુશળ અને વાર્તા કરવામાં વિચક્ષણ એવો તે યથા અવસરે રાજા પાસે આવીને તેનું મન પણ રંજન કરવા લાગ્યો.

હવે રાજા પાતાલસુંદરીના રૂપાદિકમાં અત્યંત વ્યાકુળ થયેલો હોવાથી સચિવાદિકની અનુવૃત્તિ માટેજ મન વિતા સભામાં આવતો હતો, અને ઉત્સુકતાથી સચિવાદિએ કહેલ રાજ્યકાર્યોનો વિચાર કરવા માટે ક્ષણવાર બેસીને પુનઃ તરતજ ચાલ્યો જતો હતો. તેના ઇંગિતાકારથી તેને વિમનસ્ક (મન રહિત) જાણીને તેનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી કૌતુકી સાર્થવાહ એકદા રાજાને આમર ઢોળવાવાળી

કામપતાકા નામની વેશ્યાને ધનાદિ આપવા વડે સંતુષ્ટ કરીને એકાં-
તમાં આ પ્રમાણે પૂછ્યું કે—“ હે ભદ્રે ! આ રાજાને વ્યસન તો કંઈ
પણ જોવામાં આવતું નથી; છતાં સભામાં અસુરો (મોડા) આવે છે
અને તરતજ ઉડીને પાછો ચાલ્યો જાય છે તેણે શું કરણ છે ? અહીં
જે કારણ હોય તે જિજ્ઞાસુ એવા મને તું કહે. ” તે સાંભળી વેશ્યા-
એ કહ્યું—“ હે સાર્થવાહ ! એ તો હું પણ સમ્યક્ રીતે જાણતી નથી.
પરંતુ અંતઃપુરમાં હમણા એ િ વાર્તા ચાલે છે, કે જન્મથી ભોંય-
રામાં રાખેલી કોઈ સુંદરી સાથે તે કોડા કરા જાય છે. ” આટલું
સાંભળવા માત્રથીજ તે સાર્થેશ કામ વિહ્વળ બની ગયો. અને યૌ-
વન તથા દ્રવ્યના ઉન્માદથી તે આ પ્રમાણે ચિંતમાં ચિંતવવા લાગ્યો
કે—“ અહો ! લાવણ્યાદિ ગુણોથી જે પ્રમદ સભામાં બેઠેલા રાજાના
હૃદયમાં પણ સ્ફુરે રહે છે, તે કેવી હશે ? માટે ખરેખર ! જ્યાંસુધી
આ નેત્રોથી તે પાતાલસુંદરીને હું ન જોઉં, ત્યાંસુધી મારું ધન, યૌ-
વન અને જીવિત બધું નિષ્ફળ છે. ” આ પ્રમાણે તે અંતરમાં મનમથ-
વડે તમ થયેલો હતો. છતાં બહારથી આકાર ગોપવીને ધૂતપણે અ-
વજાથી હસતો હસતો ગણિકાને કહેવા લાગ્યો કે—“ જેણે બાંધ્યવયથી
બીજા માણસને જોયા નથી અને જે બિચારી ભોંયરામાંજ પડી રહી
છે, તે કામિની વિજ્ઞાસૌચિત્યમાં (કામભોગની યોગ્યતામાં) કુશળ
ક્યાંથી થવાની હતી ? ” આ પ્રમાણે કહીને તેને વિરાજન કરી.

હવે તે સુંદરીને જોવાને માટે પ્રથમ તે ભોંયર ક્યાં છે તે જાણ-
વાની ઇચ્છાથી અનંગદેવ રાજાની આજ્ઞાને લીધે રાજમહેલમાં સ-
ર્વત્ર અરુપલિતપણે ફરતો હતો અને ભોંયરાનું સ્થાન જાણવા માટે
ભૂમિને પગથી આધાન કરતો ચાલતો હતો. એ પ્રમાણે ચાલવાથી
‘ આ અર્ધચેલો છે, તેથી નાચતો ફરે છે ’ એ રીતે લોકોએ માની
લીધું હતું. અનુક્રમે એક ઠેકાણે પોલી જમીન જણાવાથી ત્યાં ભોં-
યર હોયું જોઈએ એમ જાણીને અનંગદેવ સાર્થેશ કંઈક હર્ષિત

થયો. પછી તે ધૂસે પોતાના ધરથી તે ભોંયરા સુધી પોતાના માણસો પાસે મૂળ અને સાંધો ન દેખાય તેવી સુરંગ ખોદાવી.

એકદા રાજા જ્યારે ભોંયરાની ખહાર નીકળેલો હતો ત્યારે કામવિહૂવળ એવો અનંગદેવ સુશોભિત શૃંગાર ધારણ કરીને સુરંગના રસ્તે તે ભૂયુદુમાં ગયો. ત્યાં રતિના શ્રમથી સૂતેલી એવી તેને આસ્તેથી તેણે જગાડી. ત્યારે તે જાણે લલિત થઈ ગઈ હોય તેમ તરત સસંભ્રમથી ઉઠી, અને સુરંગ, ખડું ભૂયણભૂષિત અને જાણે સાક્ષાત્ મન્મથ હોય એવા તેને જોઈને ખુશ થતી પાતાલસુદરી તેને રાજા સમજીને આ પ્રમાણે બોલી કે—“હું સ્વામિન! આજે નવોન રૂપ અને વસ્ત્રવાળા તમે કેમ દેખાઓ છો?” આવો પ્રશ્ન સાંભળીને તે કોમળ ગિરાધી કહેવા લાગ્યો:—“હું ભદ્રે! હું તારો પતિ રાજા નથી; પરંતુ પરમ સમૃદ્ધિવાળો અનંગદેવ નામે સાર્થેશ છું. તારા ગુણોથી આકર્ષાઈને કમલિની પાસે જેમ સંકુર આવે તેમ હું તારી પાસે આવ્યો છું. લોચનને અતુષિરૂપ સ્વરૂપવાળી હું શુભે! આજે તારા દર્શનથી વિદાતાનો મારી ચક્ષુ સરજવાનો પરિશ્રમ સફળ થયો છે.” ઇત્યાદિ મધુર વચનોથી તેને ખુશ કરીને એવી વશ કરી લીધી કે જેથી તે દિવસેજ તે તેના પર અનુરાગવાળી થઈ અને તેની સાથે રમી. રાજાના આવવાના વખત સુધી ત્યાં સુખે રહીને પછી સુરંગતું દ્વાર ખંધ કરી સાર્થેશ જેમ આવ્યો હતો તેમ ચાલ્યો ગયો. આ પ્રમાણે દરેરાજ આવતાં દિવસે દિવસે તેમનો સ્નેહ વધતો ગયો અને ભોગસુખમાં એક સમયની જેમ દેરલોક વખત ચાલ્યો ગયો.

હવે અજ્ઞાનતા વશથી કદાચિત્ ભુજંગના સુખમાં સૂપક (ઉંદર) ની જેમ ભોંયરામાં ખેડેલ રાજાના સુખમાં અકસ્માત હું ન આવી પડું એટલા માટે રાજાના અભાવને સૂચવનારી અને વાળમાં ખાંધેલી એવી ધુવરી વિરહને સહન ન કરવાવાળી એવી તેની પાસે તે વગસાવતો હતો. અર્થાત્ રાજા જ્યારે ખહાર જાય તે વખતે પાતાળ-

મુંઢરી માથું હસાવી તે વાગ સાથે બાંધેલી ધુધરીના અવાજ કરતી હતી.

એકદા તે અનંગદેવને પૂછવા લાગી કે:—“હે કાંન ! આ પૃથ્વી તો આટલીજ છે, તો તમે ક્યાં જાઓ કા અને ક્યાંથી આવો કા ?” આ પ્રમાણે સાં નળનાં જરા હસીને શેક દહેવા લાગ્યો:—“હે વહીભે ! તું કૂચની દેડકી જેવાં લાગે છે, તેથી ખાણ, આકર પૂરાદિ પદાર્થોથી વિશાળ એવાં પૃથ્વીને તું જાણતા નથી.” પછી તેણે કૂચ, પુર, આરામ (બગીચો) પુરૂષ, સ્ત્રી. હાથો અને અશ્વોદ્યો વ્યાપ્ત એવી પૃથ્વીને મહીયત્વર આળેખીને તેને જનાવો. લોચનને અમૃતના પારણા તુલ્ય તે ચિત્ર જોઇ જોડને અદ્ભુત કંથાણવાળી તે બિચારી અત્યંત પ્રમેદ પામવા લાગી. અને કહેવા લાગી કે:—“હે પ્રિય ! તું ખરેખર અન્યતું દિત કરવામાં નિરત (આનક્ત) છે કે જેથી આ અદ્ભુત વસ્તુઓ આળેખીને તેં મને જનાવો છે, પરંતુ હવે કોઈ વખતે આ વસ્તુઓ મને માક્ષાત દેખાડ, કે જેથી હું સ્વામિન ! હું મારી વસ્તુની સંજ્ઞાના માતૃ.”

પછી એકદા જ્યારે મન્ત સ્વયંગીએ નીકળ્યો હતો, ત્યારે સમયસર એવા શ્રેષ્ઠીએ તેને બોલાવંને પોતાના ઘરના ગવાક્ષમાં બેમારી. એવામાં માથે ધારણ કરાના મેથાડખર છત્રથી મુશોભિત, બંને બાજુએ વારાંમનાઓથી વીંજતા વિશાળ આમરોદ્યો વિલૂપિત, ભદ્રજાતિના હાથીયર બેડેડ, સર્વ પ્રકારના આસરણોથી દેદીપ્યમાન, મંત્રી અને સામંતોથી સેવિત, ચતુરંગિણી સેનામાં પરિવૃત, રાજ-માર્ગે જતાં બંદીલોકો જેનો જપ્ત્યવનિ બોલી રહ્યા છે એવા, જેની આગળ વિવિધ વાજાઓમાં અંબુજા ખત્રીશ બદ્ધ નારકો થતા જાય છે તેવા અને કૌતુકથી જાણે સ્વર્ગલોકમાંથી ભૂખીડપર આવેલ દેવેન્દ્ર હોય એવા રાજાને ગવાક્ષમાં રહીને આશ્ચર્યસહિત તેણે જોયો. અને આ પ્રમાણે તે વિચાર કરવા લાગી કે:—“આ પોને સર્વત્ર ઉપ-વનાદિમાં સ્વેચ્છાથી સંચરી નિરંતર નાના પ્રકારનો કીડાઓ કરે છે

અને અને બાહ્યાવસ્થાથી કેદખાનાના જેવા ભોંયરામાં નાખીને
 ‘આટલીજ પૃથ્વી છે’ ઇત્યાદિ વાક્યોથી ઠગે છે. પરંતુ અને ન
 જાણનાર આ દુરાત્મા અને આ પ્રમાણે દુઃખસાગરમાં નાખવાથી
 ખરેખર! મારો પૂર્વભવનો શત્રુજ છે, એમ હું માનું છું. ભોગના સાધ-
 નોથી જો કે તે મને પ્રેમ ઉપજાવે છે, પરંતુ એ દુર્જન મુખનો મીઠા
 અને મનનો કપટી છે.” આ પ્રમાણે રાજા ઉપરથી તેનું મન વિરક્ત
 થઇ ગયું. વળી તે વિચારે છે કે—“આ સાર્થેશ ખરેખર મારો પૂર્વ-
 ભવનો સંબંધી છે કે, જેણે મિત્રથી આશ્ચર્યમયી આ વસુધરા મને
 બતાવી. જો આ પ્રીતિપાત્ર સાર્થેશ મને મળ્યો ન હોત, તો કૃપણની
 લક્ષ્મીની જેમ હું ભોંયરામાંજ ક્ષય પામી ગઇ હોત. દુઃખી પ્રાણીના
 મિત્રતુલ્ય એણે આ શુચિ ગુણિગૃહમાંથી મને છોડાવી છે.” આ
 પ્રમાણે સાર્થેશપર તે બહુ અનુરક્ત થઇ પછી જ્યારે રાજા ભોંયરામાં
 આવતો, ત્યારે તે હૃદયમાં દંભ અને દ્વેષ છતાં બાહ્યવૃત્તિથી તેનું
 નિરંતર વિનય ઔચિત્ય સાચવતી હતી.

એક દિવસે ‘આના છવતાં આ ભોંયરામાંથી મારો છુટકારો
 થવાનો નથી’ એમ ધારીને દુષ્ટાશયવાળી તે પાપિણીએ વિષથી
 મિશ્રિત ખીજેડ રાજાને ખાવા આપ્યું. તેના સ્વાદથી વ્યાકુળ થઇને
 તે તરતજ બહાર નીકળી ગયો. ત્યાં તેના અંગત સાણસોએ તેનાપર
 શુક્તિજળનો છંટકાવ કર્યો એટલે તે સ્વસ્થ થયો. આ પ્રમાણે બન્યા
 છતાં સ્નેહને લીધે પાતાગ્રસુદરોની લુચ્યાઇની તેણે મનમાં લેશપણ
 શંકા ન કરી. ત્યારપછી ખીજ ઉપાય કરતાં પણ જ્યારે રાજા તેવીજ
 રીતે મરણ ન પામ્યો, ત્યારે ભોંયરામાંથી મુક્તિ (છુટકારો) ઇચ્છતી
 તે સાર્થપતિને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી કે—“હે પ્રિય ! તમે એક
 દિવસ ભે.જનને માટે રાજાને નિમંત્રણ કરો, કે જેથી હું તેની સમક્ષ
 મારી પ્રતિકૃતિ (નક્કલ) કરું.” આ સાંભળી તે કહેવા લાગ્યો—“હે
 દેવી ! નિમિત્ત વિના હું રાજાને શી રીતે નિમંત્રણ કરું? કારણકે કો-

તુક વિના તો હસવું (હાસ્ય) પણ નથી આવતું.” તેણે કહ્યું કે—
 “એક માસ મુધી તમે કપટથી માંદા થાઓ અને પછી ઉદ્ધાધર સ્ના-
 નના હૃદયથી એને નિમંત્રણ કરો.” ગ્રેમપાશથી બંધાયેલા અને તેની
 આશા પ્રમાણે ચાલનારા સાર્થવાહે તેણે વચન સ્વીકાર્યું (કષ્ટુલ
 રાખ્યું) અને તેવીજ રીતે માંદો પડ્યો. તે વખતે વિમ્લભૂત રાજસે-
 વાથી રહિત એવા પાતાલમુંદરીના ભોગને તે આનંદ આપનારા
 માનવા લાગ્યો.

હવે કોઈ વખતે તે વૈધને બોલાવે અને કોઈ વખતે ઔષધી મં-
 ગાવે તેથી નાગરિકો તેને ઘેર આરોગ્ય પૂજવા આવવા લાગ્યા. કેટ-
 લાક દિવસ પછી ‘આ સાર્થેશને હવે કંઈક ઠીક છે.’ આ પ્રમાણે સ-
 વ્યંત્ર લોકોમાં યાત ચલાવી અને એક માસ થયો, ત્યારે શુભ દિવસે
 નાના પ્રકારની વધામણી અને ઉત્સવોથી તેણે ઉદ્ધાધરસ્નાન કર્યું. પછી
 સારાં વસ્ત્રો પહેરીને અને દેવ ગુરૂનું સ્મરણ કરીને રાજમંદિરમાં જઈ
 તેણે રાજને વિજ્ઞાપિત કરી કે—“હું રાજના તમારા પ્રસાદથી હું નિર્ભય
 થયો છું, માટે એક દિવસ ભોજનને માટે માટે ઘેર પધારો. મારા પર પ્રસન્ન
 થઈ એટલી મારી ઉપર કૃપા કરો.” આ પ્રમાણે સાંભળી સમસ્ત રાજ-
 મંદિરમાં માન્ય એવા તે સાર્થવાહના હાક્ષિણ્યથી રાજ્યે તેના ભો-
 જનનું નિમંત્રણ કષ્ટુલ રાખ્યું.

પછી સાર્થવાહે હર્ષિત થઈને પોતાને ઘેર પાંચ વર્ષનાં વસ્ત્રોથી
 વિભૂષિત, વિશાળ અને મનોહર એવા મંડપ તૈયાર કરાવ્યા. સત્તર
 જાતનાં ભોજન અને અઘાર જાતનાં શાક તૈયાર કરાવ્યાં. અને પા-
 તાલમુંદરીને તે હકીકત નિવેદન કરી. તે કહેવા લાગી કે—“હું પો-
 તેજ રાજને પરિવેષણ (પીરસવાનું) કરોશ.” આ સાંભળી ભયથી
 કંપતો તે બોલ્યો—“જો રાજ તને આગળી જશે, તો મારું બધું
 દ્રવ્ય હુંટી લઈને મને અવશ્ય મરાવી નાખશે.” આ પ્રમાણે સાંભ-

૧ લોક વ્યવહારમાં ગાયે પાણી નાખવું એમ કહેવાય છે.

ળીને તે કહેવા લાગી કે-“ મરણથા લય પામતો તું સાચેસાચો વા-
ણીયો છે. પણ હું મૂઠાં માડું વાક્ય અન્યથા કરવાથી પણ તું મરી-
શ. ” પછી તેને કુપિત થયેલી જાણીને પુનઃ તે સભય કહેવા લાગ્યો:-
“ હું દેવી ! આ તો મેં માત્ર હાસ્યથી કહ્યું છે, માટે તું કોપ ન કર. કારણ
કે તારી આજ્ઞાને વશ એવા માડું મન લેશ પણ તારાથી જુદું નથી. ”
પછી ખુશી થયેલી પાતાલમુદરી ઉઘાડી શુભાર ધારણ કરીને તે ગુપ્ત
માર્ગે સાર્થવાહને ઘેર આવી.

હવે ગૌરવ સહિત બોલાવેલ રાજા, સામંત અને સચિવો સાથે
સાથેશને ઘેર આવીને ભોજન કરવા બેઠા. એટલે સાર્થવાહ તરતજ
પાતાલમુદરીને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે-“ હું પ્રિયે ! આજ તો રા-
જાને તુંજ પરિવેષણ કર. ” આથી કુળખાલિકાની માફક લજ્જત સ-
હિત પીરસતી એવી તે, ભોજન કરતા રાજાની આગળ વારંવાર ગ-
મનાગમન કરવા લાગી. તેને જોઇને રાજા ચક્રિત થઇ દૃઢ્યમાં ચિંત-
વવા લાગ્યો કે-“ આ પાતાલમુદરી મારી પત્ની અહીં શી રીતે
આવી હશે ? અથવા તો તેના ભોંયરામાંથી તે અહીં શી રીતે આવી
શકે ? પરંતુ તેના જેવીજ આ સાર્થવાહની સ્ત્રી હશે. તો પણ ભોંય-
રામાં તરતજ જઇને હું તપાસ કરું. કારણ કે અન્યથા કેમ રીતે મને
શાંતિ થવાની નથી. ” આ પ્રમાણે ત્યાંથી ઉઠી જવાને બહુ ઉત્સુક
થયા છતાં લોકલજ્જથી તેણે વેઠની માફક મન વિના ભોજન કર્યું.
રાજાને તેના પ્રકારનો ઉત્સુક જોઇને સાર્થેશે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું કે-
“ હું નાથ ! આટલી બધી ઉતાવળ શી ! ક્ષણવાર અહીં વિસામો તો
લેવો. ” આથી રાજાએ તેના સમાધાનને માટે કહ્યું:-“ અત્યારે રાજ્ય-
કાર્યોની વ્યવસ્થા હોવાથી વિલંબ થઇ શકે તેમ નથી. ” આમ કહીને
રાજા ઉતાવળથી ભોંયરામાં ગયો, તે પહેલાંજ પાતાલમુદરી ત્યાં
આવી અને ગુપ્તદ્વાર તરત બંધ કરી કપટનિદ્રાથી સુઇ ગઇ. હવે
પાતાનું સીલ કરેલું ખારણું ઉઘાડીને રાજા ભૂમિશૂદ્ધમાં આવ્યો, એટ-
લે તેને સુતેલી જોઈ તેથી આસ્તેથી તે જગાડી. તેને પણ આચિંતી

ઉઠી અને તરત જગાસાં ખાવા લાગી તથા પૂર્વની માફક યથાવિધિ તેનું વિનયોચિત્ત સાચવવા લાગી. રાજાએ અસાધારણ (નેપથ્ય) વસ્ત્રો પહેરાવવા પૂર્વક સમ્યગ્ રીતે તેની પરીક્ષા કરી, છતાં કંઈ પણ અંતર તેના જાણવામાં ન આવ્યું. તેથી “જે ભોંયરામાં પવનનો પણ પ્રચાર નથી, ત્યાં એક અજળાતું ગમનાગમન કેમ મંલવે?” આ પ્રમાણે મનનું સમાધાન કરીને રાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે:— “અરે! ખરેખર! ખોટી ભ્રાંતિ કરીને મેં કેટલું પાપ બાંધી લીધું?” આના રૂપ અને લાવણ્ય સદૃશ ખરેખર તે વાણીયાનીજ પ્રિયા હતી. કારણ કે પરાપૂર્વથી લોકોક્તિ એવી ચાલી આવે છે કે, “જગતમાં સરખે સરખા માણસો પણ હોય છે.” પછી તે વિશેષ રાગાંધ થઈને તેને મહાસતી માનવા લાગ્યો. કારણકે રાગાંધ પુરુષો સાક્ષાત્ જોયેલા દોષોને પણ દોષ તરીકે માનતા નથી.

ત્યારબાદ એક માસ વ્યતીત થયા પછી ભોંયરામાં રહેવાથી પાતાલમુદ્રી અત્યંત ઉદ્વેગ પામી અને સાર્થવાહને એકાંતમાં કહેવા લાગી કે:—“હવે લેવડદેવડની ચોખવટ કરી ન્યાપારને જલદી બંધ કરે અને સારાં વહાણોને સંમહ કરે, કે જેથી આપણે બીજા દેશમાં ચાલ્યા જઈએ. રાજાને મોટું ભેટલું કરી તેની મહેરબાની મેળવો કે જેથી તે પોતાના જંદર સુધી (સમુદ્ર કિનારા સુધી) આપણને વળાવવા (મૂકવા) પોતે જાને આવે.” આ પ્રકારના તેના કહેવાથી સાર્થવાહે બધી સામગ્રી તૈયાર કરી અને હાથમાં મોટું ભેટલું લઈ નમસ્કાર કરી તેણે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી. “હે રાજા! તમારી મીઠી નજરથી અહીં રહેતાં મેં ઘણું દ્રવ્ય મેળવ્યું અને સર્વજ સારો યશ પણ મેળવ્યો. હવે અત્યારે મને બોલ:વવાનો મારો પિતાનો કાગળ (લેખ) આવ્યો છે, તો હું પ્રભો! માતૃપિતાને મળવાને ઉત્તમુક એવા મને આપ સ્વદેશ જવાની આજ્ઞા આપો.” આ પ્રમાણે સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે:—“હે સાર્થવાહ! તું મોટો ઘાતા, વિનયી, ન્યાયવાન,

ચિત્તજ્ઞ, પરમપ્રીતિ ત્રાત્ર અને મારો મિત્ર છે. તો માઆપને ઉત્કંઠિત થઈ મળવાને સ્વદેશમાં જતાં તું યથેચ્છિત કાંઈક માગી લે, તે આપવામાં હું કોઈ રીતે આનાકાની નહિ કરું.” સાર્થેશ બોલ્યો:—“હું વિભો! આપની મહુરખાનીથી મને કાંઈ ન્યૂન નથી; છતાં પણ હું સેવકવત્સલ! જો આપ મારાપર સંતુષ્ટ હો, તો સમુદ્ર તરફ મુઝી તમે પોતે મને મૂકવા આવો કે, જેથી દેશ વિદેશમાં મારો પ્રસિદ્ધિ થાય.” “બહુ સારું” એમ કહીને તે માંગણી સ્વીકારી રાજાએ સાર્થવાહને કહ્યું:—“હું મિત્ર ! તારે પોતાનો ચાલવાનો અવસર મને જણાવવો.” આ પ્રમાણે રાજાના કહેવાથી સાર્થવાહનું મન સંતુષ્ટ થયું અને તે બધું તેણે ભોંયરામાં જઈને પાતાલમુંદરીને જણાવ્યું.

પછી પાતાલમુંદરીના હુકમથી બધા વહાણોમાં કરિયાણા ભરી સાર્થવાહ પાલખીપર બેસી પોતાના આવાસની બહાર નીકળ્યો. સાર્થવાહનું પ્રયાણ જ શૂનને જેટલામાં રાજા ત્યાં આવ્યો, તેટલામાં પ્રસ્તાવને જાણનારી પાતાલમુંદરી પણ ત્યાં આવી. તે વખતે ત્યાં માર્ગે જતાં રાજા અને સાર્થવાહની પાછળ પાલખીમાં બેસીને પાતાલમુંદરી ચાલતી હતી. અવસર જોઈને રસ્તામાં પાતાલમુંદરીએ રાજાને કહ્યું:—“હું સ્વામિન્ ! મારા ભત્તારે અહીં જે કાંઈ તમારો અપરાધ કર્યો હોય, તે આજે ક્ષમા કરશો અને કોઈ વખત તેને યાદ કરશો.” આ પ્રમાણે સાંભળતાં તેને જોઈને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો:—“અહો ! ખરેખર ! તેજ આ મારી પ્રિયા એની સાથે જાય છે. અથવા તો હા ! વૃથા મેં બોલ્યો વિચાર કર્યો; કારણ કે આ તેની સમાન આકૃતિવાળી એનીજ ગેહિની છે અને પૂર્વે પીરસતી વખતે મેં તેની ખાત્રી કરેલી છે. તેમ છતાં એકવાર ત્યાં ભોંયરામાં જઈને તેને નજરે જોઉં, પરંતુ અત્યારે અર્ધે રસ્તેથી પાછો વળતાં લોકોમાં લજ્જા પામું. તો પણ સાર્થપતિને સમુદ્ર કિનારે મૂકી તરતજ પાછો વળીને મનની સ્વસ્થતા માટે તે પ્રિયાને જોઈશ.”

પછી દરીઆ કિનારે આવતાં રાજાને જણાવીને (તેની રજા મેળવીને) પાતાલમુંદરી સાથે સાર્થવાહ તરતજ વહાણપર બેઠા. અને 'તમે હવે ખુશીથી ઘર પધારો' એમ રાજા વિગેરેને તેણે કહ્યું. પછી તરતજ તે માર્ગથી બીજે રસ્તે વહાણેને વેગથી ચલાવરાવ્યા. રાજાએ પણ તરતજ પાછા આવીને ભોંયડું જોયું; પણ તે પાતાલ-મુંદરીના જવાબી શૂન્ય તેના જોવામાં આવ્યું. "હા! તે ધૂતે" અને કહ્યો!" એ રીતે હાથ ધસતાં તેણે પ્રારંભથી માંડીને પોતાની પત્ની-તું ઘૃતાંત મંત્રી વિગેરેને કહ્યું. "આ ભોંયરામાંથી તે વાણીયા અને શી રીતે હરણ કરી ગયો" એમ વિસ્મય પામી તેઓ રાજાની સાથે તે ભોંયરામાં ગયા. ત્યાં આરીક નજરથી તપાસ કરતાં બંધ મુખ-વાળી એક મુરંગ તેમણે જોઈ અને તે રસ્તેથી તેઓ સાર્થવાહના ઘરમાં ગયા. ત્યાં તેં ઘર શૂન્ય જોઇને રાજાએ કોપથી રાત્રી આંખ કરી પોતાના ચોદાઓને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે—"તે દુરાત્માને બાંધીને અહીં લઇ આવો." પછી "અહો! આ પરદેશી વાણી-યાની ખરેખર અદ્ભુત કળા હતી. અમે પણ જેને જાણતા નહોતા એવી રાજાની પ્રમદાતું તે હરણ કરી ગયો." આ પ્રમાણે અંતરમાં વિસ્મય પામતા મંત્રી, સામંત અને મુલોટા સહિત રાજા પોતે પણ અત્યંત ક્રોધમાં આવી સાર્થરાની પાછળ દોડ્યો. તરતજ દરીઆ કિનારે આવતાં તે સ્થાન શૂન્ય જોઇને પત્નીપ્રેમથી નિબદ્ધ થયેલા રાજાએ નાવિકોને આ પ્રમાણે આદેશ કર્યો કે—"અરે! વહાણો તૈયાર કરીને તરત સમુદ્રમાં ચાલો." તેઓ કહેવા લાગ્યા કે—"અત્યારે સમુદ્રમાં સફર કરી શકે એવા વહાણો અમારી પાસે તૈયાર નથી. કારણ કે જતાં જતાં, સાર્થવાહો તે મહોટાં વહાણો બધાં લઇ લીધાં છે." પછી વિલક્ષણ મુખ કરી અને અંતરમાં ઉત્તાપ લાવી રાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે—"અહો! રૂપમાં રતિ કરતાં પણ વધે એવી મારી ઇવિતેશ્વરીનું હરણ કરતાં તે પાપી ધૂતે મારું કંઈ પણ ન મૂક્યું. બીજા પુરુષને જેણે નથી લેયોએવી અને ભત્તારના વિનયોચિ-

ત્યને જાણનારી એવી હે પ્રાણપ્રિયે ! તું એ કામણગારા વાણીયાની સાથે શા માટે ચાલી ગઇ? નિષ્પ્રુદ્ધ માણસોની લક્ષ્મી જેમ પાતાલમાંથી બહાર નીકળીને ચાલી જાય છે, તેમ હું કાંતે ! મારા અપુણ્યો (પાપો) થી પ્રેરાયેલી તું પણ પાતાળમાંથી નીકળીને ચાલી ગઇ. હું વિનયને ખતાવનારી ! હું ચંદ્ર જેવા મુખવાળી ! હું પ્રિય બોલનારી ! હું દેવી ! દૈવે તારો વિયોગ કરાવ્યો. અહા ! હવે તું ક્યાં મારા જોવામાં આવીશ ? ” આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા રાજાને સામંત અને સચિવો કહેવા લાગ્યા:—“ હું સ્વામિન્ ! ગયેલાનો, મરણ પામેલાનો અને નષ્ટ થયેલાનો ઉત્તમ જનોએ શોક ન કરવો. હું પ્રભો ! પવનથી પ્રેરાયેલા પાંદડાના સમૂહની જેમ કુર્મયોગે જીવેના સંયોગ વિયોગ થયાજ કરે છે. અને વળી સ્ત્રી તો દ્રવ્યથી ખરીદાય તેવી વસ્તુ છે, તો તેને માટે વિલાપ કરતાં સારા માણસોમાં હુંમેશને માટે તમે હાંસીપાત્ર થશો. ”

ભગવંતે આટલે મુઠ્ઠી વાત કહી એટલે વિમલાશયવાળા કુમારેએ હાસ્ય, વિસ્મય અને ઉદ્ધાસ સાંહત તાતને નમસ્કાર કરીને વિજ્ઞાપિ કરી કે—“ હું તાત ! એના સાક્ષાત્ દોષ જોયા છતાં કુશલ રાજાએ તેને ગુણ માની લીધા તેનું કારણ શું હશે ? ” આ પ્રમાણે તેમનો પ્રશ્ન સાંભળી સર્વ પ્રાણીઓપર ઉપકાર કરવામાં ઉત્સુક મનવાળા અને સંશયરૂપ અધિકારનો નાશ કરવાવાળા એવા પ્રભુ કહેવા લાગ્યા કે—“ વિવેકરૂપ દૃષ્ટિને આનંદાદિત કરનાર અને લોકમાં દુર્થશને ફેલાવનાર એવો નિષ્પિઠ એક રાગજ ત્યાં કારણભૂત સમજવો. કહું છું કે:—

“ રક્તા પિચ્છંતિ ગુણા, દોસે પિચ્છંતિ જે વિરજ્જંતિ;
મજ્જત્યા વિ ય પુરિસા, ગુણે ય દોસે ય પિચ્છંતિ. ”

“ જે પુરુષો જે વસ્તુમાં (જેનામાં) રક્ત (રાગી) હોય

તે બધા ગુણજ જીએ છે અને બધાં જે વિરકત હોય છે ત્યાં તે બધા દોષજ જીએ છે. મધ્યસ્થ પુરુષો તો ગુણ અને દોષ બંને જોઈ શકે છે.”

કેટલાક પુરુષો તો સ્ત્રીને એટલે મુઘી માને છે કે:—

“ સા મિત્રં સચિવઃ સૈવ, સા તત્ત્વં જીવિતં ચ સા;

સા સર્વસ્વામિની સૈવ, સૈવ દેવો ગુરુશ્ચ સા. ”

“ દિવારાત્રૌ ચ સર્વત્ર, સા સૈવં સ્ત્રીવશાત્મનામ્ ;

મહતામપિ હા ચિત્તં, વિચારાદ્ભ્રમ્યતિ ધ્રુવમ્. ”

“ તે સ્ત્રીજ મિત્ર, તેજ સચિવ, તેજ તત્ત્વ, તેજ જીવિત, તેજ સર્વસ્વની સ્વામિની, તેજ દેવ અને તેજ ગુરુ, દિવસ અને રાત્રે સર્વત્ર તેને તેજ—આવી રીતે સ્ત્રીને વશ થયેલા એવા મોટા માણસોનું ચિત્ત પણ ખરેખર વિચારથી ભ્રષ્ટ થાય છે.” વળી રાગાંધ મનવાળા જઠ પુરુષો ધનધાન્યયુક્ત પોતાનું આખું ઘર સ્ત્રીને સોંપીને પછી બહુ ખેડની વાત છે કે પોતે તેની પાસે દાસના જેવું આચરણ કરે છે. સ્ત્રીને વશ થયેલા રાગાંધ પુરુષો કદાચ જુદામંત હોય, છતાં ગુણાશુભનો વિવેક કરવાને તેઓ અસમર્થ હોય છે. તે સંબંધમાં બહુધાન્યનું દર્શાવે છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

“ રેવાનદીના દક્ષિણ કિનારાપર સીમાંત નગમાંરે બહુ દ્રવ્યવાળો બહુધાન્ય નામનો ગામનો મુખી (ગામેતી) રહેતો હતો. તેને સરસ, પતિવ્રતા અને ભક્તિવાળી એવી પ્રથમની સુંદરી નામે પ્રિયા હતી અને બીજી કુટિલ સ્વભાવવાળી અને કુલટા કુરંગી નામની દાંતા હતી. આઠ બળદ, બે ગાય, બે દાસ, બે દાસી, બે ખેડુત અને સરસામાન સહિત ઘર આપીને તેણે સુંદરીને જુદી કરી હતી. અને પોતે કુરંગીપર વિમોહિત થઈને તેની સાથે મનોવાંછિત ભોગ ભોગવતો હતો. મદિરાથી મદીરાપાનીની જેમ જતા વખતની પણ તેને ખબર પડતી નહોતી. વિલાસ અને હાસ્યમાં કુરાળ એવી

તે નવયૌવનાને પામીને ઈંદ્રાણીથી આલિંગિત ઈંદ્રને પણ તે પોતાથી અધિક માનતો ન હતો.

એક દિવસે રાજાએ બહુધાન્યને બોલાવીને કહ્યું:—“ બધી ચોગ્ય સામગ્રી તૈયાર કરીને તરત લશ્કરની છાવણીમાં આવી જાઓ. એટલે તે પણ નમસ્કાર કરીને ‘આયુ’ છું’ એમ કહી ઘર આવ્યો. ત્યાં કુરંગીને ગાઢ આલિંગન કરીને સ્નેહ સહિત આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“ હે કાંતે ! આજે તને ઘરે એકલી મૂકીને મારે છાવણીમાં જવું પડે તેમ છે; જો તેમ ન કરું તો પ્રચંડ શાસનવાળો સ્વામી (રાજા) મારી પર ક્રોધાયમાન થાય. ” આ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળીને તે તન્વી મનમાં વિપાદ લાવી કહેવા લાગી:—“ હે જીવિતેશ ! હું પણ તમારી સાથે આવીશ. કારણ કે જ્વાળાની શ્રેણીવાળો અગ્નિ મુખે સહન થઈ શકે, પણ હે નાથ ! નિત્ય શરીરને સંતાપતો એવો તમારો વિયોગ સહન થઈ શકે નહીં. ” આ પ્રમાણે સાંભળી આમકૂટે તેને કહ્યું કે:—“ હે મૃગેશ્વર ! એ બધું સત્ય છે, તથાપિ તું અહીંજ રહે, મારી સાથે આવવાનો વિચાર ન કર. કારણ કે પરસ્ત્રી-લંપટ રાજા કદાચિત તને જીએ, તો તને સ્વાધીન કર્યા શિવાય રહે નહીં. આયુ’ સ્ત્રીરંત્ર જોઈને શકિતમાન પુરૂષ તેનો કેમ અનાદર કરે ? ” આ પ્રમાણે કુરંગીના મનનું સમાધાન કરીને તેને ધનધાન્ય-યુક્ત ઘર સોંપી બહુધાન્ય તરત છાવણીમાં આવ્યો ગયો.

હવે પતિના ગયા પછી કુરંગી જર પુરૂષોની સાથે નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવતી સતી સ્વૈરણી થઈને નિઃશંકાણે ન્યાં ત્યાં ફરવા લાગી. નાના પ્રકારના વસ્ત્ર અને ભોજનાદિકથી જર જનોનો ઉપચાર કરતી તેણીએ થોડા વખતમાં ઘરને ધન ધાન્યાદિકથી ખાલી કરી મૂક્યું. પછી છાવણીથી પોતાના પતિને નજીક આવેલો સાંભળીને જરપુરુષથી સર્વસ્વ લૂંટાયેલી એવી તેણી ભયથી મુંઝાવા લાગી. પછી સતીને ચોખ્ખું વેશ પહેરીને લજ્જા સહિત તે પોતાના

ઘરમાં આવીને રહી. કારણ કે વચના (કગાર્થ) કુરવી એ તો સ્ત્રી-
ઓનો સ્વાભાવિક ગુણજ છે. મનમથની આજ્ઞાને વશ થયેલા એવા
બહુધાન્યે પણ ત્યાં આવતાંજ તરત એક માણસને આગળથી કુર-
ગીને ઘેર બ્રાહ્મણો. તેણે આવીને કુરગીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે-“હે
શુભે ! તારા પતિ આવે છે, તેથી તેને માટે સાડાં ભોજન તૈયાર કર.
કારણ કે તે આજે અહીં જન્મશે. તારી પ્રીતિને વશ થઈને તેણે તને
ખબર કહેવા સાડાં અને આગળથી મોકલેલ છે.” આ પ્રમાણે
સાંભળીને કપટ કુરવામાં ચાલાક એવી તેણીએ તેને આ પ્રમાણે
કહ્યું કે-“હે ભદ્ર ! આ સમાચાર તેની માટી સ્ત્રીને કહે, કે જેથી તે
આજે તેને ઘેર ભોજન કરે. કારણ કે મર્યાદાનું ઉદ્વેગન કરવું એ યોગ્ય
ન કહેવાય.” પછી કુરગી પણ તેની સાથે આવીને મુંઢરીને કહેવા
લાગી:-“હે બહેન ! તું આજે સાડાં ભોજન તૈયાર કર. કારણ કે સ્વામી
આજે તારે ઘેર જન્મશે.” આ પ્રમાણે સાંભળી મુંઢરીએ કહ્યું-“બ-
હેન ! હું તો નાના પ્રકારની રસોઈ તૈયાર કરીશ, પણ તારો સ્વામી
મારે ઘેર જન્મવાનો નથી.” આમ સાંભળીને કુરગી જરા હસીને
કહેવા લાગી:-“જો મને તે પ્રિય માનતો હશે, તો હું કહું છું કે તે
અવશ્ય અહીંજ ભોજન કરશે. માટે સાડાં સાડાં ભોજન તૈયાર
કરો.” આ પ્રકારનાં કુરગીનાં વચનથી સરસ આશયવાળી મુંઢ-
રીએ પદ્મસદી મુંઢર અને સાર એવું ભોજન તરતજ તૈયાર કર્યું.

પછી આમકૂટ ઉત્કંઠિત થઈ કુરગીને ઘેર આવ્યો અને તે ઘર
ધનધાન્યથી ખાલી હતું, છતાં તેણે તો સંપૂર્ણજ માની લીધું.
હવે તે તેના ઘરના બારણા આગળ ક્ષણવાર ઉભો રહ્યો, પછી ચોકી
ઉપર બેસીને તે બોલ્યો:-“હે પ્રિયે ! ભોજન આપ ! ઉતાવળ કર.”

૧ સ્વામી તો પોતાનો પણ છે પરંતુ કુરગી ઉપરજ પ્રીતિવાળો છે તેથી
તારો સ્વામી એમ કયું છે.

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે બ્રગુદી ચડાવીને બોલી કે—“ હું દુષ્ટમતિ !
 જેને પહેલાં તે કહેવરાવ્યું છે, તે તારી માને ઘેર જ, ત્યાં જઈને
 ભોજન કર. ” આ સમાચાર જો કે મુંદરીને પોતે કહેવરાવ્યા હતા;
 છતાં તે બોધી રીતે પતિ ઉપર કુપિત થઈ. અહો ! સ્ત્રીઓ પતિને વશ
 કરીને પોતાનો દાય તેની ઉપર ચડાવે છે. એ રીતે તે જ્યારે કોપાય-
 માન થઈ, ત્યારે બિલાડી આગળ ઉંદરની જેમ તે પોતાનું શરીર
 સંકોચીને લય અને કંપસહિત બેસી રહ્યો. એટલામાં ‘ હું તાત !
 ભોજન કરવા ચાલો. ’ આ પ્રમાણે મુંદરીના પુત્રે આવીને આદર
 સહિત બોલાવ્યા. છતાં પણ તે મૂઠ કણવાર તો મુંગાની માફ બે-
 સીજ રહ્યો. એટલે કુરંગી આવેશથી બોલી:—“ અરે આ શું પાખંડ
 માંડ્યું છે ? પ્રિયાને ઘેર જઈને ભોજન કર. ” આથી તે બીતો બીતો
 મુંદરીને ઘેર ગયો. તેના આવતાંજ તેણીએ બેસવાને માટે તરત
 સાફ આસન અર્પ્યું અને ભોજનને માટે તેની આગળ સુવર્ણના
 થાળ મૂક્યો. પછી સુસ્વાદિષ્ટ નાના પ્રકારની ભોજ્ય વસ્તુઓ તેને
 પીરસી; છતાં પણ રાગાંધ હોવાથી શૂન્ય મનવાળાની જેમ તેણે કંઈ
 ખાધું નહિ અને કામદેવની આજ્ઞાનો આરાધક થઈ આ પ્રમાણે
 ચિત્તમાં ચિંતવવા લાગ્યો:—“ આ મારી પ્રાણપ્રિયા કુરંગી અત્યારે
 કેમ (મારી ઉપર) કોપાયમાન થઈ છે ? જ્યાંસુધી કુરંગી સ્નેહ નજર-
 થી મને ન જુએ, ત્યાંસુધી સ્થળપર જળચરની જેમ મને ક્યાંઈ પણ
 રતિ (પ્રીતિ) થવાની નથી. અપ્સરાને છતે એવા સૌભાગ્યવાળી,
 સર્વત્ર ઐશ્વર્ય સાથવનારી અને વિનિત એવી તે જીવિતેશ્વરીને હું
 શી રીતે મનાવીશ ? ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે બોઝાની જેમ
 માથું ઉંચે કરીને રહ્યો, એટલે મુંદરીએ તેને કહ્યું કે—“ હું સ્વામિન !
 કેમ જમતા નથી ? ” તે કહેવા લાગ્યો કે:—“ અરે ! શું જમું ? જમ-
 વાને ઉચિત કંઈ પણ નથી. માટે મારી કુરંગીને ઘેરથી કંઈક ખાવા-
 નું લઈ આવ. ” આ પ્રમાણેનું ભર્તારનું વચન સાંભળી સરસ આશ-
 યવાળી મુંદરી તરતજ કુરંગીને ઘેર જઈને તેને કહેવા લાગી:—“ હું

શુભે! તારા ભક્તારના સોજનને ઉચિત કંઈક ખાવાતું આપ.” એટલે તેણે કહ્યું:—“બહેન! આજે કંઈ પણ મેં રાંધ્યું નથી.” પછી “જો હું ગોમય (છાણ) આપીશ, તો પણ તે તેને પ્રિય લાગશે. કારણ કે તે મારાપર અતિ રક્ષા હૃદયવાળો છે, તેથી માફ સર્વ દૂપણ સહન કરી લેશે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તાણું, કંઈક ગરમ, ઘઉંના કેટલા-એક દાણા જેમાં ફુંગી ગયા છે એવું, જીરુપા કરવા લાયક અને બહુ નરમ એવું ગોમય (છાણ) તે લઈ આવી અને એક સાજનમાં નાખીને તરત મુંદરીને આપીને બોલી:—“આ લે ભક્તારનું જમણ.” મુંદરીએ તે લઈને તરત તેને આપ્યું, એટલે તે મુખશિરોમણિ, ‘આ ફુંગીતું મેહલેલ છે માટે પરમ અમૃત જેવું હશે’ એમ સમજીને તે બધું ખાઈ ગયો. તે પુરૂષે રાગી ઘઉંને ગોમય ખાધું, તેમાં આશ્વર્થ ગું ? ! અરે! રાગી (રક્ષા) જન તો સ્ત્રીના જઘન અને મુખમાં રહેલ અશુભિ વિગેરે પણ ખાઈ જાય છે.

પછી તે ગોમય માત્ર ખાઈને પોતાની શાળામાં ગયો, ત્યાં આ-દર સહિત તેણે એક બ્રાહ્મણને ફુંગીના ડોપનું કારણ પૂછ્યું. તે વિપ્ર પ્રથમથીજ ફુંગીતું મહત્તર ચરિત્ર બાણતો હતો એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે:—“હે ભદ્ર! ફુંગી તારે ઘેર સાક્ષાત તારી વૈરિણી છે, કે જેણે વિદ્ય પુરૂષોની સાથે મળીને પોતાતું શીલ, કુળ, યશ અને તારા ધરતું ધન એ બધું એકી સાથે ઝૂના દ્યું છે. જે સ્વચ્છંદચારિણી પાપિનીએ આ પ્રમાણે તારું ધન ઉઘાડી દીધું છે, તે કદાચિત તારા હવિતને પણ હરે, તો તેને કોણ અટકાવી શકે તેમ છે?” આ પ્રમાણે પરિભ્રામે દિતકારી તે વિપ્રનું વચન સાંભળીને તે કુણ્દિએ ફુંગી પાસે જઈને તે બધું ફાડી દીધું. એટલે તે કહેવા લાગી:—“હે સ્વામિન! એ મૂર્ખ બ્રાહ્મણ એક દિવસે ચેપનાગના માથાપર રહેલા મ-જિની માફક માફ શીલ હરવાને તૈયાર થયો હતો, તે વખતે મેં તેનો તિરસ્કાર કર્યો હતો એટલે તે ખેદ પામીને મારા દોષો તમારી આગળ કહે છે. તેથી એ હવે આપણા ધરને લાયક નથી. હે પ્રભો! એને

હવે દૂરજ કરો ઘો.” આ પ્રમાણેના અસત્ય વાક્યને સત્ય કરીને માનનારા તે કુષ્ઠુદ્ધિ રાગાંધે, પરિણામે હિતકારી એવા તે ગ્રાહ્યણને તરતજ નોકરીથી દૂર કર્યો. પછી કુટિલ અને કુસરાના આચારવાળી કુરંગી એ દુર્મતિને પરમ પ્રીતિપાત્ર થઈ પડી. ‘રાગની આવી એટલાને ધિક્કાર થાયો !’

“હે વસો ! આ પ્રમાણે રાગનું માહાત્મ્ય મેં તમને કહ્યું. હવે પ્રસ્તુત (ચાલુ) વાત કહું છું તે સાંભળો :—

પાતાલસુંદરીના ગયા પછી રાજા વિચારે છે કે :—“અરે ! હવે હું શું કરું ? ક્યાં જઈ ? અને એ પ્રિયાને શી રીતે મેળવું ?” આ પ્રમાણે ચિંતા કરતાં હુંદુલિનો મધુર અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. ‘આ મધુર અવાજ ક્યાં થાય છે ?’ તેનો વિચાર કરતાં મનમાં વિસ્મય પામીને રાજા સામંત અને મંત્રીઓ સહિત તે અવાજને અનુસારે નગરબહાર જતાં, તત્કાળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી દેવતાઓ જેમના ઉત્સવ કરી રહ્યા છે અને જે સુવર્ણકમળપર બેઠેલા છે એવા મુનિને દીઠા. તેમને જોઈને નમસ્કાર કરી રાજાએ પૂછ્યું :—“હે સ્વામિન્ ! સ્મિતમુખી, રૂપમાં રંભા જેવી અને પતિવ્રતા પાતાલસુંદરી મને ક્યારે મળશે ?” આ પ્રમાણે રાગવિહ્વલ એવા રાજાનું બોલવું સાંભળી તેને પ્રતિબોધ આપવા મુનિ બોલ્યા :—“હે રાજન્ ! તે સુંદરી આ જન્મમાં તો તને નહીં મળે, પરંતુ બીજા જન્મમાં પણ તને મળનાર નથી. ” “હા ! ત્યારે તો તે મારી જીવિતે દેરી ખરેખર ગઈ ?” આ પ્રમાણે બેદ પામતા રાજાને પુનઃ કેવલી મુનિએ કહ્યું :—“હે રાજન્ ! પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી જેવી એ ચાલી ગઈ, તેથી શું શોક કરે છે ? એ તો પોતાની મેળે શુંગથી (શીંગડાથી) સાંકળ ઉતર્યા જેવું થયું. વળી હે ભૂપ ! તને યાદ છે ? એક વખતે તને વિષયુક્ત બીજોડું એણે આપ્યું હતું, તેથી તું વ્યાકુળ થઈ ગયો હતો, પણ તું ચરમ શરીરી હોવાથી મરણ ન પામ્યો. પછી બીજી વાર એણે ખીરસવાના વખતે તને ઠગ્યો હતો

અને વળી તને જાહેરમાં જણાવીને તે ચાલી ગઇ, એટલે તું લોકમાં
દાંસીપાત્ર થયો. છતાંદિ એના સાક્ષાત્ દુષ્ટત્વો જોઇને પણ તે રા-
જાનું / દુષ્ટ પણ તું તેનામાં આસક્ત થઇ શું મુંઝાય છે ? કેમ કે
સમગ્રતો નથી ? સાક્ષાત્ કાળશત્રિ જેવી એ જેને ઘેર જશે, તેને પણ
તે અત્યંત કષ્ટ આપનારી થશે. નૈમિત્તિકે તેના જન્મ વખતે કંદુલ
હરીકન બધી યધાર્થ બનવાની છે, તેથી તેની ખાત્રી માટે તે રાજાનું /
દુષ્ટ પેહીનું એનું ઘૃતાંન સાંભળ. — પાતાલમુંદરી છ માસ મુધી
નાના પ્રકારના હીપોમાં અનંગદેવની સાથે રહેલું સહિત કીડા કરશે.

હવે ગીતશાસ્ત્રમાં કુરાલ અને મધુર સ્વરવાળો સાર્થવાદનો મુ-
કંઠ નામનો એક કાણો મિત્ર છે, તેની સાથે નિરંતર દેવર સંબંધી
મશ્કરી કરતી તે કોઈ કોઈવાર કામચિત્તરનાં વાક્યો બોલશે અને પછી
અવસર મેળવીને સ્વચ્છંદ પ્રકૃતિવાળી તે આરને આરને આગળ વ-
ધીને એકાંતમાં તે મુકંઠની સાથે કામકોડા પણ કરશે, પછી “ આ
સાર્થવાદુ જીવનો હશે ત્યાં મુધી મુકંઠની સાથે સ્વચ્છંદ રતિવિજ્ઞાન
હદી પણ બોગવી શકાશે નહીં, માટે એને કોઈ રીતે મારી નાખુ. ”
એવી તે કૃત્ત્ર સ્વભાવવાળી અને ઉપકારી સાર્થવાદનું પદ યુગ
આદનારી પોતાના મનમાં વિચાર કરશે. પછી એક દિવસે રાત્રે શ-
રીરચિંતાને માટે વદાળના પ્રાંત બાગે ગયેલા તે વિદ્યામુને આ-
રનેથી તે સમુદ્રમાં નાખી દશે. ત્યારપછી વદાળ બચારે દૂર જશે, ત્યારે
કપટથી પાકાર કરશે અને સ્થામ મુખ કરીને નાચિકોને આ પ્રમાણે
કહેશે કે— “ શરીરચિંતાને માટે ગયેલા હું નિઃપુષ્ટાંના પતિ, કેમકે
પગ સ્ખલિત થયાથી હમણાજ એકાએક સમુદ્રમાં પડો ગયા. માટે
વદાળને અર્દા ધંભાવીને સત્વર મારા પ્રાણપતિની તપાસ કરો. જો
તેને સમુદ્રમાંથી બચાવશે તેને હું મનોવાંછિત આપીશ. ” આ પ્ર-
માણનાં તેનાં વચનો સાંભળી નાચિકો પણ હિત્યાદ સહિત તેને સમુ-
દ્રમાં એવા લાગશે, પણ તે દૂર પડેલ દોષાથી અમૃત્ય રતનની માફક

તેને શોધી (મેળવી) શકશે નહિ. તે વખતે “ હા ! જીવિતેથર ! હા ! નાથ ! હા ! હૃદયવદ્ધસ ! હા ! આશાવિશ્રામ ! હા ! રૂપમન્મથ ! હવે તું ક્યારે દર્શન દર્શશ ? હું પ્રિય ! મારે એક તારૂં જ સારણ હતું, તો અકસ્માત્ મને કેમ મૂકી દીધી ? ” આવી રીતે માયાગુક્ત થઇને તે વખતે તે વિલાપ કરશે. પછી પ્રીતિપાત્ર એવા એ મારા પ્રાણપ્રિય જ્યાંમુઘી અતિ દૂર આડ્યા ન જાય, ત્યાંમુઘીમાં તેની પછવાડે સમુદ્રમાં પડીને હું તેની સહચારિણી થાઉં. ” આ પ્રમાણે કહીને અંભોધિમાં પડવાની તે ખોટી તૈયારી કરશે અને જોરલામાં તે પડવા જશે તેરલામાં નાવિક લોકો તેને કહેશે કે-“ હું દેવી ! અકસ્માત્ તમે અમને અનાથ શા માટે કરો છો ? દૈવયોગે સાર્થવાહ કદી ગયા (મરણ પામ્યા) તો તમે હવે સાર્થેશા (સ્વામિની) થાઓ. ” આ પ્રમાણે સાર્થિક લોકોના કહેવાથી તે પણ આ ઈષ્ટ અને વૈદ્યોપદિષ્ટ જેવું મનમાં માનતી હૃદયથી ભોનપૂર્વક તે કમૂત કરશે. પછી સાર્થિકોએ મળીને સ્વામિની બનવેલી એવી તે વહાણોને આગળ ચલાવરાવતી જુદા જુદા દ્વીપોમાં કરશે. દાન અને માન વિગેરેથી સાર્થિક લોકોને તે પ્રસન્ન કરશે અને નિઃશંક થઇ સુકંઠની સાથે તે સ્વેચ્છાથી વિલાસ કરશે. પછી ઇંજિતવેદીપણાથી સુકંઠ જાણી લેશે કે:-“ અવશ્ય આ પાપિણીએજ સાર્થેશને સમુદ્રમાં નાખી દીધો જણાય છે. યુવાન, ધનિક, રૂપ, સૌભાગ્ય અને ઔદાર્ય ગુણથી શોભાયમાન અને અત્યંત અનુરક્ત મનવાળા એવા રાજા અને સાર્થનાયકે સારા અલંકારાદિ આપવાવડે બહુવાર સત્કાર કરતાં પણ હજી ન સ્વભાવવાળી અને કૃતજ્ઞ એવી આ પાપિણીએ જ્યારે તેમને પણ તજી દીધા; તેની થઇ નહીં, તો એક સામાન્ય, રૂપ અને લાવણ્ય રહિત તથા નિર્ધન એવા મારી તો એ કદી થવાનીજ નથી. કાનમાં નાખેલ સળીની માફક એનો સ્વોકાર કરતાં કે ત્યાગ કરતા બંને વખત એ પાપિની થોડા કાળમાંજ

૧. લાવણું હતું ને વૈદ્યે કહ્યું.

મને મહા અનર્થકારી થશે.” આ પ્રમાણે દાપ અમજવાથી મુકુંડ પણ દુઃખથી વિરક્ત થઈ મીઠું બોલવામાં કુશળ વર્તતો સતો બાહ્યભાવથી તેની સાથે વિલાસ કરશે.

હવે સમુદ્રમાં પડેલો સાર્થવાહ પુણ્યયોગે ફલક (પાટીયું) પા-
મીને તરતો તરતો દેશલેક દિવસે સિંહલકીપે નીકળશે. ત્યાં મિષ્ટ
જળથી અને અતિ પકવ ફળોથી સ્વસ્થ રાતીરવાળો થઈને તે આ પ્ર-
માણે મનમાં વિચાર કરશે કે:—“અહો! હું એકાંત અનુરક્ત, ત્યાગી
(હાતા), ભોગી અને લક્ષ્મીનો ભંડાર છતાં એ હુણ્ણએ અને કેવી દુર-
વસ્થાએ પહોંચાડ્યો? તે પ્રીતિ, તે મીઠાં વચનો, તે ઔચિત્યાદિ સ-
ત્કારો, અદા! આ પાપિનીએ તે બધું એકી સાથે નષ્ટ કર્યું. જેનો
સ્વીકાર કરતાં મેં પાતાના કુળ અને શીંગની મહિનતાની અને લોક-
નિંદાની પણ દરકાર ન કરી તેનું આયું ચરિત્ર। જે પુરૂષ અમાવાસ્થા-
ની રાત્રે બધા તારાઓની સંખ્યા કરી રાકે તે પુરૂષ પણ સ્ત્રીઓના
દોષોનું પ્રમાણ સ્પષ્ટ (સમ્યક્) રીતે કરી શકતો નથી. નાના પ્રકાર-
ના સ્થાનોમાં રહેલા દોષોને પરસ્પર ન જોઈ શકનારા માણસો પર
હ્યા લાગીને વિધાતાએ સ્ત્રીના મિયથી તેનેજ એક ગાંધીસ્થાન (વા-
તાસ્થાન) બનાવ્યું” લાગે છે. તો મુખિમાં પણ અતિ વઠ એવી ત્રિ
સ્ત્રીઓની હયાતી હોય તો ઠીક (મોક્ષમાં પણ સ્ત્રીઓની હયાતી હોય
તો ઠીક) એમ જેઓ ચાહના કરે છે, તે પુરૂષો આખે જોતાં છતાં પણ
ભાવે છે, એમ માત્ર માનવું છે. અથવા તો હે આત્મા! શ્રીગતના
દાપ જેવા કરતાં ઘું પોતેજ નિર્દોષ થઈ બા. કારણ કે ઉપાનદથી જેમના
પગ સંયુક્ત છે, તેમને બધી પૃથ્વી સામગ્રી મહેલીજ છે. મિત્રદ્રોહ,
દુનપ્રતા, ચોરી, વિધાસવાત અને પરસ્ત્રીગમન—આ પાંચે મહાપાપ
મેં કર્યાં છે, અને તેથીજ તેનું આવા પ્રકારનું દુઃખરૂપ ફળ મેં તરતમાંજ
મેળવ્યું છે. કારણ કે અતિ ઉમ્મ પુણ્ય અને પાપનું ફળ અર્દુજિજ પ્રાપ્ત
થાય છે. અથવા સમજનો દ્રોહ કરનાર જે દુઃ તેનો એણે દ્રોહ કર્યો તે
તો પોતેજ થયું છે. કારણ કે જે જેનું કર્મ કરે છે, તે તેનું ફળ પામે

છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને શુદ્ધ ધર્મશુદ્ધિવાળો તે ભોગોથી વિરક્ત થઈને ચારણમુનિની પાસે ત્યાંજ દીક્ષા અંગીકાર કરશે. પછી તીવ્ર તપ તપતાં નાસિકાના અમ્ભાગપર દૃષ્ટિ રાખીને શુભ આશયથી તે ત્યાંજ કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત થશે.

હવે કેટલેક દિવસે પાતાલમુંદરીના વહાણો દૈવયોગે તેજ દીનારાપર આવશે. ત્યાં વહાણમાં બેસનારા લોકો ઇંધન પાણી લેવાને માટે નીચે ઉતરશે, તે વખતે સ્વેચ્છાથી વિલાસમુખ મેળવવાને ઇચ્છતી પાતાલમુંદરી મુકંઠની સાથે સ્નેહપૂર્વક રમતી રમતી વિવિધ વૃક્ષોની શ્રેષ્ઠ છાયાવાળા કુસુમાકર નામના ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કરશે. કૌતુક સહિત તે બગીચાની શોભા જોતાં કાયોત્સર્ગમાં નિશ્ચય રહેલા અનંગદેવર્ષિ મુકંઠના જોવામાં આવશે. તે વખતે પોતાના પૂર્વના સ્વામી અને મિત્રને જોવાથી સરસ આશયવાળો તે મનમાં પ્રભાદ પામી તેમના ચરણમાં મરતક રાખી તે મુનિને વંદન કરશે. મુનિ પણ પોતાના પૂર્વ મિત્રને જોઈ મનમાં હર્ષ પામી તરત કાયોત્સર્ગ પારીને તેને બોલાવશે. તે વખતે પાતાલમુંદરી વૃક્ષની આડે રહીને તેને જોઈને વિચાર કરશે કે—“ અહો ! એને અમુદ્રમાં નાખી દીધો હતો છતાં પણ તે તો હજી જીવે છે. તો હવે આ વૈરી? મુકંઠ અત્યારે એની પાસેથી માઝં દુષ્કૃત જાણીને જોરલામાં નાવિક લોકોની અંદર મને ઉઘાડી ન પાડે, તેટલામાં એ દુષ્ટને અહીંજ મૂકીને ખરેખર ‘હું’ માંજ સ્વાર્થ સાધી લઉં ! કારણ કે પાણી આવ્યા પૂર્વે કરેલો સેતુબંધન વખણાય છે.” પછી તે એકદમ દરીઆ કાંઠે જઈને “ અરે ! લોકો ! વહાણમાં બેસીને સત્વર ભાગો. કેમકે યમ જેવો ભયંકર રાક્ષસ મારી પુઠે આવે છે, તે પાપી મુકંઠને તો એકદોળીયો કરીને ખાઈ ગયો, અને હું મહાકંઠે પુણ્યયોગે અહીં જીવતી આવી છું.” આ પ્રમાણે આકસ્મિક ભય ઉત્પન્ન કરીને અત્યંત ઉત્સુક

૧ જુઓ ! ઘડીમાં વહાલો હતો તે વૈરી થઈ ગયો.

એવી તે લોકોની સાથે તરત નાવમાં બેસીને વહાણને હંકરાવશે. પછી બીજા દ્વીપમાં જઈને કોઈ મોટા નગરમાં વહાણ વિગેરે બધી બાંધ વસ્તુઓને સંપૂર્ણ લેશે (વેચી નાખશે). અને ત્યાં નદ વિદ લોકોની સાથે સ્વેચ્છાથી નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવતી પાતાળમુદ્રી વેશ્યાપણને પામશે. પછી અમરકથના લક્ષણથી અને અપેયના પાનથી પુષ્કળ પાપ ઉપાશ્રંન કરી મરણ પામીને તે નારકી થશે અને ત્યાં મહા દુઃખો ભોગવશે.

હવે અહીં અનંગદેવમુનિના સુખથી પાતાળમુદ્રીના તથા પ્રકારના કાવો જાળીને મુકંઠ ભોગોથી નિવૃત્ત થઈ ત્યાંજ ચારિત્ર લેશે. પછી તે બંને મુનિ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળીને સ્વર્ગે જશે અને ત્યાંથી એક અવતાર (ભવ) કરી મોક્ષે જશે.

હે રાજન્ ! દ્રોહ કરવાવાળી અને સ્વચ્છંદચારિણી એવી તે પાતાની મેળે ચાકી ગઈ છતાં હજી પણ તું તેને પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છે છે, તો તેવા પ્રકારની તારી મૂઢતાને ધિક્કાર છે. તે આનું ચરિત્ર સાંભળજ, તો તે પ્રમાણે બધી મેડીઓનું ચરિત્ર એવુંજ જાણી લે. કારણ કે એક દાણે એનાં આખી હાંડલીની પરીક્ષા થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે સર્વ લક્ષણો દોષના પ્રધાપરૂપ (ઉપદેશનરૂપ) છે, માટે હે રાજન્ ! ત્રીપાદિક ઉપરના વ્યાખ્યાનને સર્વથા તજી દઈને શીષ્ય આત્મદિન માધવા તાપર થા. " આ પ્રમાણેના સર્વજ્ઞના વાક્યરૂપ મુદારસના સ્વાદથી રાજનો શ્રોત્રાભોદરૂપ વિષનો આવેગ તરતજ શાંત થઈ ગયો. તેથી એવા પ્રકારનું ત્રીચરિત્ર જાળીને વિષયોથી વિરક્ત થઈ રાજએ તે કેવલી ભગવંતની પાસે તરતજ દીક્ષા મહજ કરી. પછી વધના વેશ્યાવના સંગવાળા અને નિઃસંગ દુષ્ટવાળા તે મુનિ મુખાંજનથી મ્હતમે દિવસે કેવલજ્ઞાન પામ્યા. સર્વજ્ઞ થયેલા તે રાજર્ષિ ધજા વર્ષોમુધી ભવ્યજીવોને પ્રતિભોધીને સર્વ કર્મનો દાયક થતાં અનુક્રમે પરમ પરને પામ્યા.

“ હે વત્સો ! આ પ્રમાણેનું સ્ત્રીઓનું આપદ્ય સમજીને તેને આધીન એવા કામભોગથી હવે વિરામ પામો. દેવ અને મનુષ્યના મનોવાંછિત સુખો અનેકવાર ભોગવ્યા છતાં આ જીવ જરા પણ સંતુષ્ટ થતો નથી. સ્વપ્નમાં અનુભવેલા વિષયો જેમ અત્યારે સ્મૃતિ-માત્ર છે, તેવીજ રીતે પૂર્વે ભોગવેલા વિષયો પણ આગળ ઉપર સ્મૃતિશેષજ રહે છે. નર અને અમરપણામાં ઘણીવાર વિષયો ભોગવ્યા છતાં પણ બહુ ખેડની વાત છે કે પ્રાણીઓ માહુના વશથી તે વિષયોને ત્યારે મળે છે ત્યારે અપૂર્વ (પૂર્વે નહિ પ્રાપ્ત થયેલા) જ માને છે. કંઈ છે કે :—

“ પત્તા ય કામભોગા, કાલમણંતં રૂઢ સઙ્ગભોગા;

અપુષ્પંપિવ મન્નઈ, તદ્વિ અ જીવો મળે સુક્તં. ”

“ ઉપભોગ સહિત અનંતકાળ સુધી કામભોગ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ આ જીવ મનમાં તે સુખને અપૂર્વજ માને છે. ” હે વત્સો ! પૂર્વે અંગારદાહક જેમ પાણીથી સંતુષ્ટ (તૃપ્ત) ન થયો, તેમ જીવને અનંતકાળથી કામભોગ મળ્યા છતાં તે તેનાથી તૃપ્ત થતો નથી. તે અંગારદાહકનું? દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે :—

“ કોઈક અંગારદાહક ઉનાળામાં પાણીનો ઘડો સાથે લઈને અંગારા બનાવવાને માટે નિર્જળ અરણ્યમાં ગયો. ત્યાં તે આમ તેમ ફરી ઘણાં લાકડાં છેદી બપોરે જુદા જુદા ઢગલા કરીને બાળવા લાગ્યો. તે વખતે ભમવાથી, મહેનતથી, લૂ (ગરમ પવન) થી અગ્નિની પાસે રહેવાથી, ભયંકર ઔષ્મઋતુના અનુભાવથી અને હુસહ આતપ (તડકા) થી અત્યંત તૃપ્તકાંત થયેલો અને શરીરમાં વ્યાકુળ થયેલો તે કુંભમાં લાવેલું પાણી બધું પી ગયો, છતાં લેશ પણ તે સ્વસ્થતા (શાંતિ) ન પામ્યો. તેની તૃપ્તા જરા પણ શાંત ન થઈ. પછી ભ્રમિત દૃષ્ટિથી તે ચારે બાજુએ પાણી જોતો સુધ્ધગયો અને

આર્તધ્યાનના વશથી સ્વપ્નમાં પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં તુષાર્ત એવો
તે પોતાના નગરના તમામ ઘરોમાંનું બધું પાણી પી ગયો, છતાં જે-
વેને તેવોજ તુષિત રહેવાથી બધી વાવ, કૂવા અને સરોવરોનું જળ
પણ પી ગયો, છતાં તેલથી જેમ અગ્નિ અતૃપ્ત રહે, તેમ તે જળથી
પણ જ્યારે તેની પિપાસા શાંત ન થયું, ત્યારે તે બધી સરિતાઓ
અને સમુદ્રો પણ પી ગયો, તથાપિ તુષિત રહી પાણીની શોધમાં
લમતાં લમતાં તેણે મરુત્થલ (મારવાડ) માં અતિ ઉંઠા જળવાળો
એક કૂવો જોયો. ત્યાં લાંબી લતાઓ વડે કૂવામાંથી ખેંચી કહાડેલા
દર્ભના પૂગામાંથી ઝરતા જળના બિંદુઓને તે તૃપ્તિની શાંતિને માટે
જીભથી ચાટવા લાગ્યો. ” હે વત્સો ! હવે આ દૃષ્ટાંતનો નરવાર્થ સાં-
ભળો:-“ વાવ, કૂપ, સરોવર, નદી અને સમુદ્રોનું તમામ પાણી
પીતાં પણ શાંત ન થયેલી તેની તૃપ્ત દર્ભના અમલગથી ટપકતા
પાણીનાં ટીપાં ચાટવાથી જેમ શાંતિ ન પામે, તેમ સમુદ્ર સદૃશ સ્વ-
ર્ગના ભોગોથી જે અતૃપ્ત રહ્યા તે પછી કુશામના જળ સમાન મનુ-
ષ્યના ભોગોથી તમે કેમ તૃપ્તિ પામી શકશો ? ” પુનઃ પ્રભુએ કુમારને
સંસારની અસારતાગર્ભિત સિદ્ધાંતના સારરૂપ ઉપદેશ આપ્યો^૧ તે
આ પ્રમાણે:-“ હે ભણ્યો ! પ્રતિબોધ પામે ! શા માટે પ્રતિબોધ પા-
મતા નથી ! કારણ કે અતિદાંત થયેલી રાત્રિઓની જેમ પુનઃ મનુ-
ષ્યભવ પામવો શુભમ નથી. જુઓ-કેટલાક પ્રાણીઓ બાધ્યાવસ્થા-
માંજ મરી જાય છે, કેટલાક વૃદ્ધ થયેને મરે છે અને કેટલાક ગર્ભમાં
રહ્યા રહ્યાજ ચલી જાય છે. જેમ સૌંધાણે તીતરપક્ષીને છળીને
તેના પ્રાણનું હરણ કરે છે, તેમ દાગ મનુષ્યનું જીવન હરી લે છે. જે
મનુષ્ય માતૃપિતાદિકના મોહમાં મુગ્ધ થાય છે, તેને પરભવમાં શુ-
ભાંતિ શુભમ નથી. તેથી દુર્ગતિગમનાદિકના ભયને જોઈને સદાચ-
રણી એવા ભવજીવોએ સર્વ આરંભથી વિરમણું જોડ્યે. જે પ્રા-

છીઓ આરંભથી વિરમતા નથી, તેઓ સ્વકૃત કર્મોના ઉદયથી નર-
કાદિક દુર્ગતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. કેમકે કરેલાં કર્મો ભોગવ્યા વિના
જીવ મુક્ત થઈ શકતો નથી. દેવતાઓ, ગંધર્વો, રાક્ષસો, અસુરો, સ્થ-
લચરો અને સર્પાદિક, તેમજ રાજાઓ, સામાન્ય માણસો, શ્રેષ્ઠીઓ
અને બ્રાહ્મણો—એ બધાને દુઃખિત થઈને પોતપોતાના સ્થાનનો ત્યાગ
કરવો પડે છે. આયુષ્યનો ક્ષય થયે સતે પોતપોતાના કર્મસહિત
પ્રાણી અકાળે તાડ વૃક્ષપરથી ઝુટેલા ફળની જેમ મરણ પા-
મીને કામભોગથી અને સ્વજન પરિવારથી વિખુટા પડે છે.
દેવગતિમાં અનુત્તરવિમાન સુધીનાં સુખ ભોગવતાં પણ જ્યારે ત-
મને તૃપ્તિ ન થઈ, તો આ મનુષ્યના તુચ્છ સુખથી તમે શું તૃપ્ત થવા-
ના હતા ? સર્પની જેમ સદા ભયંકર, સમુદ્રના ચંચલ તરંગની
માફકે ક્ષણભંગુર અને પરિણામે દારૂણ એવા વિષયોને જાણીને તેમાં
આસક્ત ન થાઓ. વિષયરૂપ માંસમાં લુબ્ધ મનવાળા પ્રાણીઓ રા-
ગાંધ, પરવશ, સ્થિતિ વિનાના, પોતાના હિતથી પરિચ્યુત (બ્રટ)
અને હતાશ થઈ બહુધા નાશ પામે છે. શ્રેષ્ઠ વીણા અને વાંસળી
વિગેરે વાજીરના શ્રુતિ સુખદાયક શબ્દોમાં (સ્વરમાં) આસક્ત થઈ
મૂઠ મનવાળા અનેક પ્રાણીઓ મૃગલાની જેમ નાશ (મરણ) પામે
છે. શૃંગારના વિચારથી મનોહર અને સુલલિત હાવભાવ તથા વિ-
લાસથી પરિપૂર્ણ (પુટ્ટ) એવા રૂપમાં દૃષ્ટિ સ્થાપીને પ્રાણીઓ પતંગ-
ગની માફક વિનિપાત (મરણ) પામે છે. સરસ આહારના અભિ-
લાષી અને માખણ, મંદિરા, મધ અને માંસનું લક્ષણ કરનારા પ્રા-
ણીઓ બિદિશના માંસમાં લુબ્ધ બુદ્ધિવાળાં મીન (માછલી) ની
માફક મૃત્યુ પામે છે. શ્રેષ્ઠ કુસુમના આમોદ (સુગંધ) માં મોહિત
થયેલા અને ગંધમાં અતિ લુબ્ધ થયેલા પ્રાણીઓ ભ્રમરાઓની મા-
ફકે વિનાશ પામે છે; છતાં મૂઠ મનવાળા જીવો સમજતા નથી. મૃદુ
અને મનહર સ્પર્શમાં આસક્ત, દોષ તથા ગુણને નહીં જાણનારા,
સદા આલસ્યવાળા તથા રમણી (સ્ત્રી)ના રાગથી વ્યામોહિત મન-

વાળા—એવા અણ પ્રાણીઓ ગજની જેમ (સંસારના) બંધનમાં બંધાઈ જાય છે. ઇત્યાદિ અઠાણ કાવ્યોવડે અઠાણ પુત્રોને પ્રતિબોધ આપીને પ્રભુએ તેમને વૈશંચવાસિત કર્યાં. પછી લગવંતની વાણીનો વિચાર કરતાં તે બધા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યા. તેથી જાણે ગર્ધ કાલેજ સોગવેલ હોય, તેમ પૂર્વે સોગવેલા દેવતાઓના મુખનું તેમને સ્મરણ થયું. એટલે તેઓ ચિંતવવા લાગ્યા કે:—“સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં જે અતુલ મુખસંપત્તિ છે, તે એકાંત અને અત્યંત એવા મોક્ષમુખની વાનકી જેવી છે તે ક્યાં, અને નવ પ્રવાહ (દ્વાર)થી વહેતી દુર્ગંધથી ખિલત સારીરવાળા એવા મનુષ્યોનો આ તુચ્છતર (અત્યંત તુચ્છ) એવો મુખાભાસ ક્યાં!” આ પ્રમાણે જ્ઞાન થવાથી પૂર્વે થણા કાળમુધી અતુતર વિમાનનું મુખ સોગવેલું હોવાથી આ ભવના તુચ્છ વિષયોમાં તેમનું મન લેશ પણ રક્ત ન રહ્યું. કહ્યું છે કે:—

“અવિદિતપરમાનન્દો, વિષયસુત્તં મન્યતે હિ રમણીયમ્;
તસ્યૈવ તૈલમિદં, યેન ન દૃષ્ટં ઘૃતં ક્વાપિ.”

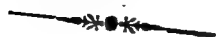
“પરમાનંદની જેમને ખબર નથી, તેજ પ્રાણી વિષયમુખને સ્મરણીય માને છે. જેલે ધી (ઘૃત) ક્યાંક પકડે એવું કે અનુભવ્યું નથી, તેનેજ તેણ પ્રિય લાગે છે.” તેઓ સ્વર્ગમાં અહમિદ્રપણે નિત્ય મુખ સોગવતા લાંબો વખત રહેલા હતા તેથી તેમના હૃદયમાં ભરતની આજ્ઞાને આધીન એવું રાગ્યમુખ કિંચિત્ પણ રચ્યું નહિ. કહ્યું છે કે:—

“ક્રોડિતા યે ચિરં હંસા, નિર્મલામ્મસિ માનસે;
તેષાં રુચિર્ન સેવાલ—જટિલે સ્વાતિકામ્મસિ.”

“જે હંસોએ નિર્ભજ જળવાળા માનસરેત્વરમાં લાંબો વખત ફીલા કરી છે, તેમને સેવાલથી વ્યાસ એવા ખાઈના પાણીમાં કદી

પણુ રૂચિ નજ થાય.” પછી પ્રવર્ધમાન છે શુદ્ધ ભાવ જેમનો એવા તે સ્વામિપુત્રો હાથ જોડી ભગવંતને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે વિ-
જ્ઞાપિ કરવા લાગ્યા કે:-“હે નાથ! આ સંસારમાં જન્મ, જરા, મરણ અને રોગથી પ્રાણી ત્યાંસુધીજ પીડાય છે, કે જ્યાંસુધી તમારી વા-
ણીરૂપ શુદ્ધ રસાયનનું તે સેવન કરતો નથી. હે તાત! ચાર ગતિના દુઃખરૂપ આતપ આત્માને ત્યાંસુધીજ તપાવી શકે છે કે, જ્યાંસુધી તમારા ચરણરૂપ વૃક્ષની શીતલ છાયાને તે મેળવતો નથી. હે ભગ-
વન્! જ્યાંસુધી ભવ્ય જીવો જંગમ કંઠપવૃક્ષ એવા તમને પામતા નથી, ત્યાંસુધીજ તેઓ દુઃસ્થિત થઇને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. હે સ્વામિન્! તમે તારવાવાળા છતાં જે ભવ્ય જીવો સંસારસમુદ્ર તરી શક્તા નથી, તેમાં મહામોહનું પ્રબળ માહાત્મ્યજ કારણભૂત છે. ભરતક્ષેત્રનું અખિલ ઐશ્વર્ય ભલે ભરતેશ્વર ભોગવે, અમે તો હવે આત્મહિત કરનારો એવી દીક્ષાનેજ અંગીકાર કરશું.” આ પ્રમાણે વિષયોથી ઉદ્દેગ પામી અત્યંત વૈરાગ્યયુક્ત થઇ, તૃણની માફક રાજ્યનો ત્યાગ કરીને તરતજ તેમણે પ્રભુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી અને વ્રત લીધા પછી થોડા વખતમાંજ ક્ષપકંઠેણિપર આરૂઢ થઇને ઘાતિકર્મના ક્ષયથી તે સર્વે સર્વજ્ઞ થયા (કેવલજ્ઞાન પામ્યા).

॥ इति श्री तपागच्छाधिराजश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टप्रभाकर-
गच्छनायकश्रीमुनिसुन्दरसूरिविनेयवाचनाचार्य-
सोममण्डनगणिकृतायां श्रीयुगादिजिन
देशनायां चतुर्थ उल्लासः ॥

પન્ચમ ઉલ્લાસ.

અનંત સિદ્ધિવાળા, સમાન દૃષ્ટિવાળા, સુવર્ણ સમાન વર્ણવાળા લેખનો સર્વ દુસ્તમ^૧ અસ્ત થયેલ છે અને જે સર્વ પ્રકારના વિપાદથી રહિત છે એવા નવીન આદીશ (નકપભદ્રેષપ્રભુ) તમને સંપત્તિની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ.

હવે પોતાના ૯૮ બંધુઓ ભગવંત પાસે ગયા. એમ ચરપુરપોના મુખથી બહીને ખેડ પામી ભરતેથર આ પ્રભાણે વિચાર કરવા લાગ્યા:—“એથીયેથી ઉન્મત્ત થયેલા ચિત્તવાળા એવા મેં સેવાને ઉદ્દેશીને સામાન્ય માણસોની જેમ આ ભાણ્યોને પણ બોલાવ્યા, તેથી ખરેખર! દુભાઈને તેજસ્વિપણાથી તે બધા મારું અનૌચિત્ય કહેવાને પિતાની પાસે ગયા. અહો! દેવ અને અમુરોની રાક્ષામાં બોલેલા તાત પણ તેમના મુખથી આ મારું અનૌચિત્ય સાંભળીને મનમાં જરા ખેડ પામશે અને ‘મોરા ભાણ્યે રાજ્યના લોકથી કનિષ્ઠ બંધુઓને તેમના રાજ્યની બહાર કઢાવી મૂક્યા.’ એ રીતે પિતા-જી અને દેવતાઓ પણ મનમાં સમજી લેશે. આયુષ્કાળમાં થકના અપ્રવેશરૂપ હેતુથી મંત્રી-સામંતોએ પ્રેરણા કરાવેલા મેં ખરેખર! તે ખોટું કષ્ટ. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કદ્યું છે કે:—

“શાન્તમાવાહિવિષ્ણુશ્રેણ ચન્દ્રન્ત્યગ્રનામ્ણ્યા;
તયાપિ સ ગુપ્તાન્વેષી, પરુષં તર્જયેન્ન તાન.”

“નાના ભાણ્યો બાલભાવથી હાથ મોરાભાણની આજ્ઞા પ્રમાણે ન થાયે, તથાપિ ગુપ્તાન્વેષી એવા તેણે કહ્યો રીતે તેમની ત-લના ન કરવી.”

“અતિતર્જના ન કાર્યા, શિષ્યસુહૃદ્ધત્યસુતકલત્રેષુ;
દ્યયપિ સુમધ્યમાનં, ત્યજતિ સ્નેહં ન સન્દેહઃ.”

“શિષ્ય, મિત્ર, આકર, પુત્ર અને સ્ત્રી-એમની અતિ તર્જના ન કરવી. કારણ કે બહુ વલોવતાં દહીં પણ સ્નેહ (સ્નિગ્ધતા) અથવા માખણને તણ દે છે. અર્થાત્ અતિ તર્જના કરવાથી નિઃસંદેહ સ્નેહનો લોપ થાય છે.” માટે હવે તાતની પાસે જઈ તેમને સમજાવીને અહીં લઈ આવું અને ચોતપોતાના રાજ્યપર તેમને પાછા સ્થાપું.”

આ પ્રમાણે વિચારીને ભરતે અષ્ટાપદપર જઈ ઋષભદેવ સ્વામી (તાત) ને નમસ્કાર કર્યો અને ભાઈઓની પાસે ચોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો. પછી કહ્યું કે:—“હે બંધુઓ ! રાજ્યમાં પાછા આવીને વિવિધ પ્રકારના સુખ ભોગવતા સતા તમારા મોટા ભાઈની લક્ષ્મીને તમે કૃતાર્થ કરો.” આ પ્રમાણે વહિલ બંધુ ભરતે બોલાવ્યા છતાં રાગદ્વેષરહિત અને નિઃસંગ એવા તેઓ બોલ્યા પણ નહિ. એટલે ‘ખરેખર ! એઓ મારાથી દુભાયા છે, તેથી મારી સાથે બોલતા નથી.’ એમ માનીને દુઃખાગ્નિથી બળતા ભરતને સ્વામીએ આ પ્રમાણે વચનામૃતતુલ્ય સંચયન કર્યું:—“હે રાજન્ ! એઓ તારાથી દુભાયા છે, એવી શંકા લાવી તું ખેદ ન પામ. કારણ કે આ મહર્ષિ મહાત્માઓ શેષ અને તોષને વશ નથી. કહું છે કે:—

“શત્રૌ મિત્રે તુળે સ્ત્રેણે, સ્વર્ણેઽશ્મનિ મળૌ મૃદિ;
મોક્ષે ભવે ચ સર્વત્ર, સમચિત્તા મહર્ષયઃ.”

“શત્રુને મિત્ર, તુળને સ્ત્રી, સુવર્ણને પથ્થર, અણિને માટી, મોક્ષ અને સંસાર-આ બધી વસ્તુઓમાં મહાત્માઓ સમાન ચિત્તવાળા હોય છે, અર્થાત્ સમભાવી હોય છે.” માટે પાપ રહિત અને સમતાદૃષ્ટ સુધારસમાં જેમનું મન મગ્ન થયેલું છે એવા એમને રાજ્યસંપત્તિની કે મનોહર વિષયોની કિંચિત્ પણ તુષ્ણા નથી. એટલુંજ

નહિ પણ જેઓ આહાર પણ માત્ર સંયમના નિર્વાહ માટેજ ગ્રહણ કરે છે, તેા એઓ સંસારના અંકુરરૂપ એવા વિષયોથી શી રીતે મોહિત થાય ? ” પ્રભુના આ પ્રમાણેના વચનામૃતથી રાગદ્વેષથી રહિત, સંસાર મુખમાં નિઃસ્પૃહ અને તાતના ઉપદેશથી સંયમી થયેલા સર્વ બંધુઓને જાણીને ભરતભૂપતિએ તે સર્વને નમસ્કારપૂર્વક વંદના કરી.

પછી ધૃતના પકવાન અને ચોખા, દાજ પ્રમુખ સોજન નાના ભાઈઓને આપવાને માટે ભરતે રસોધાઓ પાસે મગાવ્યું. તે ભરત રાજ્યે ધોતાને હાથે આપતાં છતાં ‘ આ અનેવણીય (અકલ્પનીય) ’ એમ કહી તેઓએ તેની તરફ દૃષ્ટિ પણ ન કરી. એટલે “ આ મહાત્માઓ માફ આપેલું સોજન પણ શા માટે નહિ લેતા હોય ? ” આ પ્રમાણે ચિંતામગ્ન ભૂપને પુનઃ જમદગુરુ કહેવા લાગ્યાઃ—“ હે રાજન્ ! આ તો રાજપિંડ છે; તેથી તે તો કલ્પેજ નહીં, પણ અન્ય પિંડ હોય છતાં તે અવ્યાહત (સામે લાવેલો) પિંડ હોય તો તે પણ સાધુઓને કલ્પે નહિ. ” આ પ્રમાણે ભગવંતના વચન સાંભળીને ભરત ખેદ સહિત વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ અહો અત્યારે પિતા અને ભાઈઓએ, હું અધોમ્ય હોવાથી ખરેખર સર્વથા મારો ત્યાગ કર્યો જણાય છે, તેથી આ માફ અદ્રશ્ય રાજ્ય પણ વંધ્ય વૃક્ષની જેમ નિષ્ફળ છે. કારણ કે જે રાજ્ય આહારના દાનથી પણ ભાઈઓને ઉપયોગી નથી. ખરેખર ! સાધુરૂપ સત્પાત્રના દાનરૂપ આલંબન વિના આટલા બધા પરિમહ અને આરંભના ભારથી હું પતિત થઈ ગયો છું ! કહું છે કે—

“ નરકં येन भोक्तव्यं, चिरं तत्पापपूर्त्तये;

नियुक्ते तं विधी राज्ये, वहारम्भपरिग्रहे. ”

“ જેને ચિરકાળ નરક સોગવવું છે, તેને તેટલા પાપની પૂર્તિને માટે બહુ આરંભ અને પરિમહવાળા રાજ્યમાં વિધાતા જોડી દે છે. ”

મારા કરતાં તો જેમનું આપેલું ભોજન્ય વસ્ત્રાદિ શ્રમણો (સાધુઓ)ના ઉપયોગમાં આવે છે, તેવા સામાન્ય પુરૂષોને પણ ધન્ય છે.”

આવી રીતે અત્યંત ખેદ થવાથી જેનું મુખ નિસ્તેજ થયેલું છે એવા ભરત ભૂપતિને જોઈને તેનો ખેદ દૂર કરવા માટે મુરેંદ્રે પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું કે:—“હે સ્વામિન! અવગ્રહ કેટલા છે? અને તેના દાનથી ફળ શું?” આવો પ્રશ્ન સાંભળી પ્રભુ બોલ્યા કે:—“હે સૌમ્ય! અવગ્રહ પાંચ કહેલા છે. તે આ પ્રમાણે:—એક પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં સૌધર્મેન્દ્રનો અવગ્રહ અને ઉત્તર દિશામાં ધર્શાનેન્દ્રનો અવગ્રહ—એ પ્રથમ દેવેન્દ્રાવગ્રહ કહેવાય છે. ચક્રવર્તીનું છ ખંડ પુરવીનું સ્વામીપણું છે તેનો બીજો અવગ્રહ, સ્વદેશના રાજાનો ત્રીજો અવગ્રહ, શર્યાતર (મહાનના સ્વામી) નો ચોથો અવગ્રહ અને સાધર્મિક સાધુ કે જે પહેલાં આવીને રહેલા હોય તેમનો પાંચમો અવગ્રહ સમજવો. તે પાંચે પોતપોતાના અવગ્રહનું દાન આપતાં ઇષ્ઠાર્થસિદ્ધિને પામે છે.” તે વખતે સૌધર્માધિપતિએ પ્રમુદિત થઈને ભગવંતને આ પ્રમાણે કહ્યું કે:—“હે નાથ! સર્વ શ્રમણ મહાત્માઓને મારા સર્વ અવગ્રહની હું અનુજ્ઞા આપું છું.” આ પ્રમાણે સાંભળતાં ભરતેન્દ્રને વિચાર થયો કે:—“હું પણ સાધુઓને મારા અવગ્રહની અનુજ્ઞા આપું, કારણકે એટલું કરતાં પણ હું ધન્ય તો થાઉં!” પછી પોતાના અવગ્રહની અનુજ્ઞાથી થનાર પુન્યના ફળની આશાથી ભરતે કાંઈક અંતઃકરણમાં પ્રમુદિત થઈ ભગવંતને કહ્યું કે:—“હે તાત! છ ખંડ ભરતભૂમિમાં સર્વ ત્રિનિશક થઈને સાધુ મહાત્માઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વિચરે. એવી રીતે હું મારા અવગ્રહની તેમને અનુજ્ઞા આપું છું. પરંતુ હે તાત! આ ભોજનનું હવે મારે શું કરવું?” ભગવંત બોલ્યા:—“હે રાજન! શુદ્ધ ધર્મ અને ક્રિયામાં ઉદ્યુક્ત હોય, સ્વલ્પ આરંભ અને પરિગ્રહવાળા હોય, પાંચ આયુષ્યતને ધારણ કરનારા હોય અને જેઓ સર્વચારિત્રને ઇચ્છતા હોય એવા

અમણીપસડો (આવડો) પણ સત્પાત્ર કહેવાય છે. ” (અહીં ભગ-
વંતે તે અજ્ઞ આવડોને આપવાનું સૂચ્યું છે.)

પછી પ્રજ્ઞની વાણીથી શ્રદ્ધાશુભ્ર થઇને નરાધિપ ભરત કોઈનું
પણ નિવારણ કર્યા સિવાય સર્વ આવડોને દરરોજ ઉત્તમ ઉત્તમ ભો-
જન જમાડવા લાગ્યા. પછી રસસહિત આહારની લાક્ષણિકતા (આસક્તિ)
થી આસ્તે આસ્તે ઘણા લોકો કંઈ (કપટ) થી આવક બનીને પૂર્વ-
ના આવડોમાં ભળવા ગયા એટલે તેની સંખ્યા વધી પડી. એક
વખતે મનમાં કંઈકો લાવીને રસોઝાઓએ ભરત મદારાજને વિ-
નંતિ કરી કે:—“ હે દેવ ! સંખ્યામાં ઘણા વધી જવાથી આ આવડો
હવે જમાડી શકાતા નથી. ” તે સાંભળી તાત્કાલિક બુદ્ધિશાળી એવા
રાજાએ દાનરાશીના રસ્તા ઉપર સૂક્ષ્મ બીજ વિખેરીને આવડોની
પરીક્ષા કરી.^૧ પછી જેઓ પરીક્ષામાં પાસ ન થયા, તેમને રાજાએ
આવડોથી પૃથક્ (અજ્ઞ) કર્યા અને જેઓ પાસ થયા તેમના હૃદય
ઉપર કાકિળી રત્નથી ત્રણ ત્રણ રેખાનું ચિન્હ કર્યું. પછી દર છ છ
મહિને રાજા નવા આવડોની પરીક્ષા કરતા અને તેમાં જે પાસ થતા
તેમને પુનઃ નિશાની કરતા હતા. આ પ્રમાણે ખરા આવડો દરરોજ
ભરતચક્રીને ત્યાં ભોજન કરતા હતા.

ચક્રીની પ્રજ્ઞાથી જિનો મરણ વર્તે પીસ્તસ્માન્માહનમાહન-
“ તમે છતાયા છો, ભય વધ્યાં કરે છે, મારે આત્મશુભ્રને તમે મા-
હો છો મા હો છો ” આ પ્રમાણે શ્રમને સારવાન કરવા મારે તેઓ પ્રતિ-
દિન બોલતા હતા. અર્થાત્ એ પ્રમાણે બોલવાથી શુદ્ધ આવકર્ષમાં
રિપત એવા તેઓનું અનુક્રમે માનુનાર એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું.
આવકના અનુદાનગર્ભિત ભરતેશના બનાવેલા વેદોને ભજતાં અને
ભજાવતાં તેઓ આવકર્ષનો વિસ્તાર કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે
તેમના વરામાં ઉત્તમ ધર્મેશ (આત્મજ્ઞ) અનુક્રમે સૂત્ર (સૂત્ર) ની

૧ જે ખરા આવડો હતા તે તેના પર ન ચાલ્યા. બીજા ચાલ્યા. ૨. આત્મજ્ઞ.

જનોઈને? ધારણ કરનારા થયા. સુવિધિનાથ ભગવંતના તીર્થ સુધી તો તેઓ મહા આસ્તિક હતા, પરંતુ સુવિધિનાથ અને શીત-લનાથ ભગવંતના આંતરામાં કાળના પ્રભાવથી પદ્યોપમના ચોથા ભાગ જેટલો કાળ સાધુવર્મનો વિચ્છેદ થયો. તે વખતે સાધુઓના ભાવથી લોકો આ માહુનોને ધર્મમાર્ગ પૂછવા લાગ્યા. કેટલાક વખત સુધી તો તેઓએ યથાર્થ માર્ગ કહ્યા, પણ પછીથી આસ્તે આસ્તે સાધુઓના અભાવથી નિરંકુશ બની ગયેલા તેઓ, સર્વદા પોતાના સંતાનના સુખનિર્વાહની કામનાથી ' સુવર્ણ, ગાય, ભૂમિ અને ઊંછી પણ પ્રિય વસ્તુ માહુનોને દાનમાં આપવાથી મહાધર્મ થાય છે. ' એ રીતે ભદ્રક લોકોને સ્વેચ્છાથી કહેવા લાગ્યા, અને પોતે પરિગ્રહ અને આરંભમાં મગ્ન તથા અથ્રક્ષ (મૈથુન) માં આસક્ત હોવા છતાં પોતામાં બ્રહ્મખીજપણું હોવાથી તેઓ પોતામાં પાત્રપાત્ર સ્થાપન કરવા લાગ્યા. મુગ્ધ લોકોને ઠગવાને માટે પોતાને ઇષ્ટ એવાં દાન, ક્રિયા અને આચાર ગર્ભિત નવા શાસ્ત્રો તેઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબ રચવા લાગ્યા. સાધુઓનો અભાવ હોવાથી અણ લોકો તેમને સદ્ગુરુ તરીકે માનવા લાગ્યા. કારણ કે વૃક્ષ વિનાના દેશમાં એરડા પણ મોટા વૃક્ષ સમાન માન પામે છે (મનાય છે). મુગ્ધ લોકો તેમના વચનને વેડપદની માફક સત્ય માનવા લાગ્યા. ' જન્માંધ માણસને ખેડતે બતાવેલા માર્ગમાં પણ શુ' સંદેહ હોય અર્થાત્ નજ હોય. ' આ પ્રમાણે રફતે રફતે તે માહુણો જિનમતનો દ્રોહ કરનારા થઈ પડ્યા. ' સ્વામી વિનાના રાજ્યમાં શુ' કોટવાળ ચોર નથી થતા (ચોરી નથી કરતા) ? '

આ રીતે પ્રથમ પ્રભુના અઠાણુ પુત્રોનો ભરતે પ્રતિષેધ કર્યો તેણે વર્ણન કર્યું, હવે બાહુબલિનો પણ તેણે કેવી રીતે પ્રતિષેધ કર્યો તે સંબંધી વૃત્તાંત કહેવામાં આવે છે.

એક દિવસે રાજાઓ, અમાત્યો, સાર્થેશો, શ્રેષ્ઠીઓ, નટલોકો અને ભાટલોકોથી સેનાતા અને રાજસભામાં બેઠેલા શ્રી ભરતેશ્વરને નમસ્કાર કરીને સેનાપતિએ આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-“ હે સ્વામિન્ ! ચક્ર હજી પણ આયુધશાળામાં પ્રવેશ કરતું નથી. ” તે વખતે ભરત આ પ્રમાણે બોલ્યો:- “ ભરતક્ષેત્રમાં મારી આજ્ઞા ન માનતો હોય એવો હજી પણ કંપો વિરોધી વીર (મોટો શત્રુ) છતાંયે બાકી રહી ગયો છે ! ” તે સાંભળી વૃદ્ધ અમાત્ય બોલ્યો.- “ હે દેવ ! પ્રતાપમાં સૂર્ય સમાન એવા તમારે ભરતક્ષેત્રમાં મરુબ્ધ કે દેવ કોઇ પણ છત્રવા લાયક જોવામાં આવતો નથી. છતાં દેવતાઓથી અધિષ્ઠિત એવું ચક્ર આયુધશાળામાં પ્રવેશ કરતું નથી તો કંઈક વિચારવા જેવી બાબત છે. અથવા તો ઠીક અત્યારે સાંભળું. બલિષ્ઠના બળને દબાવનાર અને બહુલીદિશના સ્વામી એવા તમારા નાના-ભાઇ બળવાન બાહુબળિ હજી પણ તમારી આજ્ઞા માનતા નથી. એક બાહુ આપની સર્વ સેના હોય અને એક બાહુ એક બાહુબળિ હોય; તો પણ આખા જયોતિષ્ચક્ર સાથે સૂર્યની સમાનતા ન થાય, તેમ મમાનતા થઇ શકે એવું નથી. ”

પૃથ્વીપર આપ મહાબલવાન સ્વામી છો, અને સ્વર્ગમાં ઈંદ્ર સ્વામી છે; પરંતુ હે દેવ ! અત્યારે તો તે તમે બંને કરતાં મહાબાહુ (જબરજસ્ત) છે, ‘ ખરેખર આ એક ન છતાંતાં ભરતભૂમિમાં મેં શું છાતું ? ’ એમ માનીને આ ચક્ર લક્ષ્મીત થઇ આયુધશાળામાં પેસતું નથી, એમ હું ધારું છું. સાઠ હજાર વર્ષ મુખી સંભાળ કરી સમગ્ર રાજાઓને સાધનારા (વશ કરનારા) એવા તમારે જો નાનો બાઇ આવી રીતે અવહીતના કરે તો લોકોમાં તમારી ઢાંસી ચાય એ હઠાડી વાત છે. ” કહ્યું છ કે:-

“ સ્વેચ્છાસ્પદં તન્ન-ગ્રાહ્યર્થં પરેષુ યત્;
 નરોઽસ્તૃતસર્વોર્ધ્વો-હોચવદ્વસ્યતે જનૈઃ. ”

“પલંગ ઉપર કંઈ પણ પાથર્યા વિના તેના માથા ઉપર ચંદ્રવો બાંધનાર માણસની જેમ, પોતાના સંબંધીઓમાં અવજ્ઞા (અપમાન) પામતા છતાં પર (શત્રુ) ઉપર આજ્ઞાનું ઐશ્વર્ય ચલાવનાર માણસ લોકોમાં હાસ્યાસ્પદ થાય છે.”

આ પ્રમાણેની અમાત્યની ગિરા (વાણી) થી પ્રેરાયેલા અને નાના ભાઇના દુર્વિનયથી હુલાયેલા તથા વૈરભીર હોવાથી સામસેદથીજ નાના ભાઇને વશ કરવાને ઇચ્છનારા ભરતે દૂતકળાને સારી રીતે જાણનાર એવા સુવેગ નામના દૂતને શિખામણ આપી સારા પરિવાર સહિત બાહુબળિ પાસે મોકલ્યો. તે વખતે ઉઠતાં પહેલાંજ એને જમણી છીંક થઇ, રથપર ચઢતાં વસ્ત્રનો છોડા ખીજામાં ભરાયો, ‘આ કાર્ય કરવામાં દૈવ અવળું છે’ એમ જાણે કહેવું હોય તેમ રસ્તે જતાં તેનું વામ (ડાબું) નેત્ર વારંવાર ફરકવા લાગ્યું, અશુભસૂચક હરિણા જમણી બાજુએથી ડાબી બાજુએ ઉતાવળથી ઉતર્યા, કંઈને સૂચવનારી દુર્ગા તેની ડાબી બાજુએ ઉતરી, તેના ગમનને રોકવા માટે જાણે દૈવ આજ્ઞાજ આપી દીધી હોય, તેમ લાંબો કાળો સર્પ તેની આગળ થઈને આડો ઉતર્યો. આવા પ્રકારના વિધ્નોને સૂચવનારા અપશુકનોથી સ્ખલના પામ્યા છતાં સ્વામીના આદેશમાં અત્યંત કાલજી રાખનાર સુવેગ જરાપણ અટક્યા વિના ચાલતો થયો.

રસ્તામાં યમરાજની રાજધાની સમાન ભયંકર અને વાઘ તથા શિંહાદિકથી વ્યાપ્ત એવી વિશાલ અટવીઓનું ઉદ્ધિંધન કરીને પછી સર્વત્ર અતિશય બળવાન એવા બાહુબળિ રાજાની અન્યાયની અગીલા તુલ્ય આજ્ઞાથી મૃગલાઓ પણ જ્યાં એક પગે ઉસા થઇ રહ્યા છે, સર્વ ગામ, પુર, પત્તન અને કુખંડ જ્યાં સમૃદ્ધ (સમૃદ્ધિમાન) છે અને સુખ (શાંતિ) તથા સૌ (સ્વસ્થ) રાજ્યથી જે વિકસિત (હર્ષિત) છે એવા બહુલી દેશમાં તે આવ્યો. ત્યાં દરેક ઠેકાણે તે આદિનાથ

ભગવંતની તથા બાહુબળિ રાજની, હર્ષપૂર્વક ગાવાળીયાઓથી ગવાતી ગુણાવળીને સાંભળતો, ભરતરાજના ભયને લીધે અનાર્થ દેશોમાંથી નારીને જાણે તે દેશનો આશ્રય કર્યો હોય એવા કોડો ઝેરઝેરાને જોતો, જેમનું દાનજ એક વ્રત છે એવા શ્રેષ્ઠી લોકોથી મીઠાં વચનોપૂર્વક દાન લેવા માટે વીનયાતા એવા યાચકોને દરેક ગામ અને શહેરમાં અવલોકતો, ભરતક્ષેત્રના સ્વામી એવા ભરતને પણ ન જાણતા એવા, મુનંદામુત બાહુબલિ નેજ સર્વ જગતના સ્વામી તરીકે માનતા અને પોતાના પ્રાણો આપીને પણ સ્વસ્વામીનું પ્રિય (દિત) કરવાને ઇચ્છતા તથા સદા પ્રસન્ન રહેતા એવા બહુલીદેશના લોકોને રસ્તામાં વારંવાર ઘોડાવતો એવો તે સમૃદ્ધિથી સ્વર્ગપુત્રી સમાન તથા આશ્ર અને મુવળના ઉંચા દિશ્વિથી પરિવેષિત (ચરાચરી) એવી તક્ષશિલા નગરીએ પહોંચ્યા.

ત્યાં વિરતીનું છતાં આવતાજતા માણસોથી માંકડા ભાગતા રાજ-માર્ગનું અવલોકન કરતો, પરદેશી લોકોએ નાના પ્રકારની વસ્તુઓથી મ-રેલા અને તે તે વસ્તુઓની રાશિઓ રાખના ભાખોદયથીજ જાણે અહીં આવી હોય એમ દુકાનોને જોઈને કુદપના કરતો, સારા અલંકારવાળા, રૂપ અને સૌંભાગ્યથી શોભાયમાન અને હાટપર આવીને બેઠકા જાણે દેવનાઓ હોય એવા મહેકયો (મોટા શ્રેષ્ઠીઓ) ને વિરમયસહિત જોતો, રસ્તામાં વ્યાજો પથથી ભૂટી ગયેલ પોતાના સ્વામીની શિખામળને સંભારતો એવો મુવેગ દૂત આરતે આરતે રાજના સિંહદ્વાર (મુખ્યદ્વાર) આગળ આવ્યો. પછી જગતમાં અદ્વિતીય બાહુબળવાળા, વિશાલ ઐશ્વર્ય અને સંપદાવાળા, અદ્વિતિમ (સ્વા-ભાવિક) તેજની શોભાથી સૂરની જેવા દુષ્પ્રેક્ષ્ય (દુઃખે જોઈ શકાય એવો), ક્રમાર, અમાત્ય, સામંત અને સાર્થસો જેના ચરણ સેવી રહ્યા છે એવા, ગરે બાહુ પોતાના ચેવડેને માયાળુ નજરથી જોતા એવા તથા રાત્રિરૂપ કંદુનું નિકંદન કરનારા એવા મુનંદાના નંદન-

ની આજ્ઞાથી સભામાં લખલ થયેલા મુવેગે પૂર્વે વર્ણવેલા એવા બા-
હુબલિ રાજાને પ્રણામ કર્યા.

‘આ મારા ભાઈનો માણસ છે.’ એમ જાણી સ્નેહાદ્ર દ્વિતી
જેતા બાહુબળિએ ઉતાવળથી તેને આ પ્રમાણે પૂછ્યું:—“હે ભદ્ર!
ચતુર્ંગણી સેના અને ચક્રથી જેણે સર્વ રાજાઓને તાબે કર્યા છે
અને લાંબો વખત દ્વિગ્વિજય કરીને અયોધ્યામાં આવેલા છે તથા ત્રી
પુત્ર અને પૌત્રાદીથી જે પરવરેલા છે એવા વિજયવંત મારા મોટા
ભાઈ ભરતેશને કુશળ છે?” આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન સાંભળી ચોતાના
સ્વામીનો ઉત્કર્ષ અને શત્રુઓનો અપકર્ષ કરવાની ઇચ્છાવાળો,
જેનો ક્ષોભ માત્ર ગળી ગયો છે એવો અને બોલવામાં ચાલાક એવો
મુવેગ કહેવા લાગ્યો કે:—“હે રાજન્! જેની આજ્ઞાએ વળ્લુપંજરનો
આશ્રય લેનારા એવા માણસોનું યમરાજ પણ કોઈ વખતે અનિષ્ટ
કરવાને સમર્થ નથી, તો સમુદ્રાંત વસુધાના સ્વામી એવા તમારા
મોટા ભાઈના અભદ્ર (અયુષ) ની તો શંકા પણ ક્યાથી સંભવે?
દ્વિત્રયા કરીને લાંબે વખતે ઘેર આવેલા તેમણે મળવાની ઉત્કંઠાથી
નાના ભાઈઓને સ્નેહપૂર્વક બોલાવ્યા હતા પણ તેઓ મોટા ભાઈનું
કંઈક અનુચિતપણું મનમાં કંઈપણે રાજ્યનો ત્યાગ કરી પિતાશ્રી
પાસે ગયા અને તેમણે તરતજ દ્વિજા અંગીકાર કરી લીધી. તેમના
વિયોગાગ્નિથી તે અત્યારે મનમાં બહુજ સંતાપ પામે છે, તો તમે
ત્યાં આવીને સ્વસમાગમરૂપ જળથી તેને શીતલ (શાંત) કરો. તમે
તેના સગા ભાઈજ છો અને અત્યારે તેના સાપન્ન (શત્રુ) પણ છો.
હે રાજન્! ચક્રીના આખા રાજ્યની અંદર ભાઈ તરીકે આંધળાની
લાકડી સમાન તમે એકંજ છો. બંધુઓના વિયોગથી વ્યથિત થતા
મોટા ભાઈને મળવાને માટે તમારી ત્યાં આવવાની અત્યંત રાહ જો-
વાય છે. કહ્યું છે કે:—

“સ નિઃસ્વોડપિ પ્રતિષ્ઠાવાન્, સેવ્યતે યઃ સ્વવંન્યુમિઃ,
તૈઃ સમૃદ્ધોડ્યવજ્ઞાતઃ, પ્રતિષ્ઠાં તુ ન વિન્દતિ.”

“ જે પાતાના બંધુઓથી સેવાય છે, તે નિર્ધન છતાં પ્રતિષ્ઠા-
વાળો છે, અને જે સમૃદ્ધ (ઓમાન) છતાં બંધુઓથી અવજ્ઞા પામે
છે તે પ્રતિષ્ઠાને પામી શકતો નથી. ” વળી ઇંદ્રની જેવા તેજસ્વી
અને અખંડ શાસન (હુકમ) વાળા એવા ભરતેશનો તેની સેવા ક-
રનારા સર્વ રાજાઓએ બાર વરસ સુધી નિરંતર અસાધારણ ઉત્સવ-
પૂર્વક છ બંડ ભરતના ઐશ્વર્યનો અભિષેક કર્યો, તેવે શુભ પ્રસંગે
પણ સર્વ ઔચિત્યમાં કુશળ છતાં તમે લઘુ બંધુ ત્યાં ન આવ્યા
તેથી કેટલાક લોકો ‘ તમારા બંને વચ્ચે પરસ્પર કલહ છે. ’
એવી શંકા કરે છે. અને તે હકીકત હેરાજન ! મિત્રોના હંદયમાં અત્યંત
દાહતુલ્ય છે અને પરને વિગ્ન લેઇને સંતુષ્ટ થનારા શત્રુઓના મનને
સંતોષકારક થયેલ છે. માટે હું ભૂપતે ! સાર્વભૌમ એવા તે વહિલ
બંધુની પાસે તરત આવીને તેની સેવા કરો, કે જેથી શત્રુઓના મનો-
રથો મનમાં જ વિસ્રય પામે. વિદ્ય, દાતા, તેજસ્વી, ન્યાયનિષ્ઠ,
સફળીનો ભંડાર એવા મોટા ભાઈને જે તમે સ્વામી તરીકે સ્થાપો,
તો તે ખરેખર ! મુગધું અને મુગધું જેવું થાય. વળી સાર્વભૌમ-
પણાથી પણ જે એની સેવા કર્યો તો તે સેવા મોટાભાઈ ઉપરના
ચિનય અને સ્નેહને લોકોમાં પ્રકાશિત કરશે. વળી એવું અપમાન
કરતાં તેમની સાથે બ્રાહ્મણ હોવાથી એ માણું અપ્રિય નહિ કરે;
એમ પણ મનમાં સમજશે નહિ. કારણ કે સંગ્રામના પ્રસંગમાં
સ્વજનસંબંધ ગણાતો નથી. જે સ્વામીના શેષ અને તોયનું
ફળ સાક્ષાર જેવામાં આવે, તેવા સ્વામીની આત્મહિતૈષીએ
(પાતાનું લઘું ચાહનારાએ) તો સદા આરાધના (સેવા) જ
કરવી, વિરાધના કદી પણ ન કરવી. સંગ્રામમાં સમગ્ર રાજાઓને
લીલાભાવથી જીતીને શુદ્ધ હિમવંતપર્વતસુધી એણે ભારતભૂમિ
સાંધી લીધી છે, અને અયસ્કાંત મણિ જેમ લોખંડને ખેંચે તેમ
મદ્ય પુણ્યથી ખેંચાયેલા મનુષ્યો, મુરો અને અમુરો સેવા કરવાને

ભરતેશ્વરની પાસે આવે છે. મનુષ્યો અને દેવો તો દૂર રહેા પણ પોતાનું અર્થ આસન આપવાથી શૌધર્મેદ્ર પણ પ્રમોદથી તેનું બહુમાન કરે છે. ગર્વથી તેની અવજ્ઞા કરનાર સૈન્યસહિત રણસં-
ગ્રામમાં તેના સૈન્યરૂપ સમુદ્રની ભરતી આવતાં સાથવાના સૂણીની મુઠીની જેમ ઉડી જાય છે. આખી પૃથ્વીને પ્લાવયમાન કરતા એવા જેના હાથીઓ, અશ્વો, રથો અને મુલાદો સમુદ્રના કંડોલની માફક કોનાથી અટકાવી શકાય તેમ છે? એકદમ આવતી સંખ્યા-
બંધ શત્રુસેનાને અટકાવવાને તેનો એક મુપેણ સેનાપતિ પણ સમર્થ છે. જેણે લીલામાવમાં સર્વ શત્રુઓને પરાજિત કર્યા છે એવું જેણે મૂંઢેલું ચક્રાયુધ કાળચક્રની માફક આવતું કોનાથી રોકી શકાય તેમ છે? વાંછિત સર્વ વસ્તુઓના હગલારૂપ અને ભાગ્યથી આકર્ષાયેલ એવા નવે નિધાન સદાકાળ તેમના પગની નીચે સંચરે છે. તેથી હે રાજન્ ! કર્ણકટક છતાં પણ પરિણામે હિતકારી એવું માફ કર્ણ જે તમે માનતા હો, તો એકાગ્રભાવથી ત્યાં આવીને તે સામ્રાટની સેવા કરે. તમે મારા સ્વામીના લઘુબંધુ છો માટે સ્નેહથી આ પ્રમાણે કહેવું પડે છે. હવે તમને ભાસે (ઉચિત લાગે) તેમ કરો. કારણ કે યુદ્ધિ કર્માનુસારિણી છે. ”

આ પ્રમાણેનાં મુવેગહૃતનાં કોમળ અને કંકણ વચ્ચેનાં સાંભળીને ક્ષયભસ્વામીના પુત્ર બાહુબલિ રાજા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે—

“ હે મુવેગ ! સર્વાંગે સંપૂર્ણ છતાં બહુ દૂર રહેનારા પોતાના સંબંધીના કૃશાળ સમાચાર તેમની પાસેથી આવેલ ભાણસને પૂછવા એ દુષ્કણરૂપ નથી. બીજું લોભાર્ત ચિત્તવાળા એ ભરતનો નાના ભાઈઓ પ્રતિનો સ્નેહ તો તેમના રાજ્ય ગ્રહણ કરવાપડેજ જણાઈ આવ્યો છે, તો આ તારાં મૃપાવચ્ચોથી શું વિશેષ છે ? અન્ય અન્ય રાજ્ય ગ્રહણ કરવામાં વ્યગ્ર હોવાથીજ તે મોટાભાઈએ આપલો

વખત મુધી નાના બંધુઓનાં રાજ્યો ન લીધાં, એમ મારું માનવું છે. કારણ કે અન્ય રાજ્ય ગ્રહણ કરવારૂપ વ્યાપારનો અભાવ થતાં બીજા આધારના અભાવમાં જઠરાગ્નિ જેમ આંતર ધાતુઓને પણ ગ્રહણ કરે છે, તેમ તેણે અત્યારે તે ભાઈઓના રાજ્યો લઈ લીધાં છે. 'મોટાભાઈએ તુચ્છતા કર્યા છતાં મોટાભાઈની સાથે યુદ્ધ કેમ થાય?' આ પ્રકારના દક્ષિણથીજ નિર્લોભી થઈને તે નાનાભાઈઓએ દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે. હું તેવો લોભરહિત 'કૃતિવાળો' અને દક્ષિણવાળો નથી. અણ એવો તારો સ્વામી અત્યંત લોભાભિભૂત થયેલ જણાય છે; કે જેથી પિતાએ આપેલ આ મારા રાજ્યને પણ તે છીનવી લેવાને તૈયાર થયો છે. પણ હે ભદ્ર ! તેમ કરવાથી તે પોતાના ઘરના ધીધી પણ અવશ્ય ભ્રષ્ટ થશે. નાનાભાઈઓના રાજ્યોને લઈ લેવાથીજ એણે કુટુંબમાં ફલહ રોપ્યો છે, તો હવે હું તેની સાથે ફલહ કરું તો તેમાં મારો શો દાવ છે ? તે તુંજ કહે. નાનાઓ જે પોતાના પર મોટાનો અકૃત્રિમ સ્નેહ જુએ, તો ગાયોની પછવાડે વાછાડાની જેમ તેઓ તેમની પાછળ પાછળ ક્યાં કરે, પણ ભરતનો તેવો સ્નેહ નથી. વળી પ્રથમ તીથેશ, પરમ બ્રહ્મસ્વરૂપ અને સ્વર્ગ મોક્ષના સાક્ષીરૂપ એવા એક પિતાજીજ અમારા સ્વામી છે. 'કંતુ' 'મિથ્યાભિમાની' અને ધાન્યના કીટ સમાન ભરત અમારો સ્વામી' એવી કિંવદંતી પણ અમારા હૃદયમાં મોહા (લજ્જા) નો વ્યામોહ ઉત્પન્ન કરે છે. હવે તો કદિ જાતુસ્નેહથી પણ હું એની સેવા કરું તો પણ ખરેખર લોકના મુખે ઢાંકણું ન હોવાથી 'આ ચઢીપણાથી એને સેવે છું' એમ જોણતા તેઓ શી રીતે અટકી શકે ? સંભાવના પ્રસંગમાં સ્વજનસંબંધના અભાવથી તે કદાચ મારા રાજ્યને સહન નહિ કરશે, તો તેનું આવું જ ખંડનું રાજ્ય હું પણ સહન કરીશ નહિ. હું માત્ર છું કે-સેનાપતિ જેમ સર્વ રાજ્યોને લાંબે વખતે જીતીને તે એકથી પોતાના સ્વામીને આપે, તેમ મારા મારેજ એણે આટલું એકથી ઉપાજન કર્યું છે. કહું છું કે:-

“ કષ્ટાર્જિતાયા નિર્ભાગ્યૈઃ, દ્વિયો મોક્તા મહેત્વપરઃ;
 દલિતેક્ષો રદૈર્દુઃસ્વા-જિદૈવાપ્નોતિ તદ્રસમ્. ”

“ ભાગ્યરહિત પુરૂષોએ કષ્ટથી ઉપાર્જન કરેલ લક્ષ્મીના ભાગ્યનાર બીજેજ થાય છે. દાંત કષ્ટથી ચોસડીને આવે છે, પણ તેના રસ (સ્વાદ) તો છલનેજ મળે છે. ” તારા રાજાની જેમ જો હું તૃષ્ણાર્તી થઈને ભ્રમણ કરું, તો મહાહિમવંત પર્વત સુધી ભૂમિને સાધી શકું^૧, પરંતુ નિર્ભાગ પુરૂષોપર દિવસમાં દયા હોવાથી તથા સ્વરાજ્યના સુખમાં સંતુષ્ટ હોવાથી બીજા રાજ્યોને ઘડણ કરવામાં હું ઉદાસીનતાજ ધારી બેઠો છું. લોકથી પરાભવ પામેલા એવા હજારો રાજ્યો ભલે તેની સેવા કરે; પરંતુ સંતુષ્ટ મનવાળા એવા અમે તેની શા માટે સેવા કરીએ ? જો કે દીન વચન બોલીને, નમીને અથવા વારંવાર બીજાની ખુશામત કરીને મોટું રાજ્ય પણ મેળવી શકાય, પરંતુ તેવા રાજ્યનું અમારે કશું પ્રયોજન નથી. તાતના ચરણમાં ભક્તિમાન હોવાથી સૌધર્મેન્દ્ર, તેમનો આદ્ય (પ્રથમ) પુત્ર હોવાને લીધે ભરતનું બહુમાન કરે છે, પણ તેના વીર્ય કે ઐશ્વર્યના ગુણોથી તે તેનું બહુમાન કરતો નથી. તેના બલ (સૈન્ય) રૂપ સમુદ્રમાં બીજા રાજ્યો સૈન્યસહિત ભલે સાથવાની મુઠી જેવા થાય; પણ હું તો ત્યાં તેજથી દુઃસહ એવો વડવાનસ થઈશ. સેવકો રાજાને વખાણે, માતા પુત્રને વખાણે અને યાચકો દાતાને વખાણે, છતાં તેથી તે પ્રતિષ્ઠાપાત્ર થતા નથી. જો પોતે નપુંસક જેવો છે, તેના સેનાપતિ, આયુધ અને ગજાદિ બળનું વર્ણન કરવું, તે અર્થની પાસે દીવાનો ઉગ્રોત કરવા જેવું નિષ્ફળ છે. શૂરપુરૂષોને સેનાદિ આડંબર તે શાભામાત્ર છે. રણસંગ્રામમાં ચડતાં તેઓ પોતાના પ્રચંડ બાહુદંડ-નેજ હૃદયમાં સહાયકારક માને છે. મારા ભાઈના બાહુબળને તો હું

^૧ ભરતે તો યુદ્ધહિમવંત સુધીજ સાધી છે.

પહેલેથીજ જાણુ છું. કારણ કે બાધ્યાવસ્થામાં ક્રીડા કરતાં હું તેને સેંકડોવાર આકાશમાં ઉડાડતો હતો, અને પછી ‘અરે આ બિચારો મુવો’ આ પ્રમાણે દેવતાઓના કહેવાથી નીચે પડતાં હું. દયા લાવી તેને બે હાથથી અંધર ઝીંટી લેતો હતો. અત્યારે તે ઐશ્વર્યથી આ-અધારિત થઈ ગયેલ છે, તેથી તે બધું ભૂલી ગયો હોય એમ મને લાગે છે; કે જેથી તે આ પ્રમાણે મને આજ્ઞા કરે છે. આટલા તેના ઐશ્વર્યને જે હું સહન કરું છું, એજ મારી સેવા છે. કારણ કે વાઘની પાસે તો એવુંજ મોકલવું, કે જેનું તે બક્ષણ ન કરે. હવે છેવટે કહું છું કે, વી-રાલિમાની ભરત જો મારી સેવાને ધન્યતા હોય, તો એકવાર પોતાની વીરવૃત્તિ સંગ્રામમાં મને બતાવે. મારે હે મુવેગ ! તું વેગથી જઈને તારા સ્વામીને કહે કે, કેસરીસિંહ જેમ પસાણુ ન સહે, તેમ બાહુબળિ તમારું શાસન (આજ્ઞા) સહન કરતો નથી. ”

કુમારો, અમારો અને સામંતાએ શૌર્યથી સંગ્રામને મુશ્વવનારી એવી પોતાના સ્વામીની વાણી હર્ષોશ્વાસપૂર્વકજ કમ્પુલ કરી લીધી.

હવે પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી ક્રોધાયમાન થયેલા છતાં અંગરક્ષકોએ તેને છવતો જવા દીધો. એટલે મુવેગ કંઈક ધૈર્ય પકડીને તરતજ સલામાંથી ઉઠી ચાલતો થયો. રસ્તે ચાલતાં તેણે આ પ્રમાણે નાગરિકોનું પરસ્પર બોલવું સાંભળ્યું:—“ આ નવો પ્રશ્ન કોણ છે ? એ ભરતનો દૂત છે. તે ભરત કોણ ? બાહુબલિનો મોટાભાઈ. ત્યારે તે અત્યારે ક્યાં છે ? અયોધ્યામાં રાજ્ય ભોગવે છે. તેણે અહીં આને શા મારે મોકલ્યો ? પોતાની સેવા કરવા બાહુબલિને બોલાવવા મારે. ત્યારે તે દુર્દૈવથી હણાયેલો લાગે છે. કેમકે ત્રણ જગતને છતનાર પોતાના નાનાભાઈના બાહુબળને શું તે મૂર્ખ જાણતો નથી ? તે અનુભવજ્ઞાન તેને બાધ્યાવસ્થામાં હતું; પણ અત્યારે મીઠું બોલનારા પોતાના માણસોનાં વાક્યોથી ઉત્તેજિત થયેલો તે બધું ભૂલી

ગયો લાગે છે. પરંતુ મીઠું મીઠું બોલનારા બધા યુદ્ધમાં ખરેખર ભાગી જશે અને તે એકલો બાહુબલિના બાહુબળની વ્યથા સહન કરશે. અરે વિચારપૂર્વક સુબુદ્ધિ (સલાહ) આપનાર એની પાસે કોઈ મૂંઝક પણ મંત્રી નથી? તેનો પાસે તો ઘણા બુદ્ધિશાળી પ્રધાનો છે. ત્યારે આપું પોતાનેજ અહિતકારી કામ કરતાં તેમણે એને વાર્યો કેમ નહિ? અરે! તેમણેજ આ કામમાં એને પ્રવર્તાવે છે. કારણ કે જે થવાનું હોય છે તે અન્યથા થતું નથી. ત્યારે તો આ મૂઠે ખરેખર આજે સૂતો સિંહ જગાડ્યો છે અને પવનની સામે અગ્નિ સળગાવ્યો છે. બલિષ્ઠ બાહુબલિ સમગ્ર પૃથ્વી છતવાને સમર્થ છતાં પોતાને ઠંકણે તે સુખે બેસી રહ્યો હતો, છતાં તેને આવી રીતે તેણે પોતાનો શત્રુ બનાવ્યો તે હીક કયું નથી. ” આવા પ્રકારની નગરવાસીઓની ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિ સાંભળતો સાંભળતો તે દૂત તક્ષશિલામાંથી સત્વર બહાર નીકળી ગયો.

હવે માર્ગે ચાલતાં તે દૂત આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો કે- “ અહો ! આપણા રાજાએ આ વિચાર વિનાનું કામ આરંભ્યું છે ! છ ખંડના રાજાઓથી સેવાતાં તેને શું ઓછું હતું કે, વાહનને માટે કેસરીસિંહની જેમ પોતાની સેવાને માટે આને બોલાવ્યો! અરે! પોતાને કુશળ માનનારા અને કુલકભાગત એવા તે મંત્રીઓને પણ ધિક્કાર થાઓ; કે જેમણે પોતાના સ્વામીને અત્યારે આવા અત્યંત દુઃસાધ્ય કામમાં પ્રેર્યો. હવે આ કામ કરતાં અથવા મૂકતાં બંને રીતે એને શુભકારી થવાનું નથી. કહેવત છે કે-‘સર્વે છછુંદરી પકડી’ એટલે પછી તેને મૂકે તો આંધળો થાય અને ગળે તો મરી જાય. કહ્યું છે કે-

“ જઈ ગલઈ ગલઈ ડયરં, પચ્ચુગાલિણ ગલંતિ નયનાઈ,

હા વિસમા કજ્જગઈ, અહિણા છચ્છુંદરી ગહિયા. ”

“ જો ગળી જાય તો ઉદર ગળે અને બહાર કહાડે તો નેત્રા ગળી જાય (નષ્ટ થાય). અહા! સર્વે છછુંદરી પકડ્યાની જેમ કાર્ય-

ની ગતિ વિષય (વિદ્ય) થઈ છે. ” વળી ‘ એણે જઈને જાને લાઘ-
ઓમાં પરસ્પર વિરોધ કરાવ્યો ’ આવા પ્રકારનો મારો પણ અવર્ણ-
વાદ બોલાશે. માટે ગુણને દૂષણલગાડનાર એવા આ દૂષણને ધિક્કાર
થાયો. ” આવા અનેક સંકટપ વિદ્યોધી વ્યાકૃતિ મનવાળો તે
અતુકમે અયોધ્યામાં આવીને શ્યામ સુખવડે તે પોતાના સ્વામીને
નમ્યો. ‘ બાહુબલિ પાસેથી આ અપમાન પામીને આવ્યો લાગે છે ’
એમ તેણે સુખ જોવાથી સમજી ગયા છતાં મનમાં કોઈ પામ્યા વિના
ભરતેથી તેને પૂછ્યું કે-“ હું ભદ્ર ! શાખા અને પ્રશાખાથી વટવૃક્ષની
માફક વિસ્તાર પામેલો બલિષ્ઠ બાહુબલિ કુશળ છે ? તેણે કહ્યું, કે
જેથી મને હર્ષ થાય. ”

આ પ્રમાણે આદરસંહિત પોતાના સ્વામીથી પૂછાયેલો તે સુ-
વેગ મનમાં જરા સંતોષ પામીને વિનયથી મરતક નમાવી કહેવા
લાગ્યો કે-“ ખરેખર ચક્રવર્તીના ચક્રને અને ઇંદ્રના વજ્રને પણ સે-
દેશ પાપડની જેમ એક મુઠીમાત્રથી ચૂર્ણ કરી નાખે એવા એ બા-
હુબલિ છે. પ્રસંગોપાત્ત તમારા સેનાપતિ અને સૈન્યાદિકતુંભે વર્ણન
કર્તું, એટલે ‘ એ શું માત્ર ! ’ એમ કહીને હર્ષધથી જેમ નાક મરડે
તેમ તે પોતાની ગ્રીવા મરડવા લાગ્યા. પુત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર વિગેરે
કરોડો જ્યાં અત્યંત બાહુબળવાળા છે, વળી ખરેખર ! પડતા (તૂટી
પડતા) આકાશને પણ અટકાવવાને (ઘોલી શખવાને) સમર્થ એવા
તેના કુમારો છે. તે વીરધિવીર તમારા નાના લાઘવું અમંગલ (ખ-
રાબ) કરવામાં દેવનો દેવ (ઈંદ્ર) પણ અસમર્થ છે, એમ હું માનું છું. ”
આ પ્રમાણે તેની કુશળતાને અંગે ચક્રીએ કરેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આ-
પીને પછી બાહુબલિના તે તે પ્રકારના ઉચ્ચા નીચા વચનનો વિસ્તાર
સ્વામીની પાસે સમજૂ રીતે તેણે નિવેદન કર્યો. પ્રાંતે આ પ્રમાણે તેણે
તત્ત્વ તે કહેવા લાગ્યો કે-“ આપની સેવાને માટે કોમળ અને કંઈક
વાક્યોથી તેને મેં બહુ કહ્યું; છતાં ગંભીરવેદી હાથી જેમ અંકુશને

ન ગણકારે, તેમ તેણે તે માન્યું નહિ. ગર્વથી જેના હાથને નિરંતર ખરજ આવે છે એવા પ્રખળ બાહુદંડવાળો તે પ્રતાપી તમારો નાનો ભાઈ અહીં યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી આવે તેમ છે, બાકી તમારી સેવા કરવાની ઇચ્છાથી તે આવે તેમ નથી. વળી હું પ્રભો ! અતિ ભક્તિવાળા, તેજસ્વી અને મહા ઉત્સાહી એવા સામંત, રાજાઓ અને મુલકો તેના વિચારથી લેશ પણ ભિન્ન નથી. યુદ્ધમાં શ્રદ્ધાવાળા અને તેજથી જાલંત થતા હોય એવા તેના કુમારો શત્રુઓની સાથે વૈર ઉભું કરીને પણ વિચલુ કરે તેવા છે. આજીવિકાના કારણથી આધીન વર્તતા એવા સામંત રાજાઓ અને મુલકો તો દૂર રહો, પરંતુ ખરે-ખર ! તેની સઘળી પ્રજા પણ પોતાના પ્રાણ આપીને તેનું ઇષ્ટ કરવાને ચાહે છે. જેઓએ કદી દૃષ્ટિથી પણ તેને જોયેલ નથી એવા છતાં યુદ્ધોથી તેને વશ વર્તતા એવા પર્વતવાસી લિલ્લિ ભોલો પણ તમારી સેવાને હણવાને ઇચ્છે છે. આ તમને ઇષ્ટ હોય કે કદી અનિષ્ટ હોય પણ હું તો સત્ય કહું છું. કારણ કે સેવકોએ સ્વામીને મિથ્યા વાક્યો થી ઠગવો (છેતરવો) ન જોઈએ. અનુજબ'ધુત' આવા પ્રકારનું વૃત્તાંત જાણીને હવે તમને ક્યે તેમ (યથોચિત) કરો. કારણ કે સત્ય વાચના બોલનારા હૂતો હોય છે, પણ મંત્રીઓ હોતા નથી.”

હૂતાના મુખથી પોતાના લઘુબ'ધુના આવાં અવજ્ઞાકારક વચનો સાંભળીને પણ ખેદરહિત એવો નરાધીશ તેને કહેવા લાગ્યો કે—
“ જગતને છતી શકે એવા અતુલ ક્ષાત્ર (ક્ષત્રિય સંખ'ધી) તેજવાળા એ નાના બ'ધુએ બીજા રાજાના શાસનને સહન ન કરે; એ ખરેખર યુક્તજ છે. કહું છે કે:—

“ આલનં શરમઃ શ્રેષ્ઠઃ, સિંહોઽન્યથાપદસ્વનમ્ ;

જાત્યશ્વશ્ચ કશાઘાતં, સહતે યન્ન કર્હિચિત્. ”

“ શ્રેષ્ઠ એવો અષ્ટાપદ^૧ આલાનસ્થ'ભને, સિંહ અન્ય થાપદો-

૧ આઠ પગવાળું શ્વાપદ વિશેષ. હાથી કરતાં અત્યંત બળવાન.

ના અવાજ (ગર્જના) ને અને જાત્યંથ આશ્રુકના પ્રહારને કદાપિ સહન કરી શકતા નથી. ” બલિષ્ઠ એવા એ લઘુબંધુથી હું સર્વ-થા સ્લાબ્ધ (પ્રશંસનીય) છું. કારણ કે એક બાહુ હલકી (આછા બળવાળી) હોય તો તેના પ્રમાણમાં બીજી બલિષ્ઠ લાગે (હોય) છે. સ્ત્રીઓ, સંપત્તિ, પુત્રો અને મુલદો વિગેરે જગત્માં મળવા મુલભ છે, પણ વિશેષ રીતે આવા બળવાળો બંધુ કયાંય પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. વળી સેવાને માટે મેં પહેલાં નાના ભાઈઓને જો બોલાવ્યા અને તેઓએ તરત પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી લીધી, એ શરમ અઘાપિ મારા હૃદયમાં આતી નથી. બળવાન એવા એણે ‘ મારી આજ્ઞા આ વશુધાપર વિસ્તૃત [પ્રખ્યાત] છે ’ એમ જો માન્યું, તો પછી આવા ઉંચા નીચા વચનોથી ભરે તે મારી અવજ્ઞા કરે. અથવા તો અપરાધ સહન કરતાં લોકો ભરે અને અશક્ત કહે, પણ આ બંધુની સાથે હું વિરોધ કરવાને ઇચ્છતો નથી. ” આ પ્રમાણે કહ્યા પછી પોતાના કથનની યોગ્યથોઅપણાની સ્ફુટતાને માટે ભરતે રનેહદિષ્ટિથી સત્તાસદોના મુખ સામે જોયું. એટલે બાહુબલિની કરેલી અવજ્ઞાથી અને સ્વામીએ બતાવેલી ક્ષમાથી મનમાં દુભાયેલો મુપેજ સેનાપતિ ઉભો થઈને ચક્રીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—

“ હે કેવ ! દીન, દુઃસ્થ [દરિદ્ર] પીડિત, ભયભીત, અંધ, કૃષ્ણી (કુટો) અને પંગુ-દયાને લાયક એવા એ સર્વની ઉપર રાજાઓએ ક્ષમા કરવી યુક્ત છે, પણ પોતાના બાહુવીર્યથી ઉચ્છ્રંબલ અને આજ્ઞાનું અપમાન કરનારા એવા દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાઓને તો પ્રજાના હિતમાં તાપર એવા રાજાઓએ સખત શિક્ષા કરવી જોઈએ. દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાઓનું દલન કરવું, સદ્બુદ્ધિવાળાઓનું પાતન (રક્ષણ) કરવું અને આશ્રિતોનું ભરણ-પોષણ કરવું, એ રાજાઓનું લક્ષણ (તેમનો ધર્મ) છે. કશું છે કે:—

“શઠદમનમશઠપાલન—માથિતભરણાનિ રાજચિહ્નાનિ;
અભિષેકપટ્ટવન્ધો, વાલવ્યજનં વ્રણસ્યાપિ.”

“શઠતું દમન કરવું, અશઠ (સરસ) માણસતું રક્ષણ કરવું
અને આથિતતું ભરણપોષણ કરવું, એ રાજાના મુખ્ય લક્ષણો છે.
બાકી માત્ર અભિષેક, પટ્ટબંધ અને વાલવ્યજન (ચામર વિગેરે)
એ રાજચિહ્ન હોય, તો તે તો મણ (ગુમરા) ને પણ હોય છે. અર્થાત્
જળવડે પ્રક્ષાલન, પાટાતું બંધન અને પંખાથી નખાતો પવન, એ-
ટલું તો મણને પણ કરવું પડે છે.” વળી મોટા પુરૂષો ધન, સેવક,
પુત્ર, મિત્ર, કુલત્ર અને છેવટે પોતાના પ્રાણનો પણ ભોગ આપીને
પોતાતું તેજ વધારવા ઇચ્છે છે. હે દેવ! જો એમ ન હોય તો પોતાના
રાજ્યમાં તમને શી ન્યૂનતા હતી, કે જેથી આટલો મોટો કિંચિત્ત
તમે કર્યો? પણ તે સર્વ વૃદ્ધિને માટેજ કરેલું છે. માની પુરૂષો શત્રુ
તરફના પરાભવના ભયથી દોષ્ટ રીતે પણ પોતાતું તેજ કાયમ રાખી
જીવિતને મુખે તણ દે છે. કારણકે માનનું મૂળ તે સ્વતેજ જ છે. વ-
શિજ્ઞનો જેમ ધનના યોગ (નવું મેળવવું) અને ક્ષેમ (મળેલાતું ર-
ક્ષણ કરવું) નો વિચાર કર્યા કરે છે, તેમ મોટા પુરૂષોએ પણ હમેશાં
સર્વ ઉપાયથી પોતાના તેજના યોગ ક્ષેમનું વિધાન વિચારવું જોઈ-
એ. હે સ્વામિન! શીતલ પ્રકૃતિવાળા એવા વાણીયાઓની નરમાશ
જ વખણાય છે, પણ તેજઃપ્રધાન એવા ક્ષત્રિયો જો નરમાશ રાખે,
તો તેઓ તો હાસ્યાસ્પદ થાય છે. તેજસ્વી પ્રકૃતિવાળા પુરૂષથી શત્રુ-
ઓ પ્રાયઃ હમેશાં ડરતા રહે છે અને મૃદુસ્વભાવી હોય, તે શ-
ત્રુઓથી સર્વદા પરાભવ પામે છે. હું છે કે:—

“તુલ્યેઽપરાધેસ્વર્માનુ—ર્માનુમન્તં ચિરેણ યત્;
હિમાંથુમાયુ ગ્રસતે, તન્મ્રદિન્નઃ સ્ફુટં ફલમ્.”

અને તેમના નેતા એવા તમારો આ લઘુખંધુથી જે પરાજય થાય, તે સમુદ્રથી પાર ઉતરેલાને ગોષ્પદમાં કુખવા જેવું છે. ભાઇની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે સૈન્યયુક્ત જતાં મારો ખરેખર લોકમાં અવર્ણવાદ યોલાશે, એવી ખોટી શંકા પણ તમે મનમાં લાવશો નહિ. કારણકે, જે શાક્યોનું જે ભગિનીપણું અને તેમના પુત્રોનું જે બ્રાત્રપણું તેમાં સાક્ષાત્ વૈરજ દેખાય છે. તેથી માત્ર તે સંબંધ નામનોજ હોય છે, વસ્તુતઃ ત્યાં સ્નેહ હોતો નથી. પરસ્પરના તેજને સહન ન કરનારા માણસોમાં ઓરમાન ભાઇઓ પ્રાયઃ સ્વભાવથીજ શત્રુ હોય છે. તેમાં પણ રાજાઓમાં તો તેવો શત્રુભાવ વિશેષ હોય છે. આજ્ઞાનું અપમાન કરનાર ભાઇને વસ્તુતઃ શત્રુ ગણીને તેની ઉપર રાજાઓએ ચડાઈ કરવી, તેને માટે લોકો અને શાસ્ત્રો પણ સંમત છે. માટે તેજના ભંડારરૂપ તે અનુજખંધુ તમારે તરત ઉચ્છેદવા લાયકજ છે. કારણકે શત્રુ અને વ્યાધિની ઉપેક્ષા કરતાં તે મહા અનર્થકારી થાય છે.” આ પ્રમાણેનું મુખ્ય સચિવનું બોલવું સાંભળી સર્વ સભાસદો, સ્વામીભક્ત સામંતો અને મહાઉત્સાહવાળા બીજા રાજાઓ વિગેરેએ પણ (એજ વાતને) ટેકો આપ્યો. પોતાનો ભાઈ હોવાથી તેની ઉપર ચક્રીનું મન જો કે સિનગ્ધ (સ્નેહાળ) હતું, પણ સેનાપતિ વિગેરેએ આવા વિચારો બતાવીને તરતજ તેમનું મન વિરોધવડે વિરસ (નિઃસ્નેહી) કરી નાખ્યું. કહ્યું છે કે:—

“વહ્ની નરિંદચિત્તં, વસ્ત્રાણં પાણિયં ચ મહિલાઓ;

તત્થય વચ્ચંતિ સયા, જત્થય ધુત્તેહિં નિજ્જંતિ.”

“વેલડી, રાજાઓનું મન, વૃક્ષો, પાણી અને સ્ત્રીઓ, એ બધાં જ્યાં ધૂતોં (નેતાઓ) લઇ જાય છે, ત્યાંજ જાય છે.”

ત્યારબાદ લઘુખંધુને છતવા જવાની ઇચ્છાવાળા અને અમર્ષ (ધર્ષ) સહિત એવા ચક્રીએ તરતજ પ્રયાણને સૂચવનારી એવી

લક્ષા (બંબા) વગરની. એટલે બંબાનિર્ણયના સદેશથી ગમમ લ-
 શરૂ થાવે બાન્ધુથી એકદમ એકદમ ધર્મ ગમું. શૌર્યાદિક ગુણોથી રા-
 જના જાણે પ્રતિરૂપ (બીજા રૂપ) હોય એવા આદિત્યવરના પ્રમુખ ક-
 રોરો કુમારો પણ ત્યાં બેઠા થયા. રવામીના કામમાં ઉત્સાહવાળા,
 શત્રુઓના હૃદયમાં દાદ દેવાવાળા અને રતનના મુગરને ધારણ કરવા-
 વાળા એવા હંતરો રાજાઓ, સર્વ સામગ્રીથી સંયુક્ત અને શત્રુઓ-
 થી સહન ન કરી શકાય એવા પરાક્રમવાળા ધોરાશીલાખ રથવાળા,
 ધોરાશીલાખ યાત્રેવારો અને ધોરાશીલાખ દાધીની રવારી કર-
 નારાઓ ત્યાં એકઠા થયા. આકાશમાં હીલાપૂર્વક ઉછાળી ઉછાળીને
 રાજોને મદદ કરવા એવા, બકા અને ઝમને સ્થનનારો એવા કરોડો
 (૬૬ કોડ) મૂરો મુખરો (પાળાઓ) ત્યાં આવીને મળ્યા.

આ પ્રમાણે સર્વ કૈન્યથી પરવરેલા અને વારે વિશાઓમાં શ-
 ત્રુઓને કંપાવના એવા ચક્રવર્તીએ બદલી દેરા તરફ પ્રયાણ કર્યું. તે
 વખતે મર્વ રાજાઓના વિવંશની ઉત્કંઠાથી જાણે તરસા ઉપજા ધણ
 હોય, તેમ ચક્રેતન ચક્રીની આગળ આકાશમાં ચાલવા લાગ્યું.

“આરણ્ય કક્કના મંદંબવાળો આ રાજા ક્યાં ચાલ્યો?” “આ
 તો રવેશ્વરથી વમુધાનું અવહોલન કરવા નીકળ્યો હશે.” “તો સર્વ
 શત્રુઓના પગ જેવું ચીંચા કરી દીધા છે અર્થાત્ જેવું સર્વ શત્રુઓ-
 ને વગવર્તી બનાવ્યા છે એવું આ ચક્રેતન મારે આગળ ચાલે છે?”
 “ત્યારે તો બરનકાશમાં પણ એને કોઈ શનું સ્થળે બાકી હશે.” “પણ
 આનો મનુ તો કોઈ દેખતો નથી.” “અરે! આ મગ્રાને કોઈ બીજો
 લેખ્ય (સ્થળ સાધક) હોય, કે ન હોય પણ એનોજ નાનોબ ઈંદ્ર
 જેવો બળવાન બાદુબલિ તો તેને લેખ્ય છે.” “ત્યારે તો તેને સ્થ-
 વાને મારેજ ખરેખર આ શત્રુની તૈયારી લાગે છે.” “અરે! ત્યારે
 તો એ ખરેખર વિચાર્યો વિનાનું કામ કરે છે. કારણ કે અર્ધા એનો
 વિજય થશે, તો પણ તેની અદર્શ પ્રતિષ્ઠા થશે; પરંતુ જો પરાજય
 થશે, તો એને પ્રાણમાં ઘણી મોટી દાની થશે. કહ્યું છે કે—

“અન્યચ ભ્રાતૃપુત્રાદ્યા, દક્ષૈઃ કચન દુર્નયે;
શિક્ષણીયા રહસ્યેવ, દ્વયાનાં લઘુતાઽન્યથા.”

“કદાચ ભાઈ કે પુત્રાદિકની કોઈ ઠેકાણે ભૂલ થતી હોય, તો ઠાઠા માણસોએ તેમને એકાંતમાં જ શિખામણ (શિક્ષા) આપવી; નહિ તો બંનેની લઘુતા થાય છે.” “છપ્પડનું રાજ્ય જેણે પોતાને સ્વાધીન કર્યું છે એવા આ રાજાને પોતાના અતુજ બંધુના રાજ્ય વિના શી ન્યૂનતા આવી ગઈ હતી?” “અહો! આટલા બધા ઐશ્વર્યવાળો છતાં હજી પણ એને કેટલો બધો લોભ છે? અથવા તો ખરેખર! મોટા પુરુષોને પણ ક્યાંયને મારવા તે બહુ કઠણ છે.” રાજાના પ્રયાણ વખતે ગામે ગામે અને શહેરે શહેરે માર્ગમાં સર્વત્ર માણસો પરસ્પર આ પ્રમાણે વાતો કરતા હતા. /

સૈન્યના ઘણા ભારથી શેષનાગની ઝીવાને નમાવતા, અવિચ્છિન્ન વાઘના નિર્દોષથી વમુઘરાપર ઘોષાદૈત (ઘોષમયતા) કરતા, સૈન્યની બહુલતાથી સર્વ સીમાડામાં ઘાસ અને જળને દુર્લભ કરતા, પરંતુ શત્રુઓના મુખમાં અને તેમની સ્ત્રીઓની આંખમાં તે ઘાસ પાણીને મુલભ કરતા (અર્થાત્ શત્રુઓ મુખમાં તુણ લઈને બેસતા અને તેમની સ્ત્રીઓ આંખમાં આંસુ લાવતી હતી), કંડપાંતકાળના ક્ષુભિત સમુદ્રની વેલની માફક પોતાની સેનાથી ‘તે રાજા તો તરત પરાજિત થયો’ એમ માનતા, કનિષ્ઠ બંધુને મળવાને માટે જ જાણે ઉત્કંઠિત થયા હોય અને અત્યંત હઠમાં આવ્યા હોય તેમ રસ્તે અનવચ્છિન્ન પ્રયાણ કરી વેગથી ચાલતા અને સર્વત્ર પોતાનો જય થવાથી અહીં પણ પોતાને જયશીલ માનતા એવા તે નરેન્દ્ર બહુલીદેશની સીમા પાસે આવી પહોંચ્યા.

બલિષ્ઠ એવા બાહુબલિ રાજાએ પણ વિજય પામવાની ઇચ્છાવાળો એવો વડિલ બંધુ પોતાના સીમાડા નજીક આવી પહોંચેલ

છ એમ પોતાના ચરલોકો પાસેથી બાણીને તેજ વખતે રણભંભા વગણવી અને નગરમાંથી બહાર નીકળી તે પણ તેની સન્મુખ આવ્યા. કારણ કે બલિષ્ઠ મનુષ્યો શત્રુઓએ કરેલ સ્વસીમાનું અતિક્રમણ સહન કરતા નથી.

તે વખતે કોઈક સ્ત્રીએ, સંભ્રામમાં ઉત્ક્રિષ્ટ એવા પોતાના પુત્રને પતિની સમક્ષમાં આ પ્રમાણે કહ્યું:— ‘હે વત્સ ! યુદ્ધમાં તેવા પ્રકારનું શૌર્ય ધારણ કરજે, કે જેથી કોઈ પ્રકારનો વિકલ્પ દિપત્ત ન થાય. ’ કોઈક કાંતાએ પુત્રને કહ્યું:— ‘હે પુત્ર ! પહેલાં હું વીર પુરુષની સુતા અને પછી વીર પુરુષની પત્ની છું, માટે સંભ્રામમાં હું તેવી રીતે લડજે, કે જેથી હું વીરપ્રસૂતા થાઉં. ’ કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી:— ‘હે કાંત ! રણંગણમાં મને દૃઢચર્મા ધારણ કરીને પાછું પગલું કરશો નહિ. કારણ કે આ લોક અને પરલોકમાં તમેજ મારી ગતિ (શરણ) છે. (અર્થાત્ અહીં તમારી પાછળ સતી ચર્મશ અને પરલયમાં તમારી દેવી ચર્મશ.)’ સૈન્યમાં આલવાને ઈચ્છના એવા કોઈ પુરુષે પોતાની પ્રિયાના મુખ ઉપર સ્નેહપૂર્વક પત્રવર્તી રચી, એટલે તેના કોઈ મિત્રે હાસ્ત્યપૂર્વક તેને આ પ્રમાણે કહ્યું:— ‘હે મિત્ર ! આજે તો અશ્વેજ શત્રુગણાય, પણ સ્ત્રીઓ શત્રુગણાય નહિ. કારણ કે લગ્નમાં તો અશ્વેની સાથેજ શત્રુઓના પ્રહારો આપણે સહન કરવાના છે. ’ તે સંભળીને પેલી સ્ત્રી કહેવા લાગી:— ‘ચોકસાથી બંધાયેલા અશ્વે તો સંભ્રામમાં બળાકારથી મરણ છે, પણ સ્ત્રીઓ તો પોતાની મેળે પતિની પછવાડે મરે છે. તેથી તેમનો આ બલિક્રિયા યોગ્ય છે. ’ કોઈક બાલક શૌર્યથી પોતાના હાથમાં કાઢના કૃપાણ (ખડ્ગ) ને કપાયતો (ચલવતો) લાવાને જતા પોતાના પિતાને ‘હું પણ તમારી સાથે આવીશ ’ એ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે માતા, પત્ની વિગેરેથી રત્નકર્મમાં ઉત્તેજિત કરાયેલા અને સ્વસ્વામીભક્ત એવા કરોડો મુખરો

બાહુબળિની પછવાડે ચાલ્યા. સત્ય, શૌર્યાદિ ગુણોથી સંગૃહીત અને ચતુરંગિણી સેનાયુક્ત એવો મુનંદ્રમુત (બાહુબલિ) પણ તરત પોતાના દેશને સીમાડે આવી પહોંચ્યો.

પોતપોતાની રક્ષાવાર (ઝવણી) માં સામસામે ઉતરેલા તે બંને ઋષભપુત્રો, પ્રલયકાળમાં ઉદ્ધત થયેલા પૂર્વ પશ્ચિમ બે અભોધિ (પુર્વસમુદ્ર ને પશ્ચિમ સમુદ્ર) જેવા દીસવા લાગ્યા. હવે બાહુબલિએ રાત્રે સર્વ રાજાઓની સંમતિથી શૂરવીર એવા પોતાના સિંહરથ નામના પુત્રને સેનાપતિની જગ્યાએ સ્થાપ્યો અને પોતે સર્વ રાજાઓની સમક્ષ એના મરતકપર જાણે સાક્ષાત્ પોતાનો પ્રતાપ હોય એવો મુવર્ણપટ બાંધ્યો. તે વખતે સ્વામીના સત્કારથી તે કુમાર, અમાત્ય અને રાજાઓમાં તારાઓમાં જેમ ચંદ્ર શોભે તેમ પોતાના તેજથી અધિક શોભવા લાગ્યો. તે વખતે ભરતેશ પણ પોતાના કુમાર, અમાત્ય અને સાંમતોને આ પ્રમાણે શિખામણ આપવા લાગ્યા:—“હે સ્વામીભક્તો ! તમોએ આ સમગ્ર ભારતભૂમિ સાધી છે પણ તેમાં પૃથ્વી, પાણી કે પર્વતોમાં, તેમજ વિદ્યાધર કે દેવતાઓમાં બળવંત એવા તમારો કોઈ પણ પ્રતિમદ્વિ (સામે થાય તેવો) નીકળ્યો નથી, પરંતુ અહીં તો જે એક એક પણ સંગ્રામમાં શત્રુઓની અદ્વૈહિણી સેનાને હરાવવાને સમર્થ છે એવા બાહુબલિના પુત્રપૌત્રાદિક તો દૂર રહો, પણ તેઓના મહાબલિષ્ઠ અને મહાઉત્સાહી એવા એક પદ્ધતિમાત્રના પણ વીર્ય ધૈર્યાદિ ગુણોની તુલ્ય થઈ શકે એવો પણ કોઈ જણાતો નથી. મારે અત્યારે જે આના સૈન્ય સાથે લડશે, તેજ વમુધરાપર ખરો વીર ગણાશે. કારણ કે “જે મહા-લક્ષ્મીની દૃષ્ટિમાં સંચર્યુ” તેજ સાચું સમજવું.” આના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરનારાઓની સ્વામીભક્તિ, સંગ્રામ ઉત્કંઠા અને બાહુશક્તિ હવે યથાર્થ જણાશે. મારે એ બળવાન બાહુબલિના આ યુદ્ધમાં ક્ષત્રિય તેજના સંહાર એવા આ મુષેણ સેનાની (સેના-

પતિ] રૂપ રત્નને ભક્ત, કૃતજ્ઞ, પરાક્રમી અને પોતાના સ્વામીનો જ્ય હિંચવાવાળા એવા તમારે હવે સર્વ કૃત્યોમાં મારી માફકજ જોવો. [સમજવો]. ॥ એ રીતે કુમાર, અમાત્ય અને સામંતોને શિખામણ આપીને તેજ વખતે ભરતમહારાજએ તે સુયેળના મસ્તક ઉપર સૈન્ય ભારની માફક મુગટ સ્થાપન કર્યો. આ પ્રમાણે પોતાના સ્વામીનો ચત્કાર પામીને તે મહાબળવાન સેનાપતિ શત્રુઓનો ઉચ્છેદ કરવામાં દ્વિગુણ ઉત્સાહવાળો થઇ ગયો.

હવે યુદ્ધના અંશાણુ એવા તે બંને સૈન્યના મુભટો પ્રાતઃકાળે સેનાપતિના આદેશની પહેલાંજ પરસ્પર યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થઇ ગયા. તે વખતે અગ્રામનો ભંભાનાઢ સાંભળવાથી સૂરવીર મુભટાના કુલા- ॥ ગણેલા શરીરપર સંનાદુ [બખ્તર] પણ સમાયા નહિ. પછી હાથી-એવાળા હાથીવાળાઓની સાથે, અશ્વોવાળા અશ્વોવાળાની સાથે, પદાતિઓ પદાતિઓની સાથે અને રથાગ્રહ રથાગ્રહની સાથે આ પ્રમા-ણે મુભટો ન્યાયયુદ્ધથી લડવા લાગ્યા. દૈન વચન બોલનારા, અન્યત્ર-મનવાળા [લડવા ન હિંચતા], મુખમાં આંગળી કે તળખાનું નાખ-નારા, નાસીપાછ થયેલા [નાસતા], પતિત થયેલા [પડેલા], એવા યોદ્ધાઓને એક બીજાના મુભટો મારતા ન હતા. કેરેલાક તો ત્યાં શ-ત્રુથી ભયભીન થઇ કાપર બની ભાગવાને હિંચતા એવા યોદ્ધા-ઓને સામેના મુભટો પિતાના વંશાદિ કીર્તિનથી ઉત્તેજિત કરીને પછી મારતા હતા. આવી રીતે દરરોજ પોતપોતાના સ્વામીનો જ્ય હિંચવાવાળા એવા અને પરસ્પર યુદ્ધ કરતા એવા બંને પક્ષના યોદ્ધા-ઓમાંથી સંખ્યાઅંધ મુભટો નારા પામ્યા. પરંતુ પોતપોતાના સેના-પતિપર સર્વ કામનો બોલે સ્થાપવાથી ધીર લલિત (ધીરમાં શોભા-વમાન) એવા તે બંને રાજાઓને ખરેખર તેની કંઈ ખબર પણ ન પડી.

આ પ્રમાણે કેરેલાક કાગ વ્યતીન થયા પછી આદલા બધા પ્રા-ણીઓનો કાપ થતો જાણીને તેનું નિવારણ કરવાને માટે દયાળુ એવા કેરેલાએક દેવતાઓ ત્યાં આજ્ઞા અને જ્યના અર્થી તેમજ કોપ લા-

વીને પરસ્પર લડતા એવા મુલકોને તેમણે શ્રીઋષભદેવની આજ્ઞા
 હઈ યુદ્ધ કરતા નિવાર્યા. જિનાજ્ઞાથી નિવૃત્ત થયેલા ચોદાઓ તે વખતે
 આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ આ દેવતાઓ આપણા પક્ષના
 છે કે શત્રુપક્ષના છે ? કારણ કે યુદ્ધમાં કલકલિત મનવાળા એવા આપ-
 ãને યુદ્ધમાં અંતરાય કરનારા આ પાપીઓએ અથવા તો તેના ગ્રેરકે
 ઉલટું વૈરનું પોષણ કર્યું છે. ” હવે તે દેવતાઓ પ્રથમ ભરતેશ પાસે
 આવીને ‘ ચિરંજય ’ આવા આશીર્વાદપૂર્વક વિનયથી આ પ્રમાણે
 કહેવા લાગ્યા:—“ હે રાજન્ ! છ ખંડ ભરતના રાજ્યોને લીલામાત્ર-
 થીજ છતી લેતાં સિંહની કચ્છા શૃગાલોથી પૂરાય નહીં તેમ એમના-
 થી તમારી યુદ્ધશ્રદ્ધા પૂરાય નહિ કે જેથી તેને પૂરવા માટે આ બલિષ્ઠ
 એવા કનિષ્ઠ બંધુસાથે આ ભયંકર મહાયુદ્ધ તમે આરંભ્યું છે. પણ
 હે વિચારજ્ઞ ! આ ખરેખર તમને યુક્ત નથી. આ તો જમણી ભુજ-
 થી ડાબી ભુજને કાપવા જેવું કાર્ય તમે કરો છો. સર્વજનોનું હિત
 કરવાવાળા એવા સર્વજ્ઞ પ્રભુના પુત્ર હોવાથી તમને તો સંખ્યાબંધ
 માણસોના ક્ષયનો આ ઉદમ વિશેષ કરીને યુક્ત નથી. વળી નિર્મમ
 અને નિરીહ (ઈચ્છા રહિત) એવા તે અરિહંતના પુત્ર થઈને હે રા-
 જન્ ! રાજ્યના લોભથી પરસ્પર યુદ્ધ કરતાં તમે શરમાતા પણ
 નથી ? ચાટુ વચન બોલનારા એવા લાખો રાજ્યોથી સેવાતા
 છતાં આ અનુજ બંધુની સેવા વિના શું તમારે ન્યૂન હતું ?
 માટે હે નરાધીશ ! અકાળે પ્રલયકાળ જેવા આ યુદ્ધથી
 નિવૃત્ત થાઓ અને પોતાની રાજધાનીમાં પાછા ચાલ્યા જાઓ.
 તમે અહીં આવ્યા એટલે સમયજ્ઞ એવા બાહુબલિ પણ સામે આવ્યા
 છે; પણ જો તમે ચાલ્યા જશો તો એ અનુજ પણ પાછો ચાલ્યો જશે,
 અને સંત્રામંતા આરંભનો ક્રમ નિવૃત્ત થતાં તમારા બંને સૈન્યનો
 પરસ્પર થતો સંહાર પણ તરતજ અટકી જશે. હે રાજન્ ! વધુંધરા
 પર અકાળે ઉપસ્થિત થયેલું આ યુદ્ધ એ રીતે શાંત થાઓ, સર્વ રા-
 જ્યો સ્વસ્થ થઈને રહો અને પ્રજા સુખી થાઓ. ”

આ પ્રમાણે દેવતાઓનું કથન સાંભળીને ભરતેશ્વર બોલ્યા:-
“હે દેવો! હિતેન્દ્રુ એવા તમારા વિના બીજા કોણ આ પ્રમાણે કહે!
કહું કે:-

“પરેષાં કલહે પ્રાયઃ, સર્વઃ કૌતુકમિસિતુમ્;

યજ્ઞનો મિલતિ ક્ષિપ્તં, કોઽપિ મદ્ભુઃ ન તં પુનઃ”

“સર્વ લોકો પ્રાયઃ બીજાઓના કલહમાં કૌતુક લેવાને માટે તરતજ એકઠા થાય છે; પણ તે કલહને તોડવાને માટે કોઈ પણ આવ-
તું નથી.” હે દેવો! ‘હું બળવાન છું’ એવા ગર્વથી અનુજ બંધુ સાથે યુદ્ધ કરવાની ભારી ઇચ્છાજ નથી. કારણકે સુવર્ણની કઠારી પણ પાતાના કલેશમાં ભોંકાતી નથી. ‘આતું રાજ્ય હું મહણ કરી લઉં’ એવો હુબ્ધ પણ હું થયો નથી. હું તો જે એને નથી તેણું બીજું રાજ્ય પણ ઉલટું એને આપવાને ઇચ્છું છું. પરંતુ લાંબો વખત દિવિજય કરીને ઘેર આવેલ એવા મોટાભાઈને એ મહાનમત્ત મળવા પણ ન આવ્યો. અવર્ણવાદની ભીંટાથી એનો એ અપરાધ પણ મેં તો સહન કરી લીધો; પરંતુ સ્વામીભક્ત એવા શૂરા સેવકો તે સહન કરી શકતા નથી. કદાચ તે પણ સહન કરી લે, પરંતુ આયુ-
ધશાળામાં પ્રવેશ ન કરતું ચક્રેવ શત્રુનો સંપૂર્ણ ઉચ્છેદ કર્યા વિના સંતુષ્ઠ થતું નથી. પાતાની ભુમના બળના ગર્વથી મને એ નમતો નથી; પરંતુ એક પણ નમ્યા વિનાનો રહે, ત્યાંમુધી ચક્ર આયુધ-
શાળામાં આવતું નથી, અને ચક્ર આયુધશાળામાં પ્રવેશ ન કરે તો ચક્રવર્તીને બહુજ શરમાવા જેવું છે. માટે વિરુદ્ધ (નિપિદ્ધ) છતાં પણ બંધુની સાથે મેં યુદ્ધ આરંભ્યું છે.” આ પ્રકારનું ભરતેશનું વચન શ્રુતિયુક્ત (વ્યાજબી) સમજીને દેવતાઓ ત્યાંથી રજા લઈ શ્રુતિપૂર્વક બાહુબલિને સમજાવવા માટે તેની પાસે ગયા.

પાતાની પાસે આવતાંજ બાહુબલિએ પણ તેમનું સ્વાગત કર્યું. કારણ કે સજ્જનો કોઈ પાતાને ઘેર આવે ત્યારે તેનું વિનયોચિત્ય ક-

રવામાં કદિ પણ ચૂકતા નથી. હવે તેઓ બલવાન બાહુબલિને વિન-
યથી કહેવા લાગ્યા:—“ હે બાહુબલિ ! મારા ભાઈની સાથે તમારે
આ અતુચિત કલહ કેવો ? કારણ કે કુશલ, કુલીન અને અતિ બ-
લિષ્ઠ એવા તમારું પણ આ પૂજ્યના સંબંધમાં વિનયોચિત્યવાળું
વર્તન દેખાણું જોઈએ. કહું છે કે:—

“નમન્તિ ફલિતા વૃક્ષા, નમન્તિ કુશલા નરાઃ,
શુષ્કં કાષ્ઠં ચ મૂર્ચ્ચાન્નિ, મજ્યન્તે ન નમન્તિ ચ. ”

“ફલિત વૃક્ષો અને કુશલ માણસો નમે છે, બાકી શુષ્ક કાષ્ઠ
અને મૂર્ચ્ચા માણસો ભાંગી જાય (પાયમાલ થાય) છતાં પણ નમતા
નથી. ” માટે તમે તરત આવીને નમવા યોગ્ય એવા એ ભરતને નમે.
કારણ કે પૂજ્યના સત્કારની મર્યાદાનું ઉક્ષેપન કરવું એ કદાપિ આ-
ગામી લાભદાયક થતું નથી. અદ્ભુત ઐશ્વર્ય પામ્યા છતાં કુલીન
માણસો નમ્રજ રહે છે અને તેવા પ્રકારના વૈભવનો અભાવ છતાં હ-
લકા માણસો કદાપિ નમ્ર રહેતા નથી. કહું છે કે:—

“કોદિદ્વિતયભેડપિ, નતં સદ્વંશજં ધનુઃ,
અવંશજઃ શરઃ સ્તવ્યો, લક્ષસ્યાપિ હિ લિપ્સયા. ”

“બંને કોદિ (પક્ષ) નો લાભ છતાં સારા વંશ (વાંસ) થી
ઉત્પન્ન થયેલ ધનુષ્ય નત (નમ્ર) રહે છે અને અવંશજ (વાંસથી ન
બનેલું) શર (બાણ) લક્ષ (નિશાન) મેળવવાની ઇચ્છાથી સ્તબ્ધ
(અક્રુડ) રહે છે. અર્થાત્ એ કોદીવાળું ધનુષ્ય-પક્ષે એ કોડ દ્રવ્ય-
વાળો મનુષ્ય નમે છે. કારણ કે તે સુવંશથી-સારા વાંસથી (પક્ષે
સારા કુળથી) ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે અને લક્ષની ઇચ્છાવાળું બાણ-
પક્ષે લાખની ઇચ્છાવાળો મનુષ્ય સદ્વંશી ન હોવાથી-વાંસથી ઉત્પન્ન
થયેલ ન હોવાથી (પક્ષે સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ ન હોવાથી) ન-
મતું નથી. ” હે રાજા ! જો એના અદ્ભુત ઐશ્વર્યની તમે ઇચ્છા

કરતા હો, તો લીલામાત્રથી જીતેલા અતુલ ઐશ્વર્યવાળો એવો ભરતેશ તે પણ તમને આપવા સમર્થ છે (તૈયાર છે). પોતાના હુજ-બળથી મેળવેલ આટલું ઐશ્વર્ય તે સ્વજનવત્સળ ભરત પોતાના ભાણ્યોને તેનો સંવિભાગ આપીને (વેંચી દીધેજ) ભોગવવા ઇચ્છે છે. માટે હું સૌમ્ય ! દ્રવ્ય અને ભાવથી સ્તબ્ધતા (ગર્વ) નો ત્યાગ કરી ઘરે આવેલા અને સેવકને સુરતરૂ સમાન એવા પોતાના મોટા બંધુની સેવા કરો (તેનો સત્કાર કરો.) કે જેથી તમારા સં-ગ્રામથી થતો આ લોક અને પરલોકમાં અહિતકારી કરોડો માણસો, હાથીઓ અને અશ્વોનો સંહાર અટકે. ”

આ પ્રમાણે દેવતાઓની હિતશિક્ષા સમ્યગ્ રીતે સાંભળીને વીરાધિવીર એવો બહુલીપતિ (બાહુબલિ) ગંભીરતા પૂર્વક આ પ્રમાણે બોલ્યો:—“ હું દેવો ! અધિક અધિક રાજ્યલક્ષ્મીમાં હુબ્ધ એવો તે અનેક રાજાઓથી પરવરીને મુખે બેઠેલા એવા મારી સામે બ્યારે યુદ્ધ કરવાને માટે અહીં આવ્યો, ત્યારે એવા મોટા ભાણની સાથે પણ યુદ્ધ કરતાં મારો શો દોષ છે ? તેનો તમે પોતેજ વિચાર કરો. વળી એ વિજયશીલ હોવાથી સર્વત્ર પોતાને તેવો (વિજયી) માને છે. કારણ કે ભાદરવા મહિનામાં જેની આંખો ગમ્મ હોય તે સમય વમુધાને લીલી અને આદ્રજ માને છે. લીલામાત્રથી વૃક્ષોને ઉખેડી નાખનાર હાથી જેમ પર્વતને ભેદવા જાય, તેવાજ અભિમા-નથી એ મને પણ જીતવા માટે આવ્યો છે, પરંતુ સંગ્રામમાં લીલા-માત્રથી તેનો પરાજય કરીને સુવૈધની જેમ અહંકારથી એને થયેલ એ જવર અને અપરમારને હું લાંગી નાખીશ (દૂર કરીશ). મનો-હર એવા ગુણોધીજ ગૌરવ (મોટાઈ) પ્રાપ્ત થાય છે, પણ અવસ્થાનો તેની સાથે સંબંધ નથી. કારણ કે સર્વથી પણ પર્વતો વયોવૃદ્ધ હોય છે, છતાં તે કાંઈ ગૌરવ્ય (બહુમાન કરવા લાયક) નથી. શરીર પર ધણ વખતથી લાગેલ દુર્ગંધી મેલનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે અને

તરતના ખીલેલા કુસુમને માણસો મસ્તકપર ધારણ કરે છે. પિતાએ આપેલ નાના ભાઈઓનાં રાજ્યોને છીનવી લેતાં એણે ચોતાના ગુણો તો પ્રથમથીજ પ્રગટ કરી દીધા છે ! અમર્યાદ (મર્યાદ રહિત), લુબ્ધ, દાક્ષિણ્યરહિત અને મદોન્મત એવા એને કયા ગુણને અતુલ-રીને હું નમું ? હું મધ્યસ્થ દેવો ! તે તમેજ કહો. ચતુર પુરુષો માણસોની નમ્રતાને ગુણ તરીકે વખાણે છે, પણ ગુણના અભાવમાં તે પણ દોષસ્પર્શક થાય છે, કહું છે કે:—

“ અર્જયત્યદ્ભૂતાં લક્ષ્મીં, ગુણં પ્રતિ નમદ્ધનુઃ ;
વિના ગુણં નમત્કાઠું, વક્ત્રં ત્વપયજ્ઞઃ પુનઃ ”

“ ગુણ પ્રતિ નમતું ધનુબ્ય અદ્ભુત લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરે છે, પણ ગુણ વિના નમતું કાષ્ટ વક્ર અને અનાદરણીય (અપ્રિય) થાય છે. ” અર્થાત્ પણજ સાથે નમતું ધનુબ્ય લક્ષ્ય વેધ કરે છે, પણ સામાન્ય કાષ્ટ વાંકું વળેલ હોય તો તે ઉલટું વક્ર કહેવાય છે. એણે ઉપાર્જન કરેલ ઐશ્વર્ય મારે ભોગવવું એ સિંહને બીજાએ મારીને આપેલ માંસની જેવું છે, તેથી તે મને લેશ પણ સંતોષને માટે નથી. કારણ કે ભારતવર્ષના છ બંડનું સર્વ ઐશ્વર્ય સ્વાધીન કરતાં અને એનો સત્વર નિગ્રહ કરતાં મને એક ઘટિકા (ઘડી) માત્રજ લાગે તેમ છે, પરંતુ સ્વરાજ્ય અને સ્વદારાથી સંતુષ્ટ એવા મારું મન પરસ્ત્રી અને પર-લક્ષ્મીને તુણતુલ્ય માને છે. પાપનું આગામિ દુસ્સહ ક્ષણ હૃદયમાં જાણનાર એક રાજ્યમાત્રને માટે બીજાપર નિઃશંકપણે કોણ દ્રોહ કરે ? નાના ભાઈઓપરનો જેનો પ્રેમ જેવામાં આવ્યો છે એવો એ સંવિભાગ કરવાને (વહેંચી આપવાને) ઇચ્છતોજ નથી; પણ નિરતારવાનો ખોટો ડાળ બતાવનાર મારું રાજ્ય લેવાને માટેજ અહીં આવ્યો છે. અતિ ખેંચતાં તરત તૂટી જાય, અતિ ભરતાં તરત ફૂટી જાય અને અતિ વલોવતાં વિપતુલ્ય થાય—આટલું પણ શું એ જાણતો નથી ?

બીજા સમય રાજાઓનાં રાજ્ય એણે લઈ લીધાં તેથી અતિલોભથી પરાભવ પામેલો એવો એ મને પણ રાજ્યને માટે (માટે રાજ્ય લેવા-ને માટે) જ બોલાવે છે, પરંતુ ઘેર બેઠેલા એવા મને એનું રાજ્ય અપાવવા માટેજ તેના મંત્રીઓ જામીનની જેમ એને અહીં ખેંચી લાવ્યા છે એમ હું માનું છું. હજી પણ અન્યતા કહેવાથી પ્રેરાયેલો એવો એ જો પોતે પાછા ચાલ્યો જાય, તો ખુશીથી એ જાણે; મારા હૃદયમાં લેશ પણ લોભ નથી. મેં એની રાજ્યલક્ષ્મીની ખરેખર ઉપેક્ષાજ કરી છે. માટે હજી પણ એ અનાત્મજ (વધારે અજ) ને યુદ્ધથી અટકાવો. ઉદ્દીરણ કરીને કોઇની સાથે પણ હું કંઠી યુદ્ધ કર-તોજ નથી; પણ મુખમાં પ્રાપ્ત થયેલ ગ્રાસ (કોળીયા) ની જેમ અનાયાસે પ્રાપ્ત થયેલ યુદ્ધની હું ઉપેક્ષા કરતો નથી. ”

આ પ્રમાણે શૌર્યથી ઉત્તેજિત અને યુક્તિ ગર્ભિત તેના વચ-નોથી દેવતાઓ નિરૂત્તર થઇ પુનઃ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—“અ-કરત્ન આયુધાગારમાં પ્રવેશ કરે, એટલા માટેજ અત્યારે તમારી સાથે યુદ્ધ કરતા ચક્રીને કોણ નિવેધી (નિવારી) રહે ? અને અના-યાસે પ્રાપ્ત થયેલા યુદ્ધને ન મૂકતા એવા તમને પણ કેમ અટકાવી શકીએ? કારણકે તેજના ભંગારૂપ ક્ષત્રિયોનું એ કુળનતજ છે (કુળ ક્રમાગત આચાર છે.) પરંતુ સૌજન્યથી મુશોભિત એવા તમે બંને ભાઈઓનું પરસ્પર યુદ્ધ ખરેખર જગતના દુર્ભાગ્યથીજ ઉપસ્થિત થયું છે. તો પણ હે યાચિતાર્થ કલ્પવૃક્ષ! (માગેલું આપવામાં કલ્પ-વૃક્ષ સમાન) અમે તમને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે, તમે બંને જાતે પરસ્પર ઉત્તમ યુદ્ધથી લડો. બંને લોકનું વિરોધી અને સંખ્યા-બંધ પ્રાણીઓનું વિઘાતક (નાશ કરનાર) એવું આ મધ્યમ યુદ્ધ તમને યુક્ત નથી. સ્વદંપ આરંભપણાથી દૃષ્ટિ વિગેરેનું યુદ્ધ અહીં ઉત્તમગણ્ય, અને એ યુદ્ધથી પણ તમારો જય પરાજય સ્પષ્ટ સમજી શકાયો. ” આ પ્રમાણે દેવોનું વચન બાહુબલિએ કૃપાની રાહે સ્વી-

કાચું અને પછી ભરત ભૂપતિ પાસે જતાં તેણે પણ તે ગર્વ સહિત કંપૂલ રાખ્યું.

પછી બાહુબલિના વેત્રીએ (છડીદારે) હાથીપર બેસીને ઉંચા બાહુ કરી સંગ્રામને માટે સજ્જ થયેલા પોતાના મુલ્હટાને આ પ્રમાણે કહીને યુદ્ધથી અટકાવ્યા:—“સંગ્રામનું કંડૂયન (ચળ) જેના બાહુદંડમાં આવેલ છે એવા આપણા સ્વામીને દેવતાઓએ પ્રાર્થના કરી, તેથી તે ભરતરાજની સાથે શરીર માનથી (શસ્ત્ર વિના) જ યુદ્ધ કરશે. તો હું સુલટો ! હવે યુદ્ધ સંબંધી શત્રુઓ ઉપરનો દ્રેષ છોડી દો અને કૂંરે સંગ્રામકર્મથી નિવૃત્ત થાઓ. સ્વામીની રણકૌશલતા પૂર્વે તમે ક્યારે પણ જોધ નથી, માટે આજે વિસ્મયથી વિકસિત નયન (નેત્ર) રાખી તટસ્થ થઇને તે જુઓ. ” આ પ્રમાણે સ્વામીની આજ્ઞાએ છડીદારથી અટકાવ પામેલા છતાં યુદ્ધમાં ઉત્કંઠિત મનવાળા તેઓ ખેદસહિત દ્વંદ્વમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા:—“ચિરકાળથી રાહ જોતાં આ યુદ્ધનો પર્વ દિવસ આજે આપણને પ્રાપ્ત થયો; પણ અહો ! મુખમાંથી ગ્રાસની જેમ હું હૈવે એ પ્રસંગ વિખેરી નાંખ્યો અથવા તો આખા ભારતવર્ષમાં ભરત શિવાય બીજે કોઈ એવો નથી કે જે પોતાના જીજ્ઞાસુથી યુદ્ધ કરવા માટે આપણા સ્વામીને બોલાવે. માટે ખરેખર ! આપણે આટલો બધો શસ્ત્રપરિશ્રમ વૃથાજ કર્યો અને સ્વામીનો ગ્રાસ પણ ભાગીદારોની માદંક શેગટ ખાધો. કેમકે દૈવયોગે સ્વામીના બંધુની સાથે આ રણસંગ્રામ પ્રાપ્ત થતાં પણ આજે શત્રુવિધ્વંસમાં આપણે તેમને ઉપયોગી થયા નહીં. ”

એજ પ્રમાણે તે વખતે ભરતના વેત્રીએ પણ શત્રુના પરાજય માટે તૈયાર થયેલા પોતાના મુલ્હટાને તરતજ સંગ્રામમાંથી પાછા વાળ્યા. ચક્રીની આજ્ઞાથી પાછા ફરતા એવા તેઓ પગલે પગલે ભેગા થઈને આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા:—“અરે ! ક્યા વેત્રીના

વિચારથી અત્યારે સ્વામીએ જે બાહુમાત્રથીજ યુદ્ધ કરવાનું આ માની લીધું? કારણકે પીરસતાં હાથ ન બળી બચ તેટલા માટે જેમ કંડહી રાખવામાં આવે છે, તેમ સંઆમમાં અંગરક્ષાને માટેજ રાજા સેવકોને સંઘડે છે. હવે બ્યારે સેવકો વિદ્યમાન છતાં પણ જો રાજા પોતે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થાય, તો અજા (બકરી) ના ગળાના સ્તન સદૃશ નિરૂપયોગી એવા મુલદો શા કામના? કદાચ સેવકો ભાગી જાય, વિનાશ પામે અથવા છતાઈ જાય, તો પછી સ્વામીએ જાતે યુદ્ધ કરવું થાય છે; પણ તેમ ન હોય ત્યારે તો પોતે ભડવું થાય નથી. વળી મહા પરાક્રમી એવા આપણા સ્વામીનું યુદ્ધ એક બાહુ-બલિને મૂકીને જો બીજા સાથે હોય તો તેમના પરાજયની આશંકા જ ન રહે, કારણકે તે અદ્વિતીય વીરની આગળ ધાન્યના કીડા સદૃશ એવા બીજા તો દૂર રહેા, પરંતુ ઇંદ્ર પણ યુદ્ધમાં ઉભો રહેવા સમર્થ નથી. પરંતુ બલિષ્ઠ બાહુબળીની સાથે સ્વામીનું કંઠ્યુદ્ધ આપણને પરિણામે મુંઢર લાગતું નથી.” આ પ્રમાણે પરાજયની શંકારૂપ શક્યથી વ્યાકુલ મનવાળા એવા પોતાના સૈનિકોને ઈંગિતચિન્હોથી જાણીને ભરતેશ કહેવા લાગ્યા:—“અસાધારણ બળના સ્થાનરૂપ એવા તમારાથી હું પરવરેલો છું, જેથી કોઈ બલવાન રિપુ પણ સંઆમ કરવા મારી પાસે આવ્યો નથી, તેથી તમે ક્યારે પણ માફ બાહુબળ જોશું નથી, તેથી અહીં પરાજયની શંકા કરો છો. કારણકે પ્રીતિ અરથાને પણ ભયની શંકા કરે છે. માટે શત્રુઓથી સહન ન કરી શકાય એવું માફ બાહુબળ તમે એક વખત જુઓ, કે જેથી તમારા મનની એ શંકા તરતજ નષ્ટ (દૂર) થાય.”

આ પ્રમાણે કરીને ચક્રીએ પોતાના માણસો પાસે એક મોટા ખાડા ખોદાવ્યો, અને તેના કાંઠે સિંહાસન મૂકાવીને તેની ઉપર પોતે બેઠા. પછી અતિ નિમ્નિઃ (સજ્જત) અને લાંબી એવી હુબરો લોહની શુષ્પજા અને પ્રતિશુષ્પજાઓ ભરત મહારાજે પોતાના

હાથે બંધાવી અને બત્રીશ હજાર રાજ્યોને તેણે આ પ્રમાણે આ દેશ કુર્યો કે—“ સર્વ સૈન્યયુક્ત સમગ્ર બળથી મહા બલિષ્ઠ એવા તમારે મારા હુજબળની પરીક્ષાને માટે મને શીઘ્ર જોગ્યોને આ ખાડામાં પાડી દેવો. આ કાર્યમાં તમારે મારી અવજ્ઞા થશે એવી શંકા ન કરવી. વળી આજરાત્રે આવા પ્રકારનું દુઃસ્વપ્ન મારા જોવામાં આવ્યું છે, તેથી પોતાથીજ ચરિતાર્થ કરાચેલ એવા તે દુઃસ્વપ્નના પણ આ પ્રમાણે કરવાથી પ્રતિધાત થશે. ”

પોતાના સ્વામીના આવા પ્રકારના દૃઢદેશથી તેઓ સર્વે તે સાંકળોને વળગીને એકી સાથે પૂર્ણ જોસથી જોગવા લાગ્યા. એવામાં ભરતેશે પોતે પાનની બીડી લેવા માટે હાથ પસાર્યો, એટલે ‘ સ્વામી આટલા જોગ્યાયા ’ એમ જાણી તેઓ મનમાં સંતુષ્ટ થયા. પછી તે હાથ પાન બીડી મુખમાં મૂકવાને પાછાં વાળ્યો. એટલે તે સર્વે એકદમ જોગ્યાને તરતજ ખાડામાં પડ્યા. આવી રીતે સ્વામીનું અતુલ બાહુબળ જોઈને તેઓએ મનમાંથી આશંકા અને હાથમાંથી સાંકળો તણ દીધી.

હવે દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયેલા અને નિખાલસ એવા તે બંને ઋષભકુમાર પ્રથમ જિનેશ્વર ભગવંતની અર્ચા કરવાને માટે પોતપોતાના દેવગૃહમાં ગયા. કારણ કે—

“ ધર્મ ન હિ મહાકાર્યા—પાતેડ્યુજ્જન્તિ પण्डिताः;

सर्वत्र श्रयते ह्येवं, “ यतो धर्मस्ततो जयः ”

“ કેમકે મોટું કાર્ય આવી પડતાં પણ પાંડિત પુરૂષો ધર્મને ત્યાગ કરતા નથી. કારણ કે એમ સર્વત્ર સંભળાય છે કે જ્યાં ધર્મ ત્યાં જય. ” પોતપોતાના દેવગૃહમાં પરમ શ્રાવક એવા તેમણે શ્રી ઋષભદેવસ્વામીની પ્રતિમાની દિવ્ય યુષ્મ અને અક્ષતાદિ વડે ભક્તિ-પૂર્વક પૂજા કરી. પછી વિધિપૂર્વક આરતિ અને મંગલદીપ (મંગલ-

દીવો) કરી અદ્વાપૂર્વક સ્વામીની આ પ્રમાણે યથાર્થ ગુણસ્તુતિ કરવા લાગ્યા:—“ધર્મ કર્મ સંબંધી માર્ગના બતાવનારા, આઠ કર્મથી વિમુક્ત અને મુક્તિવધુના કાંત એવા હે પ્રથમ તીર્થેશ ! તમે જયવંતા વર્તો. કેવલજ્ઞાન વડે સૂર્ય સમાન અને સંસાર સાગરમાં હુબતા પ્રાણીઓને તારનાર એવા હે ત્રિભુવનાધીશ ! તમે જયવંતા વર્તો. તાપમાંથી નીકળેલા મુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા હે ત્રેલોક્યલોચન ! તમે જય પામો. રાજાઓ અને દેવેન્દ્રોથી સેવિત એવા હે વૃષભધ્વજ ! તમે વિજય પામો.” આ પ્રમાણે સ્તવી નમસ્કાર કરી મહા ઉત્સાહી અને મહા બલિષ્ઠ એવા તે બંને સર્વાંગે સજ્જ થઈ રજ્જૂમિમાં આવ્યા.

પ્રથમ દૃષ્ટિયુદ્ધમાં નિર્નિમેષ અને અરૂણ (રક્ત) એવાં નેત્ર જેમણે એકબીજાની સામે સ્થાપન કરેલા છે એવા તે બંને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક દૃષ્ટિયુદ્ધ કરતા સતા ઘણા વખત મુઠ્ઠી રિથિત રહ્યા. તે વખતે આકાશમાં રહેલા દેવતાઓએ, પછવાડે રહેલા દેવતાઓએ અને પછવાડે રહેલા સૈનિકોએ જેમણે અન્ય રવ્વં આપારને ત્યાગ કર્યો હોય એવા યોગીઓની જેવા તેમને આશ્ચર્ય સાથે જોયા. પછી પાણીને ઝરતા એવા ચક્રીનાં બંને નેત્રો જાણે બાહુબલિના નેત્રતુલ્ય તોજ સહન કરવાને અસમર્થ હોય તેમ મીંચાઈ ગયા. તે વખતે બાહુબલિ જુલ્યા એ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની કીર્તિના પ્રવાસના પટલ (પાટ) રૂપ દેવદૃત ધ્વની આકાશમાં થયો, બાહુબલિના લશ્કરમાં મોટો હાડકોલાલ થઈ પડ્યો અને ચક્રવર્તીનું મુખ તંથા સૈન્ય વિપાદથી નિસ્તેજ થઈ ગયું. તે વખતે ભરતભૂપતિને લગ્નલઘી વિલક્ષ મુખવાળા જોડને મનમાં અસિમાન લાવી બાહુબલિએ આ પ્રમાણે કહ્યું:—“ આ ધૂણાકર ન્યાયથી થયેલો જય તે જય ન કહેવાય, મારે હે મહાભુજ ! હોશ અને વામ્યુદ્ધથી યુદ્ધ કરો.” પછી ચક્રીએ મનમાં જરા સંતોષ પામીને કલ્પાંત કાળના મેઘની ગર્જનાના ધ્વનિ

સદૃશ સિંહનાદ કર્યો. તે વખતે તે સિંહનાદથી વ્યાકુલ થયેલા બળદો રાશની દરકાર કર્યા વિના, મદમત હાથીઓ અંકુશને ગણકાર્યા સિવાય અને ઘોડાઓ ચાપુકના આઘાતનો અનાદર કરીને આમ તેમ નાસવા લાગ્યા. ત્યારપછી મહાબાહુ બાહુબલિએ પ્રતિધ્વનિથી આકાશ અને પૃથ્વીને ચોતરફ પૂરી દેતો એવો સિંહનાદ કર્યો. તે નાદના પ્રતિઘાતથી વસુધા ચારે બાળુ કંપાયમાન થઈ, સમુદ્ર ક્ષોભ પામ્યો, પર્વતો ચલાયમાન થયા, અને દિગ્ગળે ત્રાસ પામ્યા. તે વખતે અત્યંત દુઃશ્રવ નાદ સાંભળીને આકાશમાં રહેલા દેવતાઓ પણ ક્ષણવાર અકાંટે (અકાળે) બ્રહ્માંડ દૂટી જવાની શંકાથી વ્યાકુલ વ્યાકુલ થઈ ગયા. એ રીતે પુનઃ પુનઃ સિંહનાદ કરતાં તે બંને વીરમાંથી ચક્રોનો નાદ અધમ પુરપની મૈત્રીની જેમ આસ્તે આસ્તે ક્ષીણ થતો ગયો અને અતિ બલિષ્ઠ એવા બાહુબલિને નાદ દિવસના પશ્ચાદ્દ લાગની માફક અતુકેમ અધિક અધિક વધવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે વાગ્યુદ્ધમાં ચક્રી છતાં પછી બાહુયુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળા એવા તેમણે ગોપુર (નગરના મુખ્યદ્વાર) ની અર્ગલાના જેવી પોતાની ભુજ પસારી. એટલે બાહુબલિએ ચક્રીની ભુજને કમળનાળની માફક તરત નમાવી દીધી અને વજ્ર જેવી પોતાની ભુજ પસારી. પોતાના તમામ બળથી તેને નમાવવાનો ચક્રીએ પ્રયત્ન કર્યો, છતાં લાંબે વખતે પણ તેને તે સ્થાનથી જરા પણ ચલાવી શક્યા નહિ. બાહુયુદ્ધમાં પણ આ પ્રમાણે પરાજય પામવાથી ભંરતચક્રીનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. એટલે તેજના ભંડાર એવા બાહુબલિ પુનઃ તેને કહેવા લાગ્યા:—“હે ભરતેશ બંધુ! આ યુધ્ધમાં પણ પૂર્વવત્ કાકતાલીય ન્યાયથીજ મારો જય થયો છે, જેમ તમારે ન કહેવું, હવે પણ તમારી ઇચ્છા હોય તો આપણે મુષ્ટિયુધ્ધથી લડીએ.” તે સાંભળીને સંતુષ્ટ થયેલા ચક્રી મુષ્ટિયુધ્ધથી યુધ્ધ કરવાને ઉઠ્યા. કારણકે જુગારની માફક યુધ્ધમાં પણ પરાજય (હાર) સ્વાદિષ્ટ હોય છે. અર્થાત્ હાર્યો જુગારી બમણું રમે છે. તે

વખતે રાજના ઉચિતવાદી ભાટો (ચારણો) કૂર્મ, દિગ્ગજ, શેષનાગ અને વરાહાદિકને ઉચે સ્વરે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—“ વજ્ર જેવા મજબૂત શરીરવાળા બાહુબલિની સાથે વજ્ર જેવા મજબૂત શરીરવાળા ચક્રવર્તી મહાયુધથી લડવાના છે, તેમના પ્રહારથી વારં-વાર આઘાત પામતી આ વસુધરા સૌંધલંગ પામીને પાતાલમાં પેસી ન જાય, માટે તમે સર્વે એકઠા થઈને તમામ બળથી એ વિશાલ વસુધાને સાવધાનતાપૂર્વક ધરી રાખજો. ” પછી મહા બલિષ્ઠ એવા તે બંને મહાયુધથી લડતાં કાંસાના તાલ (ઝાંઝ) ની માફક કાણે કાણે સંયુક્ત થઈને પાછા વિયુક્ત (છુટા) થવા લાગ્યા. પક્ષીની જેમ તેઓ ક્ષણવારમાં આકાશમાં ઉછળતા અને ક્ષણવારમાં પાછા નીચે પડતા. એવી રીતે પરસ્પરની મુદ્દિ ચુકાવવા માટે તેઓએ ઘણા વખત મુઠ્ઠી ફીડા કરી. પછી બાહુબલિએ પોતાના બંને હાથવતી ભરતને ઉંચકીને યંત્રથી જેમ પાંથરનો ગોળો ફૂર ઉછાળે તેમ આકાશમાં બહુ ઉચે ઉછાળી દીધા. અનુજ બંધુથી આકાશમાં ઉછળેલા એવા તે જાણે સ્વર્ગને છતવાને જતા હોય તેમ ધનુષ્યથી છુટા પડેલા બાણની જેમ ક્ષણવારમાં અદૃશ્ય થઈ ગયા. તે વખતે, ‘ અહા ! ખરે-ખર ! આજે આ નરરાજ ચક્રવર્તી મરણ પામ્યા. ’ એમ બંને સૈન્યમાં હાહાકાર થઈ રહ્યા. તે વખતે બાહુબલિ એકપૂર્વક આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા:—“ આ મારા અવિચારિત કાર્યને ધિક્કાર છે ! અને આ ધૌરપ (બળ-પુરુષાર્થ) ને પણ ધિક્કાર છે ! ક્ષત્રિયોથી વખાણવા લાયક એવી આ પરતેજની અસહિષ્ણુતાને પણ ધિક્કાર છે કે જેથી ભાઈના મૃત્યુ પર્થિતનો આ મારો વિમહાંત થયો. અથવા તો હમણા એવો અનુતાપ કરવાથી શું ? હમણાં તો આકાશથી પડીને એ ખંડરા: (ભ્રમ) ન થાય તેટલામાં એને અધરજ ઝીલી લઉં. ” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે આકાશમાં રિથર દૃષ્ટિ રાખી, એટલે ઘણીવાર પછી પડતા એવા તેને જોઈને અધરથી ઝીલી લઈ આસ્તેથી નીચે મુક્યા. વૈર છતાં પણ ભાઈપરના આવા સ્નેહથી

અને બળથી વિસ્મય પામેલા દેવતાઓએ તે વખતે બાહુબલિના મસ્તક પર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. પછી તેવા પ્રકારના પરાભવથી લબ્ધિ થયેલા ભરતરાજાએ ક્રોધથી બાહુબલિની છાતીપર તરતજ સુષ્ટિ-પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહાર દઢ છતાં પણ વજ્રપર જેમ ઘણુનો પ્રહાર નિષ્ફળ જાય અને કૃતઘ્નપરનો ઉપકાર જેમ નિષ્ફળ જાય તેમ વજ્રવૃક્ષ વક્ષઃસ્થલમાં તે વિક્કેલ થયો. પછી પુનઃ જેને ક્રોધાગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો છે એવા બલિષ્ઠ બાહુબલિએ ચક્રીની છાતીમાં વજ્રવૃક્ષ એવો સુષ્ટિ પ્રહાર કર્યો. તેના ઘાતથી ભરતને ચકરી (ભમરી) આવી ગઈ અને અત્યંત વ્યથિત થતાં એવા તે જાણે વિશ્વ બધું ચક્રપર પડ્યું હોય તેમ તેને ક્ષણવાર સર્વતઃ જોઈ રહ્યા. પછી તત્કાળ બેશુદ્ધ થયેલા અને મુર્છાથી જેની આંખો ઢંકાઈ ગઈ છે એવા તે પોતાના સેવકોના આંમુઓની સાથે પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યા. મંત્રી અને સામંતોથી શીતલ ચંદનજળે સિંચન કરાતા અને ચળાયમાન વસ્ત્રના છેડાથી વારંવાર વીંજતા એવાં પોતાના વડિલ બંધુને, બ્રાતૃહત્યાથવાના ભયથી જેને પશ્ચાત્તાપ ઉત્પન્ન થયો છે એવા અને સ્નિગ્ધ આશયવાળા બાહુબલિ પણ આંખમાં આંસુ લાવીને પવન નાખવા લાગ્યા. ક્ષણવાર પછી સાવધાન થઈને ચક્રીએ આંખ ઉઘાડી અને સૈન્યના હૃદયકોલાહલ વચ્ચે ઉભા થયા. તે વખતે વસ્ત્રથી સેવકની જેમ પોતાને પવન નાખતા બાહુબલિને આગળ ઉભેલા જોઈને ભરત લબ્ધિ થઈ નીચે જોઈ રહ્યા. એટલે લબ્ધિથી જેનું મુખ વિલક્ષ થઈ ગયું છે એવા તેને બાહુબલિ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—“હું ખરેખર પરાભવ પામ્યો !” એવી રીતે હે વીર! તમે મનમાં ખેદ લાવશો નહિ. જેણે સમગ્ર પૃથ્વી લીલામાત્રથી છતીને સ્વાધીન કરી છે એવા તમારી આગળ જગતમાં પણ કોઈ વૃદ્ધબળવાળો નથી. આ સ્થળે દેવવશાત્ તમારો પરાજય થયો; તો પણ ખરેખર તમે તો વીરપુરુષજ છે. કારણ કે દેવ અને અસુરોએ વલોવ્યો છતાં સમુદ્ર તો સમુદ્રજ છે.” આ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા

કરી છતાં જલે મર્મસ્થાનમાં વિધાયા હોય તેમ અધિક ક્રોધાયમાન થયેલા ભરતરાજાએ યુનઃ યુધ્ધ કરવાને માટે દંડરત્ન હાથમાં લીધું. તે જોઇને “અહો ! મનમાં અભિમાન લાવી આ ભરત હજી પણ યુધ્ધના વ્યવસાયને મૂકતા નથી, માટે ખરેખર ! મને એ બ્રાતૃહત્યા આપશે.” આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં વિચાર કરતા એવા બાહુબલિને, ભરતચક્રીએ ક્રોધાયમાન થઇ કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના માથામાં દંડનો પ્રહાર કર્યો. તે દંડના આઘાતથી વ્યથિત થતા અને ક્ષણવાર આંખમાં ઘેરાતા (અંધારી ખાતા) એવા બાહુબલિ આજીવ (દીંચણ સુધી) પૃથ્વીમાં પેસી ગયા. પાછા ક્ષણવારમાં સ્વસ્થ થઇને અને પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળીને ક્રોધાયમાન થતા એવા તેણે ભરતેશના માથામાં સંસ્પર્શીતે દંડનો પ્રહાર કર્યો, એટલે વજ્રની માફક દુરસહ એવા તેના ધાતથી અત્યંત પીડિત થતા ભરતભૂપતિ અચેત થઇને આકંઠ (કંઠ સુધી) પૃથ્વીમાં પેસી ગયા. તે વખતે ગાઠ પીડાના આવેશથી ધૂર્ણમાન (ઘેરાતા) અને માત્ર જોતું મસ્તક જ બહાર રહેલું છે એવા ભરત સૂર્યને ક્ષણભર લયપૂર્વક રાહુની જેવા લાગ્યા. પછી શીતલ પવનથી સાવધાન થઇ ધણીવારે પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળ્યા અને વિજયની આશા છાડી કંઈ ખેડપૂર્વક વિચારવા લાગ્યા:—“અહો ! મુર અમુર અને મનુષ્યો સમક્ષ એ મહા બલિષ્ઠ મને પાંચે યુધ્ધમાં જીતી લીધો અને જીવિતના સંશયને પણ પમાડ્યો માટે ખરેખર ! હવે જેમ ચમરેંદ્રથી વૈમાનિકનો ઇંદ્ર જીતી ન શકાય તેમ એ મહાબાહુ પણ મારાથી જીતાવો અશક્ય છે. આવું કંઈ પણ જોયું નથી અને લોકમાં કે શાસ્ત્રમાં સાંભળ્યું નથી કે બીજા રાજાઓથી રાજાધિરાજ ચક્રવર્તી જીતાય ! માટે આ મહાબાહુજ ખરેખર ! આ વસુધાપર ચક્રી છે અને હું એની આજ્ઞામાં રહેનારા સેનાપતિ તુલ્ય છું.” આ પ્રમાણે ખેડસહિત વિચાર કરતા ચક્રીના હાથમાં તે વખતે ચક્રાધિષ્ઠિત દેવોએ ચક્ર મૂક્યું. પોતાના હાથમાં ચક્ર આવવાથી તેને પોતાના ચક્રીપણાનો નિશ્ચય

થયો. પછી પુનઃ જયની આશાધરાવતા ભરત મનમાં આનંદ પામ્યા. હવે ચક્ર જેણે હાથમાં લીધેલું છે એવા તેને જોઈને બાહુબલિ વિચાર કરવા લાગ્યા:—“ અહો ! ન્યાયયુધ્ધના માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલા આ નૃપાધમને ધિક્કાર થાઓ ! કરણ કે સમાન યાન (વાહન) અને આયુધથી લડવું એવો ક્ષત્રીનો ન્યાય છે, અને અહીં તો મારા હાથમાં હજી દંડ છે છતાં એણે લડવાને માટે ચક્ર લીધું છે. ” આ પ્રમાણે ચિંત્તામાં ચિંતવતા એવા તેને ભરતરાજાએ કહ્યું:—“ હે વત્સ ! હજી કાંઈ બગડ્યું નથી, માટે આવ, મારી સેવા સ્વીકાર. મને વૃથા બ્રાતૃહંત્યા ન આપ. કરણ કે મદોન્મત્ત શત્રુઓનો ઉચ્કેદ કરવાને માટે અમોઘ એવા આ ચક્રસ્ત્રને પાછું વાળવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી. ” આ પ્રમાણેના વચનો સાંભળીને કાંઈક અવજ્ઞાપૂર્વક બાહુબલિએ હસતાં હસતાં કહ્યું:—“ હે ભ્રાત ! આ લોખંડના કટકોનો મને શું ભય દેખાડે છે ? કરણ કે આવી બીકથી ડરે તે બીજા માણસો. આ કાંઈ કોઈનું દ્રુષ્ટ નથી કે જે વાયુથી તરત પડી જાય. આટલો વખત તમે પોતાના બાહુનું વિપુલ બળ તો જોયું. હે વીર ! હવે એકવાર આ ચક્રનું બળ પણ જુઓ ! ” આ પ્રમાણે અનુજબંધુએ કહ્યું એટલે ભરત અત્યંત કોપાયમાન થયા અને પૂરતા બળપૂર્વક પોતાના મસ્તક પર ચક્ર ભમાવીને તરતજ બાહુબલિ ઉપર છોડ્યું. તે વખતે “ પૂર્વના પરાજયની કલુષતા હવે ઘોઈ નાંખી. ” એ પ્રમાણે આનંદપૂર્વક ભરતનું સૈન્ય ઉંચે જોઈ રહ્યું અને “ શકત્યાદિક અસ્ત્રોથી દુર્નિવાર એવું આ ચક્ર શું સ્વામીના શરીરપર આવે છે ? ” આ પ્રમાણે બાહુબલિનું બળ (ભરત) વિષાદ પામતું જોઈ રહ્યું, તથા “ રાજ્યલુપ્ત એવા ચક્રીએ આ અયુક્ત આચર્યું. ” એ રીતે દેવતાઓ આકાશમાં હાહાકાર કરતા જોઈ રહ્યા. તે વખતે ચારે તરફ અગ્નિના તણખા ઉડાડતા અને પોતાની પાસે આવતા એવા ચક્રને જોઈને બાહુબલિ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ શું

આને દૂરથીજ મુદ્ગરોના પ્રહાર વડે અટકાવું ! અથવા તો પાસે આવે ત્યારે મુદ્ગિના સક્ષ પ્રહારથી એને ચૂર્ણ કરી નાખું ! કે નજીક આવતાંજ કપે.તના બન્ધ્યાની માફક હાથમાં પકડી લઉં ! અથવા એ અહીં આવીને શું કરે ■ તે એકવાર જોઉં. ” આ પ્રમાણે નિર્ભય મનથી બાહુબલિ વિચાર કરતા હતા, એટલામાં તેને પ્રદક્ષિણા દઇને ચક્ર જેમ આવ્યું હતું તેમ પાછું ભરત પાસે ચાડ્યું ગયું. હવે કાર્ય સાધ્યા વિના નિષ્ફળ થઇને ચક્ર જ્યારે પાછું આવ્યું, ત્યારે ચક્રપર મનમાં ખેડેલાવીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ અરે ! મેં નિર્દક્ષિણ્ય અને જગત્ને નિંદા એવા પ્રકારે કામ કર્યા છતાં પણ મારી ઈચ્છિત કાર્યસિદ્ધિ કંઈપણ ન થઈ. તેથી ખરેખર ! ‘ ચંદ્રાળના પાડામાં પેઠા છતાં પણ હાડકાની જૂંપ ન લાંગી ’ એ કહેવત જેવું મારે થયું. એ લોકવાયકા સાચી કરી. ” આ પ્રમાણે પોતાના અનુજ બંધુપરના તમામ ઉપક્રમ (પ્રયાતન) નિષ્ફળ થયા, એટલે લજ્જાથી વિલમ્બ મુખ કરીને ભરત કિંકર્તવ્યમૂઢ થઈ ગયા. અર્થાત્ હવે શું કરવું તેની તેને કંઈ ગમ ન પડી.

હવે બાહુબળી વિચારે છે કે—

“ અત્યારમુઘી ખરેખર ! ભ્રાતૃભાવથીજ મેં ઉપેક્ષા કરી, છતાં હજી પણ મેં પાપાત્મા પોતાના દુષ્ટ સ્વભાવનો ત્યાગ કરતો નથી. મારે હવે કંઈપણ ફરકાર કર્યા વિના એક મુદ્ગિથીજ એને ચૂર્ણ કરી નાખું ! કારણકે એ મૂઢાત્માને શરીરપર અનુભવ થયા વિના વિચાર બેસવાનો નથી. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી કોપથી ધમધમિત થઇને બાહુબલિ દૂરથી મુઠી ઉપાડીને ભરતને મારવા દોડ્યા. ભાઈને મારવા દોડતાં કોપથી જેનાં નેત્રો રતાં થઇ ગયાં છે એવા અને સારાસારનો વિચાર કરવામાં મૃદુરૂપિત સમાન તે બાહુબલિ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ જગત્ને નિંદવાસાયક એવા આ અવિચારિત કાર્યના કરવાપણાને શિકાર થાઓ. કે જેથી પિતા-

તુલ્ય મોટાભાઈને મારવાને માટે હું તૈયાર થયો છું. જ્યાં બંધુઓનો પણ લુપ્થ રાજ્યોથી આવી રોતે ઘાત થાય છે. તેવું મલિન રાજ્ય 'નરકાંત' (નરકે લઈ જાય એવું) હોય છે. એવું શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે તે ઠીકજ કહ્યું છે. આ પ્રમાણે મોટાભાઈનો વિઘાત કરીને જે મોટું રાજ્ય પણ મળતું હોય તો દુષ્કર્મ મૂળ એવા તે રાજ્યથી મારે કશું પ્રયોજન નથી ! માટે લોભાભિભૂત અને મારાથી ઉપેક્ષા કરાયેલા આ બિચારો ચિરકાળ જીવો અને નિઃસપ્ત (કંટક રહિત) રાજ્યને ભોગવો. હું તો હવે સર્વ સાવધ અને આરંભયુક્ત યોગનો ત્યાગ કરી પરમાત્મા એવા તાતની પુણ્ય પદ્ધતિ (પવિત્ર માર્ગ) નો જ સ્વીકાર કરું. ”

આ પ્રમાણે અસગુરુ વૈરાગ્યના રંગથી રંગિત થઈને આંતરવૈરીઓને છતવાની ઇચ્છાવાળા બાહુબળી દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને તૈયાર થયા. અને ભરતેન્દ્રને હણવાને માટે દૂરથી જે મુષ્ટિ ઉપાડી હતી, તે મુષ્ટિ કેશનો લોચ કરવાને માટે તેણે પોતાના મસ્તકપરજ ચલાવી. અને ચિરકાળથી ઉત્પન્ન થયેલ જાણે સાંસારિક કલેશના કંદ હોય એવા પોતાના મસ્તક અને દાઢી મૂછના કેશનો પંચમુષ્ટિથી લોચ કરીને જેને દેવતાઓએ સહાયતા કરેલી છે એવા બલિષ્ઠ સાર્વભૌમને (ચક્રીને) સર્વ યુદ્ધમાં જીત્યા છતાં પણ રાજ્યલક્ષ્મી અને રાજ્યસ્થાપનામાં નિઃસ્પૃહ એવા આવા પ્રકારના રણરંભની અંદર પણ સત્તર શાંત સ્વભાવવાળા થઈ ગયેલા અને ‘ અહો ! આ મોટું આશ્ચર્ય છે ’ એ પ્રમાણેના વિસ્મય વડે આકાશમાં રહેલા દેવતાઓથી જોવાતા, સત્તવના ભંડારરૂપ બાહુબલિએ સર્વ સારથ વિરતિ એટલે સર્વ ચારિત્ર અંગીકાર કરી લીધું.

પછી “ જે અત્યારે પિતા પાસે જઈશ તો પૂર્વ દીક્ષિત અને કેવળજ્ઞાની એવા લઘુ બંધુઓને મારે વંદન કરવું ’ પડશે, માટે જ્યાં-સુધી મને ઉજવલ એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી માર

પ્રકોરના આહારેના ત્યાગ કરીને અહીંજ સ્થિત રહું. ” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને મનમાં જતા અભિમાન લાવી બાહુબલિમુનિ કાપોત્સર્ગ કરી ત્યાજ પર્વતની જોમ નિશ્ચલ થઈને રહ્યો.

હવે દેવતાઓએ જોમને ચતિવેશ આપેલો છે એવા મત્સર રહિત અને આભોગેમમાં રમણ કરનારા એવા તેમને જોઈને ભરતેશ ભક્ત પામી આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યાં:—“અહો! સમગ્ર યુદ્ધમાં પોતાના ભુજંગબંધી મને પરાજિત કરીને પોતાને સ્વાધીન થઈ શકે એવા મહા રાજ્યને આ પ્રમાણે લીંકા મોતથી એમણે ત્યાગ કરી દીધો. અને હું તો યુદ્ધમાં બહુવાર એમનાંથી પરાભવ પામ્યા છતાં અખંડ પૃથ્વીના રાજ્યની કદાશા (અરામ આશા) ને હજી પંજુ તજતો નથી. તો એક જગદીશ્વરના પુત્રો છતાં કર્મ વૈચિત્ર્યથી અમે બંનેમાં કેટલું અંતર પડ્યું, તે તો જુઓ! ” આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કર્યા પછી સર્વ સામંત અને સચિવોથી પરવરેલો ભરતેશ્વર તે લઘુ બંધુના ચરણમાં પડીને આખમાં આંસુ લાવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—“હે ક્ષમાધન! અતિ લોભથી પરાભવ પામેલ અને દુરાત્મા એવા મેં અત્યારે જો કંઈ આપનો અપરાધ કર્યો છે તે ક્ષમા કરો. હે બંધુ! પૂર્વે સર્વે બંધુઓના વિયોગથી વ્યથિત થયેલા એવા મને, તમારો વિયોગ ક્ષતપર ક્ષારક્ષેપ જેવો દુઃસહ થઈ પડ્યો. મારે હે બંધુ! બાંધવોના વિયોગામિથી તમે થયેલા એવા મને સ્નેહ સંહિત આલિંગન અને આલાપરૂપ જગથી સિંચીને શીઘ્ર શીતલ કરો. વળી હે મહાવીર! તમેજ એક જોમનું જીવિત છો એવા આ પતની, પુત્રો અને સેવકોને એકવાર સ્નેહભરી દૃષ્ટિથી જુઓ. ” ઈત્યાદિક નમ્રોક્તિથી ચક્રીએ બહુવાર કહ્યા છતાં પણ શત્રુ કે મિત્ર, સુવર્ણ કે લોખંડ અને સ્ત્રી કે તુલ્યમાં જોમની સમાન દૃષ્ટિ છે એવા અને વાંસને ચંદનમાં તુલ્ય દંડ્યવાળા, શુભ ધ્યાનમાં આરૂઢ (નિમગ્ન) અને નાસિકાના અથ ભાગપર જોમણે પોતાની દૃષ્ટિ સ્થાપી છે એવા તે બાહુબલિ મુનિએ તેમની સન્મુખ પણ જોયું નહીં. પછી સમસ્ત

સંસારનો જેમણે સંસર્ગ છોડી દીધો છે એવા તે મહા મુનિની વિનયથી મસ્તક નમાવીને ભરતેશ આદર સહિત આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા:—“ સર્વ શત્રુવર્ગને જીતનારા એવા હે જગદ્વીર બધુ! તમે જ્યવંતા વર્તો. પાપરજને દૂર કરવામાં પવન સમાન એવા હે તત્ત્વજ્ઞ દેહીર! (તત્ત્વજ્ઞોમાં મુગટ સમાન) તમે જય પામો. હે પિતાને માર્ગે ચાલનારા ભ્રાતા! તમે વિજય પામો! હે સંસારપારગ! તમે જ્યવંત થાઓ! અને રાગદ્વેષ રહિત હૃદયવાળા એવા હે શાંતરસના આધાર! તમારો વિજય થાઓ!” આ રીતે સ્તવ્યા પછી ભ્રાતૃપુત્ર સોમયજ્ઞાને સ્નેહથી બોલાવી ભરતેશ્વરે મોટા ઉત્સવ પૂર્વક તેને તક્ષશિલાના રાજ્યપર બેસાડ્યો, અને પોતે તે અંતુજ બંધુના લોકોત્તર ચરિત્રથી હૃદયમાં વિસ્મય પામતા પોતાની રાજવાનીમાં ગયા.

હવે પ્રભુના પુણ્યોપદેશથી પ્રતિબોધ પામી ભરતેશની ભગિની બ્રાહ્મીએ તો પ્રથમજ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી લીધો છે. તે વખતે મુલાશયવાળી એવી સુંદરી પણ ચારિત્ર લેવાને તૈયાર થઈ હતી, પણ ‘આ માફે સ્ત્રીરત્ન થશે’ એવા હેતુથી ભરતચક્રીએ તેને દીક્ષા લેતાં અટકાવી હતી. તેથી દીક્ષા લેવામાં અતિ ઉત્કંઠાવાળી સુંદરીએ સાઠ હજાર વર્ષ સુધી નિરંતર આંખિસતું તપ કર્યું. ભરતચક્રી સાઠ હજાર વર્ષ દિગ્વિજય કરીને ઘેર આવ્યા અને સર્વ રાજ્યોએ મહા ઉત્સવ પૂર્વક બાર વરસ સુધી તેમનો રાજ્યાલિષેક કર્યો. પછી નિશ્ચિંત થઈને પોતાના સમગ્ર કુટુંબની સંભાળ લેતાં હિમ (ઠાર) થી દંધ થયેલી કમલિનીની માફક સુંદરીને અતિ દૃશ જોઈને તેમણે રસોયાઓને પૂછ્યું કે—“ આ સુંદરી આવી દુર્બલ કેમ થઈ ગઈ છે? શું અમારે ઘેર ભોજનની કાંઈ પણ ન્યૂનતા છે? કે આના શરીરને કોઈ વિષમ વ્યાધિ અધિક પીડે છે? અથવા તો ઘરમાં કોઈએ પણ આ માનનીય સુંદરીનું અપમાન કર્યું છે?” આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન

સાંભળીને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે:—“ હે દેવ ! આની દુર્મંલગતું કારણ એમાનું કશું પણ નથી, પરંતુ દીક્ષા લેતાં આપે એને અટકાવી ત્યારથી એ સંસાર વ્યવહારના આસંગથી રહિત થઈને દેહની દરકાર કર્યા વિના નિરંતર આંખિતનું તપ કરે છે. ” આ પ્રમાણે તેની કૃપાલાને હેતુ પોતાનેજ સમજીને ચિત્તમાં સંનાય પામી ભરતેશ સ્વયંતાપૂર્વક મુંદરી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે—“ હે શુભાશયે ! તે વખતે પ્રવ્રજ્યાને અંગીકાર કરવાની ઇચ્છાવાળી એવી તને મોહાંધ મનવાળા એવા મેં અંતરાય કર્યો છે, તે મારો અપરાધ ક્ષમા કર. વિધયોર્થી સંસાર સાગરમાં કુબળા એવા મેં તને પણ આ પ્રમાણે કુમાડવા પ્રયત્ન કર્યો મારે એ મારા અજ્ઞાનચોદિતને ધિક્કાર થાઓ ! પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિને મારે અક્ષિમહવાળી એવી હે મુનુ ! તેં આત્મ દુઃસાધ્ય તપ આચર્યું ! આહો ! એ દેહકી તારી ભવભીરતા ! મારે હવે સત્વર પિતાની પાસે સંયમ લઈને સંસાર સાગરનો પાર પામી પરમ પદને પ્રાપ્ત કર. ” અમંગુર વૈગમ્યવાળી મુંદરી ભરનેશની આ પ્રમાણે અનુમતિ પામીને જોમ નિધન નિધન પામી ખુરશી થાય તેમ દૃઢ્યમાં અત્યંત હર્ષ પામી. પછી શુભ દિવસે વધતા જતા યેરાજ્યથી શુભ આશયવાળી એવી તેણે તાતના ચરણ સમીપે ચઢીએ કરેલા મહા ઉત્સવપૂર્વક દીક્ષા અંગીકાર કરી.

હવે કિંચિત્ અહંકાર સહિત કાયોત્સર્ગમાં નિશ્ચલ મન કરીને રણભૂમિમાંજ રહેલા બાદુઅસિની પાસે વર્તને અંતે તેને પ્રતિબોધ આપવા મારે વધાર્થજ્ઞ એવા પ્રભુએ તેનું વૃત્તાંત કહેવા પૂર્વક બ્રાહ્મી અને મુંદરીને મોકલી. ત્યાં જઈને સર્વત્ર તપાસ કરતાં પણ બાદુઅસિ જોવામાં ન આવવાથી ત્યાં કોઈ જોવામાં આવતું નથી એ રીતે તેમણે આવીને ભગવંતને કહ્યું. “ હે વત્સે ત્યાંજ સાવધાન થઈને જુઓ. ” એ રીતે પુનઃ પ્રભુએ તેમને નિશાની બતાવવા પૂર્વક કહ્યું. પછી ત્યાં સાવધાનતાપૂર્વક જોતાં વનવૃક્ષની માફક વેલ-

હીઓની ઘટાથી ચારે બાજુ વીંટળાયેલા ઇચ્છાનુસાર ફરતા સર્વોથી જેનું શરીર વેષિત છે એવા, અત્યંત વિદ્યાસ પામેલા પદ્મીઓએ જેમના બંને કાનમાં માળા નાખેલા છે એવા, વર્ષા, શીત અને આ-તપના દુઃસહ કલેશોને સહન કરતા, ભૂમિને ભેદીને બંદાર નીકળી આવેલા તીક્ષ્ણ દર્શોથી જેમનાં બંને ચરણ વીંધાય ગયા છે એવા, નાના પ્રકારના ઉપસર્ગના પ્રસંગમાં પણ પર્વતની જેમ જેમનું શરીર અચળ છે એવા અને નાસિકાના અગ્રભાગ પર જેમણે પોતાના નેત્રયુગલ સ્થાપ્યાં છે એવા તે બાહુબલી મુનીશ તે બંને બહેનોના જોવામાં આવ્યા. પછી અહંકારસહિત હૃદયવાળા તે બાંધવ મુનિને દૂરથી નમસ્કાર કરી તે બંને બહેનો પરિણામે હિતકારી એવું આ પ્રમાણે વાક્ય બોલી:—“હૈ ભ્રાત ! હાથીના સ્કંધ પર બેઠેલા માણસને ઉજવલ એવું કેવલજ્ઞાન કદી ઉપત્ત થતું નથી; માટે એ ગજપરથી શીઘ્ર નીચે ઉતરો.” આટલું સાંભળતાં પોતાની બહેનોનું તે વાક્ય ઝાળખીને તે વિચાર કરવા લાગ્યા:—“આ મહારી બહેનો સાધ્વીઓએ અત્યારે અસંભાવ્ય જેવું આ શું કર્યું ? કારણ કે, ઘણા વખતથી સમગ્ર સાવધ યોગનો ત્રિકરણ જેણે ત્યાગ કર્યો છે એવા અને વનમાં તપસ્યા કરતા એવા મને અહીં હાથીના સંભવ પણ નથી. પરંતુ વ્રતનિષ્ઠ એવી આ સાધ્વીઓની ઉદિત પણ મિથ્યા હોય એમ સંભવતું નથી. માટે અહીં તાત્પર્ય શું હશે ? અથવા તો ઠીક એ મારા જાણવામાં આવ્યું !” વ્રતથી મોટા અને જ્ઞાનવંત એવા લઘુ બંધુઓને હું શી રીતે વંદન કરું ?” એ પ્રકારના વિચારરૂપ ગર્વગળના સ્કંધ પર હું બેસી રહ્યો છું. અહો ! મૂઠ એવા મેં અહંકારરૂપ કાંદવના સંસર્ગથી આવું પવિત્ર ચારિત્ર મલિન કર્યું ! માટે મને ધિકાર થાઓ ! જે શાંતરસથી પરિપૂર્ણ (પરિપુષ્ટ) છે અને અહંકારના રજઃપુજથી મનને મલિન કરતું નથી, એજ સર્વોત્કૃષ્ટ પરિજ્ઞાન છે. વળી એક ક્ષણવાર પણ જે દૃઢ્યમાં સંભયગૂરીતે દીક્ષા પરિણમી હોય, તો માણસોના અનેક ભવમાં ઉપાજેલા પાપને

તે રીઘ ખપાવે છે. એટલા માટેજ ક્ષણવાર પહેલાં દીક્ષા લઇ યતિ થયેલ હોય, તે કદાચ સામાન્ય હોય છતાં પાછળથી દીક્ષા લેનાર સાર્વ-ભૌમ તેને નમે છે. કહ્યું છે કે:—

“ અભિગમણવંદનમંસણેણ પડિપુચ્છણેણ સાહૂળં;
ચિરસંચિંતેપિ કમ્મં, સ્વણેણ વિરલુત્તણમુવેદ. ”

“ સાધુની સામે જતાં, તેમને વંદન કરતાં, નમસ્કાર કરતાં અને મુખસાતા પૂછતાં ચિરસંચિત પાપ પણ ક્ષણવારમાં વિખરાઇ જાય છે. ” આ પ્રમાણે અહંકારરહિત થઇ, પ્રભુ પાસે જવાને થરણ ઉપાડતાં તેમને ધાતિકર્મના ક્ષયથી તરતજ ઉજવલ એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દેડને પોતાની પ્રતિજ્ઞા જેમણે નિર્વહી છે એવા તે કેવલી કેવલજ્ઞાનીઓની પર્વદામાં જઈને બેઠા.

હવે મોહનિદ્રામાં મૂતેલા એવા ભગ્ય જનોને ચિરકાલ પ્રતિ-બોધ આપીને કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશથી ભાસ્કર તુલ્ય એવા શ્રી યુગા-દિ જિનેશ, બાહુબલિ વિગેરે સર્વે (૬૬) કુમારો અને આઠ પૌત્રો-એવી રીતે એકસો આઠ સર્વે સાધેજ અષ્ટાપદ પર્વતપર સિદ્ધિપદને પામ્યા. આઠો અને મુંદરી પણ દુરતપ તપ તપતાં સમગ્ર કર્મ ખપાવી અનુક્રમે મુક્તિ પામી.

હવે જે ભરતેથરના બંને ચરણો નીચે નવે નિમિચો સંચરે છે અને દેવતાઓને સેવ્ય એવા ચૈાદ રત્નો જેમના સન્નમાં સંચરે છે, જેમને જન્તુ કરોઃ ગામ તથા જન્તુ કરોઃ પદ્મતિઓ છે અને ચોરાશી લાખ રથો, ગજો અને અશ્વો છે, (૨૫૦૦૦) પચીસ હજાર યક્ષો જેની સેવામાં રહે છે^૧ અને બચીસ હજાર મુગટબધ રાગતઓ જેની

૧ મોહ જ્ઞોના ૧૪ હજાર, નવનિધાનના ૬ હજાર અને ચક્રીના અંગ-
સઃ બે હજાર કુલ ૨૫ હજાર.

સેવામાં સદા હાજર છે, ચાસઠ હજાર ભોગની ભૂમિરૂપ જેને રમણીય રસગીચો છે અને સવાસાળ જેને વૌરાંગનાઓ છે, વીશ હજાર વજ્ર અને રત્નાદિકની જેને ખાણ છે અને શ્રેષ્ઠ રાજ્યથી જેમાં સમગ્ર પ્રજા આનંદિત છે એવા બત્રીશ હજાર જેને મહાદેશ છે, દ્રવ્યના સ્થાનરૂપ એવા (૩૬૦૦૦) જેને વેળાકુળો છે અને (૭૨૦૦૦) મોટા શ્રેષ્ઠ શહેરો છે, વળી જેને (૧૮૦૦૦) પત્તન છે, (૬૬૦૦૦) ખેટ (ખેડા) છે, સમૃદ્ધિવાળા એવા (૨૪૦૦૦) જેને મટંબ છે, (૨૪૦૦૦) કબ્જ છે, (૯૯૦૦૦) જેને દ્રોણમુખ છે અને (૬૪૦૦૦) સંબાધન છે. એ આમાદિકનાં લક્ષણો આપ્રમાણે છે:—વાડથી વીંટાયેલું હોય તે ગામ કહેવાય છે, કિલ્લો અને મોટા ચાર ગોપુર (દ્વાર) થી ચોલીનું હોય તે નગર કહેવાય છે, સમુદ્રને કીનારે હોય તે વેણાકુલ કહેવાય છે, નદી ને પર્વતના ઘેરાવાવળું હોય તે ખેટ કહેવાય છે, ચારે બાજુ પર્વતથી પરિવૃત્ત હોય તે કબ્જ કહેવાય છે, એક હજાર ગામોથી યુક્ત હોય તે મટંબ કહેવાય છે, જ્યાં રતનની ખાણ હોય તે પત્તન કહેવાય છે, સમુદ્રની વેણાથી ઘેરાયેલું હોય તે દ્રોણ કહેવાય છે, અને પર્વતના શિખરપર વસેલું હોય તે સંબાધન કહેવાય છે. એ ઉપરાંત સોળ હજાર મ્લેચ્છ રાજ્યો જેના સેવકો છે, ઇત્યાદિક ઉલ્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય પૃથ્વીપર તેનું એટલું છે, બાકી તેની સામાન્ય સમૃદ્ધિ (ઐશ્વર્ય) નું તો વર્ણનજ થઈ શકે તેમ નથી.

હવે તે ચક્રવર્તી સ્નાન વિલેપન કરી, સર્વાંગે વિલૂપિત થઈ, આરિસાભુવનમાં દરરોજ પોતાના શરીરની શોભા જોતા હતા. એક દિવસે મદિદારદિત અને શોભા વિનાની એવી પોતાની એક આંગળી જોઈને કૌતુકથી અતુલ્ય શરીરપરના સર્વ આભરણો તેણે ઉતારી નાખ્યા. તે વખતે પ્રગણ માસમાં જેમ સમગ્ર પાંદડાં ખરી પડ્યાં હોય એવા વૃક્ષની જેવા પોતાના શરીરને અત્યંત શોભાં રહિત જોઈને ભરતેશ હૃદયમાં બહુ ખેદ પામ્યા. તેણે વિચાર્યું કે:—

અહો ! પુરતાદિ કર્મથી જેમ ભીંતની ચોખા દેખાય છે, તેમ બુધ્ધિ-
દિક્ષીજ જે શરીરની અસાધારણ ચોખા દેખાય છે. તેને ધિક્કાર
હો. અંદર વિદ્યાદિક મગધી વ્યાસ અને બહાર નવ દ્વારથી નીકળતા
મગધી મલિન એવા આ શરીરનો વિચાર કરતાં કંઈપણ તેમાં સારું
(ચોખારપદ) નથી. જે કે બહારથી કદાચ કોઈ રીતે તે રમણીય લાગે,
તથાપિ અંદર તો તે કૃમિગણથી વ્યાસ એવા વશવૃક્ષના ફળ (દેહ)
ની માફક દુર્ગંધાક્રુણજ હોય છે. આ શરીર કપૂર, કરતૂરી વિગેરે ચીજોને
પણ ક્ષારભૂમિ જેમ વરસાદના જળને દૂષિત કરે, તેમ દૂષિતજ કરે
છે. માંસ, વિદ્યા, મૂત્ર, મેલ, સ્વેદ અને રોગમય એવા આ શરીર-
નું સેવન, તે શુદ્ધની ખાળના સેવન જેવું છે. વિષયોથી વિરક્ત
થઈને જેઓએ મોક્ષના ફળરૂપ તપ તથા, તે તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષોએજ આ
શરીરનું જ્ઞ મેળવ્યું-સમજ્યું. ક્ષણવારમાં દૃષ્ટનદ્ર એવી વીજળીથી
માર્ગ જોઈ લેવાની જેમ વિનંદ્યર એના આ શરીરથી મોક્ષ સધાય તો
તેજ ઉત્તમ છે. અહો ! અરઘટના ઘડાની જેમ સંસારમાં ગમનાગમન
કરતા જંતુઓ અધાપિ નિર્વેદ પામતા નથી. ”

આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા એવા શુભ ધ્યાનરૂપ નિર્મળ જળથી
અંતઃકરણનું સમગ્ર મળ જેણે ઘોઘ નાખ્યું છે એવા તે રાજહંસ
(ભરતેશ્વર) પવિત્ર થઈ ગયા. ઉંચા પ્રકારની લક્ષ્મી અને સંપત્તિના
સંયોગમાં પણ મહા મનવાળા અને પદ્મપત્રની માફક નિર્લેપ પ્રકૃ-
તિવાળા, જેમની ઉપર છત્ર ધારણ કરવામાં આવેલ છે એવા તથા
વારાંગનાઓ જેમને મુદર ચામર વીંછ રહી છે એવા શ્રી ભરતેશ્વર
નરતજ ભાવયતિ થઈને કેવલજ્ઞાન પામ્યા. પછી દેવતાઓએ જેમને
આધુવેશ આપીને જ્ઞાનનો મહોત્સવ કરેલો છે એવા ભરત મહારાજ
ધન્યા કાળમુધી પૃથ્વીપર વિચરી અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ
આપી પ્રાંતે પરમપદને પામ્યા. પછી પ્રધાનોએ પ્રભુના ધૈર્ય અને
ભરતરાજના પુત્ર પરાક્રમી એવા આદિત્યવશા કુમારને ભરત મહા-
રાજાને પાટે અભિષિક્ત કર્યા (રાજ્યપર બેસાડ્યા).

અહીં પ્રસંગોપાત્ત ભરતેશ્વરચક્રી બાહુબળિ રાજ અને બ્રાહ્મી તથા સુંદરીના પ્રતિબોધ વિગેરેની હકીકત કહેવામાં આવેલ છે. મુખ્યતાએ અકુષ્ઠ પુત્રોને પ્રતિબોધ કરવાવાળો અને આ ભવ તથા પરભવમાં પ્રાપ્ત થતાં અનેક પ્રકારનાં દુઃકર્મના ફળને દર્શાવનારો તથા પાપનો નાશ કરનારો એવો શ્રીઆદિનાથ પરમાત્માની આ ધર્મદેશના સાંભળીને હે ભવ્ય જીવો ! શ્રી જિનપ્રગીત ધર્મને માટે નિરંતર (સતત) પ્રયત્ન કરો.

પટ્ટાવલી.

બૃહદ્ગચ્છમાં ગુણશ્રેષ્ઠ, તીવ્રતપનિષ્ઠ અને ‘શ્રીતપ’ એવા બિરુદથી પ્રખ્યાત શ્રીજગન્નંદસૂરિ થયા. અનુક્રમે તેમની પછી ભાગ્ય અને સોભાગ્યમાં અદ્વિતીય તથા તપાગચ્છના સ્વામી એવા શ્રી સોમસુંદરસૂરિ થયા. તેમને પાટે સહસ્રાવધાની અને વિસ્તૃત મહિમાવાળા યુગપ્રધાન શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ થયા. તેમના ચરણકમળમાં ભ્રમર સમાન શ્રી સોમમંડનગણિએ સ્વપરના ઉપકારને માટે આ શ્રી યુગાદિજિનદેશના રચી છે. તેમાં અજ્ઞાન કે અનાભોગથી જે કંઈ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કહેવાયું હોય તેનું અરિહંત અને સિદ્ધાદિની સાક્ષીએ મિથ્યાદુષ્ટ તથાઓ. પરોપકારમાં લીન એવા બુદ્ધિમંતોને આ સાક્ષેપ (આક્ષેપપૂર્વક) સુધારવા લાયક છે અને જય તથા અવ્યુદયને આપવાવાળી એવી આ દેશના તેમને વાંચવા લાયક છે. શ્રી મુનિસુંદરસૂરીશને પાટે અત્યારે વિજયવંત એવા શ્રીરત્નશેખરસૂરિ વર્તે છે તે તેમને મોક્ષસદ્મીની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ.

॥ इति श्रीतपागच्छाधिराजश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालङ्कारतपागच्छनायकपरमगुरुश्री मुनिसुन्दरसूरिविनेयवाचनाचार्यसोममण्डनगणिकृतायां श्रीयुगादिजिनदेशनायां पञ्चम उच्छासः ॥

